

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Dalı

**ADALET VE KALKINMA PARTİSİ İKTİDARINDA TÜRK DIŞ
POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI**

Tuba ÖZBİLEN

Doktora Tezi

Ankara, 2022

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ İKTİDARINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA
YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI

Tuba ÖZBİLEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2022

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

14/01/2022

Tuba ÖZBİLEN

1“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Tuba ÖZBİLEN

TEŞEKKÜR

Öncelikle doktora eğitimim boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren ve tez danışmanlığımı yapan Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte destek ve katkılarını gördüğüm, Tez İzleme Komitesi Üyeleri Prof. Dr. Elif ERİŐEN ve Doç. Dr. Şebnem UDUM hocalarıma, tez savunma sınavımda bulunan ve değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mete YILDIZ ve Prof. Dr. İsmail AYDINGÜN hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Son olarak, tüm eğitim hayatım boyunca desteğini esirgemeyen annem ve babama, çalışmalarım esnasında vakitlerinden aldığım başta eşim olmak üzere iki güzel yavruma teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Özbilen, Tuba. *Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Uygulamaları*. Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Güç kavramı gerek Siyaset Bilimi'nin gerekse Uluslararası İlişkiler'in merkezindeki bir kavramdır. Siyasette gücün dönüşümü sonucunda ortaya çıkmış olan yumuşak güç kavramı ve buna getirilen eleştirilere de bakılmış ve Ak Parti dönemindeki yumuşak güç uygulamaları önemli bir çalışma alanı olarak görülmüştür. Çalışmada; eksen kayması tartışmaları da dikkate alınarak, Afrika'ya yönelik faaliyetlerin analiziyle araştırmaya sınır kazandırılmış ve özgün sonuçların elde edilmesi sağlanmıştır. Çalışmanın temel savı; Ak Parti'nin yumuşak güç uygulamaları olarak nitelendirilen faaliyetleri, Afrika örneğinde incelendiğinde bu coğrafya ile geliştirilen ilişkiler, değişen dünya konjonktürü ve düzeni sonrasında ortaya konulan çok yönlü bir dış politika tercihinin sonucudur. Türkiye'nin dış politikadaki uygulamaları, yaklaşımı ve diğer aktörlerin tarihi süreçteki ve günümüzdeki uygulamaları dikkate alınarak yumuşak güç kavramı irdelenmiştir. Literatür taraması sonrası, yumuşak güç kavramının, bazı aktörlerin kıtaya karşı gösterdiği sömürgeci anlayışın devamında gelişen, bu anlayışın günümüzde form değiştirmiş hali olduğu düşünülmüştür. Türkiye'nin ilişkilerde kullandığı dil ve uygulamalarının içeriğinin ise farklı özellikler taşıdığı görülmüştür. Bu tespit sonrasında, Türkiye'nin yaklaşımını karşılayacak, adaptif güç olarak tanımlanan farklı bir güç tanımlaması önerilmiştir. İlk bölümünde araştırmanın problemi ve yöntemi, ikinci bölümde, güç ve çeşitleri ele alınarak teorik çerçeve oluşturulmuştur. Üçüncü bölümünde Türk dış politikası dönemlere ayrılarak incelenmiş, genel özellikleri belirlenmiştir. Dördüncü ve Beşinci bölümde ise, söz konusu dönemdeki yumuşak güç uygulamaları ve Afrika örneklemleri üzerindeki uygulamalar analiz edilmiştir. Tez çalışması, "Değerlendirme ve Sonuç" kısmı ile tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Güç, Yumuşak Güç, Adaptif Güç, Adalet ve Kalkınma Partisi, Eksen Kayması, Afrika

ABSTRACT

Özbilen, Tuba. *Soft Power Applications of The Turkish Foreign Policy in The Justice and Development Party Power Period*, Phd, Ankara, 2022.

The concept of power has always been an important subject of both political science and international relations. Considering the criticisms of the concept, the content and effects of soft power practices during the AKP Government period have been seen as an important field of study. In this study; The axial shift discussions of soft power applications during the AKP Government were also taken into account. The main argument of the study; which are described as soft power implementations of AKP Government, are examined in the African case study; The relations developed with the African region are the result of a multi-dimensional foreign policy preference that was put forward after the changing world conjuncture and order. In addition to that, it has been determined that Turkey has different practices considering its relations and tone towards the African region than the other actors' colonialist approach in the past and other actors' new soft power understanding and implementations nowadays towards the African region. So, The definition of "adaptive power", which is a different definition of Turkey's soft power approach, has been suggested. In the first part of the study, the problem and method of the research were expressed. In the second part, the theoretical framework was formed by considering the definition of power and its types. In the third part, Turkish Foreign Policy has been analyzed by dividing into periods, its general characteristics have been determined, and thus the opportunity to compare with the AKP Government period has been created for the axial shift discussion. In the fourth and fifth chapters, the practices on the African sample during the mentioned period are analyzed. The thesis study was completed with the "Evaluation and Conclusion" part.

Key Words:

Power, Soft Power, Adaptive Power, AKP Government, Axial Shift, Africa

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİN.....	x
TABLolar DİZİN.....	xiv
ŞEKİLLER DİZİN.....	xv
GRAFİKLER DİZİN.....	xvi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BİLGİLERİ.....	9
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	9
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
1.3. LİTERATÜR TARAMASI.....	18
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ..	20
2.1. GÜÇ KAVRAMI.....	20
2.1.1. Tanımı.....	20
2.1.2. Temel Teorilerin Güç Kavramına Yaklaşımı.....	26
2.1.2.1. Realizm ve Güç.....	27
2.1.2.2. Liberalizm ve Güç.....	30
2.1.2.3. Konstrüktivizm (İnşacılık) ve Güç.....	31
2.1.2.4. Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı ve Güç.....	34
2.1.3. Güç Çeşitleri.....	38
2.1.3.1. Sert Güç.....	38
2.1.3.2. Yumuşak Güç.....	40
2.1.3.2.1. Yumuşak Güç Kavramına Getirilen Eleştiriler.....	48
2.1.3.3. Akıllı Güç.....	49
2.2. KAMU DİPLOMASİSİ.....	53
3. BÖLÜM: YUMUŞAK GÜÇ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ.....	58
3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN ÖGELER.....	59
3.1.1. Kültürel Boyut.....	59

3.1.2. Tarihsel Boyut	61
3.1.3. Jeo-Stratejik Boyut.....	63
3.1.4. İç Yapısal Boyut.....	64
3.2. DÖNEMLER İTİBARIYLA TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	65
3.2.1. Osmanlı Batılılaşması ve Millî Mücadele Yılları Arası Türk Dış Politikası (1839-1919)	66
3.2.2. Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası (1920-1939).....	70
3.2.3. 1940-1945 Yılları Arası Türk Dış Politikası.....	74
3.2.4. 1946-1965 Yılları Arası Türk Dış Politikası.....	75
3.2.5. 1966-1973 Yılları Türk Dış Politikası	84
3.2.6. 1974-1983 Yılları Arası Türk Dış Politikası.....	87
3.2.7. 1984-2002 Yılları Arası Türk Dış Politikası.....	92
4. BÖLÜM: AK PARTİ DÖNEMİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI	100
4.1. “PARLAMENTER YÖNETİM SİSTEMİ” DÖNEMİNDEKİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI	101
4.1.1. AB ile İlişkiler.....	111
4.1.2. ABD ve NATO ile İlişkiler	113
4.1.3. Rusya ile İlişkiler	115
4.1.4. İran ile İlişkiler	120
4.1.5. Orta Doğu ile İlişkiler.....	124
4.1.6. Balkanlarla İlişkiler	127
4.1.7. Asya ile İlişkiler	130
4.1.8. Latin Amerika Ülkeleri ile İlişkiler.....	135
4.2. “CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ” DÖNEMİNDEKİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI	138
4.2.1. AB ile İlişkiler.....	138
4.2.2. ABD ve NATO ile İlişkiler	142
4.2.3. Rusya ile İlişkiler	145
4.2.4. İran ile İlişkiler	149
4.2.5. Orta Doğu ile İlişkiler	151
4.2.6. Balkanlarla İlişkiler	156
4.2.7. Asya ile İlişkiler	159
4.2.8. Latin Amerika Ülkeleri ile İlişkiler.....	162
4.2.9. Yapısal Değişikliklerin Yumuşak Güç Uygulamaları Bağlamında Değerlendirilmesi	165
5. BÖLÜM: AK PARTİ DÖNEMİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI BAĞLAMINDA AFRİKA İLE İLİŞKİLER	174

5.1. AFRİKA İLE İLİŞKİLERİN TARİHİ PERSPEKTİFİ.....	175
5.2. KURUMSAL DÜZEYDE İLİŞKİLER	201
5.2.1. Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA).....	201
5.2.2. Yunus Emre Enstitüsü (YEE).....	210
5.2.3. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB).....	213
5.2.4. Maarif Vakfı.....	217
5.2.5. Türk Hava Yolları (THY).....	220
5.2.6. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Türk Dizileri	222
5.2.7. Diyanet İşleri Başkanlığı	227
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	232
KAYNAKÇA	252
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	280
EK 2. ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	281

KISALTMALAR DİZİN

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği
ABAP	Akademik ve Bilimsel Araştırmalar Programı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AFAM	Afrika Araştırmacıları Derneği
AfB	Afrika Birliği
AfCFTA	Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması
Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKEM	Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi
AT	Avrupa Topluluğu
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
CBK	Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ	En Az Gelişmiş Ülkeler
EDEP	Eğitim Destekleri Programı
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

Etnospor	Dünya Etnospor Konfederasyonu
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FCIC	İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
GPDNet	Global Public Diplomacy Network / Küresel Kamu Diplomasisi Ağı
GSMH	Gayrisafi Millî Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GZFT	Güçlü Zayıf Fırsatlar ve Tehditler
IBRAF	İslam İşbirliği Teşkilatı Yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu
ICYF	İslam İşbirliği Gençlik Forumu
IRCICA	İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İİT	İslam İş Birliği Teşkilatı
İKB	İslam Kalkınma Bankası
İKÖ	İslam Konferans Örgütü
İSEDAK	İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
İSTKA	İstanbul Kalkınma Ajansı
KATİP	Kamu Görevlileri ve Akademisyenler için Türkçe İletişim Programı
KHİP	Kültürel Hareketlilik ve İş birliği Programı
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LAK	Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi

MSP	Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD DAC	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Kalkınma Yardımı Komitesi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RP	Refah Partisi
SESRIC	İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi
SMIIC	İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TAKM	Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TDP	Türk Dış Politikası
TEKNOFEST	Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali
THY	Türk Hava Yolları
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TMP	Türkiye Mezunları Programı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO/TPIC	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı/ Turkish Petroleum International Company

TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TURSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TÜRKPA	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UACCIAP	Afrika Ticaret, Sanayi, Tarım ve Meslek Odalar Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YEE	Yunus Emre Enstitüsü
YSK	Yüksek Stratejik Komite
YDSK	Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi
YÖK	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

TABLolar DİZİN

Tablo 1: 21. Yüzyılda Yönetimin Yayılımı.....	47
Tablo 2: 21. Yüzyılda Güç ve Politika.....	47
Tablo 3: Sert ve Yumuşak Güç Kıyaslaması.....	48
Tablo 4: Gücün Üç Birimi.....	48
Tablo 5: Kaynak Ülkelere Göre Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm ³).....	117
Tablo 6: 2009-2019 Yılları Arasındaki Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm ³).....	118
Tablo 7: 2002-2020 Yılları Arasındaki Türkiye-İran Arasındaki İthalat-İhracat Rakamları.....	124
Tablo 8: 2019 ve 2020 Yıllarında Balkan Ülkeleriyle Yapılan Anlaşma ve Faaliyetler.....	158
Tablo 9: Eski ve Yeni Bakanlık Merkezi Teşkilat Yapısı.....	171
Tablo 10: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Yurtdışı Teşkilatları.....	173
Tablo 11: TİKA Faaliyetleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İlişkisi.....	208
Tablo 12: 2012-2019 Yılları Arasında YTB Tarafından Bazı Afrika Ülkeleri Öğrencilerine Sağlanan Burslar.....	217
Tablo 13: Türkiye'nin Afrika Kıtasında Son 10 Yılda Eğitim Faaliyetleri.....	217
Tablo 14: YTB'nin Mali Destek Sunduğu Projeler.....	218
Tablo 15: Maarif Vakfının Afrika'da Bulunan Eğitim Kurumu ve Yurt Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı.....	221

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: 1 nolu CBK'ya göre Cumhurbaşkanlığının Teşkilat Yapısı.....	169
Şekil 2: Türkiye'nin Afrika'daki Kuruluşları ve Kaynaklarının Detaylı Dağılımı.....	202

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Yıllar İtibarıyla Doğal Gazın Toplam Enerji İthalatındaki Payı.....	117
Grafik 2: Ülkeler Bazında Türkiye'nin 2010 Yılı Doğal Gaz İthalatı.....	120
Grafik 3: En Yüksek Yardım Yapan OECD DAC Üyesi Ülkelerin ve Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları [2019; Milyon Dolar].....	205
Grafik 4: En Çok İnsani Yardım Yapan Ülkeler [2019; Milyon Dolar].....	206

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının temel amacı; devamlılık gösteren tarafları olmakla birlikte bir dönüşüm içinde olan güç kavramı ve onun çeşitlerinden biri olan yumuşak güç uygulamalarının, Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) iktidarı boyunca eksen kayması tartışmalarını da içine alacak şekilde analizini yapmaktır.

Türk dış politikasının (TDP) süreklilik gösteren ve zaman zaman değişime uğrayan özellikleri bulunmaktadır. Dış politika oluşturma sürecinde, iktidarların kendi kimlik ve ideolojileri belirli ölçülerde etkili olabilmektedir. Bununla birlikte TDP, Türkiye'nin değişen ihtiyaçları ve dünya konjonktüründen bağımsız olarak belirlenemeyecektir varsayımından hareketle, bu etkenlerin neler olduğunun da tespiti hedeflenmiştir.

Yumuşak güç (soft power) kavramı 1980'li yılların sonunda Amerika'nın Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında en etkili akademisyenlerden olan Joseph S. Nye tarafından teorik olarak ilk kez kullanılmış bir kavramdır. Yumuşak güç şeklinde kavramı ortaya koyan Nye'e göre, "Yumuşak güç sadece etkilemek ile aynı anlama gelmez, davranışsal anlamda yumuşak güç çekici güçtür ve yumuşak güç kaynakları bu tür çekiciliği üreten varlıklar" (Nye, 2004b: 6) olarak da ifade edilir. Ayrıca Vuving (2009) kavramın kültürel etkisine ve hatta sert güç içinde de ifade edilen "ekonomik güç" şeklindeki etkisine dikkat çekmektedir. Esasında kavramın tanımını karşılayan güç uygulama biçimlerini tarihsel olarak çok eskilere dayandırmak olanaklıdır. Ancak gücün bu formunun zaman içerisinde yaşanan dönüşüm ile şekillendiği, uluslararası ilişkilere ve siyaset bilimine pek çok bağlamda konu olduğu görülmektedir.

Bir güç çeşidi olarak yumuşak güç kavramına gösterilen ilgi, esasında küresel değişimin getirdiği "güç" olgusuna olan bakış açısındaki dönüşümle de ilişkilidir. Yumuşak güç kavramının kazandığı önem de bu dönüşümle orantılı olarak artmıştır. Bu güç çeşidinin, aldığı formu Nye (2008b: 29), "Yumuşak güç, başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanır" şeklinde ifade etmiştir. Buradaki dönüşüm, istenilenin zorlayarak değil yaratılan cazip unsurlarla elde

edilmesidir. Yumuşak güç uygulamalarının tamamlayıcı bir unsur olarak; gücün etki süresini arttırdığı, güç uygulanırken söz konusu hedefin kalıcılığı hususunda daha etkili sonuçlar ürettiği ifade edilen özellikler arasındadır.

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) güç kavramı tanımına bakıldığında; "Fizik, düşünce ve ahlâk yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet" (sozluk.gov.tr) tanımlaması, kavramın çok boyutlu olan özelliğini ortaya koymaktadır. Çeşitli disiplinlerde tanımı yapılan güç kavramının Uluslararası İlişkilerdeki tanımı ise "A aktörünün B aktörü üzerinde sahip olduğu ve B'nin aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi, B'ye yaptırmasına yarayan unsur" (Dahl, 1957: 202-203) olarak ifade edilmiştir. Bu tez çalışmasında araştırmanın içeriğini oluşturacak olan bölümler de bu boyutları olabildiğince kapsayacak şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu itibarla çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın metodolojisine ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu bölümde tez çalışmasının konusu, önemi, probleminin ne olduğu, araştırmanın sınırı ve çalışma yöntemine dair bilgilere yer verilmektedir. Bunların yanında alanda yapılmış çalışmalar incelenerek bu tez çalışmasının özgün yanının ne olduğu ifade edilmiştir.

İkinci bölümde, kavramsal ve kuramsal çerçeve başlığı altında, güç kavramının tanımı ile tarihsel süreç içerisinde geçirdiği paradigma değişimleri detaylandırılmıştır. Teorik bir zeminde karşılık bulmuş olan yumuşak güç kavramı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda ilgili bölümde gücün tanımı yapıldıktan sonra uluslararası ilişkiler disiplini içindeki, realizm, liberalizm ve konstrüktivizm¹ (inşacılık) akımlarının güç kavramını ele alış biçimleri ve onun kullanım şekliyle ilgili getirdikleri yorumların neler olduğuna yer verilmiştir. Tüm bu yaklaşımların dünyada yaşanan gelişmeler ve pekçok boyutu bulunan etkenlerle oluştuğu söylenebilecektir. Realizm yaklaşımı, Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Bir disiplin haline gelmesinde, tarihçi Thucydides, devlet adamı Machiavelli ve filozof Hobbes gibi isimlerin önemli etkisi olmuştur. Realizmin öncü isimlerinden biri de Hans Joachim Morgenthau'dur. 1948'de yayınladığı Ülkeler

---

¹ Sosyal Konstrüktivizm

Arasında Politika isimli çalışmasında bu yaklaşımın temellerini ifade etmiştir. Güç bağlamında başlıca şu hususları ifade etmiştir: “Politik realizmin güç açısından anlaşılmasına yardımcı olan ana işaret uluslararası siyasetin durumu, ilgili kavramların tanımlanmasıdır ayrıca güç ve çıkar içerik açısından uzay ve zaman açısından değişkendir” (Morgenthau,1954: 97). Morgenthau (1985: 33, 139), “gücü taraflar arasında psikolojik bir ilişki” olarak tanımlamış ve esasında şiddet ve askeri güç kullanımını değil caydırıcılık kapasitesinin önemine dikkat çekmiştir. Bunlarla birlikte tek bir realist bakış açısından bahsetmek mümkün değildir. Kendi içinde Klasik Realizm, Neo-klasik Realizm ve Yapısal realizm gibi farklı yorumları olan yaklaşımın herbirinin güce ilişkin yorumlarında da farklılıklar bulunmaktadır. Klasik realizmde güç bir amaçken, yapısal realizmde bir araç olarak kabul edilir (Yılmaz, 2017: 42; Özdemir, 2008: 131). “Neorealistlerin güç anlayışında, başkalarının hareket alanlarının daraltılması yerine kendi hareket alanının genişletilmesine vurgu yapılmaktadır” (Özdemir, 2008: 130). Neorealizmde ayrıca ilişkilerin ekonomik boyutu da dikkate alınmıştır.

Liberalizme ise ‘Aydınlanma Çağı’ olarak ifade edilen 1688 İngiliz ve 1789 Fransız Devrimi arasındaki dönemin düşünürleri tarafından ortaya konulan temel felsefi bir akım olarak ifade edilebilir. Batı Avrupa’da yaşanan dönemsel değişimler sonucunda meydana gelen düzen; din adamı, devlet adamı ve feodal güçlerin birbiriyle olan ilişkileri ve bunun getirdiği karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle oluşmuştur. Keohane ve Nye (2011) tarafından ifade edilen karşılıklı bağımlılık kuramının içerisinde bu sayede uluslararası sistemdeki anarşik koşulların bertaraf edilebileceği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım içinde, güç aktörleri arasındaki ekonomik iş birliği ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerin önemine olan inanç arttıkça uluslararası ortamın yapısında olduğuna inanılan anarşik durumun azaltacağı düşünülmüştür.

Seksenli yıllardan sonra realist ve liberal akımlara yeni yorumlar getirilmiş ve neo-realist ve neo-liberal akımlar üzerinden okumalar yapılmıştır. İki yaklaşımında da meselelere daha sistemsel bir yorum getirdikleri görülmüştür. Bu süre içerisinde Neo-Realizm, güvenlik politikalarında ağırlıklı bir şekilde kendini gösterirken, -liberaller ise serbest piyasa ekonomisi devamında fikri haklar, insan hakları, ifade

özgürlüğü, demokrasi ve çevre koruma politikalarıyla ilgilenmişlerdir. Güç kavramının ne şekilde algılandığı onun ölçümü ve kontrolüne yönelik olarak yapılan saptamalarla ifade edilebilecektir. Bu noktada “asimetrik karşılıklı bağımlılık” vurgusuyla sistem içindeki oyuncuların birbirinden farklı zayıflık ve üstünlükleri olabileceğine dikkat çekmektedir. Buna göre, “Neoliberal yaklaşımda güç, başkalarının izlediği politikaların yarattığı maliyetlerden değişen davranışlar yoluyla kurtularak kendi istediklerini yapabilmektir” (Özdemir, 2008: 133). Bu yaklaşım daha çok ekonomiyi merkeze alan bir özelliكتedir. Yumuşak güç ile ilişkilendirerek bakıldığında ise liberal bakış açısının, yumuşak güç uygulamalarında etkili olduğu söylenebilecektir.

Bir diğer akım olan inşacılık, 1990’lı yıllar sonrasında yaşanan gelişmelerle daha çok kendinden söz ettirmiştir. Wendt (1992), yapı ve sistemlerin etkisinden bahsederken; kimlik, norm ve çıkarların, sistemler ve yapılar düzenlenirken etkili olduğunu vurgulamışlardır. Özellikleri itibarıyla, inşacılığın güç, devletler arası ilişkileri kavrayışı ve bunlara getirdiği yorum, diğer yaklaşımlardan farklılık göstermektedir. İnşacı yaklaşım içerisinde Wendt (1999: 104), “gücü algılayabilmek için güç dağılımından daha önemli olanın çıkar dağılımı” olduğunu ifade etmektedir. Bahsedilen çıkar kavramı maddi güç unsurlarından ziyade fikirsel ve kanıtı olan unsurlarla ilişkilidir. Bunun dışında çıkarların algıyla da değişiyor olmasına vurgu vardır. Yaklaşımın göz önünde bulundurduğu parametreler; sahip olunan gücü yapılandırırken sert güç unsurlarının yanında yumuşak güç unsurlarının da bulunduğu bütünleşik bir yapıyı oluşturacak şekildedir. Araştırmanın bu bölümünde ayrıca güç çeşitlerine; sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç ayrımı ile yer verilmiştir. Burada, “yumuşak güç sadece etkilemek ile aynı anlama gelmez, davranışsal anlamda yumuşak güç çekici güçtür ve yumuşak güç kaynakları bu tür çekiciliği üreten varlıklar” (Nye, 2004b: 6) şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca yumuşak gücü oluşturan unsurlar: “Kültürü (kültürü başkalarına çekici geldiğinde), siyasî değerleri (yurtiçi ve yurtdışında bu değerlere bağlı kaldığında) ve dış politikaları (bu politikalar meşru ve ahlaki otoriteyi haiz görüldüğünde)” (Nye, 2016: 32) şeklinde belirtilmiştir. Bunlarla birlikte bazı kaynaklarda, sert güç, bazılarında yumuşak güç içinde ifade edilen

ekonomik gücün özelliklerine de değinilmiştir. Ekonomik gücün sahip olduğu karşı tarafı zorlayıcı etkisi nedeniyle sert güç içinde yer verilmiştir.

'Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı' çerçevesinde de güç kavramı ele alınmış olup birbirinden farklı ekollerde dile getirilen, farklı analiz düzeylerinde güvenlik ile ilgili problemlere ilişkin yaklaşımlara kısaca değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca yumuşak gücün önemli araçlarından olan ve gelişen iletişim olanaklarıyla birlikte farklı bir etki gücü kazanan kamu diplomasisi de genel hatlarıyla ele alınmıştır. İlgili bölüm Ak Parti dönemi yumuşak güç uygulamalarını yorumlarken teorik bir alan sağlamıştır.

Üçüncü bölümde ise TDP'nin genel özellikleri, Osmanlı Devleti'nde başlayan Batılılaşma hareketlerinden Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti*) iktidarına kadar olan süre içinde belirli dönemlere ayrılarak genel hatlarıyla ele alınmıştır. "Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yoğun benzerlikler ve yoğun farklar, bu iki devletin dış politikalarında da kendini aynen" göstermiştir (Oran, 2009: 19). Bu tez çalışması sürecinde yapılan okumalar ile TDP'nin süreklilik gösteren ve değişime uğrayan taraflarının tespiti olanaklı olabilmıştır. Yapılan okumalar çok yönlü bir şekilde gerçekleştirilmiş olup TDP'yi şekillendiren etkenler, sadece iç dinamikler değil dış etkenler de göz önünde bulundurularak, incelenmiştir. Bu özelliklerin ve ilgili detayların bir sonraki bölümde, Türk dış politikasının yumuşak güç uygulamaları bağlamında dönemsel bir ayrımla ele alındığı kısımların, kıyaslama olanağı sağlayacağı düşünülmüştür.

Dördüncü bölümde, Ak Parti Dönemi yumuşak güç uygulamaları, parlamenter sistem dönemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi şeklindeki dönemsel ayrımla ele alınmıştır. Bu ayırım kendi iktidar döneminde de değişiklik gösteren dış politika anlayışını özellikle yapısal değişikliklerle birlikte ortaya çıkan farklılıklarını görebilmeyi kolaylaştırmıştır.

---

* Tezde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kısaltması" Ak Parti" şeklinde verilmiştir. Kısaltmanın bu şekilde verilmesinin nedeni, parti tüzüğünde bu şekilde yer almış olmasıdır. Bkz. (<https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf>, Erişim: 21/03/2021)

Beşinci bölümde ise, araştırmaya sınır kazandırmak amacıyla belirlenmiş olan Ak Parti dönemi Türk dış politikasındaki uygulamalar Afrika ile ilişkiler bağlamında ele alınmıştır.

Ak Parti 2002 yılından 2021 yılı itibarıyla halen devam etmekte olan iktidarının özellikle ilk yıllarında ABD ve NATO ile ilişkilerinde olumlu bir seyir içinde olmuştur. AB ile ilişkilerde esasında “dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’dir” (Ab.gov.tr, 2020b). Bu zirveden sonra Türkiye’nin adaylığı resmen onaylanmıştır. 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Hükümeti de müzakereleri kararlılıkla sürdürmüştür. “17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi’nde, Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve’de Türkiye’nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005’te müzakerelere başlanması kararı” (Ab.gov.tr, 2020b) alınmıştır. Bununla, AB ile Türkiye ilişkileri yeni bir sürece girmiş ve 16 fasıl müzakereye açılmıştır. “2006-2010 yılları arasında 13 fasıl müzakereye açılmışken, açılmayan fasılların büyük bir bölümü üye ülkelerin siyasi engellerine takıldığı için, 2010-2013 döneminde yalnızca 1 fasıl müzakereye açılabilmiştir” (Ab.gov.tr, 2020b).

AB ile 2010 yılından sonra yavaşlamaya başlayan müzakere ilişkileriyle birlikte Türkiye’nin NATO üyeliğine dair tartışmaların da başladığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler beraberinde “eksen kayması” tartışmalarını getirmiştir. Yaşanan değişimin ya da gelişmeleri karşılayan tanımlamanın eksen kayması olup olmadığının da ele alınacağı bu bölümde böylelikle yumuşak güç uygulamalarının daha bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koyulabilmesi hedeflenmiştir.

Ak Parti iktidarı sonrasında dış politik manada yakınlaşılan farklı coğrafyalar olduğu bir gerçektir. Örneğin, SSCB’nin dağılmasından sonra ideolojik bir tehdit unsurunun ortadan kalkması, beraberinde ekonomik ve siyasal alanlarda iş birliğini arttırdığı görülmektedir. Birçok yatırımın söz konusu olduğu bu dönemde, enerji ithalatında Rusya bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. “Doğal gaz ikili ticarete ilk kez devamlılığı olan bir mal olmuştur” (Tellal, 2010: 164).

Bu tez çalışmasında yumuşak güç bağlamında ilişkilerin detayla ele alınacağı, söz konusu dönem içinde ilişkilerin ve iş birliğinin arttığı bir diğer coğrafya da Afrika kıtasıdır. Esasında bu coğrafya ilişkilerin hareket kazanması, Ak Parti'nin iktidara gelmesinin hemen öncesinde, 1998 yılında başlatılan “Afrika Açılımı Eylem Planı” ile başlamıştır. “2005 yılında Afrika Birliği'ne (AfB) gözlemci üye olunması ve 2008 yılında Türkiye'nin AfB tarafından stratejik ortak olarak ilan edilmesi, ivme kazanan çok boyutlu Afrika'ya Açılım Politikası süreci kapsamında bölge ülkeleriyle başta siyasi ilişkiler olmak üzere ticaret, yatırımlar, kültürel projeler, güvenlik ve askeri iş birliği ve kalkınma projeleri gibi birçok alanda hızlı ilerleme” (Ab.gov.tr, 2020a) kaydedilmesini sağlamıştır. 2013 yılına gelindiğinde açılım politikası bir ortaklık politikasına dönüşmüştür.

Afrika ile olan ilişkilerin geliştirilmesi süreciyle beraber 2010 yılı itibarıyla AB ile üyelik müzakerelerinin yavaşlaması ve başlayan “Arap Baharı”, Türkiye'nin farklı ittifaklar içinde bulunmasını gerektirecek koşullar yaratmıştır. Bu durum Türkiye'nin çok hareketli olan bir coğrafyada bulunması sebebiyle de etki alanını genişletme stratejisiyle birlikte “merkez ülke olma” iddiasını da beraberinde getirmiştir. Ancak tüm bunların, Türkiye'nin dış politika üretim ve uygulama sürecinde bir değişim yaşatmış olabileceği düşünülmektedir. Bu bölümde “eksen kayması” bağlamında yapılan tartışmalar da dikkate alınarak yumuşak güç uygulamalarına yönelik değişimler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu dönem içerisindeki yumuşak güç uygulamaları genel hatlarıyla belirtilmiş olup Afrika kıtası örneğinde bu uygulamalar detaylandırılmıştır.

Son olarak sonuç ve değerlendirme kısmında, araştırmanın bulgularına yer verilmiş olup; tüm bu literatür dikkate alınarak tezin örnekleme olarak belirlenen Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeki Türkiye'nin Afrika Kıtası üzerindeki faaliyetleri de incelenmiştir. Burada sert güç unsurları dışındaki faaliyetlere bir tanımlama getirilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak faaliyetler “yumuşak güç” kavramı içerisinde değerlendirilmiş, yapılan literatür incelemesi ve ilgili bölgede görev yapan kişilerle gerçekleştirilen kişisel görüşmeler neticesinde söz konusu kavramın, mevcut durumu tam olarak karşılamayan, felsefede, uygulamada ve ilgili bölgede yarattığı etkide bazı farklılıkların olduğu, bunun da yumuşak güç

kavramının dışında farklı bir tanımlama ile ifade edilmesi gerektiği ileri sürölmüştür. Ayrıca bu farklılığı karşılayacak, tanımlaması yapılan bir kavram önerisinde de bulunulmuştur.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BİLGİLERİ

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin temel konularından olan güç kavramının çeşitlerine dair teorik alanda da ifade bulan yumuşak güç uygulamalarının, Türkiye'deki dış politika oluşturma ve uygulama süreçlerine nasıl etki ettiğinin, eksen kayması tartışmalarıyla birlikte ele alınmasının önemli bir araştırma konusu olduğu düşünülmektedir. Yumuşak güç uygulamalarının eksen kayması tartışmalarıyla birlikte ele alınması da bu çalışmayı ayrıca özgün hale getirmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin AB haricinde hangi coğrafyalarla iletişim geliştirme gayretinde olduğu, bunun bir eksen kayması ya da 1995 yılından bu yana farklı coğrafi açılımlarla ortaya konulan bir ihtiyaç olup olmadığı irdelenmeye çalışılmıştır. Bu tez çalışmasının ortaya koyduğu temel sorusu şudur:

- Ak Parti döneminde, TDP'deki yumuşak güç uygulamaları Afrika örneğinde nasıl olmuştur? Bu uygulamaların icracısı olan kurumların faaliyetleri nasıl bir ihtiyaçtan doğmuşlardır? Hedefleri nelerdir? Bu süreçte karşılaşılan engeller neler olmuştur? İlgili bölge faaliyetlerine dair literatür çalışmaları ve kişisel görüşmeler neticesinde ifade edilen hususlar dikkate alındığında söz konusu uygulamaları yumuşak güç kavramı karşılamakta mıdır?

Ayrıca bu araştırmaya ait diğer alt sorular da şu şekilde ifade edilebilecektir:

- Güç nedir? Güç kavramına olan bakış açısının zaman içerisindeki paradigmal değişimi nasıl gerçekleşmiştir?
- Yumuşak güç nedir? Bu güç kullanımını doğuran koşullar nasıl ortaya çıkmıştır?

- Türk Dış Politikası'nın karakteristik özellikleri nelerdir? Bunlar arasında yumuşak güç uygulamalarını yeri ne olmuştur?
- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında güç kavramına nasıl bakılmıştır?
- Ak Parti dönemi Türk Dış Politikası'nın geçmiş dönem ile süreklilik arz eden ve farklılık gösteren özellikleri nelerdir? Bunlar arasında yumuşak güce olan bakış açısı nasıldır?
- Ak Parti iktidarı döneminde Türk dış politikasındaki yumuşak güç uygulamaları nelerdir?
- Farklı coğrafyalara yönelik açılım politikalarının eksen kayması tartışmasındaki yeri nedir?
- Ak Parti iktidarı döneminde sistem değişikliği ile birlikte yumuşak güç uygulamalarına tesir eden kurumsal düzeyde bir farklılaşma var mıdır?

Bu tez çalışmasında tam olarak yapılmaya çalışılacak olan gücün çeşitleri göz önüne alınarak, uygulama biçimlerindeki dönüşümü, Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı dönemindeki yansımaları üzerinden ele almaktır. Zira gerek küresel ölçekte gerekse Türkiye ölçeğindeki uygulamalara bakıldığında gücün kullanma biçimlerine dair farklılaşma söz konusudur. Bu anlamda bu tez çalışmasında oluşan bu farklılaşma sürecinin nasıl yaşandığı, bunun uygulamalara nasıl yansıdığı, problemler alanların olup olmadığı, mevcut durumla beraber güç uygulamalarının veriminin ne şekilde artırılacağına da cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu noktada araştırmanın çerçevesi; kavramsal olarak "yumuşak güç" kavramıyla, mekânsal olarak Türkiye örneği üzerinden, dönemsel olarak ise Ak Parti iktidarı dönemi ele alınarak araştırmaya bir sınır kazandıracak şekilde belirlenmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'nin belirtilen dönem içindeki yumuşak güç uygulamalarının değerlendirilmesinde doğru analizler üretebilmek için tarihi bir perspektif sunacak şekilde tasarlanmıştır. Oran'ın (2009, 50) "Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yoğun benzerlikler ve yoğun farklar, bu iki devletin dış politikalarında da kendini aynen göstermiştir" tespitinden hareketle öncelikli

olarak Türk Dış Politikası'nın genel özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda güç dengesini gözetmek ve savaşa girmemek dikkat çeken iki önemli ortak özellik olarak tespit edilmiştir. Bu ortak özelliklerin geçerliliği Osmanlı Devleti için daha ziyade beraberinde Batılılaşma hareketlerinin de başladığı döneme dayanmaktadır.

Batılılaşma hareketlerinin başladığı dönem, esasında devlet yapısında bazı sorunların başladığı da bir dönemdir. Bu sorunların birincisi, “gayrimüslim grupların ulus-devlet içinde bütünleştirilmesi; ikincisi, çevrenin Müslüman ögeleri için aynı şeyi yapmak, yani İmparatorluğun mozaik yapısına düzen” vermek; sonuncusu, “ulusal topraklardaki” bu “birbirinden ayrı ögeler”in “siyasal sisteme anlamlı bir katılımda bulunacak duruma getirilmesi” gerekliliğidir (Mardin, 2004: 49). Bahsedilen bu sorunlar beraberinde bazı değişimleri zorunlu hale getirmiştir. İşte bu değişimin uzantılarının günümüze kadar geline süreçte Türkiye Cumhuriyeti açısından da geçerliliğini koruduğu iddiası üzerinde durmak bu tez çalışmasının temel problemleri arasında olmuştur. Bu noktada “Neden Batı” sorusunun yanıtları aranmaya çalışılmış, Ak Parti iktidarı ile ilgili 2010 yılı sonrasında ortaya çıkmış olan “ksen kayması” tartışmasının da dikkate alınmasının yumuşak güç uygulamalarını yorumlarken bunun bir boyut kazandıracağı düşünülmüştür. Bu kapsamda Oran'ın (2009) “Türkiye'nin yüzünün Batı'ya dönük olmasının sebeplerini tarihsel, ideolojik, toplumsal ve kültürel boyutlara dayandırdığı görülmektedir”. Osmanlı'da var olan fetih anlayışının İslam'ı yaymak adına yüzünü Batı'ya döndüğü; Türkiye Cumhuriyeti'ne gelindiğinde, kurucu kadroların Batıcılık uygulamalarını devam ettirdiği; seçilen kalkınma modelinin Batı eksenli olduğu; Batı'nın Türkiye üzerinde kültürel etkisinin büyük olduğu ifade edilebilecektir.

Osmanlı'dan günümüze dış politika oluşturma biçimlerinde benzerliklerine rağmen değişen dünya konjonktürü, ihtiyaçlar ve iktidarların meseleleri yorumlama şekli, devamlılık gösteren tercihler ortaya koyduğu gibi bazı farklılıkları da ortaya çıkarmıştır. “İkinci Dünya Savaşı sonu dünyası, hem Avrupa açısından hem de uluslararası sistem açısından çok büyük değişikliklere tanık olmuştur” (Oran, 2009: 480). Avrupa, güç dengesi içinde ağırlığını yitirmiş, ABD

ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu bir düzen oluşmuştur. Bu iki kutuplu düzenin varlığı 1990'lı yılların başlarına, SSCB'nin dağılmasına kadar sürmüştür. İki kutuplu sistemin çöküşüyle birlikte ideolojik olarak bazı akımların canlanmaya başladığı görülmüştür. Bunlar arasında yer alan yeni-Osmanlıcılık, İslamcı ve Türkçü ideolojiler olsa da “kurumsal olarak derin bir deneyime sahip olan Türk Dış Politikası'nın ideolojik değil, pragmatik, akılcı ve realist bir seyir izlemeyi sürdürdüğü” (Özev, 2009) ifade edilmiştir. Doksanlı yıllar sonrasında yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte, bilgi akışının hızlanması, ekonomide yaşanan değişimler, teknoloji faktörü ile birlikte değişen iletişim biçimleri; dış politika konusunda dünyada yaşanan gelişmelere daha uyumsal davranmayı zorunlu hale getirmiştir. Tam bu noktada oluşan; değişimin nasıl gerçekleştiği, bunun politikalara ve uygulama biçimlerine nasıl yansıdığı, güç kullanımının kalıcı etkisini artırabilmek için sert güç unsurlarının tek başına yeterli olmayacağı ve beraberinde uygulanacak yumuşak güç uygulamalarının olası etkileri, Türkiye'nin Afrika Kıtası'ndaki faaliyetleri örnekleminde araştırmaya değer görülmüş ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Özellikle dünya siyasetinde yetmişlerden sonra yumuşama eğiliminin yaşandığı yıllar ülkelerin kendi iç meseleleriyle uğraştığı yıllar olmuştur. Türkiye'de bu yıllar arasında çeşitli siyasal gerilimler ve ekonomik bunalımlar yaşanmıştır. Ancak diğer taraftan yumuşayan uluslararası iklim, Türkiye'ye NATO ittifakı dışında alternatifler yaratarak daha geniş bir hareket alanı kazandırmıştır. Fakat Türkiye'nin yaşadığı darbeler, Kıbrıs Meselesi gibi kendine has sorunlar, güçlü olmayan hükümet yapılarıyla birleşince; yaşanan bu yumuşamadan fazla yararlanamamasına neden olmuştur. Öte yandan Kıbrıs Meselesi'yle birlikte NATO'da müttefiki olan Yunanistan ile karşı karşıya gelme ve uygulanan silah ambargosu, Türkiye için tehdit algısını değiştirmiş ve Türkiye'yi yeni ittifak arayışlarına itmiştir.

Oran (2009: 674), “Türkiye'nin bu yeni doktrinini Batılı çevrelerin “Türk Ostpolitik” (Doğuya açılma politikası) olarak” tanımladıklarını ifade etmektedir. Ancak bu gelişmelerin akabinde yaşanan 1980 Darbesi, yakınlaşmaların istenilen düzeyde olmasını engellemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere gerek sert güç gerekse

yumuşak güç kullanımını etkileyen pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin iyi hesap edilmesi, dış politika oluşturma süreçlerinde hassastır ve günümüz siyaset üretme pratiklerinin önemli bir konusu haline gelmiştir. Bu koşullara eklenen teknoloji ve onun beraberinde getirdiği güvenlik bağlamındaki tehdit alanları ve iletişimde yarattığı olanaklar sert güç unsurları ve onun dışındaki güç uygulama biçimlerini de ön plana çıkarmıştır.

Böylece bu tez çalışmasında kavramsal olarak bu konuya da değinilmiş ve yapılacak değerlendirmelerde söz konusu alandaki faaliyetler de göz önünde bulundurulmuştur. Tezin temel konusu olan Ak Parti dönemi yumuşak güç uygulamalarında belirlenen örneklem, Afrika ülkeleri üzerinden gerek ekonomik ilişkilerin tespiti gerekse kamu diplomasisi içinde yer alan kültürel diplomasi marifetiyle irdelenmeye çalışılmıştır. Bu aşamada Yılmaz'ın (2018, 19) da dikkat çektiği iki temel boyut olan “politik bilgilendirme ve kültürel iletişim”in özellikleri dikkate alınmış; “Kültürel iletişimin ise ortak anlayış yaratma amacıyla uzun soluklu ilişkiler geliştirmeye odaklanmasından” hareketle kültürel etkinlikler, öğrenci değişim programları, kurulan kültür merkezleri, dil öğreniminin yaygınlaştırılması gibi faaliyetler üzerinden ilişkilerin boyutu resmedilmeye çalışılmıştır.

Özetle, bu tez çalışmasında yapılacak teorik analizin isabetliliğini artırmak amacıyla ele alınacak kavramların belirlenip bunların tanımlamalarının yapılmasının önem taşıdığı düşünülmüştür. Bu bağlamda, “güç”, “sert güç”, “yumuşak güç”, “akıllı güç” kavramları ele alınmış ve Türk Dış Politikası'nın genel özellikleri ifade edilmiştir. Bunun yanında yumuşak güç uygulamalarının ele alacağı dönem içindeki dikkat çeken tartışmalardan “ksen kayması”, “merkez ülke” tanımlamaları üzerinden tezin ana konusu olan yumuşak güç uygulamaları boyutlandırılmaya çalışılmıştır. Tanımlanan bu kavramların birbiriyle ilişkilendirilmesinin daha güvenilir “tahminler ve öngörüler” elde etmeyi sağlayacağı düşünülmüştür.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Günümüzde siyaset biliminde, “karmaşık dünyayı anlamak için farklı yaklaşımlar sunan çok çeşitli yöntemler mevcuttur” (Ohnesorge, 2020: 228). Bu noktada önemli olan araştırmacının çalışmasında ana amacının ne olduğudur. Bu amaç belirlendikten sonra oluşturulacak teorik çerçeve ve onun sunacağı içerik geçmişteki uygulamaları ve günümüzde yaşanan süreçleri açıklamaya yardımcı olacak ve bu sayede öngöründe bulunma imkânı doğacaktır. Tarihsel perspektifle ortaya konulacak çerçevenin analitik düzeyde politika ve güç uygulamaları üzerine önemli kıstaslar ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Ohnesorge (2020: 229), “bu amaca ulaşabilmek için genel metodolojik yaklaşımın temelde iki faktöre bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bunlar: ontoloji ve epistemolojidir”. Ontoloji, “konu olarak eski Yunan felsefesinden beri ele alınan ve Aristoteles’in ilk felsefe adını verdiği, var olanların özü üzerine araştırma yapan bilimdir” (sozluk.gov.tr). Ontoloji “var olan (= bilinen) nasıl vardır?” sorusu ile ilgilenir (ideayayinevi.com). “Olanın bilimi” anlamına da gelen Ontoloji, araştırmanın metodolojisini şekillendirmektedir. Ohnesorge (2020: 229), “ontolojinin çevremizdeki ‘gerçekliğin’ nasıl yapılandırıldığını sorduğuna işaret etmektedir”. Bu araştırma çalışmasının temel sorusuna bakıldığında ortaya tam da ontolojik bir soru konulduğu söylenebilecektir. Bu tez çalışmasında süreci betimlemek amaçlanmıştır. *Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarındaki Yumuşak Güç Uygulamalarının* ele alındığı bu çalışmada, meydana gelen gelişmelerin ne şekilde gerçekleştiği ve geçmiş dönemlerle karşılaştırması yapıldığında benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Michael S. Lewis-Beck (2004, 234) de “Sosyal bilimcilerin, deneyler de dahil olmak üzere çok çeşitli kaynaklardan veri topladığına, bunların arasında; anketler, resmi kayıtlar, tarihi belgeler, istatistiksel yıllıklar ve doğrudan alan gözlem”lerinden yararlanabileceğine işaret etmiştir. Özetle akla gelebilecek çeşitli malzeme havuzunun seçimi, resmî belgeler, raporlar ve bütçeler; yumuşak güç denkleminin her iki yanında karar vericiler tarafından yayınlanan makaleler, konuşmalar ve açıklamalar; anketler ve görüşmeler; “en azından ilgili aktörler

arasındaki ilişkilere dair (ikincil) literatür genel ve özellikle yumuşak güç boyutunu ortaya koyabileceği söylenebilecektir” (Ohnesorge, 2020: 283).

Araştırma türlerine göre bakıldığında karşımıza çıkan “nitel ve nicel araştırma” çeşitleri, yapılacak olan çalışmanın amacı, hedefi, büyüklüğüne göre belirlenecek olup söz konusu araştırmanın ihtiyacı olan metodolojiyi kullanma imkânı sağlar. De Vaus (2001, 2) da nitel araştırmanın derinleme analizleri ve konunun bağlamının taşıdığı önem noktasında farkındalık, özellikle tarihsel gelişmeleri ve süreçleri açıklamak için uygunluğuna işaret etmektedir. Ohnesorge (2020) “*Soft Power The Forces of Attraction in International Relations*” isimli kitabında, yumuşak güç konulu çalışmalara dair, nitel araştırmayı, yumuşak gücün anlaşılması ve güç işleyişini incelemeye uygun bir yaklaşım olarak ifade etmiştir. Tabii bunun yanında yapılmış yumuşak güç endekslerine dair çalışmalar araştırmanın başlangıcında yapılacak değerlendirmelere ışık tutabilecek bir başlangıç noktası sunabilecektir.

Bu araştırmanın özellikleri dikkate alındığında, temel analiz birimi olan Türkiye örneği bir vakayı temsil etmektedir. “Nicel araştırmanın genellikle çok sayıda vakadan yararlandığı, nitel araştırmanın ise genellikle daha ayrıntılı olarak daha az veya hatta tek vakalar üzerinde inceleme yaptığı” (Ohnesorge, 2020: 236) tespitinden hareketle, araştırmamızın nitel bir araştırma özelliğinde olduğu söylenebilecektir. Nitel araştırmanın katkısı üzerine değerlendirmede bulunan David Collier ve Colin Elman (2011: 779), “siyaset bilimindeki nitel çalışmalarının, dikkate değer bir dönüşüm geçirdiğine ve yakın zamanda bu metodoloji dalının yeniden canlanıyor olduğuna işaret etmektedirler”.

Bu tez çalışması nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın gereksindiği veriler çoğunlukla ikincil verilere-kaynaklara (doküman analizi teknikleri kullanılarak) dayandırılmıştır. Özellikle Dışişleri Bakanlığı yayınları, hükümet raporları, belgeleri ile hükümet programları, politikaları ve başta TİKA ve Yurtdışı Türkler Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili kurum ve birimlerinin çalışmaları, yayınları, belgeleri ve raporları ile gazetelerde çıkan haberler ana veri kaynakları olmuştur.

Sorun alanı ile ilgili kaynaklarla birlikte ek bilgi edinebilmek amacıyla sahada görev yapan yetkililerle kişisel görüşmeler de yapılmıştır. Bu görüşmeler, var olan veriler üzerinden daha sağlıklı analizleri ortaya koyabilmek için araştırmayı destekleyici olarak toplanmıştır. Standart formatta yapılan bir mülakattan ziyade ana sorulara-konulara ilişkin, süreçte yer almış bürokratlarla yapılan kişisel görüşmelerdir. Söz konusu verilerin analiz edilerek tez haline getirildiği bu çalışması, dönemin bürokrasisi ve bürokratik çıktılarının betimlemesi olup toplumun ya da farklı siyasi kesimlerin betimlemelerinin bir anlatımı değildir. Dolayısıyla farklı analiz birimleri ile çalışma yapıldığında, farklı betimlemeler ortaya çıkabilecektir. Bu alanda yapılacak her analiz birimindeki çalışmanın önemli bir araştırma alanını oluşturmakta olduğu düşünülmekte olup farklı bakış açılarıyla yapılacak çalışmaların gerek literatüre gerekse yumuşak güç uygulamalarından elde edilecek faydanın en yüksek düzeye ulaşmasına önemli katkıları olabilecektir.

Teorik bölüm içerisinde bakıldığında ise güç kavramının tanımı, uluslararası ilişkilerdeki temel teorilerin kavrama yaklaşımı ile birlikte ele alınmıştır. Ayrıca, güç kavramı ve ana ekseninde yumuşak güç olmak üzere güç çeşitlerine ilişkin kaynaklar toplanmış ve ilgili kavramların tanımları ile aralarındaki farklar da anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada, 1980'lerin sonunda yumuşak güç kavramını kullanmış olan Joseph Jr. Nye'nin çalışmaları da temel kaynaklar arasında olmuştur.

Ayrıca yapılan okumaların bir diğer kısmı, Batılılaşma hareketlerinin başladığı Tanzimat'tan Ak Parti iktidarı dönemine kadar olan süreç içerisindeki Türk Dış Politikası'nın genel özelliklerini ortaya koyabilmesini sağlamıştır. Türk Dış Politikası'na dair temel çalışmalar olan; William Hale'in "*Türk Dış Politikası 1774-2000*" ile Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı "*Türk Dış Politikası (Cilt I, II, III)*" çalışmaları başta olmak üzere bu kaynakları tamamlayan farklı çalışmalara da bakılarak; Türk Dış Politikası'nın öne çıkan özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Türk Dış Politikası'nın genel özelliklerinin belirlenmesinin, Ak Parti'nin yumuşak güç uygulamalarının önceki dönemlerle karşılaştırmasına ve eksen kayması tartışmasına bir zemin sağlayacağı düşünülmüştür. Eksen kayması tartışması ele alınırken, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında dış politikaya dair uygulamalarda bir değişiklik olduğu ve hatta kendi dönemi içerisinde de bazı değişimlerin yaşandığı söylenebilecek olup yapılan okumalarla bu değişimi tam olarak hangi kavramın karşılayacağı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türk Dış Politikası'nda ilgili dönem boyunca yaşanan değişimi tarif etmede "eksen kayması" tanımlamasının söz konusu değişimi karşılayıp karşılamadığı değerlendirilmiştir.

Ak Parti iktidarındaki bu farklılıkların ayrımını yapabilmek için parlamenter sistem ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi dönemleri şeklinde bir tasnif yapılmıştır. Bu tasnif, resmi olarak da karşılığı olan sistemsel bir farklılıktan hareketle tercih edilmiş ve kurumsal anlamda değişimleri, işleyişi, yaşanan aksaklıkları ve yapılabilecekleri daha iyi tespit edebilme olanağı vermiştir.

Araştırma dönemi boyunca yapılan okumalar neticesinde yumuşak güç uygulamaları bağlamında; esasında başlangıcı Ak Parti iktidarı öncesine dayanan, 1998 yılında oluşturulan Afrika açılımının üzerine, Ak Parti'nin 2005 yılı sonrasında yoğun bir şekilde uygulamaya koyduğu "Afrika Açılım Politikası", dikkat çeken uygulamalardan olmuştur. Afrika açılımını ele alırken küresel ölçekte eskinin sömürgecilik ve karşılıklı bağımlılık anlayışının değişime uğrayarak, artık yumuşak güç marifetiyle o coğrafyada etki alanı oluşturmak isteyen ülkelerin uygulamalarının dikkat çekici olduğu görülmüştür. Bu yüzden konu, sömürgecilik tarihi üzerine elde edilen, ekte görülebilecek kaynakların da derinlemesine incelenmesiyle, tarihi bir perspektifle de ele alınmaya çalışılmıştır. Bu sayede sömürgecilik tarihinden bu yana gücün uygulanış biçiminin günümüze kadar olan değişimine dair resmin de ortaya konulabileceği düşünülmüştür.

Ayrıca vaka analizi kısmına ilişkin belge, rapor, doküman temini ve çalışmaya konu olabilecek kurumsal yapıların incelenmesi, teze özgünlük kazandırmayı sağlayacak şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tüm bu verilerin yorumlanması aşamasında tezi özgün hale getireceği düşünülen "adaptif güç" olarak bir güç tanımlaması önerisinde bulunulmuştur.

1.3. LİTERATÜR TARAMASI

Yukarıda ifade edilen temel eserler ve onları tamamlayan çalışmalar ve YÖK veri tabanında, araştırma kapsamında benzer konuları içeren tez çalışmaları incelenmiştir. Bu tez çalışmaları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (YÖK Veri Tabanı, 2022):

- Sadece “Yumuşak Güç” kavramına bakılarak başlık içinde veya dizinde yer alan çalışmalar için tarama yapıldığında, 12’si doktora tezi olmak üzere toplamda 96 tane çeşitli bilim dallarında yapılmış tez çalışması bulunmuş, bu durum konuya olan ilginin bir göstergesi olarak da değerlendirilmiştir. Bu doktora tezleri; Balkanlar, Rusya, Afganistan, medyadaki yumuşak güç uygulamalarının ABD ve Türkiye karşılaştırması, enerji projeleri, sağlık, turizm, eğitim kapsamında yazılmıştır.
- “Yumuşak Güç” ve “Afrika” şeklinde tarama yapıldığında 9 tane yüksek lisans tezi bulunmuştur. Bunlardan 2’si Çin’in Afrika’ya yönelik yumuşak güç uygulamalarıyla ilgiliyken, 1’i Siyaset Bilimi, diğerleri ise Uluslararası İlişkiler bölümlerinde yazılmıştır.
- “Ak Parti” ve “Yumuşak Güç” şeklinde tarama yapıldığında 2 yüksek lisans tezi (Balkanlar ve Moğolistan örneği çalışılmış) bulunmuştur.
- “AKP” ve “Yumuşak Güç” olarak tarama yapıldığında ise 1 yüksek lisans tezi bulunmuş olup bu çalışmanın da 2002-2009 yıllarını kapsadığı görülmüştür.
- “Eksen kayması” konu başlığı ile ilgili 3 yüksek lisans tezi bulunmakta; 2’si ekonomi ile ilgili, diğer çalışma da 2002-2012 dönemlerini kapsamaktadır.
- Sadece “Eksen kayması” dizini ile bakıldığında 1’i doktora çalışması olmak üzere 4 tane tez çalışması bulunmaktadır.
- “Yumuşak güç” ve “eksen kayması”nın beraber ele alındığı bir çalışma bulunmamıştır.

Diğer bir deyişle literatür, genel olarak araştırıldığında, birebir aynı içerik ve kapsamda ele alınan akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut konu

bağlamında yapılan tez çalışmalarına bakıldığında, “yumuşak güç” konusu akademik alanda ilgi çeken bir konudur. Konunun çeşitli boyutları olmakla birlikte, Türkiye özelinde yumuşak güç uygulamalarını; 9 Temmuz 2018 tarihinde uygulamaya başlanılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş gibi sistemsel bir ayrımla ve özellikle 2010 yılı sonrasında başlayan “eksen kayması” tartışmalarıyla bir arada ele alan bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada, Türkiye’nin dış politika üretme ve uygulama biçimlerinde bir değişimin var olup olmadığı irdelenmiş, varsa bunu karşılayan tanımlamaların neler olduğu/olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda yumuşak güç tanımlaması ve arka plandaki felsefesinin, Türkiye’nin Afrika Kıtası’ndaki faaliyetlerini tanımlarken örtüşmeyen taraflarının olduğu ve bunun da yeni bir güç tanımlamasını gerektirdiğinin tespiti ve beraberinde önerilen “adaptif güç” tanımlamasının, tezi özgün hale getirdiği düşünülmektedir.

Özetlenecek olduğunda, bu tez çalışmasının sert güç unsurları dışındaki uygulamaların etkisine yönelik farkındalığı artırmaya katkısı olacağı beklenmektedir. Bu uygulamaların amacına ulaşabilmesini sağlayan öneriler getirebilmek için önce mevcut durumun bir resmi ortaya konulmuş ve bunlar üzerinden daha etkili sonuçların elde edilebileceği değerlendirilmiştir.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. GÜÇ KAVRAMI

2.1.1. Tanımı

Bu bölümde özellikle araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesine yer verilmiştir. Bu amaçtan hareketle öncelikle “güç” kavramı açıklanmış ve temel teorilerin güç kavramına ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Daha sonra güç çeşitleri ve kamu diplomasisi üzerine durulmuştur.

Güç kavramının yapılan tanımlarına bakıldığında farklı disiplinlerde kullanıldığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu bu kavramı; “Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet” şeklinde tanımlamıştır. “Güç, son derece önemli bir kavram olmasına rağmen içeriği, karakteri, etki alanı, unsurları, amacı, hedefleri, etkileme ve nüfuz kapasitesi gibi çok boyutlu yönüyle, oldukça farklı biçimlerde açıklanmaya çalışılan ve oldukça tartışmalı bir kavram olma özelliği taşımaktadır” (Çağlar, 2015). İlgili tartışmalara bakıldığında, yapılan çok boyutlu değerlendirmelerin dikkate alınması gerekmektedir. Özdemir (2008:177), güç kavramına ilişkin zorlukları; “geniş kapsamlı ve belirsiz olmasından kaynaklı pek çok unsurun dikkate alınması gerekliliği ve gücün zamanla, sistematik ilişkilerin yapısıyla değişkenlik göstermesi” şeklinde ifade etmiştir. Güç kavramına sağlayacağı verimlilik yönünden bakan görüşler de mevcuttur. Gücün davranış üzerindeki etkisi açısından bir tanımlama yapıldığında ise; kendi hedefleri doğrultusunda başkalarının tercihlerine tesir etme, onların davranışları üzerinde değişiklik yaratabilme kabiliyeti olarak da yapılan tanımlamalar bulunmaktadır. Özellikle yumuşak güç kavramı bu tanımlama üzerine temellendirilmiştir.

Güç kavramının tarihsel süreç içerisindeki tanımlamalarına bakıldığında; “Antik Çağ’da yaşamış “Sun Tzu, Thucydides ve Kautilya gibi isimler uluslararası ilişkiler analizlerinde bu kavrama büyük önem vermiş ve temel kavramlardan biri olarak literatürde yer almalarını sağlamışlardır” (Sancak, 2016: 6). Antik çağlarda başlayan bu ilgi günümüze kadar sürmüştür ve farklı boyutlarıyla birçok bilim insanı tarafından geliştirilmiştir. Bu isimlerden biri olan İbn Haldun da uluslararası ilişkilere yönelik yapılmış değerlendirmelerle ilgili çeşitli mukayeselerde bulunmuştur.

“İbn Haldun’un uluslararası ilişkilere dair görüşleri bakımından kıyaslama yapılan ya da aralarında benzerliklerin olduğu düşünülen isimlerden bir diğeri de, önce sözü edilen Thucydides’tir” (Sancak, 2016: 7-8). Goodman, iki ismi konu aldığı çalışmasında (1972, 250-270), metodoloji kullanımı ve genel yaklaşımlarındaki benzerlikleri dile getirmiştir. Düşünsel benzerliklere rağmen, Thucydides, uluslararası ilişkilerdeki güç mücadelesinin varlığını net bir şekilde ifade etmişken İbn Haldun’da bu anlamda net bir çerçeveye karşılaşılmamaktadır. İbn Haldun’da meseleleri ele alış daha ziyade kendi ortaya koyduğu asabiyet kavramı ile gelişmiş ve kavram analizlerinde önemli bir yer tutmuştur. Asabiyet, güç kavramı içinde temel bir etken olsa da tamamlayıcı unsurların gerekliliği dikkate alınmalıdır. “Zira İbn Haldun’a göre de salt gücü esas alan bir devlet, organları kesik olan şahsın varlığı veya bu şahsın halk arasına çıplak olarak çıkması gibidir” (İbn Haldun, 2009: 355).

Güce ilişkin tanımlamalar yapılırken ortaya koyduğu paradigmayla bir kırılma ya da dönüşümün yaşanmasında etkili olan isimlerden bir diğeri de Machiavelli’dir. “Orta Çağ Avrupası’nın sembol ismi” olan Machiavelli güç kuramının mimarları arasında görülmektedir. Machiavelli, gücü merkeze alarak geliştirdiği yaklaşımda; “...kişinin, ordusu ne denli güçlü olursa olsun, bir bölgeye girebilmek için her zaman o bölge halkının desteğine gereksinmesi vardır” (Machiavelli, 2014: 41) der ve gücün uygulanış biçimi sonrasındaki sonuçlarını şu şekilde yorumlar: “İnsanların gönlünü hoş tutmalı ya da onları yok etmelidir; çünkü insanlar uğradıkları küçük zararların öcünü alırlar, ama büyük zararların öcünü alamazlar; bu yüzden, insana verilecek zarar, intikam korkusu olmayacak biçimde olmalıdır”

(Machiavelli, 2014: 44). A yrıca güçle ilgili vasıtaların “devlet yönetiminde amaca ulaşmak için her yolun mübah olmasına” (Machiavelli, 2014) hizmet ettiği şeklinde yorumlanan yaklaşımı, etik değerleri ötelediği gerekçesiyle geçmişten günümüze eleştiriye uğramıştır.

Morgenthau ise uluslararası politikanın temel amacını gücün elde edilmesi ile ilişkilendirmiş olup; kavramı, “hem bir ilişki türü hem uluslararası politikanın en temel amacı hem de amacın gerçekleştirilmesi için bir araç” (Morgenthau’dan aktaran Sandıklı, 2015: 73) olarak tarif etmiştir. Gücün uluslararası ilişkilerdeki karşılığına bakıldığında; devletlerin birbirlerinin kararları üzerindeki etkisi, bir devletin diğer bir devlet üzerinde kurabildiği hakimiyet ile ona normal koşulların olduğu ortamda yapmayı tercih etmeyeceği bir durumu yaptırabilecek bir etki şeklinde tarifi mümkündür.

Bu noktada devletlerin belirlediği amaçlara ulaşabilmesi için kullandıkları bazı araçlar vardır. “Bu araçlar iki genel kategoriye ayrılır: “İç gayretler (ekonomik varlığı artırma çabaları, askeri gücü artırma çabaları, zekice stratejiler geliştirme çabaları) ve dış gayretler (kendi ittifakını güçlendirme ve büyütme faaliyetleri veya karşıt ittifakı zayıflatma gayreti)” (Waltz ve Quester, 1982: 42).

“Realist teoride, güç kavramının, zorlu bir görevi olup; insan doğası gereği ve uluslararası anarşi ortamından kaynaklı olarak, uluslararası aktörler konumlarını ve güçlerini en üst düzeye çıkarmak durumundadırlar” (Guzzini, 2013: 114). Öte yandan güç kavramı bir devletin sahip olduğu fiziksel unsurlar olarak tanımlanırken diğer yandan “fiziksel unsurlardan ziyade bunun kullanılabilirliği üzerinde yoğunlaşarak gerçek gücün kullanılabilen ve diğer ülkeler üzerinde etki oluşturduğu” (Aydemir, 2016: 129-130) da vurgulamaktadır.

Esasında yaşanan süreç güç olgusunun da sistemde gerçekleşen küresel dengelerde göz önüne alındığında; sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel etmenlerle bir dönüşüm yaşaması sonucunu üretmiştir. Bu dönüşümlerle eş zamanlı olarak devletler, sahip oldukları gücü artırma veya onu etkin bir şekilde en isabetli kullanımını sağlamak için stratejiler oluşturmak durumunda kalmışlardır.

Sistem içerisindeki aktörlerin sahip olabilecekleri güç potansiyellerine ve bunlara nasıl güç atfedileceğine getirilen yorumlarla, farklı teorik bakış açıları oluşmuş bunlarla da yeni stratejiler geliştirilmiştir. Bu teoriler “realist, liberal ya da inşacı (konstrüktivist) bakış açısıyla, kavrama farklı öncüllerle başlamış, analizlerinde farklı odaklar oluşmuş ve çoğu zaman farklı sonuçlara ulaşılmıştır” (Ohnesorge, 2020: 58).

Realizmde güç kavramı, insan doğası üzerinden açıklanmaktadır. Burada Thomas Hobbes’un Leviathan isimli eserinde (Hobbes, 1998) belirttiği üzere; insan doğasına atfettiği üç temel kavga nedeni; rekabet, güvensizlik ve şan-şeref sahibi olma arzusunun devlet için de geçerli olduğu görüşü hakimdir. “Realistlere göre her devlet kendi gücünü maksimize etmeyi hedeflemektedir” (Akşemsettinoglu, 2002: 66).

Neo-liberal teori savunucuları ise güç kavramını merkeze yerleştirmemiş olsalar da bu kavrama önem göstermişlerdir. “Neo-liberaller, realistlerde olduğu gibi askeri ve ekonomik unsurlardan oluşan sert güç araçlarının aksine, içinde kültürel, siyasi ve benzeri motifleri barındıran yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkarmışlardır” (Demir ve Varlık, 2013: 80). Realizm, daha ziyade devletlerin birbirleri arasındaki güç ilişkileri üzerinde dururken, liberalizmde ise devletlerin, devlet harici aktörlerle olan ilişkilerini de dikkate alan daha geniş perspektifli bir etkileşim üzerinden yorumlamaları söz konusudur.

İnşacılık ise daha sosyal bir bakış açısıyla maddi unsurları da tamamen görmezden gelmeyerek sistemi, insan faaliyetlerinin neticesinde oluşan bir yapı olarak kabul etmişlerdir. “Konstrüktivistlere (inşacılara) göre toplumlar, devletleri ve tarihlerini ve yine bu bağlamda uluslararası ilişkileri kendileri inşa etmektedirler” (Sancak, 2016: 28). “İnşacılık, devletlerin uluslararası arenadaki davranışlarının kökenlerini kimlik, çıkarlar ve normlar üzerinden açıklamaya çalışmıştır” (Yılmaz, 2017: 39). Bahsedilen bu teorik perspektiflerin güç kavramına yaklaşımı aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Tekrar güç kavramının bileşenlerine baktığımızda, küresel sistem içerisindeki güç unsurlarının birbirini etkileyen dinamik bir yapıda olduğu görülmektedir. “Bu

dinamik unsurlar da insan unsurunun devreye girdiği çarpanlarla birlikte ele alınmalıdır” (Davutoğlu, 2004: 17).

Davutoğlu (2004: 17-34) bu unsurları;

- “Sabit veriler: Coğrafya, Tarih, Nüfus ve Kültür
- Potansiyel veriler: Ekonomik, Teknolojik ve Askeri Kapasite
- Stratejik Zihniyet ve Kültürel Kimlik
- Stratejik Planlama ve Siyasi İrade”

şeklinde sistematikleştirmiştir.

Günümüz uluslararası sistemindeki düzenin sahip olduğu güç ilişkilerinin anlaşılması için önemli olan bir diğer kavram da hegemonyadır. “Hegemonya, sosyal bilimciler tarafından rekabet halindeki devletlerin bulunduğu sistemde liderliği tanımlamak için kullanılan bir terimdir” (Yılmaz, 2017:125). Kavram, hâkim olan devletin sahip olduğu politik, kültürel ve etik değerlerinin toplumun çeşitli katmanlarına yayılmasını sağlayan sosyal ve siyasi bir sistem üreterek karşımıza çıkar. “Uluslararası veya sistem düzeyinde hegemonya sadece devletler arasında bir düzen değildir” (Ohnesorge, 2020: 199). Burada bir üretim biçiminin tüm ülkeler üzerinde kurduğu tahakkümle dünyada bir ekonomik sistem yaratılması da söz konusudur.

“Gramsci’ye göre hegemonya, uluslararası sistemdeki en kuvvetli devletin veya belirli bir bölgedeki hâkim devletin konumunu tanımlıyordu” (Barrett, 1997: 239). Güce atfedilen niteliğin dönüşümüne dair; “Machiavelli, Gramsci ve Nye, büyük bir güç, hakimiyete, zorlamaya ve sert güce dayanmamalı” (Yılmaz, 2017) olduğunu ifade etmişlerdir. Machiavelli, “güce itaatini nedenini saygı olarak gösterirken” (Wright, 2004), Gramsci’ye göre, “büyük güç gönüllü olarak, doğrudan iş birliği yapmayı sağlar” (Cox,1994: 49-66). Yumuşak güç bağlamında bakıldığında ise, kültür eleştirmeni olarak da gösterilen Edward Said, yumuşak gücü, “başka bir kültürel hegemonya biçimi” (Changhe, 2013: 547) olarak değerlendirmiştir. Ancak şu da belirtilmelidir ki hegemonik gücün tezahürü, içinde bulunduğumuz yüzyılda değişiklik göstermeye başlamıştır. Devreye giren

yumuşak güç, akıllı güç gibi olgular, sert güç unsurunun devletten özel sektöre devredilmeye başlanmasına neden olmuştur.

Gücün aldığı yeni şekiller sonucu; “güç asimetrisi ve güvenlik ikilemiyle karşı karşıya olan devletler, kendi başlarına karşılayamayacakları tehditleri bertaraf edebilmek için ortak tehdit algısına sahip diğerleriyle hareket etme eğilimi gösterirler.” (Kut, 2019: 10). Bu noktada karşımıza çıkan güç dengesi kavramı ile devletler tarih boyunca varlıklarının sürekliliğini sağlayacak ittifaklar ile bu dengeyi sağlama gayreti içinde olmuşlardır.

Ülkeler açısından, güç dengesini sağlama ideolojik rejim farklılığı üzerinden şekillenmiştir. Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu denge düzeninin olduğu hemen hemen elli yıllık bir süreyi kapsar. Bu süre içerisinde ideolojik üstünlük yarışı, güç dengesini iki taraflı hale getirmiştir. Karşılıklı çatışma yerine vekalet savaşlarıyla rekabetin yürütülmesi, bu kutuplu düzen içerisinde dikkat çeken husus olmuştur. Ancak bu iki kutuplu düzen, yaşanan önemli gelişmelerle sonlanmıştır.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, Soğuk Savaş dönemini bitiren olaylar olmuştur. Oluşan uluslararası düzende güç dengesi kurma temelinde stratejiler geliştirildiği, asimetrik güç dağılımının olduğu bir ortam sebebiyle çok taraflı istikrarın yakalanması sınırlı bir düzeyde kalmıştır. İki kutuplu düzenin olduğu dönemdeki aktörlerden farklı olarak; halen oyunda olduğunu göstermeye çalışan Rusya, yumuşak güç örneği gösteren Avrupa, büyük bir ekonomik büyüme yakalamış olan Çin ve sahip oldukları doğal kaynaklarla oyunun bir parçası olduklarını gösteren ekonomik potansiyele sahip güçler, uluslararası ilişkilerde yepyeni bir dizaynın gerekliliğine sebep olmuştur.

Yaşanılan yüzyılda ne tek kutuplu ne de iki kutuplu bir düzenin varlığından söz edilemeyecektir. Artık hiçbir devletin dünya siyasetinde sahip olduğu etki, geçmiş yüzyıllardaki boyutlarda olamayacaktır. Tüm bu güç dağılımı içerisinde, sert güç unsuru varlığını devam ettirmekte olup bunun yanında farklı güç çeşitleri de ülkelerin güvenlik ve siyasi politikalarının planlanmasında kaçınılmaz olarak yer tutmaktadır.

Uluslararası ekonomik sistemin yeni düzeninde, Asya'nın önemli bir oyuncu haline gelmesinin yanında, "liberal düzende diğer paydaşlar olan Avrupa Birliği, Japonya ve ABD ile birlikte temelde dört aktörü olan ancak farklı kriterler üzerine kurulu rekabet ve iş birliği ilişkileri biçimi gelişmiştir" (Kut, 2019: 15). Klasik, tek kutuplu ya da iki kutuplu düzenden farklı olarak artık devletlerin eş zamanlı olarak farklı ittifakların içinde yer alabildiği bir düzenden bahsetmek olanaklıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, "Thucydides'ten Makyavelli'ye kadar giden realist düşünce ve mevcut güçlü realist gelenek Birinci Dünya Savaşı sonrasında yerini yaygın bir şekilde kabul gören idealizme bırakmıştır" (Arıboğan, 1998: 195). "Otuz Yıl Savaşları sonrasında 1648 Westfalya (Westphalia) anlaşması ile ortaya çıkan Westfalya düzeni ulus-devlet oluşumunun ve bu oluşuma dayalı güç tanımlamalarının hukuki bir çerçeve kazanmasını sağlamıştır" (Davutoğlu, 2004: 16). Fakat bir süre sonra yapılan anlaşmaların getirdiği sorunlar, Milletler Cemiyeti gibi uluslararası ilişkilerde istikrarın tesisini sağlama misyonu olan kurumların bu beklentiyi karşılayamamasıyla sert gücün yeniden önemli bir faktör haline geldiği görülmüştür. Burada gücün dönemsel olarak gerçekleşen gelişmelerle beraber hangi çeşidinin ön plana çıktığı da değişiklik göstermektedir.

Gücün uygulanış biçimine dair bakıldığında; ülkeler arasındaki ilişkilerde giderilemeyen sorunlar, sert gücü tekrar gündeme getirir olmuştur. Buradan hareketle zaman içerisinde güç kavramına yüklenen anlamların dönüşümü ile beraber hangi çeşidinin daha fazla ön plana çıktığı da uluslararası sistemde yaşanan ekonomik, siyasi, konjonktürel gelişmelerle ilintili olduğu söylenebilecektir.

2.1.2. Temel Teorilerin Güç Kavramına Yaklaşımı

Güç kavramına teorik çerçeveden bakıldığında, realistler, liberaller ve inşacılar tarafından farklı tanımlamalar yapıldığından bahsedilmiştir. Viotti ve Kauppi bu yaklaşımların genel hatlarını şu şekilde özetlemiştir:

"Realistler için devletler, uluslararası siyasi sahnede ana veya en önemli aktörlerdir ve analizin temel birimini temsil ederler. (...) Liberalizmde ise sadece devletlerden ve kurumlardan değil, aynı zamanda çoklu devletlerden oluşan çoğulcu bir dünya

görüşü sunulur, uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarını, bireyleri, devlet dışı aktörleri gruplar, devlet bileşenlerine ayrılmıştır ve sürekli olarak dış etkilere maruz kalmaktadır. (...) Üçüncü olarak, ekonomik yapısalcılık, ekonomik sınıfları ve diğer maddi yapıları ve ayrıca Üçüncü Dünyayı ikincil bir konumda tutan çoklu sömürge sonrası tahakküm mekanizmalarına yapılan daha geniş vurguyu tanımlar.” (2012: 12).

Esasında her yaklaşımın analizinde, güç kavramı merkezi bir konumda bulunmaktadır. Fakat burada değişkenlik gösteren özellik, bu yaklaşımların gücün çeşitlerine attıkları önem ve bu güç çeşitlerinin uygulamadaki ağırlıklarının farklılık göstermesidir. Bu yaklaşımların güç kavramına getirdikleri açıklamalar, aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

2.1.2.1. Realizm ve Güç

Realizm köken olarak Antik Yunan’a dayandırılmaktadır. 1940’lardan 1980’lere kadar uluslararası ilişkiler disiplininin hâkim teorisi olarak görülmüştür. Antik Yunan Tarihçi Thucydides, devlet adamı Machiavelli ve filozof Hobbes yaklaşımın bir disiplin halini almasında önemli katkıları olan isimlerdir. Thucydides (Goodman, 1972: 402), “güçlünün yapabileceklerini yapacağını, güçsüz olanlarınsa bunları kabullenmek zorunda olduklarını” ileri sürmüştür. Machiavelli, “halkın ve daha geniş anlamıyla tüm insanlığın dar görüşlü, ahlak dışı şeylere eğilimli ve aciz olduğunu düşündüğü için askeri güce dayalı mücadelelerin ve savaşların normal karşılanması gerektiğine inanmıştır” (Godin, 2014). Hobbes da doğa durumunu açıklarken; “insan doğasının bencil ve şiddete yatkın olduğundan hareketle, bireylerin haklarını devlete devrettiklerini ve güçlü bir devlete ihtiyaç duyulduğunu savunur” (Hobbes, 1998: 76). “Realizme göre güçler dengesindeki değişim, savaşların sonuçlarına göre büyük devletler arasındaki ilişkilerin değişmesiyle sınırlıdır” (Özkan, 2019: 13).

Realizmin öncü ismi olarak gösterilen Hans Joachim Morgenthau, 1948 yılında *Ülkeler Arasında Politika* isimli çalışmada Realizmin temellerini ifade etmiştir. Bu temel prensipler, Morgenthau tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

“1. Siyasi Realizm, kökleri insan doğasına dayanan nesnel yasalarla, genel olarak toplum gibi siyasetin de yönetildiğine inanır,

2. Politik Realizmin güç açısından anlaşılmasına yardımcı olan ana işaret uluslararası siyasetin durumu, ilgili kavramların tanımlanmasıdır,
3. Güç ve çıkar içerik açısından uzay ve zaman açısından değişkendir,
4. Realizm, evrensel ahlaki ilkelerin devletlerin faaliyetlerinde uygulamayacağını savunur,
5. Politik Realizm, evreni yöneten ahlaki yasaların, belirli bir kişilerin etik amaçlarıyla tanımlamayı reddeder,
6. Politik Realizm ile diğer okullar arasındaki fark gerçek düşüncenin gerçekliği ve siyasi alanın özerkliğinin korunmasıdır” (Morgenthau, 1954: 97).

Öte yandan “Morgenthau’nun (1985: 33), “gücü taraflar arasında “psikolojik bir ilişki” olarak tanımlaması klasik Realizme göre kavramın özünde şiddet ve askeri güç kullanımının değil, caydırıcılığın önemli olduğunun bir göstergesidir”. Morgenthau (1985: 139), “coğrafya, endüstri potansiyeli, doğal kaynaklar gibi maddi unsurları askeri hazırlık derecesi ile ilişkilendirmesinin yanında bunların etkili olacağı caydırıcılık kapasitesinin güç için önemli bir faktör” olduğuna işaret eder.

Donnelly (2008) ise, Realizmin dört kabule dayandığını ifade etmiştir: “Bunlardan birincisi, uluslararası sistem anarşiktir; ikincisi, uluslararası sistemde sürekli düşmanlık durumu vardır; üçüncüsü, uluslararası sistemde her devlet rasyonel aktör olarak sistemin bir birimidir ve son olarak, var olmak devlet için temel sorundur.” Ayrıca Realizmde gerçeklikle ilgili süreklilik, onun değişmeyeceği yönünde bir kabul söz konusudur. Buradan hareketle Realizmin, önemli özellikleri arasında gösterilen “statükocu” niteliğe sahip olduğunu söylemek olanaklıdır.

Zaman içerisinde Realizmin kendi evrimi çerçevesinde yazarları klasik, siyasal, yeni (neo), neo-klasik, stratejik ve yapısal realizm gibi gruplara ayrılmışsa da hemen tüm yazarların genel olarak bireyden yola çıkarak fakat devlet ve/veya sistem analiz düzeyinde iki temel soru/sorunla uğraştıkları söylenebilir: “1) Devletlerin uluslararası ilişkilerinde takındıkları tutumlar nasıl açıklanabilir? ve 2) Uluslararası sistemin dinamikleri nasıl açıklanabilir?” (Aydın, 2004: 37). Bunların yanında tek tip bir realist bakış açısından bahsetmek mümkün değildir. Yapısal realistler, devletin bölünmez bir aktör olarak üniter ve rasyonel olduğu varsayımında iken; “klasik ve neo-klasik realistler devletlerin dış politikasında

başta devlet adamları olmak üzere farklı birbiriyle etkileşim halindeki devlet içi etkenlerin rol oynadığı gözleminden hareket etmişler” (Ersoy, 2014: 162).

Kenneth Waltz teorii, 1979 yılında yayımladığı “Theory of International Politics” isimli çalışmasında köklü bir revizyondan geçirerek “yapısal realizm” olarak adlandırılan akımın temellerini oluşturmuştur. Değişen şartlar klasik Realizmin farklılaşmasını ve yeni yaklaşımların getirilmesini doğurmuştur. Waltz, “uluslararası sistemin yapısının ulusal ölçekteki siyasal sistemlerin yapısından 3 ölçütle ayrıldığını ileri sürer: sistemin emir-komuta ilkesi, bileşenlerin karakteri ve bu bileşenlerin potansiyellerinin yeryüzünde dağılımı” (Arslanlı ve Memmedov, 2016: 1525). Devletler bu bağlamda sıklıkla güç olgusuyla karşı karşıya gelmek durumundadırlar. Waltz’a göre, “yapısal sistemin getirdiği uluslararası ortamdaki rekabet ve zorlamalar, ülkelerin eylemlerini seçmesinde etkili olmaktadır” (Yılmaz, 2017: 41-42).

Yapısal realizmde rekabete ve çatışmaya neden olan sebeplerden biri devletlerin üzerinde otorite olmamasıdır. Diğer bir fark ise “Klasik Realizmde güç bir amaçken, Yapısal realizmde bir araç olarak kabul edilir” (Yılmaz, 2017: 42; Özdemir, 2008: 131). Neo-realistler gücü, karşı tarafın hareket alanını, onu kısıtlama üzerinden kurgulamazlar, bunun yerine kendi hareket alanlarını genişletmek önceliklidir. Neo-realizmde ayrıca ilişkilerin ekonomik boyutu da dikkate alınmıştır ve devletin davranış biçimini belirlediği üç varsayım bulunmaktadır: “Birincisi bir sistem düzenleyicisi olarak anarşi; ikinci olarak, devletlerin benzer şekilde geliştirdikleri güvenlik öncelikli davranış; son olarak da aktörlerin konumlarını belirleyen sistem içindeki güç dağılımıdır” (Jørgensen, 2014: 104). Neo-realistlere göre de uluslararası sistem anarşik bir yapıdadır. Fakat burada klasik realizmden farklı olan taraf, neo-realizmde devletler tek başına kendi çıkarları doğrultusunda karar alamazlar dolayısıyla daha kompleks bir yapı söz konusudur. Ülkeler kendi konumları ve elde edeceği çıkarların yanında rakiplerinin de ne elde edeceğini hesaba katmak durumundadır. Bu durum devletler arası ilişkileri ve onların uluslararası sistem içerisindeki yerlerinin belirlenmesinin birçok parametre ile ilintili olduğunu göstermektedir.

2.1.2.2. Liberalizm ve Güç

Liberalizm, Aydınlanma Çağı olarak ifade edilen 1688 İngiliz ve 1789 Fransız Devrimi arasındaki dönemin düşünürleri tarafından ortaya konulan temel felsefi bir akım olarak ifade edilebilir. Bu düşünce sistemi, Batı Avrupa’da Orta Çağ sonrasında yaşanan düzen değişimi ile şekillenmiştir. Söz konusu düzen; din adamı, devlet adamı ve feodal güçlerin birbiriyle olan ilişkileri ve bunun getirdiği karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle oluşmuştur.

“Liberal teorisyenler, realizmin ortaya çıkardığı askeri güvenlik devleti, karşısına ticaret devleti gibi alternatifler öne sürmeye başlamıştır” (Rosecrane, 1986). “Klasik liberalizmin dört olgusu; (hukuk önünde) eşitlik, demokrasi, özgürlük ve serbest pazardır” (Yılmaz, 2017: 43). Liberalizmde realizmden farklı olarak, devletin temel politikaları olarak görülen savunma ve güvenlik politikalarının yanında sosyal-kültürel ve ekonomi politikaları da önemli görülmektedir. “Liberaller, uluslararası ilişkilerin aktörleri arasında ulus devletin yanında çokuluslu şirketler ve uluslaşan unsurları da (NGO’lar ve uluslararası örgütler) aktör listesine dahil etmektedir” (Yılmaz, 2017: 43-44). Keohane ve Nye (2011) tarafından ifade edilen karşılıklı bağımlılık kuramının içerisinde bu sayede uluslararası sistemdeki anarşik koşulların bertaraf edilebileceği vurgulanmıştır. Bu kurama göre, “uluslararası yapının anarşik özelliğinin etkisi ancak güç aktörleri arasındaki iktisadi iş birliğinin artırılması, ekonomik açıdan güven ortamının oluşması ve hukukun üstünlüğü ile azaltılabilir” (Keohane & Nye, 1998; aktaran Büyükgöze, 2016: 43). Buradan da anlaşılacağı üzere; siyasi ve ekonomik meseleler, liberal düşüncenin merkezindedir. Askeri ve güvenlikle ilgili konular bu merkezde yer almaz.

1980’li yıllar sonrasında realist bakış açısı yerini neo-realist yoruma; liberal bakış açısı da neo-liberal yaklaşıma bırakmıştır. İki yaklaşım farklılıklarına rağmen, daha sistemsel yaklaşarak belirledikleri etkenler sebebiyle bazı benzerliklere sahiptirler. Bu süre içerisinde neo-realizm, güvenlik politikalarında ağırlıklı bir şekilde kendini gösterirken, neo-liberaller ise serbest piyasa ekonomisi devamında fikrî haklar, insan hakları, ifade özgürlüğü, demokrasi ve çevre

koruma politikalarıyla ilgilenmişlerdir. Neo-liberal yaklaşımda devletler arası çıkar söz konusu olduğunda ulusal menfaatlardan ziyade ekonomik çıkarlar daha önemli görülmüştür.

Neo-liberalizm akımının öncüsü Milton Friedman'a göre devlet özgürlüğü, harici düşmanlardan korumakla görevli olup bunların yanında kanun ve düzeni sağlamak, özel şirketleri ve rekabetçi pazarı güçlendirmekten sorumludur (Klein, 2008: 6). Neo-liberal yaklaşımda, ekonomik olarak, serbest ticaret ve sınırların kaldırılması, bununla birlikte sistemsel olarak da demokrasi ve onun kurumlarının yaygın hale gelmesine vurgu söz konusudur.

“Gücün ölçümü ve kaynakların kontrolüne ilişkin olarak Keohane ve neo-liberallerin yaptıkları saptamalar, güç kavramını nasıl algıladıklarını görebilmek açısından çarpıcıdır” (Özdemir, 2008: 131). Yaklaşımla birlikte söz edilmeye başlanan asimetrik karşılıklı bağımlılık ile uluslararası sistemdeki oyuncuların birbirine karşı çeşitli konularda üstün ve zayıf taraflarının olabileceği, bunların oranlarının değişiklik gösterebileceği ifade edilmiştir. Buna göre, “Neo-liberal yaklaşımda güç, başkalarının izlediği politikaların yarattığı maliyetlerden değişen davranışlar yoluyla kurtularak kendi istediklerini yapabilmektir” (Özdemir, 2008: 133).

Yumuşak güç bağlamında liberalizmle ilgili bir değerlendirilme yapıldığında; söz konusu güç çeşidinin daha çok liberal politikaların ışığında uygulamaya konulduğu ifade edilmektedir. Bu isimlerden biri olan Christopher Layne'e göre yumuşak güç, “özü liberal olan bir perspektiftir” ve “yakından incelendiğinde, çok taraflılık, kurumsallık” (Layne, 2010: 62,71) gibi özellikleri içerir.

2.1.2.3. Konstrüktivizm (İnşacılık) ve Güç

Konstrüktivizm, terim olarak ilk kez Nicolas Onuf tarafından kullanılmış olup Türkçe'de “inşacılık”, “kurguculuk” şeklindeki tanımlamalarla karşılık bulmuştur. İnşacılık, 1990'lı yıllara doğru dünyada yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Berlin Duvarı'nın yıkılması, kuramın ortaya çıkmasında etkili olan önemli olaylardır.

Kronolojik olarak da bakıldığında, realizm ve liberalizme göre daha yakın dönemlerde ifade bulmuş olan inşacılık, sisteme yönelik olarak diğer teorilerden farklı yorumlar getirmiştir. Bu yaklaşımda, “realizmdeki askeri güç ve liberalizmdeki iktisadi iş birliği şeklinde maddi faktörlere değil, kimlik ve normların uluslararası siyasette ve ilişkilerde sahip olduğu rollere ve etkilerine odaklanılmaktadır” (Büyükgöze, 2016: 43). “Konstrüktivizm (inşacılık) genel olarak sosyal ilişkiler, özelde ise uluslararası ilişkiler için güçlü ve sistematik bir düşünme biçimidir” (Kubalkova vd., 1998: xii, 20-21). Yaklaşım, “açıklayıcı biçimiyle diğer yaklaşımlardan farklılık gösterir (...) ve bazı amaçlar için kendi içinde kurucu kurallar sağlar” (Ruggie, 1998: 34).

İnşacılık yaklaşımında, bireylerin dünyada oluşturulan sistemde yaptıkları katkının sürekliliğinden ve aktif oluşundan bahsedilir. İnşacılık kuramına getirdiği yaklaşımla dikkat çeken isimlerden biri de Alexander E. Wendt olmuştur. Wendt, “rejimler, kimlikler ve çıkarlar sabit kabul edildiğinde onları değiştiremezler” (1992: 363) şeklindeki vurgusuyla, inşacılık anlayışını iki prensibe dayandırmaktadır: “1) İnsan topluluğuna ait yapılar maddi güçlerden ziyade öncelikle ortak düşünceler tarafından belirlenir 2) Maksatlı aktörlerin kimlik ve çıkarları doğa tarafından verilmekten çok, bu ortak düşünceler tarafından inşa edilmiştir” (Wendt, 2012: 16). “Klasik Uluslararası İlişkiler, yaklaşımlardaki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakla birlikte, “İnşacılık temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların ne tip etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır” (Walt, 1998: 25).

İnşacılık, diğer temel akımlardan farkı insanı daha fazla merkeze alması ve toplumsal düzen içinde bireyin sürekli değişebilecek bir ortam ile karşı karşıya olmasıdır. İnşacılık için düşünsel faaliyetlerle uluslararası sistemin tüm aktörleri üzerinde oluşturulan algı da önemlidir.

Özellikleri itibarıyla bakıldığında inşacılığın gücü, devletler arası ilişkileri kavrayışı ve bunlara getirdiği yorum; diğer yaklaşımlardan farklılık göstermektedir. Esasında kendi içinde de bakıldığında tek tip bir inşacılık yaklaşımından bahsetmek mümkün değildir. “Ruggie, konstrüktivist (inşacı) yaklaşımları üç ana

gruba ayırmanın mümkün olduğunu” ifade etmiş olup bunları şu şekilde sıralamıştır: “İlki, pragmatizmle epistemolojik benzerlikleri bulunan neo-klasik inşacılık, ikincisi, post-modernist inşacılık, üçüncü kategori ise bu iki grup arasında yer almaktadır ve aslında ana-akımın kimi görüşlerine de yakındır” (Kaya, 2008: 106).

İnşacı yaklaşım içerisinde Wendt (1999: 104), “gücü algılayabilmek için güç dağılımından daha önemli olanın çıkar dağılımı” olduğunu ifade etmektedir. Bahsedilen çıkar kavramı, maddi güç unsurlarından ziyade fikirselle ve kanıtı olan unsurlarla ilişkilidir. Ayrıca çıkarların algılarla şekilleniyor olması da yaklaşımla ilgili olarak ifade edilebilecek bir diğer özelliktir. İnşacılık, “yorumlayıcı bir yaklaşım” (Viotti ve Kauppi, 2012: 277) olarak değerlendirilmektedir. İnşacılara göre tehdidin algıyla değişiklik gösterebilmesi nedeniyle, gücün elde edilmesi realist yaklaşımdaki gibi mutlaka çatışma ile gerçekleşmez. İş birliği de bunu sağlayabilecek alternatiflerden biridir.

Viotti ve Kauppi, inşacılığa dair özellikleri şu şekilde özetlemiştir:

“Birincisi, inşacılık devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını sorunsallaştırmaya çalışır, sadece devletin temsilcisi ya da aktörlerle ilgilenmiyorlar aynı zamanda uluslararası kuruluşlarla da ilgilenmektedirler. İkincisi, uluslararası yapıya normları, kuralları ve hukuku içerecek şekilde düşünsel faktörlerle şekillenmiş sosyal yapılar açısından bakarlar” (2012: 291-297).

İnşacılar, kuruluşlar temelinde hem yapısal süreklilikleri hem de değişim süreçlerinin önemini vurgularlar (Klotz ve Lynch, 2007: 3). Esasında tartışmalara başka bir yönüyle de bakıldığında; inşacı yaklaşımı bir teori olarak değerlendirmeyen görüşlerle de karşılaşmak olanaklıdır. Kubalkov ve Onuf (1998: xii); kavramı, “basitçe alternatif bir ontoloji” olarak değerlendirmişlerdir. Onuf (Kubalkov ve Onuf, 1998: 52), “birçokları arasında en önemlisi uluslararası ilişkiler olmasına rağmen inşacılığı, sadece durumlar düzeyinde değil, her boyuttaki sosyal faaliyetlerle insanlara uygulanabilir” şeklinde yorumlamıştır. Onuf eseri, World of Our Making’de inşacılığa dair sistematik yorumunu üç öncülle özetlemiştir:

“1. Toplumun ne yaptığıyla ilgilidir. Ortak anayasa yaygın sosyal ilişkilerde değişme ve değişmezliğin ortaya çıkışı söz konusudur.

2. Konuşma, kurallar, politikalar ve sosyal medyanın inşası dikkate alınması gereken önemli unsurlardır. (Burada dilin önemine vurgu vardır).

3. Medya açısından bakıldığında, kurallar mevcut materyalleri kaynaklara dönüştürerek kontrol ve faydanın asimetrik dağılımı için asimetrik fırsatlar sunar” (Onuf, 2013: 29).

İnşacılık, aynı zamanda; “kültürden, aktörlerin bakış açılarından ve onların davranışlarını şekillendiren faktörlerden, ideolojilerden, temel inançlardan, belirli politik sorunların neden sonuç ilişkisine dair bilgilerden fikirsel bir düşünce haritası çıkarmaya çalışır” (Ruggie, 1998: 33). Yaklaşımın göz önünde bulundurduğu parametrelere bakıldığında, sahip olunan gücü yapılandırırken sert güç unsurlarının dışında, esasında yumuşak güç unsurlarının da içine girdiği bütünlük bir yapıdan söz etmek mümkündür.

2.1.2.4. Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı ve Güç

İkinci Dünya Savaşı bitiminden (1945), 1990’lı yılların başlarına kadarki süreçte sert güç unsurlarının öncelikli olduğu, güvenlik konusunda daha çok “ulusal güvenlik” temelli bir yaklaşımın sergilendiği ve güç ilişkilerinin de bu doğrultuda belirlendiği, söz konusu dönem içinde klasik paradigmanın ağırlıklı olarak bir güvenlik yaklaşımı olarak tercih edildiği yukarıda da ifade edilmiştir.

Uluslararası ilişkilerde ‘güç’ kavramı merkezi bir rol oynar ve devletlerin ellerinde bulundurmaları istedikleri, buna göre stratejiler geliştirdikleri bir kavram konumundadır. Realist teoride; “uluslararası ortamın anarşik yapısı, başat güçlerin birbirleriyle olan mücadeleleri ve bu yüzden askeri kapasitelerini artırma eğiliminde olmaları, karşı tarafın asıl niyetine duyulan güvensizlik” (Mearsheimer, 2008: 61-62) gibi nedenler güç kavramı ve onun konumunu, konumlandırılışını önemli hale getirmiştir. Güce dair bakış açısı, realist teori sonrasında geliştirilen yaklaşımlarda da şekli olarak farklılıklara uğrasa da değişik formlarla yine önemini muhafaza eden bir şekilde kendini göstermiştir. “Şüphesiz uluslararası yapıdaki değişimler ile bu yapıya ilişkin kuramlar, güç olgusunun boyutlarını, vasıtalarını, kullanım yöntemlerini ve çeşitlerini kendi kabulleri çerçevesinde şekillendirmiştir” (Varlık ve Demir, 2013: 68).

Soğuk Savaş döneminin bitişi önemli bir kırılma olarak gösterilmekte olup bununla birlikte güvenlik ve beraberinde getirdiği güç ilişkilerinin tahsisine farklı yorumlar getirilmeye başlanmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışının uluslararası sistemde ‘anarşik’ doğa üzerinden temellendirdiği yaklaşımı, dünyada gerçekleşen çeşitli gelişmelerle birlikte, bunların yorumlanmasında yeterli olmaması durumu farklı güvenlik anlayışlarının ifade edilmesi sonucunu doğurmuştur. Söz konusu ortamda ifade edilen Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ise, “tek bir teorik yaklaşımdan ziyade farklı ekollerin bütünü olarak” (Gezer ve Kösen) gösterilmektedir.

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları kapsamında, birbirinden farklı ekollerle güvenlik kavramına yeni yorumlar getirilmiş ve seçilen farklı analiz düzeyleri ile güvenliğe ilişkin problemlere farklı yaklaşımlarda bulunulmuştur. Bu çalışmalar kapsamında; “Paris Okulu, Aberystwyth Okulu, Kopenhag Okulu, Post-Yapısalcı Yaklaşımlar, Sömürge Sonrası Analizler ve Feminist Güvenlik Çalışmaları” (Gezer ve Kösen) gibi ekoller Eleştirel Güvenlik Çalışmaları’nın bütünü oluşturulan örnekler olmuşlardır. Bunlarla birlikte Eleştirel Güvenlik Çalışmaları’nı çeşitli gruplandırmalara tabi tutan görüşlerle de karşılaşmaktadır. “Tepkisel-Özgün Güvenlik Yaklaşımları” ve “Yorumlayıcı-Özgürleştirici Güvenlik Yaklaşımları” şeklinde yapılan ayırmadan; ilki, “Yapısal Şiddet ve Feminist Güvenlik Teorilerinden oluşurken, Özgürleştirici (emancipatory) güvenlik yaklaşımları ise Galler ve Paris Ekolü’nden oluşmaktadır” (Birdişi, 2014: 235).

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları’nın ortaya çıkışı, yukarıda ifade edildiği üzere Soğuk Savaş bitimi sonrasında olsa da fikrî arka planı daha önceki yıllara dayanmaktadır. Bu yeni yaklaşım, geçmiş dönem siyasi ilişkiler bağlamında devletlerin tahsis etmeye çalıştığı en temel ihtiyaç olan güvenliğin sağlanmasının gerçekleştirildiği formu, “kazan-kazan” anlayışının çok uzağında ve medeni olmayan uygulamalarla gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Özellikle 11 Eylül sonrası, dünya siyasetini yorumlamada klasik güvenlik yaklaşımlarının yetersizliği; “dünya politikasını anlamaya çalışırken hem savaşa hem barışa, hem sert hem yumuşak güce, hem devletlere ve hem de devlet dışı aktörlere ilişkin konularla doğrudan ilgilenilmesi ihtiyacının önemini ortaya çıkarmıştır” (Bilgin,

2010: 75). “Eleştirel güvenlik yaklaşımları, devlete yönelik tehdit ve riskler yerine bireyi merkeze alarak insan potansiyelinin önündeki engellere de dikkat çekmesi bakımından siyaset bilimine jeopolitiğin ve stratejinin ötesinde katkılarda bulunmuştur” (Birdiqli, 2014:229). Elbette bu noktada, devlet güvenliğinin tamamen arka planda olduğundan bahsedilemeyecektir.

Güvenlik olgusuna bir bütün olarak bakılan bu yaklaşım içinde, askeri üstünlüklerin her zaman başarıyı getirmeyeceğine ve ortamın daha da güvensiz olduğu gibi bir algıyı da besleyebileceğine dikkat çekilmektedir. Küreselleşen dünya düzeninin gelir dağılımının adaletli bir şekilde dağılmasına yansıyan olumlu bir etkisinin olmayışı, sert güç unsurlarının askeri olmasa da terör faaliyetleriyle görece güce sahip olan ülkeleri nasıl vurabileceğini göstermiştir.

90’lı yıllardan itibaren ortaya konulan kavramlar ile güç ve güvenlik başlıklarında yeni tanımlamalar ifade edilmiş, potansiyel tehditler ele alınma önceliğine göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Örneğin, Aberystwyth Ekolü gibi yaklaşımlar güvenlik kavramının daha derin ve genişletilerek ele alındığını iddia etmektedir. Bunlarla birlikte yumuşak-sert gibi kavramsal tanımlamalar, güvenlik ve güç yaklaşımlarının daha geniş bir perspektifle ele alındığı izlenimini vermektedir. “Bu ise bir taraftan gündem genişletiliyormuş gibi yapılırken diğer taraftan geleneksel yaklaşımın yeniden hâkim duruma getirilmesi, yani pek bir şeyin değiştirilmeden bırakılması, kozmetik olarak nitelendirilebilecek değişiklikler ile yetinilmesi sonucunu doğurduğu” (Bilgin, 2010: 80) şeklinde de yorumlanmaktadır. Özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki kolonyal bakış açısı ve uygulamalar, “dünya siyasetinin içinde/dışında olma ayrımını üretirken getirdiği güveniksizliklerin de dikkate alınması” (Dikmen-Alsancak, 2019: 31), post-kolonyal güvenlik yaklaşımlarının yapmış oldukları en önemli vurgulardandır.

“Sosyal bilimlerde ‘Eleştirel Teori’ ifadesi genellikle daha çeşitli fikir ve yaklaşımları tanımlamak için kullanılmakta olup Marksist esintili düşüncüyü içermekle birlikte, bunun dışında bazı açılardan meydan okuyan bir yapıya sahip ve ilk temel fikri, güvenliğin türev bir kavram olduğu argümanı olan bir yaklaşımdır” (Peoples ve Williams, 2021: 32, 36). McCormack (2010: 119), “eleştirel güvenlik teorisyenlerinin, teorilerini güçsüzlere ve dışlanmışlara ve

özgürleştirmeye odaklaması gerektiğine” işaret etmektedir. Bu noktada yaklaşımın içindeki önemli kavramsal vurgulardan birinin de ‘özgürleştirme’ olduğu görülmektedir. “Özgürleşme, insanların (bireyler ve gruplar olarak) bu fiziksel ve özgürce seçecekleri şeyleri gerçekleştirmelerini engelleyen insan kısıtlamalarının kaldırılması” (Booth 1991: 319) olarak ifade edilmektedir. Özgürleştirme kavramına getirilen temel eleştirilerden biri ise etnik farkındalığın artışı ile özgürleştirme politikalarının ayrılıkları meşru hale getirdiği ve kaotik ortamı artırdığı yönündedir.

Geleneksel güvenlik yaklaşımında, “devletin özellikle askeri güç merkezindeki ayrıcalıklı konumuna karşılık, eleştirel çalışmalar, ayrıcalığı ana değer olarak özgürleşme odağında; insan, adalet ve değişim gibi kavramlarla oluştururlar” (Booth and Vale, 1997: 337). Uluslararası ilişkiler alanına giren konularda, risklerin artması, öngörülemeyen durumlarla karşılaşılması gibi değişen dünya koşullarına karşılık, halen oyunun güçlüden yana ve onun kurallarına göre belirlediği günümüz ortamında ‘Eleştirel Güvenlik Çalışmaları’ artan güvenlik açıklıklarına cevap verip veremeyeceği alanın önemli sorularından birisi haline gelmiştir. McCormack (2010), bununla ilişkili olarak Eleştirel güvenlik teorisyenlerine yönelik; “realizme ve mevcut uluslararası sistemin adaletsizliklerine getirdiği kuvvetli eleştiriye rağmen, mevcut güç ilişkilerine/yapılarına meydan okumaları şöyle dursun eşitsiz bir uluslararası düzenin teorik meşrulaştırmasına hizmet etmekte” oldukları yönünde eleştiri getirmiştir.

Özetlenecek olduğunda, zaman içerisinde, “Buzan, Waever, Booth, Ayoob, Walker ve Eriksson gibi teorisyenlerin çalışmaları ile genişleyen eleştirel güvenlik yaklaşımı, devlet-merkezli olmayan, eleştirel teoriye yaslanan ve post-pozitivist metodolojik yaklaşımı temel alan bir yaklaşım” (Bakan, 2007: 41) olarak ifade edilmektedir.

2.1.3. Güç Çeşitleri

2.1.3.1. Sert Güç

Klasik anlamda ülkeler açısından gücün göstergesi savaşta alınan netice ile ölçülmektedir. Ancak bugün geline nokta askeri gücün, gücün tanımındaki yerinin ve ağırlığının farklılık kazandığı görülmektedir. Diğer bir boyutuyla sert gücün anlamı uluslararası sistemde diğer oyuncuların aldığı pozisyonla şekil bulabilmektedir. Askeri ve ekonomik gücün sağladığı etki, aktörlerin alacağı pozisyonlarda değişiklik yaratabilmektedir. Kandırma (havuç) ya da tehdit (sopa) temelinde işleyen sert güç, kimi zaman sahip olduğu askeri gücü kimi zaman ekonomik gücü kullanmak suretiyle sağlanacak düzenin kendi çıkarları lehine oluşmasını sağlamak hedefiyle kullanılır. Burada oluşturulacak düzenle bir değişimin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Nye, “değişmeye zorlayan ülkelerin nüfuzunun her şeyden evvel tehditlerin ve paranın sert gücüne dayandığını” (Nye, 2005: 14-15) ifade etmesi önemlidir.

Yakın zamana kadar ülke güvenliği denildiğinde ilk akla gelen sert güç iken, bir ülkenin silahlı kuvvetleri günümüze gelindiğinde de ülke güvenliği açısından temel dayanağı teşkil eder. “Silahlı kuvvetler varlığıyla barış döneminde ülkenin güvenliği ve daha geniş kapsamda çıkarlarını korumak için rakip ülkeler üzerinde caydırıcılık sağlar” (Yılmaz, 2017: 150). Barış döneminde sert güç unsurunun yerinde kullanılması diplomatik ilişkilerin başarısına katkı sağlar.

Bilgi teknolojilerinin gelişimi de gücün değiştirdiği biçimde etkili olmuştur. Ancak bu noktada ekonomik ve bilgi birikimine (know-how) sahip olan ülkelerin avantajlı durumu devam etmesine rağmen görece olarak süper güç sıralamasında yer almayan ülkelere de başarı hikayeleri çıkma potansiyeli bulunmaktadır. Bu noktada sert gücün araçları olan askeri savunma sanayinin bağımsızlığı da bir ülke için kritik önem taşımaktadır. Teknolojik gelişmelerin getirdiği donanımsal ve yazılımsal yeniliklerin kendi savunma araçlarına özgün olarak tatbiki, ülkenin bunları kendi kabiliyetleriyle üretebilmesi diğer ülkelere bağımlılığını azaltır ve ortak sistemlerde yaşanacak güvenlik zafiyetlerinin önüne geçmeyi sağlar.

Bunlarla birlikte askeri gücün ekonomik maliyetlerinin yüksek olması bir yana bu gücün kullanımının kamuoyunda yarattığı rahatsızlık da ülkeleri farklı güç kullanma biçimlerine yöneltmiştir. Elbette bu sert güç unsurunun tamamen ortada kaldığı şeklinde bir değişim değildir. Sert güçte “caydırıcılık”ın esas olduğu ve bunun etkili bir özellik olarak görüldüğünü göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bir diğer güç çeşidi olarak karşımıza çıkan ekonomik güç ise bazı kaynaklarda başlı başına bir güç çeşidi, bazı kaynaklarda sert, bazılarında ise yumuşak güç unsuru içinde ele alındığı görülmüştür. Güç çeşitlerinin karşılaştırıldığı Tablo 2'ye bakıldığında sahip olduğu kısıtlama, zorlama gibi özelliklerden dolayı sert güç içerisinde yer alarak bahsedilmesi daha makul görülmüştür.

Tezkan (2005: 137)'a göre ekonomik güç, “bir ülkenin refahı, mutluluğu, güvenliği ve gelişmesi için kullanılan bütün kaynakların toplam kapasitesi ve bu maksatlar için ürettiği değerlerin meydana getirdiği toplam hasıla” olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik gücün uluslararası ekonomik sistemdeki dağılımına bakıldığında; Asya'nın önemli bir oyuncu haline gelmesinin yanında, “liberal düzende diğer paydaşlar olan Avrupa Birliği, Japonya ve ABD ile birlikte temelde dört aktörü olan ancak farklı kriterler üzerine kurulu rekabet ve iş birliği ilişkileri biçimi geliştirdiği” (Kut, 2019: 15) görülmektedir. Bu güç dağılımı ülkeleri birbirinden farklı stratejiler üretmeye veya eş zamanlı da olsa farklı ittifaklar kurmaya itmektedir.

Öte yandan “Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetimin Yayılımı”na ilişkin Tablo 1 bize; uluslararası, ulusal ve yerel şirketlerin varlığı göz önüne alındığında, güç dağılımında ekonomik aktörlerin varlığının aşikâr olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Tablo 2'de de politik bağlamda ekonomik güç ile; ekonomik yardım programları, kısıtlamalar, ambargo, ticaret yasağı gibi zorlamalar, finansal tuzaklar şekliyle karşılaşıldığı görülmektedir. Bu noktada ekonomik istihbaratın oluşturulacak politikalara vereceği yön ve politik açıdan şeffaflık da önem taşıyan konular halini almıştır. Yine Tablo 2'de stratejik açıdan ekonomik gücün araçları; dış yardıma bağımlılık, ekonomik kaynakların ele geçirilmesi, pazar geliştirme,

dış borç tuzağı, ekonomi tetikçiliği, borsa tehdidi ve örtülü operasyonlar şeklinde sıralanmaktadır.

Son yüzyılda güçler dengesi içinde merkezi konumda olmak, egemenlik oluşturulmak istenilen bölgede bunu sağlamanın koşullarına ilave faktörler eklenmiştir. Askeri güç unsurlarının kritik alanlarda hakimiyet yaratabilme kabiliyetinin yanında; ekonomiyi kontrol etmek, gündemle ilgili belirleyici bir konumda olmak, politik ve stratejik üstünlük sağlanması, gücün etkin bir şekilde kullanılmasında öncü kriterler haline gelmiştir. Bu sayede karşı tarafı kendine bağımlı hale getiren oyuncular, önce bölgesel etkisini artırarak sonrasında küresel bir güç haline gelmeyi başarabilecektir. Bu açıdan diğer güç çeşitlerinin doğru tanımlanması ve anlaşılması önemlidir.

2.1.3.2. Yumuşak Güç

Yumuşak güç kavramı, Joseph Nye tarafından 1990'lı yıllarda, "Amerikan düşüşü üzerine yaygın tartışmaların hemen arka planında gerçekleşmiştir" (Ohnesorge, 2020: 46). "Klasik orduların etkinliklerinin azalması sonrasında asimetrik savaş yöntemlerinin ortaya çıkması sert gücün önemini azaltmıştır" (Nye ve Armitage, 2007: 14). Nye'e göre, "Yumuşak güç sadece etkilemek ile aynı anlama gelmez, davranışsal anlamda yumuşak güç çekici güçtür ve yumuşak güç kaynakları bu tür çekiciliği üreten varlıklar" (Nye, 2004b: 6) olarak da ifade edilir. Alexander Vuving ise "yumuşak güç" kavramını dar anlamıyla "kültürel etkiyle benzer bir kullanıma sahip" olarak, geniş anlamıyla ise "kültürel ve ekonomik gücü de içerecek şekilde askeri olmayan güç ile aynı anlamda" (Vuving, 2009: 3) kullanmıştır. Vuving (2009: 9) yumuşak gücü, "başkalarının, istediğimiz yönde istemelerini sağlama veya kabul etmelerini sağlama" şeklinde tanımlamıştır.

"Bir ülkenin yumuşak gücü öncelikle üç kaynağa dayanır: kültür, siyasi değerleri ve dış politikalar" (Nye, 2004b: 11). "Çekici kültürü, liberal değerleri, iş birliği ve kurumsal yönetimi teşvik eden dış politikalar yumuşak gücün temelidir" (Nye, 2004b: 123-125). Kültür yumuşak gücün temel kaynaklarından biridir. Kültür bu noktada; devletin amaçlarına ulaşırken bir zemin sağladığı gibi, toplumsal boyutta

davranışlara ve insanlarda yaratılmak istenilen alguları da şekillendirmede önemli bir işleve sahiptir. “Yumuşak gücün anlamı bir bölge halkına belli bir düzeni dayatmak için askerlerin, tankların, savaş gemilerinin ve uçak kullanılmasının yanı sıra gazetelerin, radyonun, televizyonun, filmlerin, devasa lunaparkların ve dijital medyanın da eğlenceyi aynı amaca yönelik olarak kullanmasıdır” (Fattor, 2017: 16-17).

Siyasi değerler, “farklı ülke ve topluluklar arasında siyasal özellikler bakımından açık farklılıklar bulunduğu sürece önem taşıyan ve ülkelerin birikimiyle ilgili olan, milli karakterleri yansıtan, milletin kültürünü oluşturan değer, inanç ve pratiklerin özgün yanlarının uluslararası anlamda uygulanması sürecidir” (Aydemir, 2016: 142).

Yumuşak güç kavramı 1980’lerin sonlarında kullanılmaya başlanmış olsa da tarihi olarak bakıldığında çeşitli imparatorlukların yumuşak güç olarak nitelendirilebilecek uygulamalarından bahsetmek de mümkündür. Roma İmparatorluğu döneminde Britanya Genel Valisi olarak görev yapan Agricola’nın “Roma eğitimini ve dilini yaymak için Britanya’da, oradaki klan şeflerinin çocuklarını liberal bir eğitimle eğitmeye başlaması, tapınak, pazar yeri ve ev inşası” yapmış olması, o bölgedeki uygulamaları bugün yumuşak güç uygulamalarının örnekleri olarak gösterilmektedir.

Osmanlı Devleti’nin de Avrupa fetihlerinde sert güç unsurlarının dışında yumuşak güç niteliğindeki yaklaşımları dikkate aldığı ifade edilmektedir. “Fetihten önce din adamlarının ve tüccarların bölgeye giderek Osmanlı’nın barış, istikrar ve hoşgörü kültürünü hissettirmesiyle işe başladığı” (Karagül, 2013: 82) söylenebilecektir. Osmanlı, Balkanlarda istikrar ortamını sağlarken sadece askeri gücü kullanmamıştır. Geçmişteki vakıf kültürü, esasında o dönemki koşullarda sert gücün dışındaki uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Balkanlarda yüzyıllara varan istikrarın sağlanması bugün “yumuşak güç” olarak ifade edilen unsurların o dönem başarıyla uygulanması sayesinde mümkün olmuştur.

Hükümet politikalarının bir ülkenin yumuşak gücüne etkisi olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Ülkelerin kısa vadeli planlarına hizmet eden sığ politikalar

uluslararası alanda diğer ülkelerde olumsuz bir imaj oluşturmakta bunun da yumuşak güce olumsuz etkisi bulunmaktadır. Ulusal çıkarların kapsayıcı ve ileriye gören bir vizyona sahip olması, ülkeleri diğer ülkelerin nazarında daha çekici hale getireceği ifade edilebilecektir. Bu bağlamda ülkeler, “hem yumuşak gücünü meşru hale getirir hem de dış politikada etkinliklerini artırır” (Nye, 2005: 65-66).

Bir ülkenin yumuşak güç kapasitesi belirli göstergelerle ifade edilmektedir. “Yabancı göçmen çekme kabiliyeti, yurt dışından gelen öğrenci sayısı, film ve televizyon programı ihracatı, yayınlanan kitap sayısı, müzik satışları, internet site sayısı, fizik, kimya, edebiyat alanlarında alınan Nobel Ödülleri, yapılan bilimsel yayın sayısı” (Nye, 2004b, 33-34) bunlara örnektir.

Yumuşak güç, başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanır (Nye, 2008b: 29). Günümüzde gücün tanımı ve ona atfedilen kriterlerin değişikliğe uğradığı kanısından yukarıda bahsedilmişti. Bu değiştirme, dönüştürme yeteneği için de “uluslararası iktidar alanında coğrafya, nüfus ve hammadde daha az önemli hale gelirken teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörlerin daha fazla önemli hale geldiği” (Nye, 2004a: 69) ifade edilmektedir.

Joseph Nye (2016, 12), “yumuşak güç kavramını, istediklerinizi zorlama veya karşılığını ödeme yerine cazibe yoluyla elde etme becerisi olarak tarif etmiştir”. Nye (2016), “bu gücün ülkelerin kültürünün, siyasi ideallerinin ve politikalarının cazibesinden ortaya çıktığını ifade etmiştir. Burada bir cazibe oluşturmanın, zor kullanmaktan daha fazla istenilen sonucu vereceği vurgulanmakta olup demokrasi, insan hakları ve bireysel fırsatlar gibi değerlerle” (2016) “havuç ve sopa” yöntemi yerinde kullanılarak istenilen sonuca daha fazla ulaşılabileceği belirtilmektedir.

“Bu nedenle dil, kültür, medya, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve finans sektörü, yumuşak gücün başta gelen gereçleri arasında sıralanmaktadır. Yumuşak gücün bir diğer önemli gereci de devlet dışı aktörler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Son yıllarda sayıları giderek artan devlet dışı aktörler ile sivil toplum kuruluşları her türlü iletişim vasıtalarını devletlere kıyasla daha özgür ve

dolayısıyla daha etkin biçimde kullanarak devletlere ve önde gelen uluslararası baskı organlarına etki edebilmektedir” (Çağlar, 2015).

“Askerî ve ekonomik gücün gerektirdiği yüksek maliyetler de yumuşak gücü öne çıkaran nedenlerden biri olmuştur” (Keohane ve Nye, 2011: 733). Nye, “yumuşak gücün “sadece ikna ya da insanları bir argümanla harekete geçirebilme yeteneği olmadığına, bunun önemli bir parça olduğuna fakat bunun yanında içinde bir cazibe ve çekicilik yaşadığına” (Nye, 2008b: 31) işaret etmektedir.

Bir devlet, “başkalarının çıkarlarını onların ilgi alanlarıyla uyumlu bir şekilde seyredeceği uluslararası kurumları kurarsa onların gözünde kendisiyle ilgili olarak meşru bir alan yaratır ve geleneksel ekonomik veya askeri kaynakların çoğunu harcamak zorunda kalmayabilir” (Keohane ve Nye, 2011: 216). Uzlaşının sağlanamadığı durumlarda ise yumuşak güç kavramının net bir etken olmaması eleştirisiyle birlikte teorik boşluklar sebebiyle farklı muğlak alanların da varlık göstermesini ve teorileşmenin sağlanmasını zorlaştırdığı ifade edilmektedir.

“Yumuşak gücü yaratan olgunun; “ilk olarak yüksek değerli nitel ve nicel güç unsurlarına sahiplik, yani yüksek kapasitede güce sahip olmak ve bu gücü meşruiyet ve kabulü mümkün bir tarzda kullanılması yeteneği ile hedef aktör üzerinde kazanılan bu cazibenin, sosyalleştirilmesi, olduğu ifade edilebilir” (Özel, 2018). “Bir ülkenin yumuşak gücü başlıca üç kaynağa dayanır: “Kültürü (kültürü başkalarına çekici geldiğinde), siyasî değerleri (yurtiçi ve yurtdışında bu değerlere bağlı kaldığında) ve dış politikaları (bu politikalar meşru ve ahlaki otoriteyi haiz görüldüğünde)” (Nye, 2016: 32). Bu üç ayağın önemli olduğuna dair bir örnek de “bilim ve teknoloji, klasik müzik, bale ve atletizmde, Sovyet kültürü çekici olmuş; fakat popüler kültürün ihraç edilememesi, bu etkiyi sınırlandırmış” (Nye, 2016: 112) olmasıdır.

Teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği çağımızda ortaya çıkan eğilimlerin insan hakları ve demokrasinin tercih edilen bir yönetim biçimi olması, görünür olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin yumuşak gücüne katkıda bulunur, ancak bu durum eş zamanlı olarak yeni koşullara uyum gösterebilen devletlerin de lehine bir durum yaratacaktır. Söz konusu bu eğilimler devlet dışı aktörleri iyi ya da kötü

etkileriyle oyunun içine dahil edecektir. “Önemli yumuşak güç kaynaklarının büyük bir kısmı devletin kontrolü dışındadır ve bu kaynakların etkisi büyük ölçüde açık fikirli takipçi kitlenin kabul görmesine bağlıdır” (Nye, 2016: 143). Bu anlamda yumuşak güç, ortaya konulan politikaların etkin kullanılmasına zemin hazırlamasını sağlar ancak bunun etkilerinin hissedilmesi bazen uzun bir zaman alır.

Öte yandan kavramın anlaşılmasını sağlamak için ortaya konan örneklerde, bir tarafın güçlü diğer tarafın zayıf olma hali söz konusudur. Bu şekilde bir anlatımda, hep bir haksızlığa uğrayanın var olduğu gibi bir algı oluşabilmektedir. Bir diğer eleştiri ise birçok çalışmada dile getirilen “yumuşak güç kavramının teorileştirilememesi bağlamında yapılmaktadır” (Vuving, 2009: 3). “Nye’nin, yumuşak gücün amacını, ABD’nin küresel liderliğinin devamı olarak düşünmesi ve bu minvalde eserler ortaya koyması, kavramın genel çerçevede ele alınıp bir teori haline gelmesine engel olarak” (Sancak, 2016: 105) görülmektedir. Ahlaki zeminde yapılan tartışmalarda da kavrama ilişkin eleştiriler dile getirilmiş, esas olarak bireylerin seçimlerinin istenilen tarafa yönlendirilmesinin yanlışlığı üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde, “bu yapılanların bireylerin özgürlüklerini kısıtladığı ve aslında bunun bir beyin yıkama faaliyeti olduğu iddia edilmiştir” (Muawad, aktaran Sancak, 2016: 106). Öte yandan kavramın tek başına etkisinin olamayacağını ancak sert güçle birlikte bir etki yaratma imkânı olduğundan bahsedilmiştir. Samuel Huntington’a (1996, 118-119) göre, “sert güç yumuşak gücü şekillendirici bir etkiye sahiptir ve sert güç unsurlarında meydana gelen gelişmeler, beraberinde yumuşak gücün artmasına vesile olmaktadır.” Meseleye, devlet bakış açısıyla yaklaşıyor olması da yumuşak güç kavramına yönelik bir diğer eleştiri olarak ifade edilmektedir.

Yumuşak güç yaklaşımına getirilen eleştirilere bakıldığında; öncelikle, kavramı ilk kez “soft power-yumuşak güç” olarak ifade eden Nye’nin ilgili çalışmasına bakıldığında da anlaşılmaktadır ki konu çok fazla Amerikan merkezli bir anlatıma dayandırılarak açıklanmıştır. Bu eleştiriye karşılık Geun Lee (2009), sadece süper güce sahip ülkelerin değil daha orta ölçekli ülkeler tarafından da kavramın önemine dair bir bakış açısı getirmiştir.

Esasında kamu diplomasisinde yumuşak güç uygulamalarının önemli bir araç olma özelliğinde olduğu, kamu diplomasisine yönelik şu açıklamadan hareketle anlaşılmaktadır: “Kamu diplomasisi faaliyetleri, ‘devletten-halka’ ve ‘halktan-halka’ iletişim olmak üzere iki ana çerçevede yapılmaktadır. Devlet-halk eksenindeki faaliyetler, devletin izlediği politikaları, yaptığı faaliyet ve açılımları resmi araçları ve kanalları kullanarak kamuya anlatmasıdır” (Kalin, 2012).

Yumuşak güç çerçevesinde sıklıkla ifade edilen demokrasi ve insan hakları ve kültürel meselelerin bunu savunan ülkelere önemli argüman sağladıkları ve dış politika bağlamında da olumlu yönde katkısına işaret edildiği söylenebilecektir. “Yumuşak gücün ortaya attığı kültür, demokrasi ve insan hakları gibi konuların insanlara cazip argümanlar olarak sunulması hem inandırıcılık sağlamakta hem de bir ülkenin dış politikasını güçlendirmektedir” (Aydemir, 2016: 132). Günümüzde “sivil toplum örgütleri, uluslararası anonim şirketler, organize dini hareketler, kötü niyetli organizasyonlar ve ağlar, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütler, dijital teknolojiler ve medya yumuşak güç üretebilir ve bu örgütlerin yumuşak gücü olabilmektedir” (Nye, 2005: 92-99).

Amaçlarına göre değerlendirildiğinde yumuşak güç uygulamalarını çeşitli kategorilere ayırmak mümkündür. Lee, politik hedefleri dikkate alarak şu beş kategoriye belirlemiştir:

- “1. Bir ülkenin barışçı ve çekici görüntülerini ön plana çıkararak dış güvenlik ortamını iyileştirecek yumuşak güç,
2. Dış ve güvenlik politikalarını destekleyecek, diğer ülkeleri harekete geçirecek yumuşak güç,
3. Başka ülkelerin tercihlerini etkileyecek manipülatif yumuşak güç,
4. Bir topluluk ya da ülkeler arasında birliği sağlama amaçlı yumuşak güç,
5. Ülke liderinin ya da hükümet desteğinin sağlanması için kullanılan yumuşak güç (Lee, 2009: 207-208)”

Bu açıdan bakıldığında Tablo 1, yumuşak gücün, amaçlarına göre belirlenen stratejinin uygulanmasında etkili olabilecek aktörleri tasnif açısından önemlidir. Ayrıca Tablo 2’de uluslararası ilişkiler bağlamında yaşanan rekabet ortamında güç çeşitlerine göre rol oynayabilecek aktörler gösterilmektedir.

Tablo 1: 21. Yüzyılda Yönetimin Yayılımı

	Özel	Kamu	Üçüncü Sektör
Ulusüstü	Uluslararası şirketler (ör. IBM, Shell)	Uluslararası Örgütler (ör. BM, DTÖ)	Sivil Toplum Kuruluşları (ör. Oxfam, Greenpeace)
Ulusal	Ulusal Şirketler (ör. Amerikan Airlines)	20. Yüzyıl Merkezi Yönetimleri	Kâr Amacı Gütmeyen Ulusal Örgütler (ör. Amerikan Kızılhaçı)
Ulusalı	Yerel İşletmeler	Yerel Yönetim	Yerel Gruplar

Kaynak: Nye (2003: 56)

Tablo 2: 21. Yüzyılda Güç ve Politika

Güç	Politika	Strateji	Aktörler	Kavramlar
Yumuşak	Diplomasi (Müzakere, Görüşme, Konferans) Zorlayıcı Diplomasi Kurumsal ve Kültürel İlişki ve Programlar İyi Yönetişim Ortak Demokrasi Açık/Sivil Toplum	Güvenlik Ortamını Şekillendirmek Rejim Restorasyonu Kontrol Altına Almak Dinler Arası Diyalog Misyonerlik Yıkıcı Faaliyetler	Hükümetler arası örgütler (BM, AB vb.) NGO'lar Vakıflar & Dernekler STÖ'ler & Lobiler Medya Düşünce Merkezleri Üniversiteler	Modernizm Realizm Demokrasi Projeleri Yeni Muhafazakarlık Genişletilmiş Orta Doğu Projesi İnsan Hakları Post-modernizm Azınlıklar & Öteki
Ekonomik	Ekonomik Yardım Programları Ekonomik Kısıtlamalar Ekonomik Zorlamalar (Ambargo, Ticaret Yasağı Vb.) Finansal Tuzaklar Ekonomik İstihbarat Şeffaflık	Dış Yardıma Bağımlılık Ekonomik Kaynakların Ele Geçirilmesi Pazar Geliştirme Dış Borç Tuzağı Ekonomi Tetikçiliği Borsa Tehdidi Ekonomik Örtülü Operasyonlar	ABD Merkez Bankası AB ECHO Çokuluslu Şirketler IMF, DB, DTÖ UN Dev. Fonu Para Piyasaları Ulusal Finansörler Yasadışı Örgütler	Liberalizm Serbest Piyasa Kalkınma Projeleri Küreselleşme Post-modernizm Entegrasyon Karşılıklı Bağımlılık Özelleştirme İşleyen Merkez
Sert	Topyekün Savaş Sınırlı Savaş Düşük Yoğunlukta Savaş Gerilla Savaşı Terörizm Savaş Benzeri Harekât Savaş Dışı Harekât (İnsani Yardım, Barışı Koruma Operasyonel Vb.)	Askeri İş Birliği Kriz Yönetimi Etnik Temizlik & Göçe Zorlama İç Savaş Ayaklanma Çıkarma & Bastırma İşgal & İmha Barış Adına El Koyma Ülke İnşası	Silahlı Kuvvetler Özel Kuvvetler Paramiliter Unsurlar Özel Askeri Şirketler Milis Gücü Gerilla Kuvvetleri Terörist Örgütler Yasa Dışı Örgütler Gizli Servisler Bozguncu Ajanlar	Terörle Savaş Kitle İmha Silahlarının Yayılmasını Önleme Başarısız (Kırılgan) Devletler Barışı Koruma Ulus Yapıcılık Önleyici Vuruş Enerji Güvenliği Sivil Kontrol
Akıllı	Tanıtım ve İmaj Dönüşüm Fikirler Savaşı Halk Hareketleri İnternet Özgürlüğü Marka Geliştirme Siber Güvenlik	Propaganda & Psikolojik Savaş Dezenformasyon Gündemi Belirlemek Bilim Diplomasi Değişim Programları	Sosyal Medya Barış Kolordusu Vatandaş Kolordusu İliştirilmiş Gazetecilik Gerilla Gazeteciliği Elit Tabaka Etki Ajanları 'Hacker'lar	Kamu Diplomasisi Sosyal Radar Halkların Duyarlılık Analizi Twitteroloji Algılama Yönetimi Yumuşak İstihbarat Siber Savaş

Kaynak: Yılmaz, (2017: 167-168).

Güce dair çalışmalarda sert güç ve yumuşak güç kıyaslaması yapılırken çeşitli farklılıklar ifade edilmekte olup Tablo 3 bu farklılıkları ortaya koyan önemli bir taslak sunmaktadır.

Tablo 3: Sert ve Yumuşak Güç Kıyaslaması

Sert Güç	Yumuşak Güç
Zorlama	İkna, İdeoloji
Elle Tutulur, Gerçek	İmaj, Semboller
Ekonomik, Askeri	Kültür, Değerler
Dış Kontrol	Kendi Kendini Kontrol
Bilgi	Saygınlık, Prestij
Hükümet	Toplum
Doğrudan	Dolaylı
Kasıtlı	Kendiliğinden

Kaynak: Noya, (2005: 16).

Ulusal menfaatler ışığında oluşturulan politikaların uzun süreli bir planlamayla belirli bir ulusal strateji de yürütmesi gerekmektedir. “Stratejik kuramın buradaki işlevi, gücün kombinasyonlarını; alınabilecek kararların getireceği risk ve sonuçları ortaya koymayı sağlayacak bir çerçeve sunmasıdır” (Yarger, 2006: 2). Aşağıda yer alan Tablo 4, gücün çeşitlerine göre kullanılan araçlarla ortaya çıkan davranış biçimleri ve hükümet politikalarını göstermektedir.

Tablo 4: Gücün Üç Birimi

	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askerî Güç	Zorlama Caydırma Koruma	Tehdit Baskı	Zorlayıcı Diplomasi Savaş İttifak
Ekonomik Güç	Teşvik Zorlama	Karşılıklar Yaptırımlar	Yardım Rüşvetler Yaptırımlar
Yumuşak Güç	Cazibe Gündem Belirleme	Değerler Kültür Politikalar Kurumlar	Kamu Diplomasisi İki Taraflı ve Çok Taraflı Diplomasi

Kaynak: Nye (2016: 57).

Yukarıda ifade edilen tabloda yumuşak güç uygulamalarının vereceği sonuçlar çeşitli olasılıklarıyla ifade edilmiştir.

2.1.3.2.1. Yumuşak Güç Kavramına Getirilen Eleştiriler

Nye'nin 1990'larda dile getirdiği, yumuşak güç kavramı önemli bir kitle tarafından ilgi ile karşılanmış olmakla birlikte, kavram her ne kadar akademisyen ve politikacılar tarafından ilgi görmüş olsa da zaman içerisinde eleştirilere de uğramıştır. "Nye'nin geliştirdiği kavrama yönelik eleştirilerin başında, onun fazlaca Amerikan merkezli bir arayışın ürünü olması gelmektedir" (Sancak, 2016: 104). Zira yumuşak gücü anlattığı çalışmalarında (Detay için bkz. Nye, 2004b) bunu Amerika'nın Yumuşak Gücü, Amerika'nın Yumuşak Güç Kaynakları ve Diğerlerinin Yumuşak Gücü şeklinde açıklamayı tercih ettiği görülür.

Öte yandan yumuşak güce maruz kalan ülkelerin bir anlamda zayıf, sömürüye açık bir görüntü vermesi nedeniyle sömüren-sömürülen ilişkisi üzerinden bir güç etkileşiminin gerçekleştiği imajının olması da eleştiri getirilen hususlardan bir diğeridir. Bunun yanında birçok metinde gözlenen eleştiri, yumuşak güç kavramının teorileştirilememesi'dir (Vuving, 2009: 3). Esasında Amerikan merkezli yaklaşımın teorileşmenin önündeki engel olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu durum yaklaşımın bir teori olarak nitelendirilemeyeceği eleştirilerine neden olmuştur. Lee'ye göre, "Nye, yumuşak güç kavramıyla "güç kaynaklarını güce dönüştürecek mekanizmayı anlatacak anlamlı bir teorik çerçeveye koyamamıştır" (Lee, 2009). Bu "teorik boşluk yumuşak gücün nasıl üretildiği konusunu da yanıtızsız bırakmaktadır" (McCarthy, 2015:26).

Yapılan bir diğer eleştiri ise, "sert ve yumuşak güç şeklindeki iki güç çeşidinin keskin bir şekilde birbirinden ayrılmasının doğru olmadığı" (Watanabe ve McConnel, 2008: xix) şeklindedir. Bu anlamda gücün, özellikle yumuşak gücün, ölçülebilirliğinin nasıl sağlanacağı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nye ve Welch (2014, 52); "İktidarlar açısından yumuşak gücün kullanımının, yavaş sonuç elde edilmesi nedeniyle bir zorluk oluşturduğu"nu ifade etmektedirler. Bu durum ise kısa vadeli hedeflerin gerçekleşmesi noktasında yumuşak gücü etkisiz hale getirmektedir. Ayrıca, "fazlasıyla devlet merkezli bir anlayışın ürünü" (Sancak, 2016: 107) olduğu düşüncesi de kavrama getirilen eleştiriler arasında olmuştur.

Disiplinler arası bir bakış ile bakıldığında, güç ve onun etkisi, uygulanış biçimine dair konular sadece siyaset biliminin değil politik psikolojinin de alanına girmektedir. “Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında odak noktası savaş psikolojisi ve savaşın önlenmesi üzerine olmuştur” (Sears, Huddy, and Jervis, 2003: 256). Esasında sert gücün “caydırıcılık”, yumuşak gücün “ikna”ya dayanması da içerisinde psikolojik etkiyi barındırmaktadır. Özellikle yumuşak güç söz konusu olduğunda, algılar ve algı yönetimi büyük önem taşımaktadır. “İnsanların diğer insanlar üzerindeki etkisi gibi toplumların da diğer toplumlar üzerinde etkileri vardır” (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 116) Her bir yumuşak güç unsuru politik psikoloji ile yakından ilgilidir. Bu noktada Ohnesorge’un (2020: 176) dikkat çektiği önemli hususlardan biri de yanlış uygulamalar neticesinde eldeki yumuşak güç enstrümanlarının etkin şekilde kullanılmamasıyla “bazen yumuşak güç uygulamalarının cazibe yaratmak yerine tam tersi nefret uyandırma hissi de oluşturabilmektedir.”

Tüm etkenler dikkate alındığında; “Nye’ye göre bilgi çağında yumuşak güce sahip olacak ülkeler (1) küresel normlara (Liberalizm, çoğulculuk, otonomi) hâkim olmaya yakın kültür ve fikirler, (2) etki ve gündem oluşturacak küresel iletişim kanalları ve (3) ülke içi ve uluslararası performansı ile küresel saygınlık uyandırma hususlarını sağlamış olmalıdırlar” (Nye, 2002: 6).

Yumuşak güç stratejilerinin oluşturulması ve uygulamaya konulmasında devlet önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere devlet dışındaki aktörlerin de yumuşak güç dağılımında önemli bir yere sahip olmaya başlaması dikkat çekmektedir. Devletin yumuşak gücün uygulanmasına dair tüm süreçleri kontrol ettiği bir yapı stratejik olarak ve beklenen verimliliğin alınabilmesi açısından eleştiri konusu olabilmektedir.

2.1.3.3. Akıllı Güç

Joseph Nye, akıllı güç kavramını; “ne zaman sert güç ne zaman yumuşak güç kullanılacağını ve ne zaman bu ikisini birlikte kullanılacağını bilme kapasitesi” (Nye, 2008b: 43, Nye and Welch, 2014: 53) olarak tanımlamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde güç kavramına bakışın geçirdiği paradigma değişimleri dikkate alındığında, adı geçen önemli isimlerden biri de Machiavelli'dir. Onun ortaya koyduğu bakış açısı askeri güç unsurlarını barındırıyor olsa da Machiavelli, *Prens* (2014: 73), isimli eserinde, "Her şeyden önce halkı kazanmaya bakmalıdır" prensibiyle fethedilen bölgedeki halklarla ilgili olarak "iyilik edene daha çok gönül borcu duydukları için" bağlılıklarının daha çok artacağını ifade etmiştir.

Güç ile ilgili olarak bu paradigmadan günümüze kadarki süreçte yaşanan çağdaki değişikliklerle birlikte her ikisinin de önemli olduğu noktaya gelindiği görülmektedir. Burada özellikle bilgi ve bilgi teknolojileri önemli bir etki alanı potansiyeli yaratmaktadır. Yaşanan bilgi devrimi, ulusal sınırları aşan sanal topluluklar ve ağlar yaratmaktadır. "Sınır ötesi şirketler devlet dışı aktörler (teröristler de dahil) daha büyük roller oynayacağı" (Nye, 2016: 56) ifade edilmektedir. Sert güç unsurlarına yumuşak gücün eklenmesi, kamu diplomasisi ve beraberinde yaşanan teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı iletişim kanalları, güç olgusunun tezahür etme biçimlerini daha kompleks bir hale getirmiştir. Devletler için uluslararası mecrada meşruiyeti sağlama amacıyla kurulan BM ve NATO gibi işlevini yitirmeye başlamış olup teknolojik gelişmelerle hayatımıza giren araçlar, bu yapıların yerini almaya başlamıştır.

Nye, doğrudan Amerika üzerinden yapılan kavramsal değerlendirmelerin yer aldığı çalışmasında (ki bu nokta yumuşak ve akıllı güç kavramına getirilen önemli eleştirilerdendir); "Amerika'nın bilgi çağı'nda avantajlı olsa da sert güç ve yumuşak gücün birlikte verimli kullanımını öğrenmelerinin önemi"ne (Nye, 2004b: 31) dikkat çekmiştir. Nye'nin sert ve yumuşak güç dışında ifade ettiği bir diğer kavram olan akıllı güç, "Ne sert ne de yumuşak güçtür. Her ikisidir" (Nye, 2016: 16). Nye ile Armitage gibi önde gelen uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından geliştirilen bu kavram; "sert ve yumuşak gücün sadece bir gelişmesinden oluşmamakta, gücün uygulanacağı aktörün davranışlarına uyum sağlayacak şekilde önceden hazırlanmış bir zeminde ölçülü bir tepki öngörmek" (Nye ve Armitage, 2007: 14) olarak tanımlanmıştır.

“Yumuşak güç ve sert güç birbiriyle ilişkilidir; çünkü her ikisi de başkalarının davranışlarını etkilemek suretiyle amaca ulaşabilme yöntemleridir” (Nye, 2016: 27). Dış politikada, her iki amacın da başarıyla takip edilmesi önemlidir. Örneğin, “ABD’nin farklı ulusal menfaatleri göz önünde bulundurulduğunda yumuşak güç, saldırıların önlenmesi, sınırların güvenliğinin sağlanması ve müttefiklerin korunması gibi konularla sert güçten daha az ilişkilidir. Ancak yumuşak güç ‘çevre amaçları’nın gerçekleştirilmesiyle özellikle ilgilidir” (Nye, 2016: 39).

Nye (Nye’den aktaran Çağlar, 2015) “akıllı güç” kavramını, “dayatma ve ödetmeye odaklı ‘sert güç’ ile ikna etme ve cezbetmeye dayalı ‘yumuşak gücün’ bir alaşımı” olarak ifade edilmesinin yanında şu şekilde detaylandırılmıştır:

“Akıllı güç, politik gündemi insanların önceliklerini şekillendirecek biçimde belirleme kabiliyetine dayanır. Başkalarının istediği şeyleri şekillendirme kabiliyeti olarak da kabul edilir. Diğer bir deyişle akıllı güç ne sert ne de yumuşak güçtür. Sert ve yumuşak güçlerin hünerli bir şekilde birleştirilmesidir. ‘Eğer sizin, benim istediğimi istemenizi sağlarsam, size bunu yaptırmak için sopa ya da havuç kullanmama gerek kalmaz’ ana fikri söz konusudur. Kısacası akıllı güç, hedefleri elde etmek için hem sert hem de yumuşak güç ile oluşturulan bütüncül bir strateji geliştirmek anlamına gelmektedir.” (Çağlar, 2015).

Akıllı gücün önemi ile ilgili olarak Nye, “sert güç ve yumuşak gücün birbirinden farklı iki tür olduğunu belirtmiş ve bu iki gücün birbirlerini güçlendirdiklerinde en iyi sonucu vereceklerini ifade etmiştir” (Ohnesorge, 2020: 56). Güvenlik ortamının yeniden şekillendiği günümüzde yaşanan ülkeler arası çekişmeler ya da iç savaşlara yönelik olarak; bunları önleme veya herhangi bir tarafı desteklemeye yönelik mücadelenin başarıya ulaşabilmesi için söz konusu sorunlu bölgelerdeki hükümet ve halklarına düşünsel olarak da nüfuz edebilmek üzerine yeni stratejiler üretilmektedir. Gücün döngüsel bir süreci olduğu, İbn Haldun’un devletlerin de insan ömrü gibi bir sürece sahip olduğu tezinden hareketle güçler dengesi içindeki aktörlerin zaman zaman potansiyellerindeki değişim çeşitli ittifakların yapılmasına sebep olmaktadır. Bu ittifakların sürdürüldüğü süreçte devletler güvenlik stratejilerini farklı tipteki güç çeşitleriyle oluşturmaktadırlar.

Esasında akıllı gücü, yumuşak ve sert gücün karışımı olarak görmekten ziyade günümüz güvenlik paradigmasının bir aracı olarak nitelendirmek daha yerinde olacaktır. Akıllı güç yaklaşımı, kamu diplomasisini de kullanarak diğer güç

unsurlarıyla birlikte uyumlu ve dengeli güç bileşenlerinin bulunduğu güvenlik stratejisiyle oluşturulmaktadır.

Ernest J. Wilson akıllı güç konseptinin aşağıdaki özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu özellikler: Gücün uygulanacağı hedef, bir ülkenin halkı olmakla beraber daha küresel kapsamda bir çerçevede olacaktır. Eğer halk bu gücü umursamıyorsa akıllı güç çalışmaz.

Akıllı güç kendi hedefleriniz, bu hedeflere ulaşma isteğiniz ve kapasiteniz hakkında bilgili olmayı gerektirir. Gücün uygulanmasında daha geniş bölgesel ve küresel kapsam gereklidir. “Vasıtaların tek tek ya da bir arada nasıl ve ne zaman kullanılacaklarının tespiti önemlidir” (Wilson, 2008: 110).

Akıllı güç, dış politikada dinamik bir bakış açısıyla siyasi unsurlarla birlikte kurumsal yapıları da dikkate almanın yanında özel sektörün de sürecin bir aktörü olduğu kabulüyle tüm unsurların en verimli şekilde kullanıldığı bir güç stratejisini temsil etmektedir. “Akıllı güç sadece yumuşak güç ile sınırlı olmayıp, sert ve yumuşak güç yaklaşımlarının koşulların ve durumların gerektirdiği şekilde etkin bir biçimde harmanlanmasını öngörmektedir” (Çağlar, 2015).

Günümüzde ülkelerin sahip olduğu; eğitim, sağlık, ekonomi, pazar, günlük yaşam pratiklerine dair bilgiler bir istatistiksel değer olmanın yanında oluşturulacak yeni politikaların ülke çıkarı lehine kullanılmasını sağlamada önemli bir işlevi vardır. Bu veriler ışığında yapılan değerlendirmelerle devletler diğer devletlerin çeşitli gelişmeler karşısındaki olası tepkilerini analiz edebilmekte ve buna göre kendilerine hareket planı hazırlayabilmektedirler. Özellikle sosyal medyadaki Facebook, Twitter gibi pek çok mecra bu yönde katkı sağlama imkânı yaratmanın yanında ayrıca ülkelerin istihbarat servisleri için de yeni bir alan açmıştır. Hacktivizm gibi siber faaliyetler marifetiyle bir başka ülkenin bilgilerine erişmek, o ülkelerdeki aktivist hareketleri gözlemlemek, kontrol etmek ve hatta yönlendirmek, iş dünyası, düşünce kuruluşları, araştırma merkezleri, sivil toplum örgütleri ve lobi faaliyetleri gösteren kuruluşlarla bir arada stratejiler yürütmek istihbarat örgütlerinin de faaliyetleri arasına girmiştir. ABD seçimlerine Rusya'nın

siber faaliyetler marifetiyle etki ettiği tartışmaları, Wikileaks ve Snowden olayları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

2.2. KAMU DİPLOMASİSİ

Kamuoyu, “Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu, amme efkârı, efkâriumumiye” (sozluk.gov.tr) olarak ifade edilmektedir. “Kamuoyu politik psikoloji ve siyasal iletişim için ortak bir alan olarak gösterilebilecektir. “Diplomasi ise değişimin yönetimidir” (Melissen, 2005). “Dar anlamda diplomasi, hükümetlerin resmi temsilcileri olan diplomatlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri karşılıklı haberleşme ve görüşme sürecine işaret ederken; geniş anlamda ise diplomasi bir ülkenin dış politikasında kullanılan çeşitli siyasal etkileme yöntemi ve tekniklerini ifade etmektedir” (Nicolson’dan aktaran, Akçadağ, 2013: 57). Hayden (2012) ve Wang (2011) yapmış oldukları çalışmalarda kamu diplomasisini bir yumuşak güç aracı olarak göstermektedirler.

Uluslararası ilişkiler alanındaki dönüşümler sadece tarafların arasındaki koşullarla değil dünyada yaşanan gelişmelerle de şekil almaktadır. Bu yüzden devletler dış politikalarını oluştururken pek çok parametreyi göz önünde bulundurup alınacak kararların olası etkilerini iyi hesaplamalıdır. Kamu diplomasisini, bir devletin bir başka devletin vatandaşları üzerinde fikren ve gönül birlikteliği sağlayarak yürütülen faaliyetler bütünü olarak da tarif etmek mümkündür. Yumuşak güç faaliyetleriyle yarattığı algı ile karşı tarafta bir cazibe yaratarak ikna sağlarken, sert güç potansiyel askeri varlıklarıyla ve diğer araçlarla zor kullanarak ya da caydırıcılık sağlayarak amaca ulaştırır. “Kamu diplomasisi yumuşak gücün temel araçlarından biridir” (Melissen, 2005: 4). Gereksiz askeri müdahaleleri engelleyebilecek özelliğe sahiptir.

Kamu diplomasisinde, karşı taraf üzerinde oluşturulacak cazibe duygusu nedeniyle politik psikolojinin önemli bir konusu olan “algı yönetimi” de gündeme gelmiştir. İletişim kanallarının çoğalması, birçok içerikle muhatap olmak, yaşanan gelişmeler sonrasında insanlar üzerinde bir algıyla beraber bir kanaat oluşturmaktadır. Morris (2002, 121), algıyı “beynin çeşitli duyulardan gelen bilgi

karmaşası içinden anlamlı örüntüler yorumlamasıdır” şeklinde tanımlamaktadır. İlk kez Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı tarafından algı yönetimi, “Kitlelerin duygu, düşünce, amaç, mantık, istihbarat sistemleri ve liderlerini etkileyerek seçili bilgilerin yayılması ve/veya durdurulması; bunun sonucunda hedef davranış ve düşüncelerinin hedefleyenin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesidir” (encyclopedia.thefreedictionary.com) şeklinde tanımlanmıştır.

Callamari ve Reveron (2003: 15) algı yönetiminin dört aşamadan oluştuğunu ifade etmiş olup bu aşamaları şu şekilde sıralamışlardır: “Hedef kitlenin dikkatinin çekilmesi; hedef kitlenin dikkatini kontrol altında tutmak için benzer bilgilerin sunulması ve paylaşılması; sunulan bilginin hedef kitlenin algılarıyla tutarlı hale getirilmesi, bilginin aynı pozisyonda kalması için iletişim kaynaklarında tekrar edilmesidir.”

Nye, “dünya siyasetinde güvenilirlik arayışının her zamankinden fazla olması nedeniyle güvenilirliğin yaratılmasının merkezi rolünü” (Ohnesorge, 2020: 174) vurgulamıştır. Nicholas J. Cull, aynı şekilde, “kamu diplomasisinin her biçimi güvenilirliğe bağlı” (Cull, 2008: 34) olduğunu vurgulayarak kamu diplomasisinin sahip olduğu öneme dikkat çekmiştir. Örneğin, “Irak'taki savaş ve sonrası hem sert hem de yumuşak haliyle genel olarak ABD gücünün sınırlarını ortaya koymaktadır” (Ham, 2005: 63). Bu noktada devreye giren kamu diplomasisi, “devletlere etkileme kabiliyeti ya da kontrol imkânı sağlayacak bir alan sunmaktadır. Kamu diplomasisi, elbette ülkelerin dış politikası, orta ve uzun vadeli amaçlarının aksine geliştirilmemelidir” (Melissen, 2005: 15).

Yumuşak gücün şekillenmesi daha çok kültürel, politik ve icra alanının olduğu bir ortamda devletler arasında gerçekleşir. “Kamu diplomasisi ise hükümetlerden ziyade diğer ülkelerin halklarını yanına çekmek ve onlarla iletişim kurmak için gerekli kaynakları kullanma vasıtasıdır” (Yılmaz, 2017: 165). Kamu diplomasisinin kullandığı araçlar; eğitim faaliyetleri, yayıncılık ve kültürel öğelerin cazip bir hale getirilmesi şeklinde geniş bir kitleye hitap eder niteliktedir.

Yaşadığımız yüzyılda meydana gelen gelişmeler büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte “diplomasi, değişimin yönetimi” (Melissen, 2005: 23)

olarak da gösterilmektedir. Devletler sadece aralarındaki ilişkilerin değişimiyle değil dünyada değişen koşulları da dikkate almak durumunda kalmaktadırlar.

Devletlerin kamu diplomasisiyle ilgili olarak dikkat etmeleri gereken şu üç boyut bulunmaktadır: “Birincisi, günlük iletişim (iç ve dış basın kullanılarak kararların açıklanmasını içerir), ikincisi, stratejik iletişim (hükümet politikalarına uygun kampanyalar yürütmek ve bunları üretecek kurumları içerir), üçüncüsü, kalıcı ilişkilerin geliştirilmesi (burslar, değişim programları, eğitim, seminerler, konferanslar vb. araçlar)” (Önal, 2018: 48). Melissen (2005, 11) bu durumu “Yeni kamu diplomasisi, genel diplomatik uygulamanın giderek daha standart bir bileşeni haline gelmek ve diplomatlar tarafından yürütülen bir propaganda biçiminden daha fazlası” şeklinde ifade etmektedir. Propaganda faaliyeti daha ziyade tek yönlü bir iletişim şekliyle yapılmaktadır. Ancak kamu diplomasisi çok daha kapsayıcı faaliyetler bütünüdür.

Bu noktada, siyaset alanında ve diplomatik ilişkilerde hedefleri başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmek için siyasetçilere ve diplomatlara analizlerinde yardımcı olacak bir bakış açısını kazandıran politik psikoloji önemli bir alandır. Politik psikolojinin ilgilendiği kamu diplomasisiyle ilgili temel konuları İnan (2009); “liderliğin tanımı, nasıl olması gerektiği, kamuoyu nasıl oluşturulacağı, politik felsefenin ne olduğu, politika biliminin düşünsel altyapısı, politikacının sahip olması gereken özellikler, ikna edici iletişim şekilleri, ülke idaresi ve beynelmilel ilişkilerde oluşan kriz durumlarında psikolojinin önemi, diaspora, göç, gurbetçilik gibi kavramların politik ve sosyal psikoloji açısından nasıl bir araştırma alanı oluşturacağı, medyanın etkileme gücünün ne olduğu”na dair sorular temelinde özetlemiştir.

Esasında tüm bu sorular politika yapıcılara ve diplomatlara, ilişkilerini tahsis ederken ve hedef politikalarını belirleyip uygulamaya koyarken önemli bir taslak sağlamaktadır. Bu sayede karar alıcı ve uygulayıcılar belirledikleri hedef kitlenin ve diğer aktörlerin ilişkilerini konu alarak pek çok psikolojik unsur değerlendirme fırsatı yakalayacaklardır. Bu durum sadece belirlenen kitleye yönelik değil, o kitlenin yöneticilerinin ve onların diğer yöneticilerle olan ilişkilerini de kapsamaktadır.

Günümüzde yeni kamu diplomasisinde, propaganda ve ulus markalaşması yerine kültürel ilişkilerin sağlanması daha fazla tercih edilmektedir. Yeni ilişki biçimi propaganda araçlardaki gibi tek yönlü değil, karşı taraftan reaksiyonun hemen alınabildiği hedef kitle ile doğrudan ilişki üzerine kuruludur. “Kültürel ilişkilerde vurgu; yeni kamu diplomasisinde olduğu kadar, muhatap kitleye (izleyiciye) mesaj satmak yerine onlarla karşılıklı iletişim kurmak ve kısa vadeli değil uzun vadeli politika odaklı istikrarlı ilişkiyi sağlayacak kampanyalar oluşturup gönülleri ve akılları kazanarak güven inşa etme esası üzerine kuruludur” (Melissen, 2005: 21).

Bir alt başlık olarak kültür diplomasisi: “Kültürün öznesinin insan olmasından dolayı doğrudan insana yani halka ve bireye odaklanır ve devletler kültür, eğitim, sağlık, demokrasi ve insan hakları gibi konularda sağladıkları güvence ve sivil toplum örgütleri ile ilişkilerini geliştirdiği takdirde, bu diplomasi türünü hedef aldığı aktörler üzerinde kullanabilir ve onları aidiyet duygusu ile kendisine bağlayabilir” (Purtaş, 2013: 5) şeklinde tarif edilmektedir. Yeni kamu diplomasisi anlayışı artık sadece tek yönlü bir iletişim biçimini değil, oluşturulan dış politikanın amaçlarına hizmet edecek; hedef kitle, halk, devlet ya da lider üzerinde her türlü doğrudan iletişim şekillerini kapsamaktadır.

Melissen (2005: 22) “yarının diplomatlarının bu iletişim biçimine daha fazla aşina olacaklarını ve bunu daha iyi gerçekleştirebilmek için zamanla hükümet dışı girişimleri destekleyecek, büyükelçilik içinde ve dışında uzmanlıklardan yararlanarak çeşitli temsilcilerle iş birliği yapabileceklerini” belirtmektedir. “Söz konusu görevleri yerine getiren dış politika bürokratları, özellikle istihbarat servisleri, derin bilgiye ulaşarak dünyayı anlamakta ve ilgili faaliyetlerini icra etmektedirler” (Jervis, 2017: 138). Tüm bu faaliyetlerle kamu diplomasisi önemli bir işleve sahip olup yumuşak gücün de en önemli araçlarından biridir.

Kamu diplomasisi günümüzde ülkelerin stratejilerinin bir parçası olarak kamuoyu ile olan ilişkilerinde hem onun anlaşılması hem de bilgilendirilip etkilenmesinde rol oynayan faaliyetler bütünü de temsil etmektedir. Tüm bu faaliyetlere bir süreç olarak bakıldığında; “bu sürecin önemli bir parçası olan siyasi iletişim ise, siyasi bir imkân ve kaynak olarak bilginin devletler, örgütler

yahut bireyler tarafından üretilmesi, dağıtılması, kontrolü, kullanımı ve proses edilmesi olarak tasvir edilmektedir” (Bayraktar, 2012:185). Kamu diplomasi devrede iken devlet temsilcilerinin yerini, ülkeler arasında bir diyalog ortamının oluştuğu kültürel bir iletişim ortamı da almaktadır. Bu noktada kamu diplomasisinin, ülkenin farklı ülkeler üzerindeki imajının olumlu bir şekilde oluşturulması, bunu sağlayacak kültürel iletişim programlarının düzenlenmesi ve beraberinde akademik değişim programlarının da kullanılabileceği bir programlar bütününden bahsetmek olanaklıdır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi burada tamamlanmıştır. Bir sonraki bölümde ise yumuşak güç bağlamında Türk dış politikası tartışılmıştır.

3. BÖLÜM

YUMUŞAK GÜÇ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ

Türk Dış Politikası (TDP), dönemler itibarıyla incelenmek istediğinde pek çok tasnif biçimiyle karşılaşılmaktadır. Yapılan literatür araştırması ışığında; TDP'nin kendi içinde ve dünyada gerçekleşen önemli olaylar sonrasında bazı kırılmalar yaşadığı ve bu kırılmaların da dış politika uygulamalarında bazı değişimlere yol açtığı görülmüştür. Ancak değişimlere rağmen TDP'nin devamlılık arz eden özellikleri de bulunmaktadır. Bu özelliklerin belirlenmesi eksen kayması tartışmalarında, geçmiş dönem ile Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi arasındaki farklılıkların belirlenmesi ve yorumlanmasına da yardımcı olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde TDP belirli dönemlere ayrılarak incelenmiş olup Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesine kadarki dönem genel özellikleri ile ele alınmıştır.

Her bir dönemde yaşanan koşulları ve ortaya konulan politikaları tespit edebilmek, bu dönemler arasında mukayese yapabilmek için belirli bir çerçeveden hareket etmenin daha isabetli analizler yapmayı sağlayacağı düşünülmektedir. Türk Dış Politikası'nı etkileyen temel ögeler bu çerçeveyi oluşturmaya yardımcı olacaktır. Bu bağlamda "Türk Dış Politikası'nı etkileyen temel ögeler: "1) Kültürel Boyut 2) Tarihsel Boyut 3) Stratejik Boyut 4) İç Yapısal Boyut" (Oran, 2009 :20-29) şeklinde sıralanmaktadır.

Bununla birlikte bu bölümde, günümüze kadar gelinen süreçte, Türk Dış Politikası'nın kodlarını oluşturan, halen devamlılık gösteren özelliklerinin oluşumu, Osmanlı'da Batılılaşma hareketlerinin yarattığı değişimle beraber 1839 Tanzimat Fermanı'ndan itibaren başlatılmıştır. Bölümün ilk kısmında, Millî Mücadele yıllarına kadar ele alınmıştır. İkinci kısımda ise Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı, Kurtuluş Mücadelesi'nin gerçekleştiği yıllardaki dış politik yaklaşımlar, Cumhuriyetin ilanına kadarki zaman dilimi içerisinde ayrı bir dönemi oluşturmuştur. Sonrasında, 1945 yılı, İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde

ayrı bir konjonktür oluşmuş, dış politika da bu koşullara göre belirlenmiştir. Dönemlere göre bakıldığında üçüncü kısımda, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden, dış politikayı etkileyen pek çok iç ve dış etken çerçevesinde altmışlı yılların ortasına kadar ele alınmıştır. Akabinde yer alan dönemsel ayırım, 1973 yılına kadar yapılmıştır. Özellikle Kıbrıs Meselesi'nin Türk Dış Politikası'na kazandırdığı boyut dikkate alınarak bu bölüm Kıbrıs Harekâtı öncesi, 1973 yılına kadar ifade edilmiştir. 1973 yılı sonrası dönem ise 1980 Askeri Darbesi sonrasında 1983 yılında sivil yönetime geçilmesine kadarki süreci kapsamıştır. Son bölümde ise 1983 yılı sonrası, dünyada yaşanan kutuplu yapılarla beraber farklı bir piyasa ekonomisi varlığının da oluşumuyla yaşanan değişimlerin Türkiye üzerindeki etkileri dış politika bağlamında genel hatlarıyla ele alınmıştır. Tezin ana konusu olan 2002 yılı sonrası, Ak Parti iktidarı dönemi Türk Dış Politikası ise ayrı bir ana bölüm olarak detaylandırılmıştır.

3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN ÖGELER

Türk dış politikasını etkileyen ana ögeler kültürel, tarihsel, jeo-stratejik, iç yapısal boyutlar çerçevesinde ele alınmıştır.

3.1.1. Kültürel Boyut

Kültürel boyut ile ilgili olarak coğrafi farklılıkların, farklı kültürel yapılar oluşturduğu ve bu yapıların toplumlar, onların yönetsel tercihleri ve kurumsal yapılanmaları üzerinde etkileri olduğu yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Literatürde, ulusal kültürlerin sahip olduğu farklılıklar üzerine çeşitli sınıflandırmalar yapan ve bir kavramsal çerçeve ortaya koyan önemli akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hofstede'nin kültürel boyutlandırma çalışmasıdır. Kendinden önce bu alanda yayınlar yapılmış olsa da Hofstede'nin (1983) bu çalışmasının literatürde önemli bir yeri vardır. İlgili çalışmada, Hofstede (1983) kültürel boyutları; "güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, bireycilik-kollektivizm, erillik-dişlilik, uzun dönem-kısa dönem yönelimi" şeklinde belirlemiş ve bunlar üzerinden ölçek boyutlandırması yaparak ülkeleri belirli kategorilere ayırmıştır.

Türkiye örneğine tekrar dönüldüğünde; coğrafi konumunun geçiş yolları üzerinde bulunması sebebiyle çok kültürlü bir yapı söz konusudur. Asya, Orta Doğu, Avrupa, Türkiye'yi çevreleyen coğrafyalar olup hem bunların ülkenin kültür oluşumundaki etkisi hem de komşularının özelliklerini tanıyıp bu doğrultuda stratejiler üretmek önemlidir. Sahip olunan bu özelliklerin doğru analizi, yumuşak güç kullanımının da daha isabetli yapılmasını sağlayacak ve etkin sonuçların ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye'yi çevreleyen coğrafyalarla devam edildiğinde örneğin; “Asya, boyutu gereği, baskı ve sıkıntı karşısında çok sabırlı ve hatta pasif davranmanın yanı sıra, insanların çabuk sinirlendiği ve mevcut durumla orantısız sertlikte tepki gösterebildiği” (Oran, 2009: 20) bir coğrafyadır tespiti, dış politikada da çeşitli davranış kalıplarının olabileceğini göstermektedir. Dış politikada karşılaşılabilecek tepkiler açısından bakıldığında bu çalışmalar, örneğin Asya ile ilişkilerde, müzakere sürecinde karşı tarafın beklemediği, “masadan çekilme, küsme” (Oran, 2009:20) şeklindeki davranışlarla karşılaşma olasılıklarını sunmaktadır.

Türkiye'ye jeopolitik önem kazandıran bir diğer coğrafya da Orta Doğu'dur. Tarihsel birlikteliğin yanında en büyük ortak payın İslam olduğu bu coğrafyada dinsel öge, söz konusu ülkelerin kamuoyularında bir sempati ve cazibe durumu yaratmaktadır. Din faktörü zaman içinde özellikle iki kutuplu düzenin yaşandığı dönemde; rejimsel olarak dine karşı olduğu düşünülen, komünizme karşı tutum oluşturarak Rusya'dan uzaklaşıp Amerika'ya daha fazla yaklaşmak şeklinde de kendini göstermiştir. Bununla birlikte, bu unsur Türkiye için her ne kadar Orta Doğu coğrafyasında bir cazibe yaratsa da ülke “İslami ilkelere yabancısıdır; devlet laik ilkelere göre çalışmaktadır” (Oran, 2009: 20-21) şeklinde yorumlanmaktadır.

Batı ile olan etkileşime bakıldığında ise; “Osmanlı zamanında ilk defa Türkler diğer milletlere göre daha yoğun ve baskın bir şekilde Batı'nın içine girmişlerdir” (Ortaylı, 2020: 80). Esasında topraklarının çok sınırlı bir kısmı Avrupa'da olmasına rağmen Türkiye'de ciddi bir Batı etkisinin olduğu aşikârdır. Ülke nüfusunun önemli bir kısmı Müslüman olsa da laiklik ilkesinin uygulandığı bir ülke olması zaman zaman bazı zıtlıkları da ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan, tersten

bakıldığında ise mühim bir diğer etki de “Batı, Türkiye’yi Batılı kabul etmemektedir” (Oran, 2009: 21). Oran’ın, diğer etkileri ve bunun sonuçlarıyla ilgili “Türk insanı Doğu/Orta Doğu kültürü ile Batı kültürü arasında bir kimlik karmaşası yaşamaktadır” ve “seçkinler ile halk arasında ihmal edilemeyecek bir farklılık bulunur” (2009: 21) tespiti, kültürel boyutun dış politikadaki etkisi bağlamında önemlidir. Genel bir değerlendirmeye, kültürel boyutun gerek toplumun gerekse yöneticilerin sahip olduğu özelliklerle Türk Dış Politikası’nın belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilecektir.

3.1.2. Tarihsel Boyut

Türkiye Cumhuriyeti devleti, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması sonrasında, imparatorluk kadrolarında yetişmiş asker ve bürokratlar tarafından kurulmuş bir devlettir. Bu sebeple pek çok özelliğine dair kodlar Osmanlı İmparatorluğu’na dayanmaktadır. Bu durumla ilgili Oran (2009) şu tespitte bulunmaktadır: “T.C., Osmanlı’nın rejimini reddetmiştir, devletini değil. İki devlet arasındaki çok önemli fark sorulacak olursa o da şudur ki Osmanlı diplomasisine verilen görev çokuluslu ve çok dinli-mezhepli bir imparatorluğun, Türk diplomasisine verilen görev ise ulus-devletin ayakta tutulmasıdır” (Oran, 2009: 24). Cumhuriyetin kurucu kadrolarının önemli bir kısmının asker kökenli olduğu düşünüldüğünde ise, Kurtuluş Savaşı mücadelesi ve ardından kurulan Cumhuriyet rejiminin korunması noktasında, “TSK, toprak bütünlüğünün ve siyasal birliğin yanı sıra cumhuriyetin ve seküler rejimin dış düşmanlara olduğu kadar iç düşmanlara karşı korunmasından da sorumlu kabul edilmiştir” (Karaosmanoğlu, 2000: 213). Bu yaklaşım iç politika ve dış politikanın birbirinden çok bağımsız şekillenmediği bir ortamı oluşturmuştur.

Tarihsel olarak daha geriye gidildiğinde ise, bu döneme ilişkin Mantran’ın (1999: 228); “özellikle İstanbul’un alınmasından hemen sonraki dönemde Anadolu kökenli sadrazam pek görülmez; Kanuni’nin 9 veziriazamından 7’sinin Hristiyan kökenli” olduğu tespiti önemlidir. Esasında “Türkiye’nin laik niteliğinin köklerini Batı’dan çok önce, Osmanlı’da ve Bizans’ta” aramanın uygunluğundan (Oran, 2009: 22) bahsedilmektedir. “Osmanlı İmparatorluğu ise, eski Roma ve Bizans

İmparatorluğu'nun topraklarında 15-17. asırlar boyu parlak devrini yaşayan birliğin adıdır" (Ortaylı, 2020: 109).

Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin olarak Ortaylı'nın (2020: 23), "Müesseseleri, hayatı, universalist özlemleri ve coğrafyası itibarıyla I. ve II. Roma'nın devamı, III. ve son Roma İmparatorluğu haline geldi ve birinci Roma pagandır, ikincisi Hristiyandı, üçüncüsü Müslüman olmaz mıydı?" değerlendirmesi oldukça dikkat çekicidir. Aslında Batı ile bu kadar bütünlüklü bir yapıda olan Osmanlı'da "şeriat düzeni egemenmiş gibi gözükse de dünyevi düzeni yöneten padişah buyrukları kesinlikle daha önemli" (Oran, 2009: 22) olarak görülmüştür. Ayrıca Osmanlı'nın TDP'nin kodlarına dair yapılan bir diğer önemli tespit "statükoyu iyi değerlendiren dengeci dış politikaları sayesinde zayıfladıktan sonra uzun süre yaşayabildiği, bu niteliğinin, TDP'nin statükocu ve dengeci niteliğinin kökeninde yattığı" (Oran, 2009: 23) şeklindedir.

Dünyada yaşanan önemli olaylar elbette TDP'yi etkilemiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan ulus devletlerinin inşası sürecinin TDP'de önemli etkiler yarattığı söylenebilecektir. Birinci Dünya Savaşı'nı doğuran ortam ve akabindeki gelişmeler yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de etrafının "düşman devletler ile çevrili olduğu düşüncesini" (Erol ve Ozan, 2007: 22-23) baskın duruma getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı bitiminde Türkiye'nin etrafında ulus devletlerin oluşması, uzun süreli bir tarihsel bağ olsa da "biz" ve "öteki" algısını oluşturmuştur. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuca yönelik, Wendt'in ifade ettiği, "özneler arası karşılıklı etkileşim yoluyla biz ve öteki algılamaları oluşmakta ve bu şekilde oluşturulan kimlikler devletlerin birbirlerine karşı izledikleri siyasetleri belirlemektedir" (Wendt, 1992: 397) tespiti açıklayıcı olup zaman içinde, oluşmuş kimliklerin dikkate alınarak politikaların şekillendiğini de göstermiştir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında gösterdiği tutum, "denge" ve "statükonun korunmasına" yönelik olmuştur. Bunun izleri TDP'nin kodlarında da var olduğu görülen, bir siyasetin izlendiğini göstermiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan "Soğuk Savaş" döneminin getirdiği iki kutuplu yapı, dış politikada eksenleri daha belirgin hale getirmiş ve üretilen politikalar da

bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu noktada TDP de denge siyasetinin etkileri biraz da azalmış ve özellikle NATO üyeliği ile beraber Batı Bloğu içerisindeki yeri tescillenmiştir.

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle ise yeni bir yapı oluşmuş ve bu yapı da Türkiye'yi TDP de yeni yaklaşımlara itmiştir. Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki yaşadığı güvenlik sorunları önemli sonuçlar doğurmuştur. Kendi içinde Kürt silahlı hareketinin ve beraberindeki terör olaylarının yükselmesi de "iç ve dış düşmelerle çevrili" olduğu algısını arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu noktada bir süreklilikten bahsedilebilecektir.

Bu özellikler tarihsel bir süreç içerisinde bakıldığında bugüne kadarki süreçte dahi TDP'ye dair önemli kodların neler olduğunu bize göstermesi açısından önemlidir. Bu sayede dış politikadaki süreklilikleri ve kopuşları ya da kırılmaların tespiti daha kolay ortaya konulabilecektir.

3.1.3. Jeo-Stratejik Boyut

Türk Dış Politikası'nı etkileyen ögelere stratejik boyuttan bakacak olursak; "Coğrafi Faktör (Türkiye'nin Jeostratejik Konumu, Türkiye'nin Komşuları, Türkiye'nin Boğazları), Bölgesel Güvenlik Çemberleri ve Dünya Güç Eksenleri" (Oran, 2009: 24) gibi başlıkların stratejik boyutun alt başlıklarını oluşturduğu görülecektir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın jeostratejik önemi her zaman vurgulanmaktadır. "Asya ve Avrupa arasında köprü" niteliyesi Türkiye için sıkça kullanılmakta olup iki kıta arasındaki bağlantı noktası olmanın yanında Orta Doğu coğrafyasına da komşu olma Türkiye'nin en belirgin coğrafi özelliğidir. Bunun yanında enerji kaynaklarına yakınlığı sebebiyle "enerji koridoru"na sahiplik yapabilme şansı da bulunmaktadır. Hem tarih boyunca hem de günümüzde göç yolları üzerinde bulunuyor olması, Türkiye'yi her dönem hesaba katılması gereken bir aktör yapmıştır.

Komşularla olan ilişkinin stratejik boyutta yarattığı etkiye bakıldığında ise, ilk olarak komşu ülke sayısı ile orantılı olarak dikkat edilmesi gereken husus güvenliği sağlamaktır. Bu, geçmişten günümüze önemli bir husus olup “Osmanlı Devleti’nin tarihi ve jeopolitik zemininde doğmuş bulunan ve o mirası devralan Türkiye’nin savunmasını sadece sahip olduğu sınırlar içinde düşünmesi ve planlamasını imkânsız” (Davutoğlu, 2004:41) hale getirmiştir. Sınır sayısının fazla olması ülkenin maruz kalacağı saldırı olasılıklarını da artıran bir özelliktir. Bu sebeple Türk Dış Politikası’nda, güvenlik, daima dikkate alınması gereken en önemli faktör olmuştur. Boğazlara sahip bir ülke konumunda olan Türkiye’nin bu özelliği onu daha da önemli bir ülke haline getirmiştir.

Türkiye bulunduğu coğrafi konum sebebiyle muhatabı olduğu güvenlik alanlarına karşı çeşitli perspektifler geliştirmek zorundadır. Oran (2009: 25-26) bu perspektifleri; “Avrupa Perspektifi, Balkan Perspektifi, Akdeniz Perspektifi, Orta Doğu Perspektifi, Kafkas Perspektifi” olarak sıralamaktadır. Bu kadar farklı coğrafyaların merkezinde yer alan bir ülkenin çeşitli güç eksenlerinin içinde yer alması kaçınılmazdır. Bu yüzden farklı stratejiler oluşturmak ve farklı ittifakların içinde yer almak, küresel olarak da dış politika uygulama biçimlerine bakıldığında doğal hale gelmiştir.

3.1.4. İç Yapısal Boyut

Osmanlı İmparatorluğu’ndan itibaren bakıldığında, Anadolu topraklarının geçiş yolları üzerinde bulunması sebebiyle etnik ve dinsel yapı çok çeşitli olmuş, bu durum ise Osmanlı’nın özellikle dış politikasını önemli derece etkilemiştir. “Osmanlı İmparatorluğu Batı’ya doğru büyüyen bir imparatorluktur” (Ortaylı, 2020: 58). Devlet, Batı’ya olan fetihleri önemseyerek bunu sürekli hale getirmiştir. “Bizans’ın bozulmuş feodal yapısının büyük bir sömürü ve hatta kaos içermesi, çok daha adil olan Osmanlı pre-feodal düzeninin Bizans halkı tarafından bir tür kurtarıcı gibi karşılanmasına ve dolayısıyla fetihlerin Bizans ve Balkan topraklarında kolay ilerlemesine yol açmış (altyapısal faktör)” (Oran, 2009: 27-28) olduğu dile getirilmektedir. Bunlara üst yapısal ve çevresel faktörler de ilave edildiğinde Batı’ya yönelme Osmanlı için öncelikli bir strateji olmuştur. Bu sayılan

nedenlerin dışında ve önemli bir diğer sebep olarak, “Anadolu'nun etnik/dinsel/sınıfsal yapısının çıkardığı sorunların Osmanlı'yı Batı uygarlığıyla çok yakın temas kuracak biçimde hep Batı yönünde ilerlemeye ittiğidir” (Oran, 2009: 27). Bu yapının dış politikaya yönelik yarattığı bir diğer etki özellikle duraklama döneminde, imparatorluk içinde yaşayan gayrimüslimlerin haklarını savunma bahanesiyle Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışması ve buna karşılık Osmanlı'nın güç dengesini sağlamaya yönelik diplomatik yaklaşımlar ortaya koyması şeklinde kendini göstermiştir.

Bunlarla birlikte, kurtuluş yıllarından başlayan isyanların, petrol kaynakları ortaya çıkan Orta Doğu coğrafyasını daha cazip hale getirmesiyle olan ilişkisi de dikkate alınmalıdır. Bu durum, bölgeyi çok daha cazip hale getirmiş ve paylaşım savaşlarının günümüze kadar uzanmasında etkili olmuştur. Söz konusu koşulların da Türk Dış Politikası'na kaçınılmaz yansımaları olmuştur. Özellikle, “1960'lardan başlayarak 1980'lerden itibaren çok ciddi bir silahlı ayaklanmaya girişen Kürt milliyetçiliği TDP'de çok önemli izler bırakmıştır” (Oran, 2009: 28).

Bu etkenlerin yanında ideolojik bağlamda iki kutuplu dünya düzeninin yaşandığı dönemde ekonomik modellerin de iki alternatifli bir yapıda olması kapitalist Batı Bloğu ve sosyalist Doğu bloğu şeklinde eksenli bir yapıyı ortaya koymuştur. Sosyalist blok yıkılmış olsa da Doğu-Batı eksenli üzerinden tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

3.2. DÖNEMLER İTİBARIYLA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türk Dış Politikası'nı belirli dönemlere ayırırken; yaşanan gelişmelerin dış politikaya yön verdiği ve meydana getirdikleri kırılmalara göre bir dönemsel ayrıma gidilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada Gönlübol'un (1996) Türk Dış Politikası'nı yaşanan olaylara göre incelemeye tabi tuttuğu ve bu olaylar ışığında yapmış olduğu dönemsel ayırım, bu çalışmada kronolojik bölümlendirme oluşturulurken dikkate alınmıştır. Türk Dış Politikası'nda yaşanan gelişmeleri, süreklilikleri ve farklılaşmaları daha iyi anlamlandırabilmek için yapılacak dönemsel ayırım sadece Cumhuriyetin ilanı ile sınırlı tutulmamıştır. Bu sebeple

Batılılaşma hareketlerinin dış politika üzerinde önemli bir etki yarattığı, bunun dış politikaya yansıyan taraflarını ortaya koyabilmenin de neticede o kültürün sahip olduğu ortamda yetişmiş kadrolar tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de genetik kodlarına dair ipuçlarını vereceği düşünülmüştür.

3.2.1. Osmanlı Batılılaşması ve Millî Mücadele Yılları Arası Türk Dış Politikası (1839-1919)

Batılılaşma, sözcüğü TDV'de, "Batı dışındaki toplumlarda Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşma çabalarını ifade etmek için kullanılan bir tabir" (islamansiklopedisi.org.tr) olarak ifade edilmiş iken; TDK'da, "Düşünce, çalışma, görüş ve anlayışta özellikle Avrupa ülkelerinin izledikleri temel ilkeleri benimsemiş olmak, Garplılaşmak" (sozluk.gov.tr) olarak tanımlanmıştır. Batılılaşmak, "Türkiye'nin hayatında 18. yüzyıldan beri rahatsız eden, görünmeyip hissedilen bir Demokles kılıcı gibi var"dır (Ortaylı, 2016: 205).

Batı'yı tanıma ve Batılılaşma hareketlerinin başlamasında III. Selim döneminde açılan elçiliklerin önemli etkisi olmuştur. Öte yandan, "Osmanlı Devleti'nin 15-16. yüzyıldan beri devamlı elçilik kurmayışının nedenlerini sadece üstünlük, gurur gibi kurallarla açıklamak zordur" (Ortaylı, 2016:215). Klasik dönemde elçilik bulundurulmayışını Ortaylı (2016, 215); "Muhtemelen Osmanlı tüccar gruplarının, dini kurumların dış ülkelerde yaygın faaliyette bulunmamasının bu kapalılıkta payı vardır" şeklinde açıklamaktadır. Tanzimat olarak adlandırılan dönem, 1789 yılında tahta geçen III. Selim dönemiyle birlikte başlamıştır. 1839 Tanzimat Fermanı, "sadece yönetim mekanizmasının modernleştirilmesine değil, aynı zamanda vatandaş haklarına da işaret ettiği için potansiyel olarak reform sürecinin bir dönüm noktasını temsil etmiştir" (Hale, 2014: 55).

Ortaylı, Türk Batılılaşmasını şu şekilde değerlendirmektedir:

"Bazılarının kısaca ifade ettiği gibi, 19. yüzyılda askerî alanda, idarî alanda yapılan bazı reformlardan ibaret değildir. Türkler, müziklerinde bile bir reforma gitme ihtiyacına girmişlerdir. Aslında Türk Batılılaşması, bizim Arapça 'cehd', İngilizce 'challenge' dediğimiz, başlı başına bir hesaplaşma, itişme, didişme meselesidir" (2008, 99).

Ortaylı (2016, 211) buna ilaveten “Osmanlı’nın Batılılaşmaya pragmatik bir yaklaşımla girdiğini” ve bunun “Batı’yı hayranlıkla taklidi değil, zorunluluğun sonucu” olduğunu ifade etmiştir. Hale (2014, 47) de “Osmanlı kuvvetleri sadece bir önceki yüzyılda açılan uçurumu kapatmak zorunda değil, aynı zamanda bizzat Avrupa’nın uğramakta olduğu dramatik değişimlere de ayak uydurmak zorundaydı” şeklinde yorumlamıştır. Bunların yanında Batılılaşmanın dışarıdan gelecek tehditleri azaltmaya dönük tarafının olduğu da düşünülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu böyle bir mücadelenin içinde iken sahip olduğu kaynaklar da çok bol olmamıştır. Toplumun ve ekonominin yapılanma biçimi oldukça gelenekseldir. “Feodalizmden kapitalizme, oradan da emperyalizme geçen Batı karşısında, Osmanlı İmparatorluğu pre-feodal tımar düzeninden feodal düzene geçmiş, ama kapitalizme evrilememiştir” (Oran, 2009: 117). Ancak Batılılaşmanın etkileri yönetsel alanda ve eğitimde kendini hissettirmiştir.

“Modernleşme eğitime yansıkça medrese çevresi ve ilmiye sınıfı bunun dışında kalıyor, devlet ve toplum hayatındaki eski egemen rolünü kaybetmeye başlıyordu” (Ortaylı, 2016: 213). Bir dış politika özelliği olarak bu dönem için söylenebilecek özelliklerden bir diğeri de “büyük devletlerin arasındaki dengeye dikkat etme, kritik dönemlerde müzakere ve oyalama politikasının da Osmanlı diplomasisinin bir tekniği olarak gelişmesi”dir (Ortaylı, 2016: 218). “Osmanlı Devleti sadece dış politik denge gereği değil, kurumsal olarak da Avrupa ülkeleriyle iç sorunlarında daha karmaşık diplomatik tedbirler ve yönlendirmelerde bulunmak zorundadır” (Ortaylı, 2016: 222). Özetle, bu koşulları oluşturan sebepler Osmanlı’nın sahip olduğu iç ve dış kaynaklı sorunlardır. İlerleyen bölümlerde de görülecektir ki bir ülkenin dış politika oluşturma süreçlerinde sahip olduğu iç ve dış politik koşullar en önemli belirleyicilerdendir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun bir yandan Balkanlar’da yaşanan milliyetçi akımlar sonrasındaki isyanlar, bir yandan Rusya’nın boğazlara hâkim olma çabası, diğer yandan İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Orta Doğu’ya gösterdikleri ilgi sebebiyle tüm cephelerde dikkatli bir siyaset ortaya koyma zorunluluğu içinde olmuştur. İmparatorluk, böyle bir ortamda iki yaklaşımdan biriyle hareket etmek durumunda kalmıştır. Bunlardan biri “herhangi biriyle ittifak kurmak, krizlere, çıktıkça

müdahale etmek ve statükonun devamlılığını sağlamak için güç dengesine güvenmektir” (Hale, 2006: 8).

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde son dönem içinde denenen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi ideolojiler, esasında pragmatik bir bakış açısıyla uygulamaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu noktada gözetilen pragmatik yaklaşımı, “dağılmakta olan imparatorluğu bir arada tutma ve bunalımı aşma ihtiyacı” (Özev, 2009) olarak nitelendirmek olanaklıdır.

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde yumuşak güç bağlamında dikkat çeken bir husus da onun “kendini Müslümanların Halifesi olarak öne çıkarmasıdır” (Hale, 2006:20). Bunun altında Balkanlar’da ve Arap coğrafyasında yaşanan milliyetçi isyanların İslam Birliği’nin tesisiyle yatıştırılması gayreti yatmaktadır. “Halkın gözünde Halife-Sultanın önemli bir yere sahip olması nedeniyle M. Kemal de, İslam’ın Osmanlı devletinin çöküşünü engelleyemediğini gördüğü halde, bu etkeni hem iç hem de dış nedenlerle kullanma gereğini hissetmiştir” (Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2009: 141). Öte yandan “Anadolu hareketinin dinsel bir görünüm almasının Hindistan’da yaratacağı etkilerden çekinen İngiltere (de), halifeliğin Türklerin elinden alınmasını” (Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2009: 141) istemiştir. Hintli Müslüman tarafından Kurtuluş hareketine verilen maddi-manevi destek İngiltere’yi rahatsız etmiştir. Buna karşılık ise İngiltere “Rusya’nın Akdeniz’e ve Balkanlar’a inebileceği ve bu parçalanmadan güçlü çıkabileceği” (Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2009: 139) olasılığı karşısında Osmanlı’nın lehine bir tutum takınmayı tercih etmiştir. “93 Harbi” sonrasında güçlenen Rusya karşısında ise İngiltere bu yaklaşımından vazgeçmiştir. Osmanlı’nın bir parçalanma sürecine gittiğini varsayan İngiltere, bundan sonraki süreçte “büyük pay koparma” (2009: 139) stratejileri geliştirmiştir. Genel olarak bakıldığında; “II. Abdülhamid, tüm Avrupa devletlerinden şüphelenmekle birlikte dış politikada pragmatik davranmış ve Avrupa’yla elverişli şartlarda ittifak yapmaya karşı çıkmamıştır” (Hale, 2006: 356-357).

Rusya ile olan ilişkiler ise; özellikle Kurtuluş Mücadelesi’nin verildiği yıllarda “Anadolu hareketinin ideolojik olarak Bolşeviklerle bir benzerliği olmadığı halde, pragmatik nedenlerle her iki tarafın da iş birliğinde bulunmayı gerekli (Uzgel ve

Kürkçüoğlu, 2009: 141)” olarak görmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Her iki ülkenin de Batı işgali altında olması bu iş birliğinin önemli bir nedenini oluşturmuştur. Bu dönemde geliştirilen anti-empyralist söylem ve kurdurulan Komünist Parti bunun dikkat çeken örneklerindedir. Ancak Anadolu hareketinin başarısı arttıkça bu ilişki eski düzeyinde kalmamıştır. İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya, Fransa ve Yunanistan gibi Batılı devletlerle de ilişkiler pragmatik düzeyde gerçekleşmiş olup bunlarla kurulan ittifaklar Millî Mücadele yıllarında, o dönemin koşullarına göre şekillenmiş ve değişkenlik göstermiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde tatbik edilen dış politika yaklaşımlarında, bugün yumuşak güç olarak tanımlanan uygulamaları farklı bir boyutuyla çağrıştıran örneklere rastlamak da olanaklıdır. “Politik bir tercih olarak askeri ve ekonomik araçların kullanılmadığı bir yöntem bağlamında düşünüldüğünde, “Osmanlıların yumuşak güç sahibi oldukları ve bu gücü başarılı bir şekilde kullandıkları görülmüştür” (Sancak, 2015). Asırlar boyunca üç farklı kıtada egemenliğini sürdürebilmenin bir aracının da bu olduğu düşünülmektedir. Fetret dönemi “yumuşak gücün test edildiği ilk ve belki de en önemli sınav” olarak gösterilmektedir (Sancak, 2015). Fetret devrinde yaşanan taht mücadelesi sırasında gayrimüslimler herhangi bir isyana kalkışmamıştır. Fetih yapılan bölgelerde, bağlı olunan feodal beyliklerin yerine Osmanlı’nın yönetimine girme isteği de bu durumun örnekleri arasında gösterilebilecektir.

Kurtuluş Mücadelesi’nin yapıldığı yıllara gelindiğinde ise, Erzurum ve Sivas kongrelerinde hazırlanmaya başlanan Misak-ı Milli’nin dış politikaya dair belirlenen hedeflere yansıdığı görülmektedir. Kongre çalışmaları neticesinde; vatanın bölünmez bütünlüğü vurgulanmış olup dış politikaya yönelik şunlar ifade edilmiştir: “(...) yabancı müdahalesi karşısında Osmanlı Hükümetinin düşmesi halinde millet birlikte savunmada ve direnmede bulunacaktır; yabancılara siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozucu imtiyazlar verilmeyecektir; manda ve himaye kabul edilmeyecektir” (Gönlübol ve Sar, 1996: 10). Gerek Sivas gerekse Erzurum Kongresi’nde vatanın bağımsızlığını tehlikeye düşürecek dışarıdan gelecek her türlü tehdide karşı gerçekleştirilecek savunmanın altı çizilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun savunmacı bir pozisyon aldığını söylemek olanaklıdır. "Bu politikanın en önemli amacı, imparatorluğun özellikle Avrupa'da sahip olduğu toprakları korumak ve devletin kurumlarını yeniden oluşturabilmesi ve kaynaklarını güçlendirebilmesi için barış sürecinin devamlılığını sağlamaktır" (Hale, 2006: 347-348). Osmanlı'nın yürütmekte olduğu denge siyasetinin, Atatürk ve arkadaşlarının Kurtuluş Mücadelesi'nin verildiği yıllarda ve Cumhuriyet'in kurulmak üzere olduğu dönemlerde de ince bir diplomasiyle beraber askeri zaferlere ulaşmayı sağlayan bir etken olduğu söylenebilir.

3.2.2. Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası (1920-1939)

Osmanlı İmparatorluğu özellikle gerileme dönemi itibarıyla koşullar zorlamadıkça savaşmamak ve dengeleri gözetmek üzerine bir strateji sürdürmüştür. Bu özellik, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan coğrafi alan üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de devamlılık göstererek aynı stratejiyle devam ettirilmiştir. "Son dönem Osmanlı dış politikası mevcudu koruma (statükoculuk), teknolojik ve askeri bakımdan ileri olan Batı'ya dönüş (Batıcılık) ilkeleri üzerine inşa edilmiştir" (Özev, 2009). Bu ilkeler Türkiye Cumhuriyeti'nde de dış politika oluşturma süreçlerinde etkisini göstermiştir. Bu anlamda, "Batılı olmak 'muasır medeniyetler seviyesine ulaşma' hedefini içermenin yanı sıra, Batı karşısında güvenliği sağlamanın bir yolu olarak da görülmüştür" (Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2009: 142). Zira yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı İmparatorluğu gibi konumu, devraldığı tarihi önemi gereği güçlü devletlerin ilgi odağında olmuştur.

Türkiye dünya siyasetinde önemli etkiye sahip ve ona yön verme yarışındaki ülkelerle de komşudur. Bununla birlikte Türkiye, güçlü devletlerin, Türkiye'nin komşu devletleri üzerinde kurmaya çalıştığı hakimiyet anlayışının doğurduğu etkilere de maruz kalmakta ve bu durum da gerçekçi politikaların biçim verdiği bir dış politika anlayışını oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan yapıyı kabul etmek istemeyen bazı devletlerin safına katılmayı tercih etmeyen Türkiye'nin o dönemki takındığı politika bunun örneklerinden biridir. "Cumhuriyet dönemi TDP'nin, genel hatlarıyla üç temel sütun üzerine inşa edildiği

gözlemlenmektedir: “Batıcılık, Statükoculuk ve Meşruiyet” (Güder ve Mercan, 2012: 57-92).

“Kurtuluş Savaşı’nın önderi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu, “Mustafa Kemal Atatürk döneminde her ne kadar kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları kullanılmasa da diğer ülkeler gibi Türkiye Cumhuriyeti de dünyada, başka ülkelerin kamuoyunda kendisini tanıtmak, kendisine ilişkin ön yargıları kırmak, kendisi hakkındaki ilgiyi, sevgiyi pekiştirmek için adımlar atmıştır” (Doster, 2018: 1-2). Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti içinde Atatürk tarafından ortaya konan bazı politikalar bugün bakıldığında yumuşak güç ve kamu diplomasisinin erken dönem örnekleri olarak ifade edilebilecektir. Gagavuzya politikası bu dönem içinde buna gösterilebilecek önemli örneklerdendir. Ancak bu politikada Atatürk sonrası dönemde ise değişikliğe gidilerek, “Dış Türkler’den bahsetmek maceracılık ve aşırılık olarak görülmüştür” (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 119).

Kamu diplomasisi faaliyetleri açısından döneme ilişkin değerlendirmelere bakıldığında; “Mustafa Kemal Atatürk ülkenin yönetimine, kalkınmasına, güçlenmesine ve yurt dışında tanıtılmasına birbirinden ayrı, birbirinden bağımsız konular olarak değil, bütüncül bir hedef olarak bakmıştır” (Doster, 2018: 5). Kamu diplomasisi kavramı daha ziyade Soğuk Savaş dönemi sonrasında kullanılmış olsa da Atatürk döneminde, bir yumuşak güç aracı olan kamu diplomasisi faaliyeti olarak nitelendirilebilecek; kendini dünyaya anlatmak, tanıtmak amacını taşıyan bir dizi faaliyet yürütülmüştür. Bu faaliyetlere: “Basın-yayın faaliyetleri, seyyar sergi ve Karadeniz vapuru, İzmir enternasyonal fuarı, olimpiyatlara ve güzellik yarışmalarına katılım” (Doster, 2018: 6-9) örnek olarak gösterilebilecektir.

Erken Cumhuriyet döneminde, yumuşak güç unsurlarının bazılarını karşılayan politikalar devam ederken Milletler Cemiyeti bünyesinde varılan ortak güvenlik anlaşmasına rağmen 1930'lara gelindiğinde Türkiye, İtalya ve Almanya gibi Batılı ülkelerden gelen farklı tehditlere maruz kalmıştır. Bu durum Türkiye’yi, özellikle Akdeniz ve Balkanlar’da güvenliğin oluşturulması açısından İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği’ni de içine alan anlaşma arayışlarına itmiştir.

Oran (2009), "Atatürk dönemi" olarak adlandırılan 1923-1939 arasındaki dönemle ilgili olarak günümüze kadar gelinen süreçte şu üç tartışma konusunun görüldüğünü ifade etmiştir: "a) Türk devrimi Üçüncü Dünyacı mıdır, Batıcı mıdır?; b) Anti-emperyalist midir, değil midir?; c) Yayılımacı mıdır? Bunlardan ilk ikisi sol akımlar, üçüncüsü ise sağ akımın ırkçı kanadı tarafından gündeme getirilmiştir" (Oran, 2009: 251). Bu soruların cevapları dönemin dış politika anlayışını da ortaya koymaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte Atatürk'ün realist politikasının yönünün Batı olduğu açıktır. Anti-emperyalist tartışmalara bakıldığında ise esasında "Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist olmadığı, Batı'ya değil Ermeni ve Rumlara karşı yapıldığı, ayrıca Batılı ülkelere daha savaş içinde yeni imtiyazlar verdiği ileri sürülmüştür" (Oran, 2009: 251). Burada anti-kapitalistlik ile ilgili ise, Türk devriminin bu yapıda bir devrim olmadığını söylemek olanaklıdır. Ancak emperyalizme karşı olduğu söylenebilir. Bu anlamda ekonomik sistemin yarattığı koşullar ile emperyalist düzen farklı değerlendirilmiştir. Kapitalist düzene kalkınmayı sağlayacak koşulları içinde barındırdığı gözöyle bakılmıştır. Ancak bu noktada kapitalizme, "vatani uluslararası kapitalizm eliyle değil, 'ülkeyi kalkındırarak ve ekonomiyi dışa karşı koruyacak' milli kapitalist" (Oran, 2009: 251) bir düzen şeklinde bakılmıştır. Üçüncü tartışma olan "yayılmacılık" üzerine ise Misak-ı Milli'nin çizdiği sınırı yeterli bulmayan Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra da bunu yayılımacı politikaya örnek olarak gösteren görüşlerle de karşılaşmıştır. Gönlübol ve Sar (1996: 92) özellikle Atatürk'ün vefatına kadarki dönemin dış politik anlayışını; "Türk dış politikasının ana hedefi güçlüklerle elde edilen statünün devamını sağlamak" şeklinde ifade etmişlerdir. Bu dönem içinde uluslararası ilişkilerde siyaset ve ekonomi, ilişkilere şekil veren etkenler olmuştur. 1929 yılı ekonomi buhranı sonrasında oluşturulan yeni dış ticaret ortamı, daralan ekonomi ülkelerin siyasi tutumlarına da kaçınılmaz olarak yansımış ve oldukça etkili olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonraki erken döneme bakıldığında araya mesafe konulan etkenlerden birinin komünizm olduğu görülür. Bu durumun SSCB ile olan ilişkilere yansımaları kaçınılmazdır. Ancak, "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi "Dış

Türklerle, bu arada SSCB'deki Türklerle de ilgilenmiyorum" (Tellal, 2009: 314) anlamına geldiği için ilişkileri düzgün tutulmasını sağlamıştır. İki ülke arasında 17 Aralık 1925'te "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Güney sınırında İngiltere ile yaşanan Musul sorunu ve Şeyh Sait Ayaklanması karşısında Batı'ya alternatif bir destek bulma amaçlanmıştır. İki ülke arasında yapılan antlaşmalara 1929 yılında bir protokol eklenmiştir. Bu durum beraberinde SSCB'ye bağımlı olmak yönünde eleştirilere neden olsa da 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girişle birlikte bir denge durumunun yaratılmaya çalışıldığından bahsetmek de mümkündür. "Denge, Türkiye açısından ve SSCB-Batı bölünmüşlüğü kullanabilmesi bakımından söz konusudur" (Tellal, 2009: 318-319).

Balkan coğrafyası ile olan ilişkilere bakıldığında; "geçmişten günümüze uzanan süreç içerisinde Balkanlar bölgesi dört temel faktörden dolayı Türkiye ve Türk dış politikası için önem arz edegelmıştır" (Şener, 2014: 81). "Söz konusu faktörler şunlardır:

- 1) Bölgeyle olan tarihsel bağlar
- 2) Türkiye'de yaşayan Balkan kökenli nüfus
- 3) Balkanlar'da yaşayan Müslüman ve Türk kökenli topluluklar
- 4) Bölgenin jeopolitik konumu" (Şener, 2014: 81).

Bunlarla birlikte, bu dönem için Balkanların güvenliğini sağlamaya yönelik olarak kurulan Balkan Antantı'na, bu bölge içinde katılmayan ülkeler olunca ve bu antantın zaman içinde işlevini yerine getiremediği anlaşılınca Yunanistan ve Türkiye arasında ikili iş birliğine gidildiği de görülmüştür.

Orta Doğu'yla ilişkilere bakılacak olursa; yeni kurulan Cumhuriyet'in mesafeli durduğu bir coğrafya da Orta Doğu olmuştur. İran ile olan ilişkilerinde sınır sorunu yaşanıyor olsa da o dönem iki ülke de benzer rejimlere sahiplerdi. İki ülke arasında 1932 yılında sınır sorunu çözülmüştür. İki ülke arasında mütemadiyen rekabete dayalı olan ilişki biçimi, 1937 yılına gelindiğinde imzalanan Sadabad Paketi* ile "iş birliği ve saldırmazlık" şeklindeki anlaşmayla birbirine daha yakın bir

---

* İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabat Paketi, temel olarak askeri bir anlaşma olmamakla birlikte bir dostluk anlaşması olmuştur ve tarafların birbirlerine saldırmayacaklarını taahhüt edildiği bir anlaşmadır.

hale gelmiştir. İran'daki muhalefetin Türkiye'ye karşı kuşkulu bakmasına rağmen, "Türkiye'nin model olma özelliği İran yönetimi ve aydınları arasında bir çeşit hayranlık biçiminde devam etmiştir" (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2009: 358). Bununla birlikte aşağıdaki bölümlerde de ifade edileceği üzere iki devletin aynı coğrafyada etki alanını arttırma çabaları, ilerleyen yıllarda kendisini fazlaca hissettiren bir durum olmuştur.

3.2.3. 1940-1945 Yılları Arası Türk Dış Politikası

1938'de ve 1939 yılının başlarında milletlerarası olaylar geleceğin ne olacağını açıkça göstermekteydi (Esmer ve Sander, 1996: 137). Orta Avrupa'da yaşanan gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'nın sinyalini vermekteydi. Türkiye, "Çekoslovakya'nın parçalanması ve işgali, Polonya üzerinde de Almanya'nın artan baskısı ve nihayet Almanya ve İtalya'nın Balkanlardaki faaliyetleri gibi gelişmeleri yakından izlemiştir" (Esmer ve Sander, 1996: 138). İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşıldığı süreçte yine denge ve savaşa girmemek üzere kurulmuş bir strateji kendini göstermiştir. Ancak "savaşın çok sık ve çok keskin biçimde dalgalanması Türkiye'yi sürekli olarak büyük zora sokmuş ve durmadan farklı talep ve sorunlara çözüm bulmasını gerektirmiştir" (Oran, 2009: 388). Tüm bu süreçte Türkiye, öyle bir çizgi üzerinde siyaset yapmıştı ki güvenliğini uzun vadede sağlayabilmek için Batılı müttefiklerine yakın olmuş ama bunu yaparken de ülkenin bağımsızlığından taviz vermemek durumunda kalmıştır. Öte yandan savaş dönemi boyunca tüm bu siyaseti SSCB ile karşı karşıya gelmeyecek şekilde yapmak durumunda olmuştur. "Türk politikacıları, özellikle de Dışişleri Bakanı görevinde bulunmuş Menemencioğlu, savaş boyunca, Sovyetler Birliği'yle Batılı komşuları-özellikle de Almanya- arasındaki güç dengesini, Alman gücünün tamamen ortadan kalkmasını engelleyerek korumaya özen göstermişlerdir" (Hale, 2014: 103).

Savaş sonrası dönemde ise iki kutuplu, safların daha belirgin olduğu bir dünya düzenine geçilmiştir. Savaş sonrası gücünü yitirmiş ve kendini onarma mücadelesine giren Avrupa bir güç unsuru olmaktan çıkmış, ABD ve SSCB'nin başat aktörler olduğu iki kutuplu bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu şartlar altında

denge siyasetini sürdürmek elbette güç hale gelmiştir. Buna rağmen Türkiye bu ortamda denge siyasetini uygulamayı başarabilmiş ve çok fazla zarar vereceğini düşündüğü İkinci Dünya Savaşı'na girmemeyi başarabilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı karşılıklı iki cephenin birbiriyle mücadele içinde olduğu, sonrasında yeni bir küresel sistemin olduğu, dünya siyasetinde ülkelerin ağırlıklarının yeniden belirlendiği, önemli bir kırılma noktasıdır. Savaşın etkileri, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasına, 1980'lerin sonuna kadarki döneme dek sürmüştür.

Hale'e göre "İnönü bu dönemde karar alma politikaları üzerine sıkı bir denetim uygulamış olup onun yaklaşımını açıklayabilecek kelime tedbir olmuştur" (2014: 74-75). Dönemin getirdiği zorlu ortamda, Türkiye özellikle bulunduğu jeopolitik konum gereği savaşa girmeme olasılığı çok düşük olsa da yürüttüğü denge politikasıyla bunu başarabilmiştir.

3.2.4. 1946-1965 Yılları Arası Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, 1946 yılında çok partili hayata geçişe kadarki süreçte Türk Dış Politikası çok geniş bir çerçevede tartışılmamıştır. Dış politikaya ilişkin meselelerin daha geniş bir kesim tarafından tartışılmaya başlanması 1950'li yıllardan sonra başlamıştır. Ancak o dönem için bakıldığında, Türk Dış Politikası'nın elinde çok fazla seçenek de bulunmamaktadır. "Güvenliğini korumak için Arap komşuları ya da Asya ve Afrikalı devletlerin yaptığı gibi, Sovyetlerin saldırısına uğrama veya siyasi hakimiyet altına girme riskini almadan iki Soğuk Savaş ülkesi arasındaki güç dengesinden faydalanarak Soğuk Savaş'ın dışında kalamamıştır" (Hale, 2014: 109-110). "Soğuk Savaş sırasında Türkiye, bir NATO müttefiki olarak askeri üsler ve diğer imkânları sağlamıştır" (Udum, 2020: 227).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin dağılmasına (1991) kadar geçen süre olarak tanınan Soğuk Savaş dönemi okumalarının daha ziyade güvenlik konuları çerçevesinde değerlendirildiği, ancak dönemin sosyal politikalara yansıyan taraflarının da olduğu görülmüştür. Bu politikaları "yumuşak güç

unsurları olarak tanımlayan” çalışmalar (Vardağlı, 2020: 250) bulunmaktadır. Bilhassa sendikal hareketlerin faaliyetleri bu bağlamda önemlidir. Bunlarla birlikte, kavram olarak yumuşak güç Soğuk Savaş bitimi sonrasında ifade edilmiş olsa da, Nye, “uzun bir geçmişe sahip olan kamu diplomasisinin bir ülkenin yumuşak gücünü destekleyen bir araç olarak Soğuk Savaş’ın kazanılmasında başlıca rolü oynadığına” (Nye, 2008a, s.94) dikkat çekmiştir.

Uluslararası kuruluşların faaliyetleri açısından bakıldığında, bu dönemde Milletler Cemiyeti’nin çalışmalarına son vermesiyle, uluslararası sosyal politikaların oluşturulmasında Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) kısmen bazı fonksiyonlar yüklendiği söylenebilir. ILO’nun faaliyet alanını, Standing “uluslararası düzeyde refah politikalarına dayalı bir kapitalist düzen oluşturmak” (2008, 355) olarak tanımlamıştır. “Örgüt bünyesinde işçiler, işverenler ve hükümet bir arada temsil edilmekte olup, amacın ise tarafları bir araya getirerek sınıf uzlaşısına yönlendirmek” (Smith, 1997, s.25) olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda Bolşevik söyleminde yer bulan sınıf çatışmasına bir alternatif oluşturulmuştur. Bu noktada Amerikan sendikacılığı, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında verimliliği arttırmaya yönelik bakış açısıyla, bilimsel ilkelerle faaliyetlerini gerçekleştirme misyonu taşıyan, ulusal verimlilik merkezlerinin Avrupa’da da açılmasına destek sağlıyordu. Bu sayede Standing’in ifade ettiği üzere “emek piyasalarını düzenlemek ve sosyalizmin ilerleyişini durdurmak” (Standing, 2008, s.356) hedeflenmişti. Esasında söz konusu bakış açısıyla oluşturulan bu yapılar ve beraberindeki faaliyetler yumuşak güç siyasetinin öncü çalışmaları olarak da nitelendirilebilecektir.

Bu dönemin güvenlik eksenli yaklaşımına kısaca bakıldığında ise, “İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen ilk yılda Türkiye’nin dış politikasının en önemli sorunu, savaş içinde düştüğü yalnızlıktır” (Gönlübol ve Ülman, 1996: 191). Ancak Soğuk Savaş döneminde Türkiye’deki SSCB’nin yaratacağı güvenlik problemleri algısı Türk-Amerikan ilişkilerinde bir yakınlaşmayı getirmiştir. Bu dönem boyunca “Rusya’nın revizyonist ve yayılmacı yaklaşımı nedeniyle Ankara, sürekli ABD ile beraber hareket etmeye özen göstermiştir” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 7). Bu

koşullar altında tarafsız kalabilmek için ekonomik, askeri yeterliliğe sahip olabilmek elzemdir.

Rusya'yı çok fazla karşısına almak istemeyen Türkiye, Boğazların yönetimi ve toprak talepleri gibi meselelerde SSCB ile kaçınılmaz olarak gerginlikler yaşamıştır. "Türkiye 1945-46 yıllarında Sovyet istek ve tehditleri ile karşılaştıktan sonra, bütün dış felsefesini Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine dayamıştı" (Gönlübol ve Ülman, 1996: 311). Stalin'in ölümünden sonra dahi daha tarafsız ve olumlu karşılanan Sovyet dış politikasına rağmen bu değişim Türkiye tarafından taktiksel olarak değerlendirilerek Batı yönlü dış politik anlayıştan çok uzaklaşmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında kurulmuş olan IMF ve Dünya Bankası uluslararası ekonomi açısından önemli kurumsal yapılar olmuşlardır. Savaştan ağır hasar alan Avrupa ülkelerine de önemli yardımlarda bulunan bu yapılar, dünya ekonomisini canlandırma misyonuna katkıda bulunmuşlardır. B. Woods denilen bu sistemle ABD de dünya ekonomisi üzerinde başat aktör konumuna gelmiştir. Esasında burada ABD, savaş sonrasında özellikle Batı Avrupa'da ekonomiyi canlandırarak kendisi için pazar oluşturma ihtiyacına sahip olması yapılan yardımların en önemli nedenidir. Bu tarz kurumsal yapılar ekonomiyi canlandırma işlevine hizmet etmekte idi. ABD gerek NATO gibi askeri yapılanmalarla gerekse IMF ve Dünya Bankası gibi ekonomik yapılanmalar ve Truman Doktrini ve devamındaki Marshall Yardımı gibi programlarla küresel sistem üzerinde hegemonik bir yapı oluşturmayı başarmıştır.

DP dönemi dış politikasında gelindiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir güç haline gelen ABD ile ilişkiler önemli olmuştur. ABD ile olan ilişkiler aslında siyasal ve ekonomik temelli gerçekleşmiştir. Esasında bu karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi olarak nitelendirilebilir. Zira 1950 yılında ABD de kendi Ulusal Güvenlik Kurulu Belgesi'nde Türkiye'nin konumunu yeniden değerlendirmeye tabi tutmuştur. Çıkan Kore Savaşı sonrasında da ABD Çevreleme Stratejisi'yle SSCB'ye yakın ülkelere üs kurma eğilimine gitmiştir. Buna karşılık Türkiye'de kendisi açısından güvenlik riski oluşacağı gerekçesiyle NATO'ya girme talebini dile getirmiştir. İlerleyen süreçte İngiltere gibi ülkelerin Orta Doğu stratejileriyle

çok uyumlu olmaması nedeniyle ayak diremesine rağmen Türkiye, 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmuştur. Bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) açısından farklı bir yapılandırmayı getirmiştir.

NATO üyeliğinin TSK üzerindeki etkileri önemli olmuştur. TSK silah, teçhizat ve bunların tekniği ile yenilenme sürecine girmiştir. TSK'da bir Amerikan Modeli'ne geçiş yaşanmıştır. Bunun dışında, Türkiye hem Batı'da hem de Orta Doğu'da güvenliğini sağlamak durumunda kalmıştır. Kurulan Bağdat Paktı ve Balkan Paktı çok işlevsel olmasa da bu amaca yönelik girişimlerdir. Öte yandan, 24 Şubat 1955'te kurulan Bağdat Paktı'nın Orta Doğu coğrafyasındaki bazı ilişkilere yansımaları olmuştur. Bilhassa İsrail ile olan ilişkilerde gerginlik oluşmuş, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle yakınlaşmaya girmesi, İsrail tarafında kaygı yaratmıştır. "Ancak Nasır yönetiminin 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanal Şirketi'ni millileştirmesiyle birlikte başlayan bunalım, DP yönetiminin bölge politikası açısından önemli sonuçlara yol açmıştır" (Özcan, 2019: 129). Söz konusu problemlerli dönemde, Türkiye Batılı müttefiklerinin tarafında yer almış ve bu doğrultuda daha çok İsrail'i desteklemiştir. Bu durum Arap ülkeleri tarafında memnuniyetsizlik yaratmış olup Türkiye'nin başta Bağdat Paktı içindeki konumu olmak üzere diğer Arap ülkeleri nazarındaki konumunda kayıp yaşanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde, "Türkiye'nin Balkan politikaları ise çok daha sınırlı kalmış, Doğu ile Batı Bloklarının sıkıştırdığı alanda çok fazla hareket alanı bulamamıştır" (Şener, 2014: 80). Bu coğrafyada istikrar önemli öncelikler arasında olmuştur. Bu dönemde, Türkiye'nin Balkan politikaları daha ziyade statükocu bir çizgide yürütülmüştür. İlgili dönemde, bu coğrafyadaki ülkelerin genelinin Doğu Bloğu içinde yer alması ilişkilere bir de ideolojik boyut eklemiştir. Ancak, "Balkanlarda komünist olan Arnavutluk, Yugoslavya ve Romanya hem Türkiye'yle doğrudan sınırı bulunmadığı hem de Doğu Blokundaki muhalif durumları nedeniyle Türkiye'yle iyi ilişkiler içinde" olmuştur (Uzgel, 2010b:171). Türkiye ile Batı Bloğu içinde müttefik olan Yunanistan ile ilişkiler ise, "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren Kıbrıs konusundaki anlaşmazlıkların artmasıyla birlikte, Ege ve Balkanlarda Türkiye'nin rekabet ve sorunlar yaşadığı bir ülke haline gelmiştir" (Uzgel, 2010b:172). Esasında,

Türkiye'nin 1950'li yıllarında dış politikada Batı Avrupa ve Orta Doğu ile yaşadığı gelişmeler sebebiyle Balkanlar ile olan ilişkilerinin biraz daha ikinci planda kaldığı söylenebilir.

Soğuk Savaş dönemine kurumsal yapılar açısından bakıldığında, ellili yıllarda Dışişleri Bakanlığı'nın devlet yapılanmasındaki rolünün de değişiklik gösterdiği görülür. Tek Parti Dönemi'nde Cumhurbaşkanlığına bağlı bir yapı görünümü sergileyen Bakanlık, ellilerde öne çıkmış, *eşitler arasında birinci* konuma gelmiştir" (Özcan, 2019: 101-102). Ayrıca Fatin Rüştü Zorlu'nun bakanlığı döneminde, Dışişleri Bakanlığı'nın genç diplomatlarına önemli kariyer imkânları sunulmuştur. O dönem içerisinde Dışişleri Bakanlığı örgütsel olarak da bir yapılanma içine girmiş olup bünyesinde "Siyaset Planlama Dairesi" gibi yapıları katmıştır.

Ellilerde Kıbrıs politikasında da değişiklikler söz konusu olmuştur. Önceleri Kıbrıs sorunu İngiltere'nin sahipliğine teslim edilirken; 1954 yılından itibaren politika değişikliğine gidilmiş ve "Kıbrıs Türk'tür" söylemi ifade edilmeye başlanmıştır. "1956'da resmi politika bir daha değiştirilmiş; bu kez *taksim* tezi benimsenmiş" ve "1959'a gelindiğinde değişen uluslararası koşullar bir başka değişikliğe gidilmesini gerektirmiş, bu defa bağımsız Kıbrıs çözümü benimsenmiştir" (Özcan, 2019: 115).

DP iktidarının sonuna gelindiğinde ABD ile olan ilişkiler de sekteye uğramış, ABD yardımları kesilmiştir. Bu aşamada, SSCB ile yakınlaşılarak ticari anlaşmalara gidilmiştir. Ancak 1960 Mayıs Askeri Darbesi, bu ilişkilerin planlanan düzeyde seyretmesine engel olmuştur. Bu ortamı tasviren, literatüre "Aron Paradigması" (Aron, 1973: 125-127) olarak geçen durum; blokların oluşması ve bu bloklarda yer alan orta büyüklükteki devletlerin bağımsız politika sürdürmesinin imkânsızlığını vurgulamıştır.

Türkiye açısından 1945-1960 yılları açısından dış politika düzleminde yapılan değerlendirmeleri özetleyecek olursak; NATO'ya giriş, Türkiye'nin uyguladığı blok politikası, ilgili döneme dair uygulanan Arap politikası, Türk-Yunan ilişkileri, İsrail ile olan ilişkiler önemli başlıkları oluşturmuştur.

Yukarıda yer alan başlıklardan NATO'ya giriş ile ilgili olarak; Türkiye açısından o dönemin konjonktüründe Sovyet tehdidi algısıyla birlikte NATO'ya üyelik, güvenlik açısından önemli bir gelişmedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere "Aron Paradigması" çerçevesinde düşünüldüğünde, iki kutuplu düzenin olduğu bir ortamda Sovyet tehdidi bir yana Türkiye'nin bu iki bloktan bağımsız hareket etmesi oldukça güç olmuştur. Ancak Türkiye'nin NATO'ya girişi blok içindeki üyelerin hepsinin fikir birliği içinde kabul ettikleri bir durum değildi. Örneğin, İngiltere ve İskandinav ülkelerinin (Oran, 2009: 496) bu üyeliğe itirazları söz konusu olmuştur. "11 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye, NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuş ancak İtalya dışında bu girişimi destekleyen olmadığı için başvuru bir sonuca bağlanmamıştır" (Erhan, 2009: 545). Takip eden aylarda bir kez daha üyelik başvurusunda bulunulmuş ancak bu başvuru da kabul edilmemiştir. Nihai olarak 1952 yılında NATO üyeliğine kabul edilmesi, Türkiye için güvenlik açığının kapatılmasının yanında, Cumhuriyet kurulurken ortaya konan Batı'ya dönük stratejisinin de bir uzantısı olmuştur. "Türkiye NATO'ya katıldıktan sonra bütün milletlerarası olayları bu teşkilat açısından değerlendirmek eğilimi göstermiştir" (Gönlübol ve Ülman, 1996: 311).

Açıklanan Truman Doktrini, akabinde Marshall Yardımları ve ardından NATO üyeliği ise SSCB ile olan ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş, Türkiye'nin uyguladığı blok politikası ikili ilişkilere oldukça zarar vermiştir. SSCB'nin Boğazlar vasıtasıyla Orta Doğu'ya inme ve üç kıtada ticaret yollarını denetim altına alma tehlikesine karşılık Truman Doktrini'nin Türkiye'yi de içine almasıyla ekonomik bir güç kullanılmış ve Türkiye'nin SSCB ile arasında bir mesafe yaratılmak istenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde ekonomik düzeyde bakıldığında, SSCB ile Türkiye ilişkileri bitmiş olup bu ilişki ancak 1953 yılından sonra hareketlenmeye başlayabilmiştir. Özellikle 1955 sonrasında, Amerika yapılan yardımlara karşılık, DP Hükümeti'nden bazı ekonomik düzenlemeler ve adımlar talep etmiştir. Bu düzenlemelerin olmaması üzerine ekonomik yardım durdurulmuş, yaşanan bu durumda, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirmeye yöneltmiştir. Orta Doğu'da komünizmi önlemeye yönelik olarak geliştirilen Eisenhower Doktrini'yle de, ABD ile tekrar bir yakınlaşmanın başladığından bahsedilebilir.

Türkiye'nin bu süre içerisinde komünizm karşıtlığı devam ederken SSCB'nin çevreleme politikasının etkilerini azaltmaya yönelik olan çabaları da devam etmektedir. “Kültür, sanat ve spor alanlarında karşılıklı ziyaretlere başlanmıştır” (Tellal, 2009: 519). Başbakanlık düzeyinde görüşmelere varan ilişkiler, Türkiye'nin Batı Bloğu içinde kalması gerektiğini düşünen ABD'yi oldukça rahatsız etmiş ve 1960 Darbesi'ne giden süreçte bu durumun da belirli bir ağırlığa sahip olduğu iddiaları gündeme gelmiştir.

Türk-Yunan ilişkileri açısından bir değerlendirme yapıldığında ise; “anlaşmazlık ve sorunların egemen olduğu bir ilişki biçimi görülmektedir” (Firat, 2009: 576). İki ülke arası ilişkiler üzerine yapılan analizlerde 1930'lu yılların ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1950'li yılların ise istisnai dönemler olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu yıllar arasında iki ülkenin de tehdit algılarında paralellik oluşmuş, özellikle Batı Bloğu öncüleri tarafından uygulanan çevreleme politikasının sonucu olarak benzer etkilere maruz kalınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülke kalkınması gereği dış kaynak arayışları söz konusu olmuş, içerden de gelen konjonktüre dayalı zaman zaman ekonomik, zaman zaman siyasi baskılarla (çok partili hayata geçme talebi gibi) Batı ile yakınlaşma kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçte özellikle ABD'ye bağımlılık dış politikanın belirlenmesinde de etkili olmuştur. Bu dönemde, Türkiye ve Yunanistan'da ulusal çıkar önce ABD, daha sonra NATO çıkarlarıyla özdeş olarak algılanmış ve tüm dış politika eylemleri bu çerçevede biçimlenmiştir. Bu aşamada iki ülke içinde NATO üyeliği öncelikli bir hedef olmuştur. Fakat 1955 yılından sonra gündeme gelmeye başlayan “Kıbrıs Meselesi” Yunanistan ile dönemsel olarak gerginliklere sebebiyet veren ve halen devam etmekte olan bir anlaşmazlık alanı oluşturmuştur. Bu sorun devamında azınlık politikalarında da kendini göstermiş ikili ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde masada tartışılan önemli konulardan biri olmuştur. Bu noktada oluşan gerilime, NATO ittifakının zedeleneceği gerekçesiyle ABD'nin müdahalesiyle ortak çıkarlar doğrultusunda bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Ancak kalıcı bir çözüm olmaması, “Kıbrıs Sorunu”nu, Türkiye ve Yunanistan arasında günümüzde de varlığını koruyan bir uyuşmazlık olarak devam etmektedir.

Arap devletleriyle ilişkilere bakıldığında; özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin Batı'ya yönelik ilişkiler geliştirdiği, Orta Doğu ile olan ilişkilerinin çok alt düzeyde olduğu ifade edilebilir. Türkiye'nin kendi çıkarlarını Batı ile paralel olarak görmesi, onun Orta Doğu'da yaşanan gelişmeleri de bu gözle değerlendirmesine sebebiyet vermiş ve bu durumda Arap ülkeleriyle yaşanan ilişkilere kaçınılmaz olarak yansımıştır. Ancak "Türkiye, 1950'lerde Araplara karşı izlediği politikanın olumsuz sonuçlarını 1960'larda görecektir ve bu tarihten itibaren yeni bir politika oluşturma sürecini başlatacaktır" (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009: 616). Özellikle Türkiye'nin 1949 yılında İsrail'i tanıması Arap ülkeleri arasında gerginliği artıran bir gelişme olmuştur. 1955 yılında ilk olarak Irak ile imzalanan iş birliği anlaşması sonrasında, İngiltere, Pakistan ve İran'ın da katılımıyla kurulan Bağdat Paketi, Orta Doğu'daki ilişkilerde istenilen etkiyi sağlayamamıştır. Bunun Türkiye açısından beklentileri karşılamayan sonuçları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

"1) Orta Doğu devletlerinin, özellikle Arapların Batı'yla ilişkilerini geliştirmelerini sağlayamadı; 2) Orta Doğu'da önderliği üstlenemediği gibi, Osmanlı geçmişini hatırlatarak yeniden emperyalist politikalar izlemekle suçlandı. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletleriyle ilişkileri gerginleşti; 3) Bağlantısızlar tarafından dışlandı; 4) Bağdat Paketi'ni kendisine yönelik olarak algılayan İsrail'le ilişkileri bozuldu; 5) Batı'dan da beklediği desteği alamadı" (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009: 626).

İlgili tarihlerden sonraki yıllarda, Amerikan ekonomik yardımlarındaki azalma bu durumun kanıtıdır. Bu dönem Arap dünyasıyla fikir birliği olunan bir durum da "Filistin Meselesi"nde yaşanmıştır. Taksim fikrinin karşısında yer alan Arap ülkeleriyle beraber bağımsız Filistin devletinin kurulması savunulmuştur. Ancak Arap devletleri bu meseleyle ilgili komisyon kurulması fikrine karşı olmalarına rağmen Türkiye bu komisyona üye olmuş ve değişen dış politika öncelikleri nedeniyle de İsrail Devleti'ni tanıyan, nüfusu çoğunlukla Müslüman olan ilk devlet olmuştur. Bu gelişme o dönem Arap ülkeleri ve Türkiye arasında mesafeli bir ilişki oluşturmuştur.

İsrail'in tanınması, 1949 yılında CHP hükümeti iktidarında başlamış ve DP hükümeti de bu süreci devam ettirmiştir. Bu durumun temel sebeplerinden biri, laik bir devlet olan Türkiye'nin kurulan İsrail devletinin de laik olduğu algısının güçlü oluşudur. Farklı gruplara kendi dinsel mahkemelerini (medeni hukuk) kurmalarına izin veren İsrail'deki durumun böyle olmadığına farkına Türk

yöneticileri ancak 2000'lerde -o da kısmen- varmışlardır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009: 642). Ancak iki ülkenin Batıya dönük bir yönetim anlayışına sahip olması, Yahudi lobisinin ABD yöneticileri üzerindeki etkisi ilişkileri şekillendiren önemli etkenler olmuştur.

Ekonomik olarak ilişkilere bakıldığında, 1950'lerde İsrail'in pek çok kaleme Türkiye'den mal ithal ettiği ancak Türkiye'den yana olan bu ibrenin 1954'den itibaren hızla düştüğü görülmektedir. 1960'ların ortalarına kadar, İsrail tarafından sunulan "Çevresel Pakt" fikri ile içinde Türkiye'nin de bulunduğu Arap devletlerini çevreleyen devletlerle pek çok alanda iş birliği bölgede bir canlanma yaratmıştır. Sonrasında ise bölgede yaşanan gelişmeler, ilişkilerin seyrini olumsuz etkilemiştir.

İran ile ilişkilere bakıldığında; "1941'de İran'ın müttefikler tarafından işgal edilmesinden 1947'nin son aylarına kadar geçen dönemde Türkiye-İran ilişkileri fiilen dondurulmuştur" (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009: 648). Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren SSCB hem Türkiye hem de İran için bir güvenlik tehdidi oluşturduğu için iki ülke de daha Batı'ya dönük politikalar üretmişlerdir. Bu durum ikili ilişkileri daha yakın bir hale getirmiştir. Ancak 1950'lerin başında İran'da petrol alanında yapılan millileştirme çalışmaları, Türkiye tarafından çok olumlu karşılanmamış ve takip eden yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler olumsuz bir hal almıştır. 1960 Askeri Darbesi'yle ilişkilerin seyri daha olumsuz bir hale gelmiştir. Zira darbe öncesindeki DP Hükümeti ve Moskova yaklaşması, İran tarafında çok fazla memnuniyet yaratmamıştır.

1945 ve 1965 yılları arası savaşın ertesinde dış dinamiklerin dışa bağımlılığı da artırdığı yıllar olmuştur. Türk Dış Politikası'nda Batıcılık anlamında bir değişim olduğu söylenemez. Ancak bu dönemin "geleneksel olan dengecilik ve statükoculuk çizgisinden ciddi bir sapma niteliği taşımış" (Oran, 2009:2018) olduğunun iddia edildiği görülmektedir.

3.2.5. 1966-1973 Yılları Türk Dış Politikası

Altmışlı yılların ortalarından itibaren dünya siyasetinde yaşanan hareketlilik Türkiye üzerinde de kaçınılmaz etkiler yaratmıştır. Bu etkiler iktidarın stratejilerine yön vermiş, ürettiği politika ve bunların dış politikaya yansımaları üzerinde kendini bir hayli hissettirmiştir. Söz konusu dönem içinde Türkiye'nin iç politik gündemi de oldukça hareketli olup 1960 ve 1980 yılları arasında üç tane askeri darbe yaşanmıştır. Yaşanan bu darbelerin iç ve dış politik nedenleri olabildiği gibi iç ve dış politikanın şekillenmesinde de kaçınılmaz etkileri olabilmektedir. Esasında bu darbeler dış politikaya yön verme özelliğinden ziyade Dışişleri Bakanlığı'nın yönetim üzerindeki ağırlığını azaltmıştır.

Darbe ile sivil iktidarı devir alan Milli Birlik Komitesi (MBK), öncelikli olarak dış dünyanın özellikle de ABD'nin kurulan hükümete nasıl yaklaşacağını anlamaya çalışmıştır. Bu nedenle, MBK yönetimi daha ilk bildirisinde Batı'ya "NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız" diyerek Türkiye'nin dünya siyasetindeki konumunda değişikliğe gidilmeyeceği güvencesini vermiştir (Özcan, 2017: 222). Alınan kararlar da müttefiklerin nasıl karşılayacağı temel sorulardan biri olmuştur. Bu dönem özellikle dış politik meseleler tartışmaya çok açık değildir. Dışişleri Bakanlığı'nın yetkilerinden bir kısmının devri yine bu döneme ait dış politikanın oluşturulma süreçlerine ait değişimlerdir. Bu evrede, "generaller arasında Türkiye'yi kurtarmaya dönük tasarımların bolluğuna karşılık Türkiye'yi değişen dünyada nasıl konumlandırılmalı sorusuna yönelik sistematik bir çözümleme çabasıyla karşılaşılmamaktadır" (Özcan, 2017: 228). Bununla birlikte, "sistemin katılımı çeşitli gelişmeler sonucu (nükleer silahların oluşturduğu yığılma dengesi, iki tarafın da statükoyu zamanla kabullenmesi, vb.) azalınca yumuşama (detant) başlamıştır" (Oran, 2009: 657). Ancak bunun Türk Dış Politikası'na rahatlatıcı yansımaları biraz vakit almıştır.

NATO'nun 1967 yılında çok yönlü ilişkileri teşvik edici yönde aldığı karar Türkiye için rahatlatıcı olmuştur. Bu evrede Batı Bloğunun öncü ülkesi olan ABD'de bir güç kaybı yaşandığından da bahsetmek mümkündür. Soğuk Savaş ortamında yaşanan yumuşama sonrasında Türkiye açısından SSCB, saldırıya maruz

kalabileceği bir ülke olmaktan çıkmıştır. Böylelikle Türkiye, “Milli güvenliğini tehlikeye atmadan Sovyetler Birliği’yle ve bağlantısız devletlerle ilişkilerini geliştirme riskini alabilmiştir” (Hale, 2014: 151).

Söz konusu dönem boyunca dış politikada Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerindeki problemler ve Kıbrıs’ta Rumların anayasa ile ilgili girişimleri etki yaratan önemli olaylar arasındadır. 1960 kararları kapsamında ilgili maddeler ışığında Kıbrıs’ta bölünme veya başka devletlerle birleşmenin önüne geçilmiştir. Ancak yukarıda da ifade edilen Rumların bazı girişimleri adada anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur. 1963 yılının son aylarında Kıbrıs’ta Rum yönetiminin Türklere karşı başlattığı saldırılar, “bu yönetimin arkasındaki Yunanistan’ın davranışları, o zamana kadar izlenen Türk Dış Politikası’nın değişen uluslararası ortam içindeki yerini ve doğruluk derecesini görmek bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur” (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 329).

Türkiye ve Yunanistan arasında çıkan kriz üzerine ABD, *Johnson Mektubu* ile bu krize müdahil olmuştur. Söz konusu mektup Türk siyasetinde de önemli etkiler yaratmış; ABD’nin yayınladığı bu mektupla, Türkiye’nin uğrayacağı saldırı karşısında NATO tarafından korunmayacağı eleştirileri özellikle sol gruplar tarafından dile getirilmiştir (Detay için bkz. Oran, 2009: 232-236). Çağrı Ertan ve Haluk Şahin’e göre, mektubun devlet katında dönüm noktası yaratacak sonuçlarından birincisi, “Türk Dış Politikası’nda çok yönlülüğe geçişi başlatması” (Ergüç, 2017: 269) olmuştur. Bu dönemden sonra ABD ile daha temkinli olunan, ulusal menfaatlerin daha fazla sorgulandığı bir ilişki biçimine girilmiştir. Ayrıca mektuba karşı kamuoyunda NATO üyeliğinden ayrılması yönündeki görüşler ve ABD’nin Türkiye’deki askeri güçlerine karşı çıkma eğilimi belirgin bir şekilde kendini göstermiştir.

SSCB ise Kıbrıs krizinin ilk zamanlarında Türkiye’ye karşı tutum alsa da yapılan heyet ziyaretleriyle biraz daha yakınlaşma sağlanmıştır. Rus devlet adamı “Podgorny 21 Ocak (1965)’ta SSCB’nin Kıbrıs’ta iki halkın da haklarını güvence altına alan, bağımsız ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilen bir devletten yana olduğunu söyleyerek Türkiye’nin konumuna yakın bir tutum almıştır” (Oran, 2009: 241).

Ekim 1965'lere gelindiğinde ise Demirel liderliğindeki Adalet Partisi tek başına iktidara gelmiştir. Askerlerin yönetim üzerinde müdahale olasılığı halen sürdüğü bir ortamda Demirel hem dışarıda hem de içerideki dengeleri daima gözetmek durumunda kalmıştır. Masada duran en önemli sorunlardan biri ekonomidir. Yaşanabilecek bir askeri müdahalenin ya da dış dengeleri hesaplamadan atılacak adımlar ekonomiye ağır hasar vermiştir. Demirel'in devraldığı bu koşullar onu TSK ile ilişkiler noktasında daha ılımlı bir yaklaşım sahibi olmaya itmiştir. Bunun etkileri kendini farklı meselelerde de göstermiş, Kıbrıs Meselesi'nde de daha tedbirli bir strateji ortaya konulmasına sebep olmuştur.

Dış politikada birbirinden bağımsız gibi görünen meselelerin esasında birbiri ile iç içe de olabileceği gerçeği hareketiyle SSCB ile ilişkiler de daha esnek bir zemin üzerinde yürütülmeye çalışılmıştır. Ekonomik kalkınmaya ve Kıbrıs Meselesi'nde SSCB'nin desteği bu dönemde oldukça önemlidir. 25 Mart 1967'de "Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında bazı sinai tesisler kurulması için Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye teslim edilecek teçhizat ve malzeme ile sağlanacak teknik hizmetlere ve bunlarla ilgili ödeme şartlarına dair anlaşma" (resmigazete.gov.tr) imzalanmıştır. Bu imzanın akabinde herhangi bir doktrine bağlı olunmadığı dile getirilmiştir. Artık "milletlerarası realitelere ve milli menfaatlara" dayanan Türkiye dış politikası "...zeminini ve vüs'atini (gücünü) önemli ölçüde genişletmiş" ve "çok veçheli (yönlü) bir siyaset takip etmek yoluna girmiştir" (Özcan, 2017: 238). Buna karşılık 1963 yılı sonrasında Türkiye'nin AET'ye yarı üyeliği birtakım yükümlülükleri getirmiş olmasının yanında Batı ile olan ilişkilere farklı bir yön de kazandırmıştır.

Arap ülkeleriyle ilişkilerde ise 60'ların ortalarından itibaren belirli bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu ilişkilerin geliştirilmesinde dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil önemli bir rol oynamıştır. Onun döneminde hazırlanan Orta Doğu ve Afrika ülkeleri ilişkilerine yönelik olan programda; eğitim alanında bu bölgelerde yaşayan öğrencilere yönelik değişim programları oluşturulmuş ve bu öğrencilere burslar verilmiştir.

1967 yılında yaşanan Arap-İsrail "Savaş"ı öncesinde gerginlik tırmanırken AP Hükümeti, Türkiye'de bulunan üslerin İsrail'in desteklenmesi için kullanılmasına

izin vermeyeceğini; Suriye sınırına askeri yığınak yapılmayacağını açıklamıştır” (Özcan, 2017:243). Bu durum çevre Arap ülkelerinde takdirle karşılanırken bunun Kıbrıs Meselesi’nde beklenen desteğin gösterilmesine yansması istenilen düzeyde olmamıştır. Buna rağmen, Türkiye İsrail’in Kudüs ile ilgili girişimlerini kınamış ve bunu BM’de alınan statüyü korumaya yönelik kararlardaki desteğiyle göstermiştir. İsrail ile olan ilişkilerde bir mesafe oluşmuştur; ancak bu durum ilişkilerin tamamen koptuğu, bir çatışma düzeyinde değildir.

Altmışlı yılların ortasından itibaren genel olarak uluslararası düzeyde bir siyasallaşmanın başladığından bahsedilebilir. Özellikle dünya çapında üniversite gençliğinin başını çektiği öğrenci hareketlerinde sisteme dair önemli eleştiriler getirilmiş ve buna karşılık değişime dair bazı taleplerde bulunulmuştur. Türkiye’deki üniversite gençliği de bu değişim dalgasından etkilenmiştir. Dile getirilen bağımsız Türkiye söylemi dış politik tartışmalara da bir içerik sağlamıştır. Altmışlı yıllarda özellikle dış politika bağlamında bir zenginleşme yaşansa da varlığını sürdüren Milli Güvenlik Kurulu tüm siyasal tartışmalara sınır koyan bir unsur olmuştur.

Genel bir değerlendirme ile bakıldığında; bu dönem içerisinde sert güç unsurlarının özellikle Kıbrıs Meselesi’nde devrede olduğu, ancak bunun yanında hem Batı hem de Doğu bloğu içindeki ülkelerle gerçekleştirilen diplomasi faaliyetleri ile birlikte o dönem “yumuşak güç” olarak isimlendirilmese de özelliği itibarıyla, daha diplomatik girişimlerle dış politikada ilişkiler oluşturulduğunu da söylemek mümkündür.

3.2.6. 1974-1983 Yılları Arası Türk Dış Politikası

1970’li yıllara gelindiğinde ise Soğuk Savaş ortamında yumuşama kendini daha fazla göstermiş; ABD ve SSCB arasında güç dengesinde bazı değişimler yaşanmaya başlanmıştır. “ABD’nin aksine, SSCB özellikle 70’lerde önemli atılımlar yapmıştır” (Oran, 2009: 659). Türkiye siyaseti üzerinde etkili dört küresel gelişmeyi Özcan, şu şekilde sıralamaktadır:

“Birincisi, Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ile Helsinki Nihai Senedi. (...) İkinci gelişme ise Bretton Woods sisteminin çökmesi, (...) ülke ekonomilerinin IMF ve Dünya Bankası önerileri doğrultusunda küresel ekonomiyle eklenmesi sürecinin başlamasıdır. (...) Üçüncü gelişme, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün Arap-İsrail Savaşı sonrasında aldığı kararların yol açtığı petrol bunalımıdır. (...) Sonuncu olarak, ABD’nin Vietnam yenilgisi, bir süper gücün bile, üstelik yoksul ve küçük bir devlet tarafından, yenilebileceği düşüncesinin dünya çapında yaygınlık kazanması beraberinde Türkiye’de ABD karşıtlığı artık sadece radikal sol hareketlere özgü olmaktan çıkıp geniş toplumsal kesimlerin benimsediği bir eğilime dönüşür” (2020: 261-262).

Buradan hareketle, özellikle 1973 yılı sonrasında uluslararası yapının aldığı şekil ile ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığı yapmış Kissinger’ın görevinden ayrıldıktan sonra verdiği şu demeç, o dönemin dünya siyasetindeki yapısını özetlemektedir: “Uluslararası yapı, askeri bakımdan iki-kutuplu, siyasi açıdan çok-kutuplu, iktisadi açıdan ise karmaşıktır” (Aktaran: Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 543).

Bu yıllarda Türkiye’de meydana gelen kurumsal düzeydeki değişimlere bakıldığında, Dışişleri Bakanlığı’nın yapısındaki değişiklikler dikkat çekicidir. “Dışişleri Bakanlığı uhdesindeki bazı kurumsal yapılar Maliye Bakanlığı’na devredilmiştir. Bu yıllarda Dışişleri Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı arasındaki artık gelenekselleşmiş olan yetki mücadelesine *Devlet Planlama Teşkilatı* da (DPT) katılmıştır” (Özcan, 2020: 267). Özellikle Özal’ın müsteşarlığında, AET ile bütünleşme konusuyla ilgili DPT ve Dışişleri Bakanlığı arasında farklı eğilimler söz konusu olmuştur. DPT, AET ile olan ilişkilerle oluşacak bir bağımlılık ilişkisi yerine ulusal sanayiye öncelik veren bir tutum izlemiştir. Dışişleri Bakanlığı ise ilişkinin daha çok siyasi yönü üzerinde durmuştur.

Ermeni Soykırımını tartışmaları, Kıbrıs Meselesi ve Türkiye’ye uygulanan silah ambargosu, AET ile bütünleşme konuları yetmişli yılların dış politik alanda karşılaşılan meseleleri olmakla birlikte yine bu yıllarda ortaya çıkan akımlardan biri de İslami hareketler olmuştur. Bunlar arasında Türk siyasetinde uzun soluklu bir etkinin de dolaylı ve dolaysız sahibi olan Millî Görüş hareketidir. “Esasen bu hareket AP içinden milliyetçi muhafazakârlar arasından ayrılmıştır. Yetmişler boyunca dünya siyasetinden gelen etkiler, İslami hareketlerin kurumsal yaklaşımları, çözümlenmeleri ve siyasal pratiklerinde karşılık bulmuştur” (Özcan, 2020: 268).

Dönemin politik ortamında önemli bir yer işgal eden mesele de Kıbrıs'tır. "Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu Kıbrıs konusu, Türk Dış Politikası'nı canlandıran başlı başına bir etkendi" (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 570). Yetmişli yılların ortalarına doğru, Türkiye, (1974 yılında) Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuş ve akabinde 3 yıl kendisine silah ambargosu uygulanmıştır. 1974'den sonra Kıbrıs Meselesi, hem Türk Dış Politikası'nın temel bir konusu, bir dış belirleyicisi oldu hem de dış politikanın iç (siyasi ve iktisadi) etkenleri üzerinde, dış politikayı tekrar etkileyici bir "geri bildirim" biçiminde tesirlerde bulunmuştur (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996:547). Özellikle Kıbrıs Meselesi'yle birlikte NATO üyesi olan Yunanistan ile yaşanan sorunlar Türkiye'de tehdit algısında da değişimlere neden olmuştur. "Türkiye bu çerçevede, İran ve Libya gibi ülkelerle silah üretim olanaklarını aramış, hatta Soğuk Savaş koşullarının egemen olduğu bir dönemde son derece radikal bir kararla SSCB'den silah alınması gündeme" gelmiştir (Oran, 2009: 674). Bu durum karşısında o dönem, Türkiye farklı ülkelerle ilişki tesis etmeye ve bir güvenlik kuşağı oluşturmaya çalışmıştır. "Türkiye'nin bu yeni doktrinini Batılı çevreler "Türk Ostpolitiki" (Doğuya açılma politikası) olarak tanımlamışlardır" (Oran, 2009: 674). ABD, Türkiye'nin bu açılımından memnun olmamıştır. Ancak yaşanan 1980 Darbesi Türkiye'nin göstermeye çalıştığı yaklaşmanın istenilen seviyede gerçekleşmesine engel olmuştur.

1973 yılı sonrasında Orta Doğu'da yaşanan savaş ile birlikte, bu coğrafyada yer alan ülkelerin, dış politika sahasında çeşitli boyutlarıyla (siyasi, iktisadi gibi) dünya siyasetinde etki yarattıkları söylenebilir. Türkiye açısından bakıldığında; "Türkiye'nin özellikle Kıbrıs sorunundan dolayı dış destek ihtiyacının artmış olması, Arap ülkeleriyle yeniden yakınlaşmayı gerektirmiştir" (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 594). Bu yaklaşmanın nedeni, sadece dış politikada destek bulma amaçlı değil ekonomik bakımdan da önem taşıdığı içindir. Yaşanan gelişmeler dış ticarete yansımış, 1977 ile 1982 yılları arasında Orta Doğu ile ekonomik ilişkilerde belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler kendini kültürel alanda da göstermiş; "1973 sonrası dönemde, Irak (1974), Suudi Arabistan (1974), Libya (1975) ve Kuveyt'le (1975) kültür anlaşmaları imzalanmış, özellikle Cezayir, Tunus, Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak'la düzenli aralıklarda kültürel değişim

programları hazırlanmıştır” (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 597). Bu faaliyetler o dönem için Türkiye’de özellikle yumuşak güç niteliğindeki faaliyetlerin önemine dair bir farkındalığın oluşmaya başladığını göstermektedir. Bir yumuşak güç uygulamaları örneği olarak o dönem Arap ülkeleriyle düzenlenen “öğrenci, öğretim üyesi, sanatçı vs. mübadelesi arttığı gibi, İslam Konferansı’na bağlı iki kuruluş olan İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi Ankara’da, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi ise İstanbul’da” (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 597-98) faaliyete geçmiştir.

Türkiye’nin Arap ülkeleriyle bu yakınlaşmasının, özellikle 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı’nda; Türkiye’nin İsrail’in Arap topraklarındaki işgalini tasvip etmediği yönündeki beyanları iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilime sebep olmuştur. Bunun ardından yaşanan farklı gelişmeler sonucunda; “Temmuz 1980’de Tel Aviv’deki temsilciliği İkinci Kâtip seviyesine düşürülmüştür” (telaviv.be.mfa.gov.tr).

1973-1980 yılları arasındaki “Üçüncü Dünya” ülkeleri arasında yer alan Afrika ile de ilişkilerde bir yakınlaşma olduğu söylenebilir. “Türkiye özellikle Afrika sorunlarına karşı artan bir ilgi içinde olduğunu; Dışişleri Bakanlığı bünyesi içinde Afrika İşleri’ne bakan bir dairenin kurulması, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’deki oylamalarda genel olarak, ikili temaslar yoluyla özel olarak, Afrika ülkelerine daha yakın bir tutuma yöneldiğini gösteriyordu” (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 598).

1980’lerin başı Türkiye’nin bulunduğu coğrafyadaki ülkelerde yaşanan gelişmelerle uluslararası arenada ittifakların yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur. Özellikle 1979 yılında İran’da, gerçekleşen İslam Devrimi ile bir rejim değişikliği yaşanmış, ABD burada oluşan boşluğu Türkiye’nin doldurabileceği düşüncesiyle, bir yakınlaşma politikası izlemiştir. Bununla birlikte Kıbrıs’a müdahale döneminde Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunun ABD ile yarattığı gerginlikte, bir yumuşama yaşanmış ve iki ülke arasındaki ilişki daha dengeli bir hale gelmiştir.

1980 Askeri Darbesi Türk Silahlı Kuvvetleri içinde emir-komuta zinciri içinde gerçekleşmiş ve bu darbede Demirel Hükümeti’ne muhtıra veren Kenan Evren hem TSK’da Genelkurmay Başkanı hem de devlet başkanı olmuştur. Evren, 1982

yılında yapılan referandum sonucunda da Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı sıfatını almıştır. Bu durum, Türkiye'nin çevre ülkelerle geliştirdiği ilişkilere yansımıştır. Türkiye'de gerçekleşen darbeye başta ABD olmak üzere farklı yaklaşımlar göstermiştir. Oran (2010: 125) "ABD'yle birlikte askeri darbeye destek veren ülkeler arasında yer alan S. Arabistan, MSP'nin kapatılmasına ve Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın tutuklanmasına karşı çıkmadığı gibi, Kral Halid 12 Eylül günü Kenan Evren'e ilk kutlama mesajı çekenler arasında" olduğunu belirtmektedir. 1980 ve 1983 yılları arasında sivil hükümete kadarki dönem içerisinde; demokratik yönetim ortamının ortadan kalması sebebiyle Avrupa ile olan ilişkilerde belirgin bir soğuma söz konusu olmuştur. Ancak sivil hükümete geçilen 1983 yılı sonrasında ilişkilerde bir canlanma başlayabilmektedir. Bu dönem içerisinde Kıbrıs Meselesi'nin durumu başta olmak üzere Yunanistan ile ihtilafı konu başlıkları, devamlılığını korumuştur. Üstelik "1980 sonrası dönemde, özellikle Papandreu'nun iktidara gelmesiyle, Batı Trakya'daki Türk-asıllı Yunan vatandaşları üzerinde baskılar artmıştır" (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 604).

Söz konusu darbe dönemi içinde, aralarında ihtilafı konuların varlığı devam etse de ABD ile ilişkilerde bir yakınlaşma söz konusudur. (Detay için bkz., Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 605). SSCB ile olan ilişkilerde askeri darbe sonrasında bir durgunluk olsa da askeri yönetimin "çok yönlü siyaset anlayışının" (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 606) sonucunda bir yumuşama olmuştur. Darbe sonrasında Avrupa ile ilişkilerde ise soğuma yaşayan Türkiye, Körfez ülkeleriyle siyasal, askeri ve ekonomik alanlarda bir yakınlaşma içine girmiştir.

1980'lerin sonunda yaşanan küresel ölçekte önemli olaylar olan Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin dağılma sürecinin başlamasıyla Soğuk Savaş döneminin sonuna gelinmiştir. "İki kutuplu sistemin çöktüğü bir sırada yeni yön bulma ve kuramsal bunalımı aşma arayışları nedeniyle yeni-Osmanlıcı, İslamcı ve Türkçü ideolojilerin tekrar canlandığı ve denenmeye çalışıldığı görülmüşse de kurumsal olarak derin bir deneyime sahip olan Türk dış politikası ideolojik değil, pragmatik, akılcı ve realist bir seyir izlemeyi" sürdürmüştür (Özev, 2009). Esasında söz

konusu akımların yeniden canlanmasının da dönemin konjonktürü ile birlikte yumuşak güç uygulamalarını besleyen tarafların olduğu söylenebilir.

3.2.7. 1984-2002 Yılları Arası Türk Dış Politikası

Türkiye’de Türk Dış Politikası’nın oluşturulması sürecinde katkısı olan kişi ve kurumlar ve bunların ağırlığı, zaman içinde değişkenlik göstermiş olsa da 1983-1990 yılları arası Türk Dış Politikası’nı değerlendiren Gönlübol, bu kişi ve kurumları şu şekilde sıralamıştır: “Başbakan, Dışişleri Bakanı, Dışişleri Bürokrasisi, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve kendi konularında askeri bürokrasi” (1996: 626). Bu dönem içinde bakıldığında; devlet başkanları ve başbakanlar ilişkileri daha çok “şahsi” bir boyutta yürütmüşlerdir. Bakanlık bünyesindeki kendi meslek memurları içinden Dışişleri Bakanı’nın seçilmesi eğilimi de bazı sonuçlar doğurmuştur. Bu etkilerin en başında “ihtiyatlı davranış” biçimi gelmekte olup; bakan tarafındaki dış politika oluşturma sürecinin, “dış politika hazırlanması ve yürütülmesinin yavaşlaması, inisiyatifin azalması ve tepki politikasının izlenmesi” (Gönlübol, 1996: 627) şeklinde kendini gösterdiği ifade edilmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu’nun dış politika oluşturma sürecindeki pozisyonuna bakıldığında ise köklü bir geçmişe sahip olan kurumun etkisinin artması durumu, dış politik konuların daha çok askeri boyutuyla değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak MGK’nın yetki alanı “Avrupa Birliği üyelik süreci çerçevesinde gerçekleştirilen anayasal ve yasal değişikliklerle 2003 yılında bazı görev ve yetkilerinde kısıtlamaya gidilirken, 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile bugünkü hâlini almıştır.” (www.mgk.gov.tr)

Darbe sonrası ilk genel seçim 1983 yılında yapılmış ve Turgut Özal’ın Genel Başkanlığı’ndaki Anavatan Partisi sivil bir iradenin sonucunda tek başına iktidara gelmiştir. Bu yıllardan sonra gerek ekonomide gerekse dış politikada Özal liderliğinde birçok değişim yaşanmıştır. Bu değişimde elbette Özal’ın baskın siyasi kişiliği ile beraber yaşanan küreselleşme süreci de etkili olmuştur. “Özellikle 1980 sonrasında küreselleşme büyük bir ivme kazanarak benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır” (Bayar, 2008: 27). Bunun Türkiye üzerindeki etkileri özellikle

“ekonomik küreselleşmenin dinamiklerine uyum sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmek” noktasında kendini göstermiş, “Türkiye ekonomisi, 1980 sonrasında köklü bir yapısal değişim geçirmiştir” (Bayar, 2008: 32-33). “Küreselleşme sürecinin hızlanması, yani bilgi, para ve insan akışının daha önceki dönemlerde hiç görülmemiş bir biçimde hızlanması, ülkeleri daha dışa açık, daha dinamik ve ön alıcı bir dış politika izlemeye” (Özev, 2009) itmiştir.

Dışişleri politika sürecinde, Türkiye Dışişleri Bakanlığı bürokrasinin etkisi hakkında ise genelde aşırı konservatizm, temkin ve süreci yavaşlatmak şeklinde değerlendirilen görüşler bulunmaktadır. Türkiye’de 1980’li yılların siyasetinde önemli etki yaratan bir isim olan Turgut Özal ile birlikte Dışişleri bürokrasinin ağırlığında bir azalma yaşandığı söylenebilir. Bu noktada Dışişleri Bakanlığı uhdesindeki dış ticaret, bazı uluslararası kuruluşlarla ilişkiler gibi konular ya farklı bir bakanlığa devredilmiş ya da doğrudan başbakana bağlanmıştır. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın kurulması bunun önemli örneklerindedir.

Bu süreçte önemli bir siyasi figür olan Özal da “pragmatik bir dünya görüşüne sahipti ve Türkiye’nin uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesini bir hedef olarak benimsemiş” (Uzgel, 2009: 82) idi. Türk Dış Politikası’nda yaşanan köklü sorunların ancak güçlü bir ekonomiyle çözüme kavuşacağı düşüncesi, onun dış politikaya bakışının da temelini oluşturmuştu. Özal Türkiye’deki bürokratik yapıları dünyadaki gelişmelere uyum sağlama kabiliyetinde görmemiş, “hantal yapılar” olarak değerlendirmiştir. Özal’a göre, özellikle, Dışişleri Bakanlığı’na egemen olan "Mülkiye" ekolü, ihtiyatlı" İnönü" geleneğini sürdürmekteydi ve değil yeni açılımlarda bulunmak, Türkiye’nin kronikleşmiş dış politika sorunlarına bile çözüm getirememekteydi (Aktaran: Oran, 2009: 82).

Özal liderliğinde Türk siyasetinde etki yaratan ve Ak Parti iktidarı döneminde de yansımaları ve tartışmaları sürmüştü önemli bir akım da *Yeni Osmanlılık*’tır. Bu akımın temelinde, “Türkiye’nin Osmanlıdan gelen devlet geleneği ve jeopolitiğinin sağladığı avantajlar, onu bir dünya gücü yapabilir” (Eriş, 1995: 526) düşüncesi yatmaktadır. Bu akıma göre Türkiye, “dünyanın geri kalan kısmından kendini büyük ölçüde tecrit eden geleneksel dış politikasını bırakıp önüne çıkan her fırsatı sonuna kadar değerlendirerek, Balkanlar’dan Orta Asya’ya kadar uzanan geniş

bir alana etki etmeli ve böylece bölgesinin en güçlü devleti olarak dünya politikasına ağırlığını koymalıdır” (Gönlübol ve Bingün, 1996: 651). Yeni Osmanlılık akımının kendisini özellikle 2000’li yıllardan sonra “hareket alanını genişletme” amacıyla çok yönlü bir dış politika anlayışının etkili olduğu ortamda gösterdiği iddia edilmektedir. Bu yaklaşım esasında eksenle ilgili tartışmaların sadece Ak Parti döneminde değil öncesinde de başladığının bir göstergesidir.

Oran (2010: 26-29) Batı Bloğu ekseni olarak nitelendirdiği, 1980-1990 yılları arasındaki TDP’nin niteliğini etkileyen 3 temel ögeyi şu şekilde ifade etmektedir: “Uluslararası ortam, 12 Eylül’ün niteliği, Özal ögesi”. Dış politikanın belirlenirken sadece iç dinamiklerin dikkate alınması mümkün değildir. Bu noktada küreselleşmenin önemli etkileri bulunmaktadır. 12 Eylül Darbesi’nde ise “ilk başlardaki baskı, tutuklama ve idamlara dış dünyadan fazla bir tepki gelmemiştir” (Oran, 2010: 29). Ancak özellikle Avrupa ülkeleriyle ilişkilerde bir soğukluk söz konusu olmuştur.

1990’lara gelindiğinde ise özellikle SSCB’nin dağılması sürecinden sonra demokrasi, insan hakları, sivilleşmeye yönelik baskılar daha fazla artmıştır. “Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasıyla Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik politikası değişmiş, Ankara, Körfez Savaşı sırasında Washington’a destek vermiştir” (Udum, 2020: 228). “Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu istikrarının yerini artık, güçlü devletlerin her yeni sorunda yeni ittifaklar kurduğu, hızla uluslararası boyut kazanabilecek bölgesel savaşların birbiri ardına patlak verdiği, kaygan ve akışkan bir uluslararası sistem almıştır” (Gönlübol ve Bingün, 1996: 635). Özal faktörü ise etkisini bilhassa Körfez Savaşı sırasında göstermiştir. Özal 1988’deki Kerkük-Musul’u işgal senaryolarındaki tutumunu sürdürerek, “Orta Doğu pastasından pay almak” için savaşa girilmesini savunmuştur. (Oran, 2010: 29). Bu durumla TDP’nin önemli bir özelliği olan statükocu yaklaşımdan uzaklaşmıştır.

Bu dönem ekonomik anlamda pazar çeşitliliği sağlayacak ticari ilişkiler geliştirilmeye de çalışılmıştır. Bu bağlamda, İslam ülkeleriyle ilişkilerde bir yakınlaşma gerçekleşmiştir. Özellikle Özal’lı yıllarda ABD ile de müttefiklik çizgisinde birbirine yakın iki ülke görüntüsü verilmiştir. Ama ilişkilere daha

derinlemesine bakıldığında durum farklıdır: “Siyasal, askeri-stratejik, ekonomik ve ticari ilişkiler, Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu, Ermeni karar tasarıları, Kürt sorunu, yardım gibi alanların neredeyse tümünde iki müttefik uyum içindeki iş birliğinden çok, birbirinden olabildiğince ödün kopartmaya yönelik bir mücadele sergilemişlerdir” (Uzgel, 2010a: 80-81).

Savaş dönemlerinde dış politika belirlemede en önemli soru, hangi güç ile ittifak kurulması gerekliliği üzerine olmuştur. Türkiye, Cumhuriyet’in ilanı sonrası dönemden Atatürk’ün vefatına kadar olan dönemde nispeten daha az dış tehdide maruz kalmıştır. Benzeri 1990’lardan sonraki dönem için de geçerli olmuştur. “Buna rağmen, bu iki dönemde benimsenen dış politikalar birbirinden farklıdır” (Hale, 2006: 350).

“AT ile ilişkiler çerçevesinde bakıldığında; Türkiye 31 Temmuz 1959’da Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) tam üyelik için başvurmuştur” (ab.gov.tr, 2020a). 1987 yılında ise Avrupa Topluluklarına tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Esasında bu iki üyelik başvurusunun yapılmasının temel sebeplerinde bir değişiklik olmadığı ifade edilmektedir. Bu sebeplerden “ilki, Türkiye’nin Avrupa entegrasyon hareketine katılmayı kendi Batılılaşma ve çağdaşlaşma çabasının doğal ve gerekli bir sonucu olarak görmesi, ikinci değişmeyen siyasi neden ise Yunanistan’ın durumu” (Erhan ve Arat, 2010: 97) olarak gösterilmektedir.

Yunanistan 1981 yılında tam üye olmuş ve o dönem Türkiye ile olan uluslararası meselelerinde AT’nin olanaklarını kullanmak suretiyle bir avantaj yakalamıştır. Ancak Türkiye’nin AT başvurusu Türk kamuoyunda olumlu karşılanmasına rağmen, topluluk üye ülkeleri tarafından olumsuz karşılanmıştır. “Türkiye’de kapatılan MSP’nin devamı niteliğindeki RP dışındaki büyük partilerin tümü başvuruyu desteklemiştir” (Erhan ve Arat, 2010: 98).

Seksenli yıllarda çıkan İran-İrak Savaşı ise, Türkiye’nin 1980 Darbesi sonrasında Orta Doğu ülkeleriyle sağladığı ekonomik ilişkilerdeki yukarı yönlü ivmeyi kısa bir süre olumsuz etkilemiştir. Bu noktada ekonomik açıdan da bakıldığında dengeyi sağlayacak bir gelişme olarak; “1983’te askeri yönetimin sona ermesinin Avrupa’yla ilişkileri normalleştirilmesi ve 1987’de AT’ye tam üyelik başvurusu

Avrupa'nın tekrar Türkiye'nin en büyük ticaret ve ekonomi partneri olması sonucunu doğurmuştur" (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2010: 148).

Türkiye'nin AT'ye başvuru süreci sonrasında Batı Avrupa ile ilişkileri Hale'in ifadesiyle ise; "biraz daha karıştı, 1999 yılının sonuna kadar AB ülkeleri Türkiye'ye karşı nasıl bir yaklaşım sergileyeceklerine karar vermedikleri için, hatanın büyük bir kısmı Avrupalılardı" (Hale, 2006: 352). Hale' e göre (2006: 357), "1987'den sonra yaşanan iç değişiklikler, Jön Türk döneminden bu yana ilk defa siyasal İslam'ın yeniden uyanmasına neden olmuştur". Ancak bu durumu sadece iç dinamiklerle açıklamak eksik bir analize neden olacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Avrupa'nın Türkiye'ye karşı gösterdiği olumsuz tavır da Batı karşıtlığı noktasında, siyasal İslam hareketi açısından daha tepkisel bir yaklaşımı doğurmuş ve daha sert bir söylem içine girilmesine neden olmuştur.

Orta Doğu ile ilişkiler ise bu dönem içinde özellikle Özal iktidarından sonra bir ivme yakalamıştır. Türkiye'nin bilhassa darbe sonrası süreçte Avrupa ile olan mesafeli ilişkisi onu biraz daha ABD'ye ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişki geliştirmek durumunda bırakmıştı. Orta Doğu ile benzeri yakınlaşma 1950'li yıllarda DP iktidarı döneminde de olmuştu. Fakat 1980 sonrası dönemde ilişkinin şekli daha çok ekonomi üzerinden yürütülmüştür. "1980'lerde Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak İslam Konferans Örgütü (İKÖ) içindeki faaliyetleri de artmıştır" (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 127). Burada aktif rol oynamak dış politika sahasında karşılaşılan problemlerde destek açısından önemli görülmüştür.

Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerle geliştirdiği ilişkiler İsrail ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Esasında iki ülke arasında 70'li yıllardan 80'li yılların bir bölümüne kadar sınırlı bir ilişki vardı. Bu durumda etkili olan bazı sebepler bulunuyordu. Bunlar arasında; "İsrail'in bölgedeki tek taraflı eylemlerinin Ankara'da doğurduğu rahatsızlık ve Filistinlilerin 1987'de başlattığı İntifada hareketinin Türk kamuoyunda yakından takip edilmesi" (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 129) gösterilmektedir. Özal döneminde ise henüz tüm Arap ülkeleri tarafından tanınmamış olan Filistin Devleti tanınmıştır. Ancak diğer taraftan İsrail ile olan ilişkilerin seyrinde de olumlu bir mesafe kat edilmek istenmiştir. Bir denge

politikası gözetilmeye çalışılmıştır. “1990’dan itibaren atılan karşılıklı adımlar, iki ülke ilişkilerinde hızlı ve kapsamlı bir canlanmanın temellerini oluşturacaktır” (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 152). Nitekim Türkiye ve İsrail arasında 90’lı yılların sonuna doğru bir antant kurulmuştur. Bu durum, “Türkiye’nin Orta Doğu politikalarında en fazla göze çarpan değişiklikler” arasında idi (Hale, 2006). “Bu gelişmenin olumlu yanı, Türkiye’nin Washington’da itibarını artırması ve Suriye ile yaşadığı güç dengesini kendi lehine çevirebilmesiydi” (Hale, 2006: 354). Bu durum özellikle Türkiye’nin Güney sınırı komşusu Suriye ile olan problemi noktasında önem taşımakta idi. Ancak buna rağmen Türkiye’nin özellikle İran-Irak Savaşı’nda aldığı “tarafsız” tutum sonrası ekonomi ve ticari ilişki geliştirme fırsatı bulmuş olması ve “İslamcı” hareketlerin ülke içinde hız kazandığı düşüncesi bilhassa Batılı mecralarda “Türkiye’nin yönünü Doğu’ya” çevirdiği yönündeki yorumları artırmıştır. Esasında Türkiye’ye yönelik “eksen kayması” tartışmasınının Ak Parti iktidarından öncesine dayandığını söylemek olanaklıdır.

Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkiler ise, zaman zaman güvenlik problemi bazen de denge unsuru olması açısından önemli olmuştur. “Türkiye ile SSCB arası, 1960’ların ortalarından başlayarak ekonomik temelde iyileşmiş, bu durum siyasal alana da yansımıştır” (Tellal, 2010: 163). Özellikle 1990’lı yıllardan sonra SSCB’nin dağılmasının ardından ideolojik kaygılar azalmış ve ilişkinin devamlılığı Türkiye açısından bilhassa enerji bağımlılığı ya da çeşitliliği noktasında kritik bir önem de kazanmıştır. Buna karşılık Türkiye’nin ihracatını çeşitlendirmesi ve inşaat sektörünün faaliyetleri açısından SSCB ve dağılması sonrasındaki Rusya Federasyonu önemli bir pazar olmuştur.

SSCB’nin dağılmasından sonra; “Türkiye, Rusya’nın “yakın sınırlar” politikasını eleştirmekle beraber, Rus Federasyonu içinde meydana gelen direnişçi hareketleri, özellikle de Çeçenleri desteklemekten kaçınmıştır” (Hale, 2006: 353). “1989’da doğu Avrupa’da başlayan Doğu Blokunun çöküş süreci 1991’de SSCB’yi içine alacak, bu süreç içerisinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Mart 1991’de SSCB’yi ziyareti sırasında iki ülke arasında “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalanacak ve bu belge daha sonra Rusya Federasyonu’yla kurulan ilişkilere de temel teşkil edecektir” (Tellal, 2010: 166).

Balkan devletleriyle olan ilişkiler ise özellikle bu coğrafya ile olan tarihsel bağ nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne daima önemli olmuştur. Batı'ya dönük bir strateji belirlemiş Türkiye için Balkanlar hem dış politik yanıyla hem de kültürel olarak öncelikli bir coğrafyadır. Bu durum, o coğrafyadaki Müslümanlarla iletişim açısından birleştirici bir unsur iken özellikle Slav kökenli topluluklar ve Yunanistan gibi ülkeler açısından ise Türkiye'ye karşı daha önyargılı bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Ancak "Türkiye'nin Balkan politikası bu tarihsel bağ üzerine kurulmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin 1990'larda Balkanlarda izlediği aktif politika zaman zaman Osmanlı dönemine dönme isteği olarak da nitelendirilmiştir" (Uzgel, 2010b, 167).

Balkanlar söz konusu olduğunda orada yaşayan Türk/Müslüman azınlıkların, özellikle bazı dönemlerde yaşadıkları baskılar Türkiye'yi ilgilendiren önemli dış politik meselelerden biri olmuştur. Türkiye tarihten gelen bağlarla o coğrafyadaki bu kitle için koruyucu rolünü daima muhafaza etmiş; onlar da yaşadıkları baskılar döneminde Türkiye'yi göç edilecek, sığınabilecek bir yurt olarak görmüştür.

Her anlamda bakıldığında, "Balkanlar hem temel dış politika yönelimi hem stratejik hem de insani ve kültürel boyutuyla Türkiye için önem taşıyan bir bölge olmuştur" (Uzgel, 2010b, 167). Küresel boyutta Soğuk Savaş döneminin bitişi ve bölgesel olarak da Balkan coğrafyasındaki yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye, Balkanlarda nispeten daha geniş bir hareket alanına sahip olmuştur. "Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından güç mücadelesi anlayışının arka planına enerji kaynaklarına ve bu kaynakların dünya piyasalarına ulaştırılmasında kullanılan güzergâhların kontrol edilmesi konusunun yerleşmiş olması bağlamında, Batı Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanması kapsamında Hazar enerji kaynaklarının en uygun güzergâhı yine Balkan coğrafyası olmuştur" (Şener, 2014: 83-84). Bu sebeplerin yanında, kültürel ve tarihsel bağlardan kaynaklı sebeplerden dolayı Balkan coğrafyasıyla ilişkiler daha da önem kazanmıştır. Türkiye bu bölgeye kendi bünyesinde oluşturduğu kurumsal yapılarla (1992 yılında kurulan TİKA faaliyetleri gibi) desteğini sürekli olarak gösterme gayretinde olmuştur.

İlgili dönem içerisinde, Yunanistan ile ilişkilerde ise en önemli başlığı, Kıbrıs Meselesi oluşturmuştur. Bu sorun Türkiye'nin Batı Avrupa ile olan ilişkilerine de yansımıştır. "Özal'a göre meseleye yaklaşım çözümü engelliyordu. "Ekonomik konulara öncelik verilmesi siyasal sorunları ikinci sıraya düşürecek ve kendiliğinden çözülecektir" (Fırat, 2010: 102). Fakat bu yaklaşımında hem Yunanistan'ın yaklaşımı hem de Türkiye'deki dış politikaya ilişkin geleneksel yapıların yaklaşımı nedeniyle hedefine ulaşılabilirdiği pek söylenemeyecektir.

Bu dönem içinde dış politik meselelerde Türkiye'nin pek çok zaman yalnız bırakılmasının çeşitli örneklerle dile getirildiği tezlerde; "Hazırlık derecesi yüksek olan 'büyük' ordumuza rağmen Türkiye'nin (o dönem için), her zamankinden daha çok dış tehditlere maruz kalması ve yalnızlığa itilmesinin nedeni, 'güç'ü oluşturan diğer ögelerde çağının gerisinde kalmış olması" (Gönlübol, 1996: 632) dır.

Genel olarak 1980'den Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına kadar olan Türk dış politikasının sahip olduğu özellikler, bunların şekillendirdiği sert güç ve yumuşak güç kullanımları tarihsel süreç içerisindeki gelişmelerle çeşitli şekillerde kendini gösterdiği görülmektedir. "Bu dönemin en belirgin özelliği, zaten küresel bir üretim biçimi olarak örgütlenmiş bulunan kapitalizmin, üretimin uluslararasılaşmasıyla birlikte giderek bu niteliği derinleştirmesidir" (Gönlübol ve Bingün, 1996: 650). Yaşanılan süreç boyunca, sistemsel olarak bütünü denetleyen mekanizmaların varlığının ve kendi egemenliğini oluşturma çabasının, ulus-devlet olgusunu değiştirdiği ve öneminin sorgulanmaya başladığı tartışmaları beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu bölümde 2002 yılına kadarki sürece kadar yaşanan gelişmeler genel hatlarıyla ele alınmış olup takip eden bölümde tezin ana sorunsalı olan Ak Parti iktidarındaki dış politika uygulamaları, özellikle yumuşak güç bağlamında ele alınmış, tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

4. BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI

Bu bölümde araştırmanın ana sorunsalı ele alınmış olup Ak Parti iktidarındaki yumuşak güç uygulamaları; temel olarak Parlamenter Yönetim Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi şeklindeki dönemsel bir ayrımla ele alınmıştır. Dönemsel olarak yapılan bu ayırım, 2002 yılından 2022 yılı itibarıyla kesintisiz iktidarda olan Ak Parti'nin bu uzun sürede, kendi dış politika anlayışındaki değişimleri ve bunun yumuşak güç uygulamalarına yansımalarını daha net görebilmek amacıyla tercih edilmiştir. Ayrıca dış politikaların oluşturulması süreçlerinde dönemsel olarak etkili olmuş kişi ya da kişiler yerine, Parlamenter Yönetim Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi gibi sistematik bir ayrımla konunun ele alınması tercih edilmiştir.

Parlamenter Yönetim Sistemi dönemindeki yumuşak güç uygulamaları ülke gruplarına göre incelemeye tabi tutulmuş olup ikinci alt başlığı oluşturan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi dönemi de aynı ayrımla ele alınmıştır. Buna ilaveten gerçekleşen yapısal değişiklikler de dikkate alınarak, bunların yumuşak güç uygulamalarına olan etkisi tartışılmıştır. Bu sayede araştırmanın ana sorunsalının daha bütünlüklü bir çerçevede ele alınacağı düşünülmüştür. Bir sonraki bölümde, araştırmaya sınır kazandırması açısından belirlenen Afrika örnekleme, ilişkilerin tarihsel perspektifi ve kurumsal düzeyde geliştirilen ilişkiler başlıklarıyla analiz edilmiştir. İlgili bölümde son olarak ele alınan eksen kayması tartışması ise, bazen eksenin kaydığı coğrafyalardan biri olarak gösterilen Afrika'ya yönelik yaklaşımın yorumlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmüş ve tartışılmıştır. Aynı zamanda eksen kayması tartışması da dikkate alınarak, Ak Parti dönemi, Türk dış politikasındaki değişim yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bütüncül bakış açısı, şu aşamaya kadar literatürde "yumuşak güç" olarak ifade edilen uygulamalara ve politik söylemlere bakıldığında, Türkiye'nin Afrika ile geliştirmeye çalıştığı ilişkilerde bazı temel farklılıklar olduğu tespiti olanaklı hale

gelmiştir. İlgili bölümde ayrıca, ‘adaptif güç’ olarak ifade edilen, yeni bir güç tanımlaması önerisinde bulunulmuştur.

4.1. “PARLAMENTER YÖNETİM SİSTEMİ” DÖNEMİNDEKİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI

14 Ağustos 2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 yılı genel seçimlerinde iktidara gelmiş ve 2022 yılı itibarıyla 20 yıldır iktidarda olan bir partidir. Özellikle ekonomik olarak oldukça sıkıntılı bir dönemin ardından iktidar olan Ak Parti'nin ortaya koyduğu politikalar, bir kısmı geçmişin devamı bir kısmı ise farklı bir perspektifle oluşturulmuştur. Bu tez çalışmasının konusu, üretilen politikaların bütüncül olarak bir değerlendirmesini yapmak değil; bu değişimlerin ve dönüşümlerin yumuşak güç bağlamında ifade edilen uygulamalara yansımaları ve varsa bu alandaki farklılıkların ne olduğunun analizinin yapılması şeklinde belirlenmiştir. Buradan hareketle, sistemsel farklılıkların uygulamada yarattığı değişimleri anlayabilmek için öncelikle yönetim sistemlerine kısaca değinmekte fayda görülmüştür.

Hükümet sistemi, devlet yapılanırken onun nasıl örgütlendiği, işleyişi, bünyesindeki kuvvetlerin sistem içerisindeki konumunun belirlenişi ile ilgilidir. İktidarın sahip olduğu konum ve diğer organlar karşısındaki yetki ve sorumlulukları sistemin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu noktada yasama, yürütme ve yargı organlarının denklem üzerindeki konumları sistemin alacağı ismi belirlemektedir.

Tanımsal olarak bakıldığında, “yasama ve yürütme kuvvetinin kesin ve katı bir şekilde ayrılmış ve aralarındaki ilişki son derece sınırlı ise bu sisteme başkanlık sistemi, yasama ve yürütme daha yumuşak ve dengeli ayrılmış ve aralarındaki ilişki oldukça yoğun ise bu sisteme parlamenter sistem” (Özbudun, 2013: 349) denilmiştir. Parlamenter sistem özellikleri itibarıyla değerlendirildiğinde; ilk olarak karşımıza çıkan yürütmenin paylaşımıdır. Yürütme organı, bakanlar kurulu gibi bir organ ve devlet başkanı tarafından paylaşılmıştır. Parlamenter sistemde devlet başkanı halkın seçtiği milletvekillerinden oluşan parlamento tarafından

seçilir. Genellikle Cumhurbaşkanı unvanına sahip olan devlet başkanı siyasi olarak sorumlu değildir. Bunun temel nedenlerinden biri devlet başkanı makamının biraz sembolik düzeyde olmasıdır. Fakat buradan her hal ve şartta devlet başkanına dokunulmaz anlamı çıkarılamayacaktır. “Siyasi açıdan sorumsuzluğun amacı; devlet başkanını mutlak olarak korumak olmayıp yürütme organının başı olan devlet başkanının istikrarını ve devamlılığını sağlamaktır” (Kılınç, 2016: 454). Yürütme organlarından devlet başkanın göreve geliş şekli, rejimlere göre değişiklik göstermektedir. Bu durum monarşilerde, veraset şeklinde iken cumhuriyet rejiminde ise parlamentonun seçimi ile gerçekleşmektedir. “Yürütmenin ikinci kanadını oluşturan bakanlar kurulu ise parlamento tarafından değişik usullerle belirlenmektedir” (Eroğul, 2001: 22). “Sonuç olarak yürütmede asıl yetki, yasama organına karşı bireysel ve kolektif olarak sorumluluğu olan bakanlar kuruluna aittir” (Kılınç, 2016: 452).

Türkiye özelinde hükümet sistemleri uygulamalarına bakıldığında, Cumhuriyetin ilanından itibaren sisteme dair arayışların ola geldiği görülmektedir. Parlamenter sisteme hemen ulaşılmamış olup 1921 yılında belirlenen Anayasa ile Meclis Hükümeti Sistemi kurulmuştur. “1924 Anayasası ile Parlamenter Sistem ve Meclis Hükümeti Sistemi karışımı bir sisteme geçilmiş ve 1961 Anayasası’nda saf parlamenter sisteme ulaşılmıştır” (Kılınç, 2016: 501). Ancak bu tarih sonrasında parlamenter sisteme dair tartışmalar ve uygulamadaki farklılıklar devam etmiş olup; Cumhurbaşkanının artık parlamento tarafından değil, halk tarafından seçilmesi 2007 yılında kabul edilmiştir. 2017 yılında yapılan referandum ile de Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçiş kabul edilmiştir. Tüm bu özellikler ve değişimler çerçevesinde gerçekleştirilen kurumsal yapılanma gücün dağılımını da şekillendirmiştir. Bunun yanında dış politik manada da gücün uygulanışında kurumlara ait sorumluluklar güç çeşitlerinin tatbikine yön vermiştir.

Türkiye’de uygulamaları daha stratejik bir çerçeveden yürütebilmek için Cumhuriyet’in ilanından günümüze çeşitli kurumlar kurulmuştur. Kurumsal anlamda bu konuda en büyük aktörlerden biri Dışişleri Bakanlığı’dır. Türkiye, özellikle Soğuk Savaş sonrasında, stratejisini aktif bir dış politika anlayışıyla

şekillendirmeye başlamış ve dışişleri bakanlığı diplomasisinin yanında dış politikada farklı araçları da geliştirme eğiliminde olmuştur.

“Türkiye’nin 2000’lerle değişen dış politika vizyonu, dış politika enstrümanlarının da değişimini ve çeşitlenmesini getirmiştir” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 27). Kuruluş tarihleri ile birlikte diğer kurumlara bakacak olursak; Anadolu Ajansı (1920), Diyanet İşleri Başkanlığı (1924), THY (1933), TRT (1964), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı -TİKA (1992), Yunus Emre Enstitüsü (2007), AFAD (2009), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı -YTB (2010), Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (2010), Türkiye Maarif Vakfı (2016) parlamenter yönetim dönemindeki kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten kurumlar arasındadır. Bunların yanında, Türk sinema ve dizilerinin de yumuşak güç bağlamındaki uygulamalara katkı sağladıklarını ifade eden birçok çalışma da bulunmaktadır.

2000’li yıllardan sonra etkisini belirgin olarak gösteren dış politikada yaşanan dönüşümün teorik alt yapısını “karşılıklı ekonomik bağımlılık” bağlamında ele alan çalışmalarla da karşılaşılmaktadır. Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığı, devletlerin ya da aktörlerin birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde oldukları ve birbirine bağımlı oldukları şeklinde tarif etmişlerdir. Keohane ve Nye’nin (2011) özellikle ekonomik süreçlerin yarattığı etkiyle uluslararası sistemde yaşanan bu politik dönüşümü, üç etkene dayandırarak açıkladığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. “Karşılıklı bağımlılık, devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalını yaratmıştır” (Gürkaynak ve Yalçınar, 2009: 74). Bu gelişmeler uluslararası ticareti hızlandırmış ve ülkelerin birbiriyle olan bağlantılarının artmasına sebep olmuştur. İkinci olarak artan hayat standartlarıyla birlikte ülkelerde milli gelirlerini artırma hedefi ortaya çıkmıştır. Son olarak ise artan uluslararası sermaye ve mobilitesi artan iş gücü, finansal piyasaları da etkilemiş ve bu durum karşılıklı bağımlılık ilişkisini artırmıştır. Ancak bu ilişki biçimini değerlendirirken söz konusu bağımlılığın her hal ve koşulda iki ülke arasında eşit gerçekleşeceğini düşünmenin de yanlışlığına işaret edildiği görülmektedir. Keohane ve Nye (2011: 11) bununla ilgili olarak “aktörler arasında asimetrik bir ilişki yaratır ve daha az

bağımlı olan aktör pazarlık gücünü eline geçirerek diğer aktörün davranışlarını etkileyebilir” şeklinde bir açıklama getirmişlerdir ki bu açıklama tam anlamıyla kapitalist sistemin işleyişini de ifade etmektedir. Keohane ve Nye (2011) bu asimetrik ilişkide karşımıza çıkan durumu karşılayan kavramları ise “hassasiyet (sensitivity) ve kırılganlık (vulnerability)” şeklinde tanımlamışlardır. Türkiye örneğinde bakıldığında ise; “Dış politika yapımcılarının bu politikaları uygulamadaki en önemli hedefi, özellikle Türkiye’nin komşularıyla karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratarak siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkileri değil ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkileri pozitif yönde etkilediği bir istikrar havzası oluşturmak” (Pulat, 2018: 95) şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye’de Ak Parti iktidarının hemen öncesinde yaşanan ekonomik kriz sonrasındaki koşullar, ekonomide liberal politikaların benimsenmesini ve dış ticareti artırma hedefini beraberinde getirmiştir. 2002 yılında dış ticaret hacmi 87,6 milyar dolar iken 2020 verilerine göre bu rakam 370,2 milyar dolara ulaşmıştır. Aşağıda yer alan 2002 ve 2020 yılları ticaret verilerinin karşılaştırıldığı tablolar ithalat ve ihracat kalemlerinin ülke gruplarına göre dağılımındaki oranları göstermektedir. Bu rakamların ülke gruplarına göre dağılımına baktığımızda komşu ülkeler, Afrika kıtası ile ticaret rakamlarının bir yükselişte olduğu söylenebilir. Buna karşılık AB ülkeleri ile ticaret hacminde bir düşüş yaşanmaktadır. Bu düşüşte dünya piyasalarında yaşanan ekonomik krizin sonucu olarak arz ve talepte yaşanan daralma da dikkate alınmalıdır. Ancak Türkiye’nin özellikle ihracatın ithalatı karşılama noktasında daha fazla gelişme kaydetmesi gerekmektedir. Bu noktada katma değeri yüksek olan ürünlerin geliştirilip ihraç edilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda hedef pazarın ve onun ihtiyaçlarının belirlenmesi önemlidir. Bunun için ticari ilişkilerin geliştirilmesinde kamu diplomasisinin etkisi ve yaratacağı katkıların önemli olduğu ve bunun dikkate alınmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye’nin sahip olduğu komşu ülkeler, pek çok çatışmaya sahne olmaktadır. Durum böyle iken Türkiye dış politikada zorunlu bir şekilde bölgesel ve bölgeye duyulan ilgi ile birlikte küresel sorunlarla mücadele etmek durumundadır. “Bu zaruretten dolayı, Türk Dış Politikası’nda hızlı değişimlerin/dönüşümlerin

yaşandığı bir evreye girilmiştir” (Güder ve Mercan, 2012: 59). Ak Parti iktidarının bu dönem içerisindeki dış politika kurgusunda en önemli yeri “komşularla sıfır problem” ilkesi almıştır. Bununla birlikte yumuşak güç kullanımının önemine dair vurgunun daha fazla yapıldığı da görülmektedir. ‘Yumuşak güç’ ilkesi, “bölge ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağlantılar, demokratik gelenek ve kurumlar ve gelişen serbest piyasa ekonomisi gibi üç temel üzerine inşa edilen bir politika olmuştur” (Balcı, 2017: 288). Dönemsel olarak yapılan incelemelere, Ak Parti’nin dış politikasına ilişkin olarak değerlendirmelere bakıldığında ise; Sönmezoğlu, “Topraksal olmayan, askeri araçların yerini ekonomik araçların aldığı bir etki alanı Osmanlıcılığı”ndan bahsetmiş; Ak Parti ile birlikte bu tarihi bilince olan vurgunun da arttığına ve yumuşak güce dayanan aktif bir strateji tasarlandığına işaret etmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin dış meselelerde oluşturulan politikalardaki ağırlığı Ak Parti iktidarının belirli bir dönemine kadar devam etmiştir. 2009 yılına gelindiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin dış politikadaki karar verme sürecinde uzun bir süredir sahip olduğu etkin rolü sona ermiştir (Balcı, 2017: 291). Dış politik bağlamda Türkiye’nin sahip olmaya çalıştığı “model-merkez ülke olma” iddiasının da bu dönem içinde sıklıkla dile getirildiği söylenebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın da pek çok vesileyle model ülke olma vurgusuyla bir vizyona işaret ettiği görülmektedir. Özellikle yakın coğrafi alanlarda problemlili bölgelerdeki demokrasi, hukuk, temel hak ve özgürlükler gibi konulardaki eksikliklere karşı söz konusu ülkelere Türkiye’nin bir örnek teşkil ettiği söylemi sıklıkla kullanılmaktadır. Oran (2012, xix) da “Türkiye’nin sahip olduğu büyük Müslüman nüfusuyla, demokratik yapısı ve küresel krizlere rağmen gelişmekte olan yapısı ve ekonomisi, uluslararası kapitalist ekonomiye uyumlu AB adayı ülke olarak, demokrasi ve kalkınma kavramlarıyla İslam’ın uyumsuz olmadığını gösteren bir örnek olarak gösterilmeye uygunluğunu” ifade etmiştir.

“Yumuşak güç, Ak Parti’nin iktidara gelmesi ile başlayan dönemde özellikle dış politik konular söz konusu olduğunda gerek medyada gerekse akademik ve politik çevrelerde adından en çok söz edilen kavramlardan biri olmuştur” (Sancak, 2015: 132). Bu mecralardaki en önemli vurgu, “Türkiye’nin yumuşak güç

unsurlarını devreye soktuğunu ve özellikle ekonomik araçların dış politikada daha fazla kullanılmaya başladığı” (Pulat, 2018: 96) şeklindedir.

“Bu dönemdeki Türk dış politikasının birtakım değerlere atıfta bulunmakla birlikte özünde realist bir yaklaşım barındırdığı” (Sancak, 2015: 132) ifade edildiği gibi bu politikaları inşacı olarak yorumlayan çalışmalarla da karşılaşılmaktadır. Türk Dış Politikası’nın genel özelliklerine dair hazırlanan ikinci bölümde de ifade edildiği üzere geçmişten günümüze süreklilik arz eden bazı özelliklerin olduğu bir gerçektir. Öyle ki “Genç Türkiye Devleti her konuda olduğu gibi dış politika açısından da Osmanlı mirası üzerine inşa edilmiştir” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 3) şeklinde yorumlandığı görülmektedir.

Kavramsal olarak bakıldığında süreklilik taşıyan ve belki de en çok kritiği yapılan özelliklerden biri de Batılılaşmadır. “Söz konusu Batılılaşma sadece ve basit bir kültürel öykünme değil; özünde devletin siyasi, iktisadi, idari ve askerî cihetlerden zayıflamasıyla onu güçlendirmeye dönük alternatif arayış olarak (yani statü talebi) karşımıza çıkmaktadır” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 5).

Türkiye jeopolitik bağlamda özellikle bölge siyaseti açısından gerek ekonomisi gerekse nüfusuyla önemli bir etki potansiyeline sahiptir. Bu özellik dünya siyasetindeki ana aktörlerin gözünde de Türkiye’yi stratejik bir ülke haline getirmiştir. Bilhassa seksenli yıllardan sonra yakın coğrafyasındaki hareketlilik Türkiye’nin güvenlik algısında da değişimlere yol açmış ve farklı perspektifler geliştirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Ak Parti hükümeti bu süre zarfında çevre ülkelerdeki, dünya siyasetini etkileyecek boyuttaki değişimlerin tam ortasında kalmıştır. Bu konjonktürel değişimler, kendi iktidarı dönemi boyunca dış politika üretimi ve pratiklerine de kaçınılmaz olarak yansımıştır. Burada sadece konjonktürel değil parti içindeki önemli isimlerin etkisinden de bahsetmek gerekmektedir. Özellikle doktrinel manada etkisi fazla olan isimlerden biri Ahmet Davutoğlu olmuştur. “Ak Parti hükümetinin ilk dönemlerinde dış politika danışmanı ve 2009 yılından itibaren de Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* isimli kitabında ortaya koyduğu görüşlere uygun olarak Türk Dış Politikası’nın yeniden belirlendiği bir döneme

girilmiştir” (Pulat, 2018: 102). Davutoğlu, söz konusu kitabında, “Türkiye’nin bölgesindeki ilişkilerinin köklü bir değişim geçirmesi gerektiğine” (Davutoğlu, 2004) vurgu yapmıştır. Parlamenter sistem döneminde parti içinde özellikle dış politikada Davutoğlu’nun önemli bir ağırlığı olduğunu söylemek olanaklıdır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçiş ile birlikte Davutoğlu, partinin icracı faaliyetlerinden uzaklaşmış ve Eylül 2019’da parti ile yollarını ayırmıştır. Ancak onun komşularla “stratejik derinlik” kavramsallaştırmasının dış politikaya yön verilmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Türk Dış Politikası’na dair bir dönüşümün en önemli kavramlarından olan “stratejik derinlik” kuramsal bir temeli oluşturmuştur. Kavram, bölge içinde başta olmak üzere Türkiye’nin jeopolitik konumu ve bulunduğu havza ile olan tarihsel ve kültürel bağlarına dikkat çekmiş ve beraberinde “merkez ülke” olma vizyonunu getirmiştir. Bu durum ise Türkiye’nin özellikle dış politika alanında hareket kabiliyetini artıran, sadece kurulu bir oyunun parçası olan oyuncularından biri olarak değil, bizzat oyunu kendi kuran bir pozisyonda olması gerekliliği üzerine idealize edilmiştir.

Merkez ülke olma vizyonu ile ilgili bir diğer kavram da “arabuluculuk”tur. Bu yaklaşım, gerçekleşen itilafli durumlar karşısında, yeri geldiğinde çatışma durumlarında tarafların yaşanılan problemleri aşmasını sağlayacak bir yumuşak güç aracı da olan diplomatik diyalog kanalının devreye sokulmasını ifade etmektedir.

İlgili dönemin dış politika yaklaşımı ele alınırken, özellikle “Arap Baharı” öncesinde, Davutoğlu bakanlığındaki dış işleri politikalarında en çok zikredilen kavramlardan bir diğeri “komşularla sıfır problem” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, Türkiye gibi coğrafyada bulunan bir ülke için bölgede yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, tatbiki tartışmalı ve zor bir yaklaşımdır. Elbette tüm komşularla dostluk ilişkisi geliştirmek hem ticari, ekonomik hem de güvenlik bağlamında önemli katkı sağlayacak bir yaklaşımdır. Ancak uluslararası dengeler bölgede diğer devletlerin oynadığı rol ve uyguladıkları stratejiler dikkate alınmak durumundadır. Bu da zaman zaman karşılaşılan, bilhassa güvenlik temelli problemler karşısında uygulanması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dönemin AK Parti dış politikasında gerek ‘sıfır sorun’ gerekse ‘merkez ülke’ ve

gerekse de yukarıda ifade edilen diğer dış politika ilkelerinin ardında Davutoğlu'nun sahip olduğu dış politika doktrini veya siyasi ufku yatmaktadır” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 10).

Ak Parti iktidarı döneminde yukarıda ifade edilen kavramlarla birlikte, farklı kavramların ışığında dış politikaya şekil verildiği de görülmektedir. Bu kavramlardan bir diğeri “ben idraki”dir. “Türkiye'nin dış politikada yaşadığı dönüşümünü yansıtan ancak dış politika dilinde sıklıkla dile getirilmeyen en spesifik ve sofistike kavramlardan biridir” (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 11). Benlik idraki, Ak Parti'nin dış politika oluşturma sürecinin temel kavramlarından biri olarak görülmektedir. Davutoğlu (1997:10), ben idrakinin meydana gelişi ve öncelikli olarak

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı boyunca dış politikayı nitelendirirken sıklıkla duyulan kavramlardan bir diğeri ise “Proaktif Diplomasi” olmuştur. Bundan kast edilen ise Türkiye'nin yaşadığı coğrafyadaki gelişmelere, problem alanlarında sorunların giderilmesine müdahil olmasıdır.

İttifakı” tezinin 2005 yılında Türkiye ve İspanya ilişkileri üzerinden BM girişimine dönüşen, pratiğe yansıyan bir etkisi olmuştur. Özellikle Davutoğlu'nun danışmanlığı, bakanlığı ve başbakanlığı dönemlerinde kullanılan bir kavram olan medeniyetler ittifakı söyleminin, daha sonraki dönemlerde kullanılabilirliği nispeten azalmıştır.

Ahmet Davutoğlu'nun tezine dönecek olursak, onun söz konusu dönemde Ak Parti'nin dış politikasına yön verecek bir doktrini dile getirdiği söylenebilir. Davutoğlu tezini iki yeni ve etkili düşünce akımına getirdiği eleştiri üzerinden geliştirmiştir. Bunlardan biri 1989'da Francis Fukuyama'nın “tarihin sonu” tezidir. Fukuyama'ya göre “sadece Soğuk Savaş sonrası dünya tarihinin bitişi anlamında değil, fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son aşaması olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında da tarihin sonuna gelinmiştir” (Gönlübol ve Bingün, 1996: 643). Bu tezde SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ideolojik olarak liberalizmin karşısında bir

seçeneğin kalmadığı uluslararası ortamın daha çok “Ortak Pazar” haline geleceği ifade edilmiştir.

Davutoğlu'nun eleştirdiği bir diğer tez olan Samuel P. Huntington'un “Medeniyetler Çatışması mı?” (Huntington, 1993: 22-50) isimli makalesinde ifade bulmuştur. Huntington'ın görüşleri, Fukuyama ile benzerlik taşımaktadır. Ancak Huntington, uluslararası çatışmalara neden olarak; ekonomik sebepleri değil, medeniyetler arasındaki farklılıkları ve bunların ortaya çıkaracağı anlaşmazlıkları göstermiştir. Davutoğlu ise “gerek Francis Fukuyama'nın, liberal demokrasinin zaferinin insanoğlunun ideolojik evriminin sonu demek olduğunu ileri süren ‘Tarihin Sonu’ tezini, gerekse Samuel Huntington'ın Soğuk Savaş'ın ardından temelde Batı ile İslam dünyası arasında bir ‘Uygarıklar Çatışması’nın geleceği öngörüsünü eleştirmiştir” (Özbudun ve Hale, 2010: 197). Bu tezi ile “Uygarıklar tarihinin yalnızca çatışmalardan meydana gelmediğini” ve küresel düzeyde meşru bir uluslararası düzen için... geniş bir uygarlık diyaloguna ihtiyaç bulunduğunu” (Davutoğlu, 1997-98) savunmuştur. Bu noktada küreselleşen dünyada, medeniyetlerin çatıştığı değil, daha fazla medeniyetlerin birbiriyle etkileştiği bir yaklaşımın gerekliliğinin vurgulandığı görülmektedir. Türkiye'nin de sahip olduğu potansiyeli, tarihi ve stratejik bir derinlikle tatbik etmesi noktasında, üzerine düşenler olduğu söylenebilir. Politik, ekonomik ve kültürel özelliklerinin jeostratejik olarak Türkiye'yi merkezi bir ülke konumuna taşımada oldukça yardımcı olacağı da düşünülmektedir. Davutoğlu, ilk olarak 2001 yılında yayımladığı *Stratejik Derinlik* kitabında, Türkiye'nin coğrafi konumuna yaptığı vurgu ile tezini ortaya koymuştur. Bununla birlikte Türkiye ile ilgili “merkez ülke”, “sorun çözücü ülke”, “küresel ve bölgesel barışa katkı sağlayan ülke” gibi tanımlamaların geliştirilerek ifade edildiği görülmüştür.

Robins (2006: 207-209) yaşanan tüm bu değişimleri, “Ak Parti dışişleri bakanlığı ve silahlı kuvvetlerdeki yerleşik Kemalist seçkinlerin aşırı savunmacı güvenlik kültüründen, ihtiyatlı ve ‘sert güç’ yaklaşımlarından uzaklaşmak istedi” şeklinde yorumlamaktadır. Bunun sonucu olarak yumuşak güç uygulamalarının öne çıkmak durumunda olduğu bir dönemden bahsedildiği görülmektedir. Bu değişimlere iç politikada yaşanan gelişmeler de eşlik edince bir zihinsel

dönüşümden bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Türkiye artık savunmacı ve sadece oyuncusu olduğu bir yaklaşımı değil, oyun kurucu role sahip olma iddiasını taşıyan bir anlayışla meseleleri yorumlamaya başlamış ve bu durum Ak Parti döneminin önemli tartışma alanlarından birini oluşturmuştur. “Türkiye’ye uluslararası kamuoyunun da attığı rol de bu süreçlerden etkilenerek önemli değişimlere uğramıştır” (Kanat, 2013: 54).

Dış politik paradigmada yaşanan bu değişimler beraberinde, bu dönem içinde Ak Parti’nin söylemlerinde sıklıkla dile getirdiği statükoya karşı tavrı ile birlikte yönetimi, yeni bir sistem arayışına da itmiştir. Sistem değişikliğine gitme isteğini çeşitli nedenlere dayandırmak ile birlikte bunun en önemli gerekçelerinden birini “siyasal kültürle kökleşen ve vesayetçi sivil/bürokratik elit gruplarının yararlandığı gri alanların tamamen ortadan kaldırılması” (Miş ve Duran, 2017: 31) isteği oluşturmuştur. Bu değişimin nasıl gerçekleştiği konusuna, ilgili bölümde kısaca değinilmiştir.

Sönmezoğlu (2005: 498), 1991 ve 2015 yılları arasındaki dönem için yaptığı değerlendirmede; “Ak Parti ile birlikte dış politikada Türkiye’nin geçmişinde büyük alanlara hükmeden imparatorluk varisi olarak tarih bilinci ile hareket etmesi gerektiğine dair özel vurgu yapıldığını, bu haliyle de topraksal değil etki alanı genişletme anlamında, ‘Topraksal olmayan, askeri araçların yerini ekonomik araçların aldığı bir etki alanı Osmanlılığı’ yumuşak güce dayanan aktif strateji tasarlandığını belirtmektedir”.

Özetlenecek olduğunda; Ak Parti iktidarının söz konusu döneminde, dış politikada gerek söylem düzeyinde gerekse kurumsal yapılarla bir dönüşümün yaşandığından bahsetmek olanaklıdır. Ancak bu TDP’nin devamlılık arz eden belirgin özelliklerden tamamen vazgeçildiği anlamı taşımamaktadır. Türkiye özellikle komşu ülkelerde yaşanan çatışmalar nedeniyle kendi sınır güvenliğini sağlamak durumunda olan bir ülkedir. Buna yönelik olarak bölgede güvenlik güçleri bulunan söz sahibi ülkelerle bu tehlikeyi bertaraf etme girişiminde olduğu gibi yeterli desteğin alınmadığı durumlarda, 2016 yılı sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ifadesiyle “Terör örgütlerinin ülkemiz için bir tehdit olmaktan çıkarılması” (www.tccb.gov.tr, 2016) amacıyla sert güç unsurlarının devrede

olduğu askeri operasyonları da düzenlemektedir. Ancak TDP politikalarının kapsamı elbette sadece komşu ülkelerle ilişkiler boyutundan ibaret değildir. Bütün olarak bakıldığında; Türkiye'nin esasında temelleri Ak Parti hükümeti öncesinde de atılmış, farklı coğrafyalarla etki alanını da geliştirmeye yönelik içinde farklı güç unsurlarını içeren politikalar oluşturma gayretinde olduğu söylenebilir.

4.1.1. AB ile İlişkiler

Ak Parti iktidarının özellikle ilk iki döneminde AB ile ilişkiler Türkiye'nin Batı'ya dönük vizyon ortaya koyduğu bir seyir izlemiştir. Ak Parti iktidara geldiğinde ilk dönemde daha önceki AB reformlarını başlatan koalisyon hükümetleriyle kıyaslandığında daha radikal bir AB destekçisi çizgi izlemiştir (Balci, 2017: 299-300).

AB ile başlayan müzakerelerin sonuçlarından biri ise, "Osmanlı son döneminden beri devam eden Batılılaşma ve Batı dünyasına dahil olma politikası önemli bir aşama kaydetmiş ve Türkiye NATO'ya üyelikten sonra Batı'nın bir başka temel kurumuna da kısmen dahil olması"dır (Balci, 2017: 301). Özellikle "Avrupa ve Ortadoğu arasındaki aracı rolünün öneminin vurgulanması Avrupa'nın açık, çok kültürlü geleceği yönündeki liberal görüşle uyumlu olarak Türkiye'nin AB üyeliği talebini güçlendirmiştir" (Özbudun ve Hale, 2010: 231).

Türkiye AB ile ilişkilerine sadece dış ilişkiler boyutuyla değil, kendi kamuoyu açısından da bakmaktadır. AB ile ilişkilerde kaydedilecek mesafenin iç politikaya da olumlu yansıtacağı düşünülmüştür. 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Hükümeti AB ile yoğun bir mesai içine girmiştir. "Kısa süre içerisinde içeride yaptığı birçok hukuki, ekonomik reformlar sonucunda üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde hem AB ilerleme raporlarında Türkiye'ye dair olumlu ibarelere yer verilmiş hem de AB'ye tam üyelik için 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlatılmasına karar verilmiştir" (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 12). Ancak 2005 yılında tekrar gündeme gelen Kıbrıs Meselesi ilişkilerin seyrine sekte vurmuş olup bu sorun AB tarafından ifade edilen hükümlere olumsuz yansımıştır.

2005 yılında İngiltere'nin vurguladığı dışa açılmanın AB için yarar sağlayacağı yönündeki beyanlara rağmen AB ile müzakereler Türkiye açısından kaygı verici hükümler nedeniyle bir hayal kırıklığı yaratmış ve üyelik süreci boyunca gösterilen heyecan kaybolmuştur. Buna sebep olan hükümlerden en önemlisi, "her ne kadar 'müzakerelerin ortak amacı katılım' olsa da görüşmelerin sonucu önceden garanti edilmeyen açık uçlu süreçler" olarak ifade edilmesidir. Süreçte "Birliğin özümleme yeteneğinin dikkate alınacağı" ifade edilmiş ve fakat "özümleme yeteneği" (Özbudun ve Hale, 2005: 202-203) yeni ve tanımlanmamış bir unsur olarak Türkiye'nin karşısına çıkmıştır. Müzakere sürecinde karşılaşılan bu tutum Türkiye açısından değerlendirildiğinde, tüm fasıllara ait koşullar yerine getirilse de "özümleme yeteneğini" karşılamadığı için tam üyeliğin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği şüphesini oluşturmuştur.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde kritik bir rol oynayan olaylardan biri de Suriye mülteci krizidir. Avrupa ülkeleri, mültecilerin kendi ülkelerinde yaratacağı düzen problemi sebebiyle; Türkiye'nin insani boyutta ele aldığı ve zaman zaman ülke içinde de muhalefet ile karşılaştığı mültecilere ev sahipliği yapması konusundaki tutumundan vazgeçmesini istememiştir. Bu nedenle Türkiye ile ilişkileri bu dönem boyunca hassas bir çizgide sürdürdüğü söylenebilir. Ancak mülteciler konusunda AB'nin gösterdiği tutum Türkiye açısından çok olumlu karşılanmamıştır. İfade edilen bu sorun başlıkları dışında bir diğer konu, terör örgütü PKK'nın finansman kaynaklarına ve Avrupa ülkelerinde gösterdiği faaliyetlere AB'nin kararlı bir engelleme içinde olmamasıdır.

Esasında yukarıda ifade edilen olumsuzluklara rağmen gerek siyasi gerekse kültürel boyutta yürütülen ilişkilerin ekonomideki etkileri çok olumsuz değildir. İthalat ve ihracat hacmine yansıyan rakamlar bunun önemli göstergesidir. Ancak yukarıda değinilen konuların üyelik sürecinin ilerlemesinin önünü kestiği söylenebilecektir. Bunlara rağmen AB ile ilişkiler sadece üyelik boyunda değerlendirilememiştir. Türkiye'nin üyelik sürecindeki kazanımları da önemlidir. Bu sebeple AB ilişkileri dış politikada daima dikkatli stratejilerle belirlenmesi gereken uzun soluklu bir özelliğe sahiptir.

Yumuşak güç bağlamında değerlendirme yapılacak olduğunda, “Yumuşak güç, Türkiye’nin AB’ye girme çabalarında daha etkili olmuştur; çünkü Müslüman bir toplumda laik bir demokrasi olması, Türkiye’nin nihai katılım yolundaki başlıca tezlerinden biri” (Özbudun ve Hale, 2010: 232) olarak gösterilmiştir. Ancak Türkiye’nin üyelik sürecine gösterdiği heyecan AB ülkeleri kamuoyunda duyulmamış, özellikle Avrupa’da yükselen sağ eğilimle birlikte kimlik siyaseti güç almış ve Türkiye’nin AB üyeliği kamuoyunda ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir.

4.1.2. ABD ve NATO ile İlişkiler

ABD ve NATO ile olan ilişkilerin görünümü daha çok sert güç unsurlarının etkisiyle şekilleniyor gibi görünse de ABD ile “stratejik ortaklık”ın devam edip etmediği tartışması, NATO ile ilişkilerde Türkiye’nin üyeliğinin sorgulanması, esasında eksen kayması tartışmalarına da yön veren, içinde diplomasi ve siyasi unsurların etkili olduğu yumuşak güç bağlamındaki öğelerin de tesirinin olduğu bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

“Soğuk Savaş sonrası dönem ve 11 Eylül 2001 (9/11 olarak adlandırılan)’deki terör saldırıları, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Akdeniz’deki çıkarları ve hedefleri açısından öneminin altının çizildiği bir dönemdir” (Udum, 2020: 221). Ak Parti dönemine bakıldığında, ABD ile ilişkiler “müttefiklik”, “stratejik ortaklık” gibi tanımlamalarla devam etse de zaman zaman ciddi krizlerle karşılaşmıştır. Elbette ilişkilerdeki bu iniş çıkışlar, Ak Parti’nin uzun süre boyunca iktidarda kalmış bir parti olduğu düşünüldüğünde kaçınılmaz olmuştur. Yalnız bu ikili ilişkide yaşanan sorunların sadece iktidar süresinin uzunluğu ile açıklanması eksik bir tespit olacaktır. Türkiye’nin yaşadığı coğrafyadaki değişimler, çıkan sorunlar muhakkak ki ülkenin güvenlik algısında ve stratejik önceliklerinde farklılaşmalara neden olmuştur. Esasında bu tutum Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren kendini hissettirmiştir. Özellikle Ak Parti’nin iktidara gelmesi dönemine denk gelen Rusya’daki toparlanma da uluslararası alanda dengelerin yeniden değişmesine sebebiyet vermiş, Türkiye’nin kendi çıkarlarını ön planda tutması anlamında “blok mantığı dışında

hareket etmeye başlayarak mühim bir tutum sergilemesini” (Güder, Çemerek ve Mercan, 2020) beraberinde getirmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri 2003 yılında yaşanan “1 Mart tezkeresi” olayıdır. Tam adı, “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi” (Oran, 2013: 274) olan ve TBMM'nin onayına sunulan izin oylamasında 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oy ile tezkere aleyhine karar çıkmış ancak kabulü için 267 oy gerekli olduğundan karar meclisten çıkarılmamıştır. Bu durum “Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası” (Oran, 2013: 274) niteliğinde olmuştur. Ancak Özbudun ve Hale (2010) bu gelişmeleri; “genel olarak, 2008'e gelindiğinde yeni yönelimlere rağmen, Türkiye'nin Batılı müttefiklerinden, özellikle ABD'den bağımsız hareket etme yeteneğinin hala ciddi sınırları olduğu ve yumuşak gücünün hayati durumlarda pek fazla değerinin bulunmadığı ortaya çıktığı” şeklinde değerlendirmiştir.

ABD ile olan ilişkilerin bir ayağı da Suriye ile Türkiye'nin uzlaşması olmuştur. ABD, bunu hem bölge dengesi hem de Orta Doğu'daki en önemli müttefiki İsrail'in güvenliği açısından dikkatle takip etmiştir. “Türkiye açısından da Washington'daki İsrail lobisinin gücü dikkate alındığında, temelde ABD'yle ilişkilerini güçlendirme ve gelişmiş askeri donanım elde etme aracı olarak değerli görülmüştür” (Özbudun ve Hale, 2010: 228).

Ancak ABD ile olan ilişkileri etkileyen diğer gelişmelerden biri de, ilki 2010 yılında başlayan “Arap Baharı” dalgasıdır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri üzerinde etkili olan ayaklanmalar, Türkiye'nin sınır komşularına kadar yansımış ve kaçınılmaz olarak dış politikaya yansıyan sonuçlar üretmiştir. Örneğin, bu dalğanın bir devamı olan Suriye krizi, ABD ile ilişkilere de olumsuz yansıyan ciddi bir sorun alanı oluşturmuştur. Türkiye'nin terörist grup olarak tanımladığı PKK ve onun uzantısı PYD/YPG'ye karşı ABD'nin aynı yaklaşım içinde olmaması ihtilafli konular arasındadır. Bu gelişmeler diğer yandan Türkiye ile Rusya arasında bazı konularda yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. İlerleyen yıllarda yaşanan bu krizleri S-400 füze krizinin takip etmesi, Türkiye'nin güvenlik paradigmasında ciddi değişimleri göstermekle birlikte ABD ile tekrar karşı karşıya gelmesine

sebebiyet vermiştir. Aynı konu başlığının Türkiye'nin NATO üyeliğini de tartışmaya açtığı gözlemlenmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin sınırında gerçekleşen sıcak gelişmeler karşısında yumuşak gücün en azından kısa vadede çözüm getirecek bir alternatif olmadığı söylenebilecektir. Bu durum ABD ile geliştirilen ilişkilerde özellikle bölge içinde gerçekleştirilecek askeri operasyonlar bağlamında iş birliği seçeneğinin daima masada olmasını gerektirmiştir. Ancak 2000'ler sonrasında toparlanmaya başlayan ve bölge politikalarıyla ilgili Rusya faktörünün devrede olması, Rusya'ya karşı duyulan ideolojik bağlamdaki kaygıların da ortadan kalkmasıyla askeri iş birliği alanlarıyla birlikte ekonomik ilişkilerin de gelişmesini beraberinde getirmiştir. Esasında tüm bu denkleme Türkiye'nin değişen enerji tedarikçilerinin de eklenmesi, ilişkilerin ele alınış boyutunda önemli değişimler yarattığı düşünülmektedir.

Türkiye'nin enerji bağlamında geliştirdiği ilişkiler, ABD ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Örneğin "Türkiye'nin İran'dan daha fazla doğalgaz alma isteği, İran'la ekonomik ilişkilerin gelişmesini istemeyen ABD'yle açık bir anlaşmazlık yaratmıştır" (Özbudun ve Hale, 2010: 226). Halbuki Türkiye'nin buradaki amacı enerji bağımlılığını azaltmak ve enerji tedarikçisi alternatiflerini artırmaktır. Bu bağlamda enerji tedariği dış politikada tüm ilişkilere yön veren önemli bir başlığı oluşturmaktadır. Bu anlamda Nabucco projesi de Türkiye'nin bir enerji koridoruna ev sahipliği yapmak ve Rusya'ya bağımlı olmayan bir gazı, Avrupa'ya taşıma amacıyla ortaya konulmuştur. Ancak bu noktada özellikle enerji bağlamında zaman zaman Rusya ve İran ile olan yakınlaşmalar ABD tarafında çok fazla hoşnutluk yaratmamıştır. Esasında tüm bu gelişmelerin eksen kayması tartışmalarının başladığı sürece de zemin sağladığı düşünülmektedir.

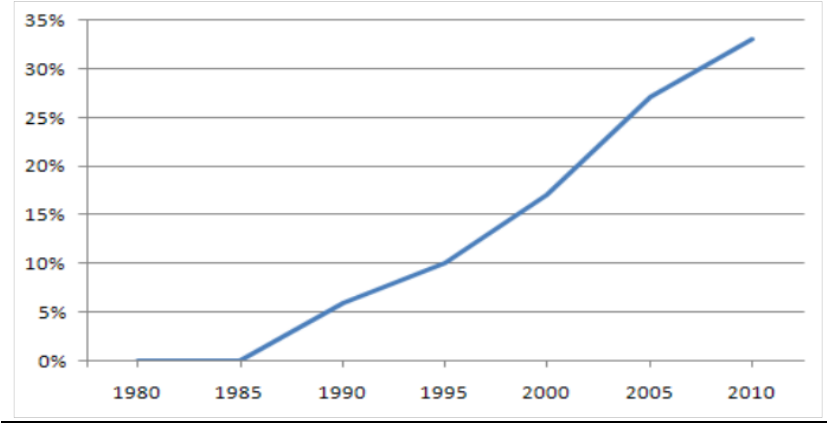
4.1.3. Rusya ile İlişkiler

Yukarıda ifade edildiği üzere Rusya ile olan ilişkiler, SSCB'nin dağılması sonrasındaki ideolojik olarak görülen tehdidin ortadan kalkması ve farklı ekonomik gerekçelerin ortaya çıkmasıyla bir değişim yaşamıştır. Rusya'nın gerek

sıcak denizlere inme hedefiyle orantılı olarak Orta Doğu'ya gösterdiği ilgi, gerekse enerji bağlamında önemli bir aktör oluşu, dış politikalara yön verilirken göz önünde bulundurulmuş hususlar olmuştur.

Ekonomik anlamda verilere bakıldığında, bu ikili ilişkinin en önemli yönlerinden birinin ne olduğu daha iyi anlaşılacaktır. 2010 yılı öncesi ticaret hacmi rakamlarına bakıldığında, Rusya'nın Almanya'nın hemen ardından ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. "Ancak Türk-Rus ticaretinde büyük bir dengesizlik vardır; 2007 yılında 4,7 milyar dolar olan Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı, hemen hemen tamamı doğalgaz ve ham petrolden kaynaklanan ve aynı yıl 23,5 milyar dolara ulaşan ithalatı yanında çok küçük kalmaktadır" (Özbudun ve Hale, 2010: 220). Bu durum Türkiye'nin enerji güvenliği açısından da kırılgan bir yapıda olmasına sebebiyet vermektedir. Kendi doğalgaz rezervi çok düşük olan Türkiye, alternatif boru hatlarıyla, İran ve Azerbaycan'dan doğalgaz temini suretiyle, tedarik kaynaklarını artırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin enerji bağımlılığı ve enerji temini bağlamında diğer ülkelerle ilişkisinin temelini oluşturan enerji ilişkileri aşağıdaki grafik ve tablolarda sunulmuştur.

Grafik 1: Yıllar İtibarıyla Doğal Gazın Toplam Enerji İthalatındaki Payı

Kaynak: EPDK, 2010 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu.

Tablo 5: Kaynak Ülkelere Göre Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

	Rusya	Azerbaycan	İran	Cezayir	Nijerya	Spot LNG	Toplam
2019	15.196	9.585	7.736	5.678	1.756	5.260	45.211,47

Kaynak: EPDK.

Tablo 6: 2009-2019 Yılları Arasındaki Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Nijerya	
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)
2009	19.473	54,31	5.252	14,65	4.960	13,83	903	2,52
2010	17.576	46,21	7.765	20,41	4.521	11,89	1.189	3,13
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	1.248	2,84
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	1.322	2,88
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	1.274	2,81
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	1.414	2,87
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	1.240	2,56
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	1.220	2,63
2017	28.690	51,93	9.251	16,74	6.544	11,85	1.344	2,43
2018	23.642	47,02	7.863	15,64	7.527	14,97	1.668	3,32
2019	15.196	33,61	7.736	17,11	9.585	21,2	1.756	3,88

Ülke	Diğer**		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Miktar	Pay (%)		
2009	781	2,18	35.856	-4
2010	3.079	8,09	38.036	6,08
2011	1.069	2,44	43.874	15,35
2012	2.464	5,37	45.922	4,67
2013	892	1,97	45.269	-1,42
2014	1.689	3,43	49.262	8,82
2015	2.493	5,15	48.427	-1,7
2016	2.124	4,58	46.352	-4,28
2017	4.804	8,7	55.250	19,2
2018	5.061	10,21	50.282	-8,99
2019	5.260	11,63	45.211	-10,08

** Spot LNG ithalatının yapıldığı ülkeleri temsil etmektedir.

Kaynak: EPDK.

Türkiye'nin "enerji talebindeki hızlı artış, Avrupa Birliği kriterlerine uyum ve küresel ekonomiyle bütünleşme sürecinin gereği olarak yürürlüğe giren 4646 sayılı Kanun, alternatif enerji kaynakları karşısında gittikçe daha cazip hale

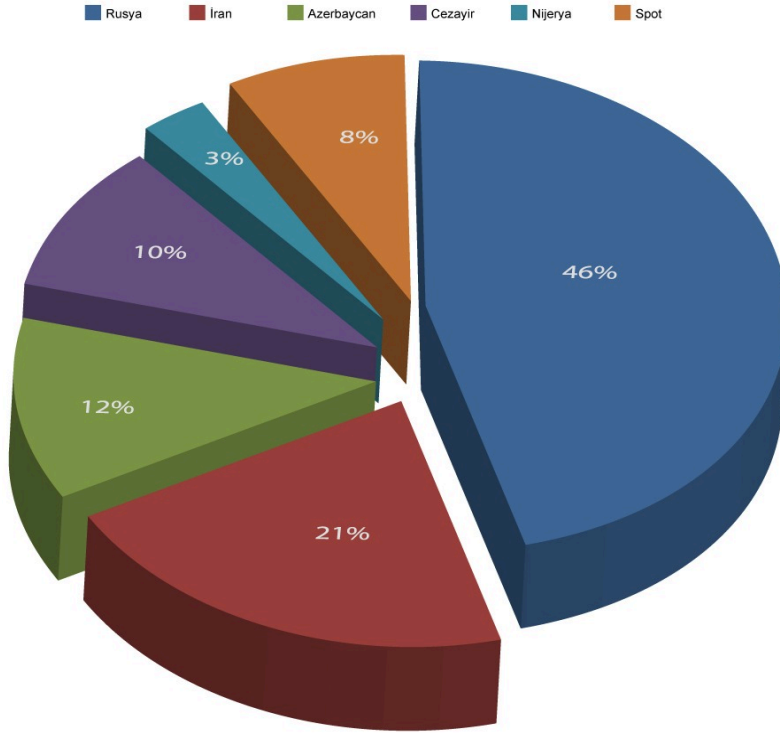
gelmeye başlayan doğal gazın kullanımının ülkenin tamamında yaygınlaştırılması, kaliteli, sürekli ve ucuz bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için doğal gaz piyasasının düzenlenmesi ve rekabete açılacak şekilde yeniden yapılandırılması sürecini başlatmıştır” (www.epdk.gov.tr, 2010). Böylelikle doğal gaz önemli bir enerji kalemi haline gelmiş olup tedariki hususu, enerji güvenliği bağlamında dış politikada da dikkate alınması gereken bir unsur olmuştur.

Eksen kayması tartışmalarını yorumlarken, enerji bağlamında ülkelerle olan ilişkilerin de dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Zira bir ülkenin ekonomik anlamda gelişmesini sağlayabilmesi ve büyümeyi yakalayabilmesi için üretimini artırmaya, üretimini artırabilmek için de daha fazla enerjiye ihtiyacı vardır. Grafik 1’de göstermektedir ki 1985 yılına kadar enerji ithalatında hiç yeri olmayan doğal gaz, bu tarihten sonra ithalatı hızla artmış 2010’lu yıllara gelindiğinde enerji ithalatındaki yeri yüzde 30’u aşmıştır.

Grafik 2’de 2010 yılı itibarıyla doğal gaz ithalatının ülkelere göre dağılımına baktığımızda ise yüzde 46’lık bir oranla Rusya’nın birinci sırada, yüzde 21 ile İran’ın ikinci, yüzde 12’lik bir oranla da Azerbaycan’ın üçüncü sırada geldiği görülmektedir. Rakamlar ve onlara karşılık gelen ülkeler de göstermektedir ki gerek enerji gerekse ekonomik bağlamda Türkiye, Batı haricinde ülkelerle çok yönlü bir ilişki içinde olmak durumundadır. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra etkisini daha belirgin şekilde gösteren küreselleşme olgusu da dikkate alınırca uluslararası ilişkilerde gösterilen bu çok yönlü ilişki biçimleri ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri açısından zaruriyet halini almıştır.

Grafik 2: Ülkeler Bazında Türkiye'nin 2010 Yılı Doğal Gaz İthalatı

Kaynak: EPDK.

Bu koşullar dikkate alındığında, Özbudun ve Hale'in (2010: 222) "Türkiye, Batı'yla ilişkisi gergin olduğu zaman Rusya'ya yönelme eğilimi gösterdi, ya da bunun tersi oldu" tespiti önemli olmakla birlikte Rusya ve diğer tedarikçi ülkelerle olan ilişkiler, sadece dış politikada alternatif yaratmanın ötesinde enerji ihtiyacının karşılanması noktasında da kritik bir önem arz eder hale gelmiştir.

Bunlara ilaveten Ak Parti'nin söz konusu dönem içindeki dış politika yaklaşımlarına yönelik Özbudun ve Hale'in (2010: 232-233) tespitleri dikkate değerdir. Bu tespitlerde; partinin önemli dış politika teorisyenlerinden olan Davutoğlu'nun önerilerinin, "eski hükümetlerin yaklaşımlarından farklı olabileceğine"; "ama kendisi hiçbir noktada dini bağların Türk siyasetinin temeli olması gerektiğini öne sürmediğine" yer verilmiştir. Bunların yanında sadece Müslüman ülkelerle değil, Rusya gibi farklı ülkelerle de ilişkiler geliştirildiğine işaret edilmektedir. Davutoğlu'nun ortaya koyduğu "stratejik derinlik" yaklaşımı içindeki komşularla "sıfır sorun" tercihi daha akılcı olarak görülmüştür. Bu durumun fikri altyapısına ilişkin olarak ise, bunun "tümüyle AKP'nin başlattığı yeni

bir girişim” olmayıp “Yunanistan’la yakınlaşma, 1999 yılında Ecevit hükümeti zamanında başlamış ve aynı şekilde Bulgaristan ve Rusya’yla ilişkiler- AKP iktidara gelmeden çok önce- 1989 yılında komünizmin ve Varşova Pakti’nin çökmesi, 1991 yılının sonunda SSCB’nin dağılmasından sonra hızla gelişmişti” (Özbudun ve Hale, 2010: 233) şeklindeki değerlendirmelerle karşılaşmıştır. Bu noktada Türk Dış Politikası’ndaki devamlılık dikkat çekicidir. “Komşularla sıfır sorun politikası olarak adlandırılan bu yeni politikanın en önemli aracı ise ekonomi olmuştur” (Pulat, 2018: 95). Yukarıda ifade edilen göstergeler de bu tezi doğrulamaktadır. Ancak Türkiye’nin Rusya ile ikili ilişkilerinde, özellikle enerji konusundaki bağımlılığı, siyasi olarak hareket kabiliyetini azaltan bir durum yaratmaktadır. Bu yüzden Türkiye farklı ülkelerle, enerji bağımlılığını azaltacak ya da enerji tedarik ettiği ülkelerin dağılımını daha dengeli hale getirecek stratejiler ortaya koymak durumundadır.

4.1.4. İran ile İlişkiler

Parlamente sistem dönemi içinde Ak Parti iktidarının İran ile olan ilişkilerini değerlendirirken önceki dönemlerle karşılaştırma, Türk Dış Politikası’nın aldığı seyri tespit edebilmek açısından da önemli olarak görülmektedir. Bu dönemin hemen öncesine bakıldığında; “Ecevit hükümeti döneminde başlayan İran ve Suriye ile yakınlaşma politikası bu dönemde de artarak devam etmiştir” (Balci, 2017: 305) tespiti farklı ülkelerle yakınlaşma stratejisinin sadece Ak Parti döneminde başlamadığını göstermektedir. “Türkiye’nin 2000’li yıllarda hızlı bir şekilde büyüyen ekonomisi ülkenin enerjiye olan ihtiyacını artırırken, dış politikanın önemli konularından biri de ucuz ve güvenli enerji kaynaklarına ulaşmak olmuştur” (Balci, 2017: 303). Bu noktada yukarıda yer alan Grafik 2’de göstermektedir ki İran, enerji tedariki konusunda Türkiye’nin ithalatta bulunduğu önemli ülkeler arasındadır. Bu dönem içerisinde ilişkilerin daha çok ekonomi merkezinde şekil aldığı ve pek çok ziyarete dönüştüğü görülmektedir. Özellikle 2004 yılında başlayan ve 2010’lara kadarki süreç içinde, ilişkilerin iyi olduğu söylenebilecektir. İlişkilerdeki bu durum ekonomiye de yansımış 2007 yılı sonrasında yatırım anlaşmaları imzalanmış ve ticaret hacmi de hızla artmıştır.

“İran’la ilişkilerimiz 2014 yılında kurulan Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi mekanizması çerçevesinde kurumsal bir çerçeveye oturmuştur” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020f).

Türkiye ile İran ilişkilerine bakıldığında, özellikle İran İslam Devrimi sonrasında her yakınlaşma sonrasında, kaçınılmaz bir tartışma konusu olarak siyasal rejime yönelik bir tehdit olarak karşımıza çıkan “Türkiye İran mı Olacak?” sorusu olmuştur. Keyman’ın (2010a: 7) bu noktadaki, “Türkiye, İran ve el-Kaide’yi aynı kefeye koymak ve Türkiye’yi basit bir biçimde otoriter bir İslami devlete indirgemek hem etik olarak kabul edilemez hem de stratejik olarak yanlıştır” tespitinin, esasında tartışmanın çerçevesini belirlerken ve iki ülke arasındaki ilişkileri yorumlarken dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. İki ülke arasında bölgede etki alanlarını artırmaya yönelik bir rekabet de vardır. Elbette bu bazen İran’ın Türkiye’ye nüfuz etmeye çalışmasına dönüşebilmektedir. Ancak Türkiye gibi köklü geçmişe sahip bir ülkenin sistematik yapısı ve iki ülke arasındaki rekabet durumu böyle bir çabayı etkisiz hale getiren en önemli etkenlerdendir.

Türkiye’de 1990’lar, özellikle güvenlik problemi yaratan iç problemlerin fazla olduğu, bunun da dış politikaya kaçınılmaz olarak yansıdığı yıllardır. “PKK’nın artan eylemleri nedeniyle güvenlik ağırlıklı bir dış politika izleyen Türkiye’nin hem komşularıyla hem de uluslararası aktörlerle kurduğu ilişkilerde güvenlik konusu öncelik” taşımıştır (Pulat, 2018: 101). Ancak 90’lı yılların sonu ile birlikte İsmail Cem’in Dışişleri Bakanı olduğu dönemde, bazı değişimlerin dış politikaya yansımaları görülmeye başlamıştır. “İsmail Cem’in önderlik ettiği bu politikaya göre Türkiye; Osmanlı geçmişiyle barışmalı, tarihsel, kültürel ve ekonomik tüm imkânları kullanarak komşuları ve yakın coğrafyası ile iyi ilişkiler” kurlmalı (Sinkaya, 2011: 90) idi.

“2000’li yıllarda Türkiye-İran ilişkilerinde temel belirleyiciler, bu dönemin önemli bir bölümünde iktidar olan AK Parti’nin kısmen Özal’ın dış politika yaklaşımına benzeyen yeni dış politika anlayışı, bu anlayış çerçevesinde gelişen ekonomik ilişkiler, İran’ın nükleer çalışmaları çerçevesinde ABD ve diğer Batılı ülkelerden gelen baskılar ve PKK konusunda çatışmadan iş birliğine dönüşen yaklaşımlar

olmuştur” (İnat, 2013: 193). İki ülke arasındaki söz konusu ilişki Dışişleri Bakanlığı tarafından “İran’la ikili ilişkilerimizin, içişlerine karışmama, karşılıklı saygı ve iyi komşuluk ilkeleri zemininde geliştirilmesi hedeflendiği” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020f) şeklinde belirtilmiştir.

“Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler temelde, rekabet ve iş birliği çerçevesinde gelişmekte; ulusal çıkarlara göre şekillenmekte ve bölgesel-küresel gelişmeler doğrultusunda değişiklik arz edebilmektedir” (Sayın ve Kılıncaslan, 2019: 238). Bu ilişki biçimi bölgesel rekabet ve güvenlik olabildiği gibi bölgesel iş birliği ve karşılıklı ekonomik bağımlılık esasına dayalı olarak da gelişebilmektedir.

2000’li yıllar sonrasında Türkiye ve İran arasında daha çok ekonomide kendini gösteren bir ilişkiden bahsedilebilecektir. “1990’lı yıllardaki güvenlik odaklı dış politikanın aksine, ekonomi odaklı dış politikanın yükselişe geçmesiyle iki ülke arasındaki ticareti artırmak için iş insanları dernekleri de faaliyete geçmiştir” (Cicioğlu ve Bayraktar, 2017: 58). Bu olumlu seyir, STK’ların da İran’a yönelik araştırma ve ilgisini artırmıştır. Bir yumuşak güç aracı olan STK’ların bu işlevi önemlidir. STK’lar iki ülke arasındaki politika yapım süreçlerine, sundukları analizler, yaptıkları iş birlikleriyle önemli katkılarda bulunabilmektedirler. STK’ların bu işlevlerinin sadece İran özelinde değil diğer coğrafyalar için de önemlidir. Zira, bir bölge ya da bir ülke ile isabetli stratejik ilişkiler geliştirebilmek için öncelikli olan, orayı iyi tanımadır. Bu noktada ülke analizleri ve coğrafi analizler önem taşımaktadır. STK’lar, düşünce kuruluşları buna yönelik olarak önemli bir rol oynama gücüne sahiptir.

Günümüzde sert güç unsurlarıyla yumuşak güç unsurlarının bir aradalığı, dış politikaya çok yönlü bir bakış getirmiştir. Türkiye ve İran’ın komşu sınırlarındaki gelişmeler karşısında aldıkları tutumlar da bunun örnekleri arasındadır. “Türkiye ulusal çıkarları çerçevesinde ve Suriye’de gelişen durum dolayısıyla meydana gelen insani krizlere tepki olarak mevcut Suriye yönetimine muhalif tarafları destekler pozisyonda bulunurken, İran ise ulusal siyasi hedefleri doğrultusunda geleceğini ve güvenliğini Suriye’nin güvenliğiyle eş tutmasından hareketle Esad yönetimini desteklemiştir” (Sayın ve Kılıncaslan, 2019: 247). İki ülke arasında Suriye meselesinde bir rekabet durumu olmasına rağmen, bu ülkede oluşan

otorite boşluğu, hem İran'ı hem de Türkiye'yi güvenlik açısından tehdit edebilecek bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda "Türkiye ve İran Suriye'de rekabet ederken, muhtelif politik gelişmelerin iki ülkenin iş birliği yapmasının önünü açtığı ifade edilebileceğine" (Sayın ve Kılincaslan, 2019: 248) işaret eden görüşlerle de karşılaşılmaktadır.

Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığında, 2002 yılı sonrasındaki ticaret verilerindeki değişkenlik dikkat çekicidir. Tablo 7'de görüleceği üzere, 2014 yılına kadar artan bir eğilim gösteren ticaret hacmi bu tarihten sonra düşüşe geçmiştir. Bu düşüşte İran'a uygulanan uluslararası ambargoların da etkisi büyüktür. Genel olarak ithalat kaleminin çok büyük bir oranını doğal gaz ithalatı oluşturmaktadır. Esasında bu durum ticaret dengesinde İran lehine bir durum yaratmaktadır. Sadece 2020 yılında Türkiye lehine bir durum gözlenmiştir. Buna karşılık Türkiye özellikle enerji koridoru oluşturma çalışmalarıyla bu duruma karşılık bir denge yaratmaya çalışmaktadır. Ancak söz konusu projelerde, zaman zaman İran'a uygulanan uluslararası baskılar zaman zaman da İranlı yetkililerin temkinli tutumları hızlı bir mesafe alınmasını engellemektedir. Türkiye ve İran arasındaki ticari ilişkileri, aşağıda verilmiş olan tabloda daha net bir şekilde görmek olanaklıdır.

Tablo 7: 2002-2020 Yılları Arasında Türkiye-İran Arasındaki İthalat-İhracat Rakamları

Yıllar	İthalat	İhracat	Yıllar	İthalat	İhracat
2002	0,92	0,33	2011	12,46	3,59
2003	1,86	0,53	2012	11,96	4,46
2004	1,96	0,81	2013	10,55	4,46
2005	3,47	0,91	2014	10,08	4,14
2006	5,63	1,06	2015	6,16	4,12
2007	6,62	1,44	2016	4,80	5,46
2008	8,20	2,03	2017	7,61	3,86
2009	3,41	2,02	2018	7,04	2,77
2010	7,65	3,04	2019	3,61	2,74
			2020	1,08	1,93

Kaynak: TÜİK ve Trademap Dış Ticaret İstatistikleri (Milyar ABD Dolar).

"Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkilerin karşılıklı bağımlılık yaratacak bir seviyeye ulaşması için her şeyden önce iki ülke arasındaki ticaret hacminin daha

da artması ve bunun yanında bu ticarete konu olan malların çeşitlendirilmesi gerekmektedir” (Pulat, 2018: 111). Şu aşamada karşılıklı ekonomik bağımlılıktan bahsetmek zordur. Özellikle enerji jeopolitiği açısından büyük bir potansiyele sahip iki ülke bu durumu avantaja çevirecek siyasi iradeyi de ortaya koymalıdır. “İki ülke arasındaki karşılıklı yatırımların az olması, bürokratik engeller ve enerji iş birliği gibi önemli konularda karşılaşılan zorluklar, Türkiye ve İran arasında bölgesel rekabetten ve geçmişteki ilişkilerden kaynaklanan çekinceler iki ülke ilişkilerinin daha ileri boyutlara taşınmasını” zorlaştırmaktadır (Pulat, 2018: 110). Ayrıca İran ile olan her yakınlaşma, ABD ile ilişkilerde bir gerginlik yaratmaktadır. Tüm bunlar ise “komşularla sıfır sorun” politikasının uygulanabilmesinde zorluklar olduğunu göstermektedir.

4.1.5. Orta Doğu ile İlişkiler

Orta Doğu, özellikle Osmanlı Devleti’nin yıkılması sonrasında orada kurulan/kurulmaya çalışılan devletlerin yaşadığı sıkıntılarla birlikte, bölgenin sahip olduğu enerji potansiyeli de göz önünde bulundurulduğunda daima ilgi gösterilen bir coğrafya olmuştur. Birçok sıcak gelişmeye sahne olan Orta Doğu, bölgeye olan küresel ilgi, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan İsrail devletinin güvenliği ve bölge içi pek çok denge sebebiyle TDP açısından da ciddi bir öneme sahip olmuştur. “Tarih, coğrafya ve sosyal faktörlerin yanı sıra siyasal elitlerin dış politika tercihleri ve bölgenin jeopolitik yapısı Türkiye’nin bölge politikasının üzerinde etkili olan başlıca faktörler” (Sinkaya, 2011: 80) olmuştur. Bunlara ilaveten “Türkiye’nin Batı bağlantısı”nı da bir faktör olarak gören görüşler de bulunmaktadır (Bkz. Sinkaya, 2011). Türkiye’nin Cumhuriyet sonrası Orta Doğu ile olan ilişkilerinde bir mesafe olduğu iddiası göz önüne alındığında; Batı’ya dönük bir vizyon içinde olmanın yanında bu bölgenin uzun süre Batılı ülkelerin mandasında yönetilmesi de etkili olmuştur. Bu noktada Türkiye, bölge ile ilgili olarak yönetsel manadaki ilişkilerini Batılı ülkeler ile muhatap olarak yürütmek durumunda kalmıştır. Ancak “Türkiye, bölge dışı güçlerin desteğiyle değil, ancak bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak kendi bölgesel çıkarlarını koruyabilecek, böylece önemli bir küresel aktör haline gelecektir” (Aktaran: Sinkaya, 2011:90,

Altunışık, 2000: 346; Cem, 2001: Cem, 2002; 1-6) yaklaşımı Ak Parti iktidarının hemen öncesindeki İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminden itibaren politika oluşturma süreçlerine yön vermiş bir düşünce olmuştur.

Ak Parti iktidarı dönemi içinde ise “Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinin gelişmesi ve etkinliğinin artması yolunda ekonomiyi önemli bir araç olarak gören Davutoğlu döneminde, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasının en önemli hedeflerinden biri karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratılarak Türkiye'nin etkinliğini artırmak ve komşularla daha sağlam ilişkiler kurmak” (Sarıaslan, 2013, 66) şeklinde özetlenmiştir. Davutoğlu'nun akademik çalışmalarının ve dış politika anlayışının “inşacı/konstrüktivizm” kuram temelinde geliştiği ileri sürülmektedir (Özdemir, 2019: 167). Bu dönem içinde hükümetin “özellikle Orta Doğulu komşularıyla ilişkilerinde, aşırı güvenlikselleştirilmiş yaklaşımlar yerine, ‘yumuşak gücü’ daha fazla kullanmaya çalıştığı” ifade edilmektedir (Oğuzlu, 2007: 92-95).

Ekonomik açıdan bakıldığında ise Türkiye'nin 2002 yılında Orta Doğu ile olan dış ticaret hacmi 6,6 milyar dolar iken bu rakam 2020 yılı itibarıyla 50 milyar doları aştığı görülmektedir. Parti politikaları çerçevesinde değerlendirildiğinde; Orta Doğu, Türkiye'nin bölgesinde aktif bir politika ve güçlü ülke konumunu koruması açısından da önemlidir. Kendi sınırına kadar yaklaşan güvenlik risklerini ve onların etkilerini bertaraf edebilmek ancak bu konumu koruyabilmek ile sağlanabilecektir.

Türk Dış Politikası'nda bölge özelindeki politikalara bakıldığında, siyaset merkezli politikalar yerine küresel projeksiyonlu ve ekonomi odaklı bir yaklaşımın daha makul olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönüşümün diğer bir faydası, Türkiye'nin dış ticaret unsurları ön plana çıktıkça “sert güç” veya “yumuşak güç” olmak ikileminden ziyade “akıllı güç” olmak için daha fazla gayret göstermesiyle sonuçlanmasıdır (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 43).

Türkiye, dış politikaya dair bu dönüşümünü uygularken, önünde bazı engeller de bulunmaktadır. Bunlardan biri, uluslararası alanda zaman zaman gündeme çıkarılan, artık kronik sorun halini almış olan meselelerdir. Kıbrıs Meselesi, Ermeni soykırım iddiaları bu sorunlara örnektir. Dış politikada oluşturulan

politikaların uygulanabilmesi için gerekli olan ikinci unsur da siyasi ve ekonomik istikrardır. Bu yüzden özellikle ekonomik yapıda oluşabilecek kırılma yapı, dış politikadaki manevra kabiliyetini azaltmakla birlikte bölge ilişkileri ve uluslararası ilişkileri kaçınılmaz olarak etkileyen bir unsurdur. Öte yandan kurumsal yapılanmaya dair özellikle dış politik bağlamda işleyişi kolaylaştıracak sistemleri oturtmak da önemli etkenler arasındadır. Bu durum da Ak Parti'yi sistem değişikliğine zorlamış ve işleyişi daha verimli hale getireceği iddiasıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yaşanmıştır. Buna dair ayrıntılar aşağıda ifade edilmiştir.

“Türkiye 2003-2011 yılları arası dönemde yeni bir dış politika geliştirmiş, yeni bir dış politika vizyonu ile hareket etmiş, bu dönemde Orta Doğu'da yumuşak güç unsurlarını kullanmaya çalışmıştır” (Işık, 2019: 99-100). Türkiye'nin özellikle 2007 sonrasında rastlayan Avrupa Birliği müzakere sürecinde yaşanan sıkıntılar ve Avrupa ülkelerinde etkisini belirgin şekilde gösteren ekonomik kriz sonrası farklı coğrafyalarla siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirme yönünde politikalar ortaya koyduğu göstermiştir. Sıklıkla dile getirilmeye başlanan “merkez ülke” doktrini, sadece sert güç unsuru ile değil bölge ülkeleri üzerinde yaratılmaya çalışılacak olan etkinin daha istikrarlı ve uzun süreye yayılmasını sağlayacak ‘yumuşak güç’ araçlarının da devreye sokulmasını sağlamıştır. Bu araçlar kendini söylemler üzerinden de hissettirmiştir. “Medeniyet temelli siyasal bağımlılık” şeklinde özetlenebilecek bu yeni ilke, Davutoğlu'nun ifadeleriyle, “ulus-devletin ayrıştırıcı kültürüyle hesaplaşma” anlamına gelmektedir (Balcı, 2017: 316). Bu bakış açısı, aynı zamanda Türk Dış Politikası'ndaki bir kırılmaya da işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleriyle daha net karşılık bulan bu hesaplaşma “Türkiye ve Orta Doğu ile bunların toplumları arasındaki yapay sınırların ve gereksiz duvarların alaşağı edilmesi” olarak tanımlanmıştır (Aslan, 2013: 28-29).

Kalın ise (2010) bu durumu, “Türk dış politikasının yumuşak güç vasfı, yeterince çok kültürlü, demokratik ve çoğulcu olamasa da Türkiye'nin modernite içindeki ilginç ve kayda değer yolculuğundan; sağlam ve derin olamasa da siyasal anlamda demokrasiye bağlılığından; insani gelişim açısından kendini yeterince başarılı kılamasa da ekonomik dinamizminden ve yeterince realist ve etkili

olamasa da proaktif, sorun çözücü ve diyalog temelli iyi komşuluk ilişkilerine dayalı diplomasisinden kaynaklanmaktadır” şeklinde ifade etmiştir. Yumuşak güç araçları arasında, büyük ölçüde güçlendirilmiş bir ekonomi çok önemlidir. Zira “Suriye, Irak (Irak Kürtleri dahil) ve Gürcistan gibi ülkeler, artık yatırımlar da dahil olmak üzere, Türkiye’ye bir ekonomik çıkar kaynağı olarak bakmışlar ve Ankara’yla ilişkileri güçlendirmeye çalışmışlardır” (Özbudun ve Hale, 2010: 235). Ancak 2010 yılından itibaren başlayan ve çeşitli dalgalar halinde farklı ülkelerde kendini gösteren halk hareketleri, “Arap Baharı”, siyasi konjonktürde bir değişime sebep olmuştur. Bu anlamda 2016 yılı sonrasında Türkiye’nin söz konusu coğrafyada yumuşak güç ve sert güç unsurlarını bir arada kullandığı görülmektedir. 2016 yılı sonrasında Türkiye’nin komşu ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklarla birlikte kendi güvenliğine yönelik risklerin oluşması sınır ötesinde sert güç unsurlarının devreye girmesine sebep olmuştur. “Dış politika aracı olarak sert gücün de politika yapım sürecine dahil edilmesi özellikle Suriyeli mülteciler ve insani yardımlar bağlamında yumuşak güç unsurlarından Türkiye’nin tamamen vazgeçtiği anlamına gelmediğini” (Özdemir, 2019: 190) göstermektedir. Bölgede söz sahibi olma yarışındaki diğer aktörler (ABD, Rusya, İran, İsrail gibi) zorlu bir uygulama alanı yaratsa da, Türkiye’nin coğrafi konumunu avantajlı hale getirerek ve dengeli güç unsurlarını barındıran stratejilerle, etkin bir aktör olması önemlidir.

4.1.6. Balkanlarla İlişkiler

Balkanlar, Türkiye için tarihten günümüze hem coğrafi olarak hem de Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren oluşan tarihi ve kültürel bağlar sebebiyle daima önemli bir bölge olarak görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu’nun çok uzun yıllar bu bölgedeki hakimiyetinin sonucu, Balkan halklarıyla ortak bir kültür ortamının oluşmasına imkân doğmuştur. “Türk kültürünün etkisi özellikle şehirlerde ve ziraat yapılan bölgelerde yoğunlaşmış ve kabul görmüştür” (Bayraktar, 2012: 182). Bu durum, o dönem için Türk kültürünün Balkanlar’daki ağırlığının önemli göstergelerindedir. Söz konusu dönemde bu kültürün bir parçası olmanın bir prestij olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Khanari (2012: 8)

söz konusu durumu, “o dönemde Türk Kültürünün Balkan milletleri üzerindeki tesiri o kadar büyüktü ki hemen hemen her evde bir Türk köşesi bulundurmak âdet haline gelmişti” şeklinde örneklendirmektedir. Türk kültürüne ait unsurlar yaşam içerisinde çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. “Osmanlı İmparatorluğu’nun resmi dili olan Türkçe, Balkan dilleri arasındaki ilişkiyi doğrudan kurmamış; ancak bir üst dil olarak bu ilişkiyi güçlendirmiştir” (Xhanari 2012: 5).

Türk Dış Politikası’nda değişime neden olan önemli olaylardan biri, Soğuk Savaş döneminin bitmesidir. Türkiye’nin, bu döneme kadar daha ziyade Batı Blok tarafında statükocu bir anlayışla dış politik tutum aldığı söylenebilecektir. Soğuk Savaş dönemi sonrasında ise özellikle kültürel ve tarihsel birlikteliğe sahip olduğu coğrafyalarda önemli bir hareket alanı bulma fırsatı yakalamıştır ki bu bölgelerden en önde geleni de Balkanlar’dır. Söz konusu bölge, SSCB’nin dağılmasından sonraki konjonktürde, sistemsiz olarak bundan en fazla etkilenen ve bağımsızlığını ilan eden birçok devletin bulunduğu bir yer olmuştur.

“Yumuşak güç uygulamaları bağlamında bölgeye bakıldığında; 1990 sonrası Balkanlar ile özdeşleşmiş olan bu etno-dinsel çatışma olgusu, bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri belirleyen temel etken olmuştur” (Paçaoğlu, 2020: 42). Türkiye açısından bakıldığında ise Baskın Oran, Balkanlar’ın sahip olduğu önemi “Balkanlar Türkiye’nin hedefi olan Batı’ya maddi ve manevi olarak tek açılım yoludur” (2014: 273) şeklinde ifade etmiştir.

Özellikle “merkez ülke”, “cazibe merkezi” olma şeklinde ortaya koyulan dış politik vizyonlar sonrasında sıklıkla ortak geçmiş, tarih, kültür vb. unsurların vurgulanması suretiyle Balkanlar gibi belirli coğrafyalar üzerinde varlık gösterilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu noktada Türkiye, sadece tarihsel bağlarla birlikte gelen ortaklıklar dışında sahip olduğu demokratik cumhuriyet rejimi ve laik anayasal yapısıyla (eleştireye uğrayan tarafları olsa da) üzerinde etki alanı oluşturabileceği coğrafyalardaki ülkeler nazarında örnek ülke imajına sahiptir.

Balkanlar özelindeki politikalara dönecek olduğumuzda ise, Türk ve Müslüman azınlıklar özellikle yumuşak güç bağlamında politika oluşturma süreçlerinde en önemli ögeyi oluşturmaktadır. “Bu bağlamda Türk etnik kökenlilerin yanı sıra, Boşnak ve Arnavutlar Balkanlar’da Türkiye’nin etki sahasındaki önemli halklardır” (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 119). Kamu diplomasisi açısından bakıldığında, bu bölgede Türkçe’nin biliniyor olması da sürece katkı sağlayan bir unsurdur. “Yeni uluslararası sistemin çok kutuplu bir görünüme evrilmesi ile artan karşılıklı bağımlılık ilişkisi de Balkanlar’da zayıftır” (Paçaoğlu, 2020: 42). “Bölge ülkeleri ticari, ekonomik ve teknolojik ilişkiler anlamında, aralarındaki siyasi sorunlar nedeniyle ilerleme kaydedememekte; bu tür ilişkiler genelde dış aktörlerin eliyle yürütülmektedir” (Tüysüzoğlu, 2012: 97).

Yumuşak güç uygulamaları kapsamında kamu diplomasisine dair politikaların bölgeye ilgi duyan aktörler tarafından uygulanmakta olduğu söylenebilir. “Dış aktörlerin Balkanlar’a bakışında yumuşak güç uygulamalarını da içeren bu politika ve ilişkilerindeki çeşitlilik, bölgenin coğrafi olarak bu ülkeler açısından vazgeçilemez olmasından kaynaklanır” (Tüysüzoğlu, 2012: 97). Türkiye’nin bu alana ilgisi ve beraberindeki yumuşak güç politikalarına konu edilişi, belki olması gerekenden daha sonra başlamıştır ancak yine de özellikle yumuşak güç uygulamaları örneğinde Balkanlar, Türkiye için her zaman önemli bir bölge olmuştur.

Ak parti iktidarının söz konusu döneminde dış politika oluşturma sürecinde etkili isimlerden biri olan Davutoğlu bölgeyi de içine alan değerlendirmesinde; “Türkiye, ‘tehdit değerlendirmesi yaklaşımı’ anlayışını değiştirmeli, Orta Doğu’da, Asya’da, Balkanlar’da ve Transkafkasya’da, bölgesel siyasal sistemler içinde aktif bir sorumluluk alması” (Davutoğlu, 2004) gerektiğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Balkanlar, Türkiye’nin dış politikada paradigma değişimine giderek daha aktif bir politik anlayışla yaklaşılması gereken bölgelerden biri olarak gösterilmektedir. Özellikle bu coğrafya için en önemli yumuşak güç aracı ise kültür ve beraberinde kültür diplomasisi uygulamalarıdır. Yapılan insani yardımlarla birlikte, kültür diplomasisi çerçevesinde bu bölgede yaşamakta olan Türk ve Müslüman halklarla bu bağlamda geliştirilen ilişkiler önemlidir.

Yukarıda da değinildiği üzere Türkiye'nin Balkanlar üzerindeki Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma kültürel mirası, bu bölgede yumuşak güç uygulamaları için avantajlı bir temel sağlamaktadır. Balkanlar, yakın bir dönemde Avrupa'nın çok yakınında çatışmalara sahne olmuş, halen çatışma potansiyeline sahip olmasına rağmen gerek Avrupa'nın gerekse Türkiye'nin güvenliği başta olmak üzere ekonomik bakımdan da ihmal edilemeyecek bir bölgedir. Bu anlamda yumuşak güç uygulamalarının fazlaca görülebildiği bir coğrafya olma özelliğine de sahiptir.

Bilhassa Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde ve devamındaki yıllarda zaman zaman eleştiriye uğramış olsa da Osmanlı mirası temelinde dile getirilen söylemlerle bazı kesimler tarafından "Yeni Osmanlıcılık" olarak da tanımlanan kamu diplomasi faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. "Bu eleştiri temelde, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yönettiği topraklarda tekrar bir etki alanı oluşturmak istediği, İslamcı bir politika yürüttüğü ve Batı'dan uzaklaştığı düşüncesini içermektedir" (Paçaoğlu, 2020: 46).

Türkiye'nin yumuşak güç potansiyeline dair değerlendirmelere bakıldığında; bunun Balkanlar'dan başlayıp çok geniş bir coğrafyada etki gösterebilme kabiliyetinde olduğunun sıklıkla ifade edildiği de görülmektedir. Bu etki şekli son yıllara kadar askeri ya da teknolojik üstünlük merkezli değil, daha ziyade kültür üzerinden kendini gösterebilmiştir. Ancak Türkiye'nin askeri ve teknolojik alanlara dair öncelikle kendini dışarıya bağımlılıktan kurtaracak, sonrasında bunu ihraç edecek bir atılım vizyonu vurgusunun en azından söylem düzeyinde olduğu söylenebilir.

4.1.7. Asya ile İlişkiler

Coğrafi olarak Asya şeklinde ifade edildiğinde, esasında söz konusu bölge Çin'e, Japonya'ya kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bölge içinde yer alan ülkeler Türkiye için, gerek SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Türk Cumhuriyetleri ile kurabilecek iş birliği potansiyeli, gerekse dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlamış Çin gibi aktörlerin de artık hesaba katılmasının

gerekliliği açısından önemlidir. Asya lkeleri sahip oldukları hem enerji hem de genel olarak ekonomi bağlamındaki potansiyelleri açısından Türkiye'nin dış politikasında uluslararası alanda geliştirilmeye çalışılan ekonomik ilişkiler açısından ehemmiyet taşıyan bir bölge özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte Orta Asya, zellikle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin sahip olduğu bakış açısını yansıtan sert güç unsurları dışındaki uygulamaları için kamu diplomasisi, öncelikli ilişkilerin tatbiki açısından en elverişli bölgelerden biridir. Türkiye, SSCB'nin dağıldığı 1990'ların başındaki ilk yıllarda dış politika ve kendi gündemini meşgul eden sorunlar nedeniyle bu potansiyelden yeterince faydalanamamıştır. Ancak 2000'li yıllardan sonra "Orta Asya bölgesi, Türkiye için coğrafi olarak uzak olduğu halde, enerji bakımından zengin ve ticaret açısından yeni yönelimlerin ve yeni fırsatların açıldığı bir bölge olmuştur" (Shilibekova, 2013: 484). Ak Parti iktidarı döneminde de ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirme kapasitesindeki Asya lkeleri özellikle Türkiye'nin gerçekleşmeyen AB yeliği ve AB lkeleri üyelik ile ilgili isteksiz beyanları karşısında da masada alternatif iş birliklerinin oluşturulabileceği bir bölge olarak değerlendirilmiştir. "zellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye, daha rasyonel, dengeli ve karşılıklı iş birliğine dayalı politikalar izlemeye başlamıştır" (nal, 2018: 88). Söz konusu bölge için de yeni kurulan devletlerin ihtiyaç duyduğu yapılanma süreçlerinde ekonomik bakımından iş birliği alanı da sağlayacak yumuşak güç unsurlarının devrede olduğu ilişki biçiminin daha fazla fayda sağlayacağı düşünülmüştür.

"Kurumsal yapıların etkinliği ile daha isabetli bir alanın oluştuğu ilişkilerde rneğin, TİKA gibi kurumlar önemli bir işleve sahip olmuşlardır. "TİKA, eğitim programları, projeler ve teknik yardımlar vasıtasıyla bölgede aktif bir rol oynamaya devam etmektedir" (nal, 2018: 88). Bunların yanında eğitim alanında, gerek akademisyen gerekse ğrenci düzeyinde yürütülen eğitim programları, pek çok öğrenciye sağlanan burslar gibi faaliyetlerle Yunus Emre Enstitüsü, Kızılay, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, TMER ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin bölgedeki faaliyetleri de oldukça önemlidir.

“Ak Parti dönemi Türkiye dış politikasının en önemli olgularından biri de enerji politikalarında 1990’ların sonunda başlayan hareketliliğin artan bir şekilde devam etmesi olmuştur” (Balci, 2017: 305). Yakın coğrafyada yaşanan çatışmaların kaynağına bakıldığında da enerji meselesinin en önemli etken olduğu görülecektir. Enerji güvenliğini sağlayabilmek açısından tedarikçi çeşitlendirmesini sağlamak ve enerjinin teminini sağlayacak kaynakların keşfinin dış politikada sağlayacağı avantajlar oldukça önemlidir.

Türkiye’de gerek kendi enerji kaynaklarını keşfetmeye yönelik hamleler, gerekse sahip olduğu coğrafi konumu ile bir enerji koridoruna sahiplik yapmak noktasında bazı atılımlarda bulunmuştur. Bunlardan biri olan Şanghay İş birliği Teşkilatı (ŞİT), “Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan liderleri tarafından 2001 yılında kurulan bir bölgesel iş birliği örgütüdür” (Çomak ve Kutlu, 2013:416). ŞİT, Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası yakın siyasi, ekonomik ve askeri iş birliği içinde olduğu Türk Cumhuriyetleri’ni kapsayan Orta Asya merkezli olarak kurulmuştur (Demir, 2013: 387). ŞİT’in öncelikli konuları arasında güvenlik başta olmak üzere, bölgedeki terörizm, aşırılık içeren ve ayrılık talebinde bulunan faaliyetlerle mücadele etmek yer almaktadır. Türkiye’nin bu yapılanmadaki statüsü, “diyalog ortağı” şeklindedir. “Diyalog Ortaklığı statüsü gözlemci statüsüne sahip olmayan üçüncü ülkelerin Örgüt’le belirli alanlarda sınırlı iş birliği yapmalarına olanak sağlamaktadır” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020b).

Özellikle AB ile olan ilişkilerde üyelik noktasında mesafe kaydedilememesi, Türkiye’yi üst düzeyde beyanlara da yansıyan alternatif arayışlara itmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2016 yılında verdiği bir demeçte: “Şanghay Beşlisi içerisinde Türkiye niye olmasın?” (Tr.sputniknews.com, 2016) şeklindeki ifadesi bunun bir örneğidir. Türkiye açısından bakıldığında, ŞİT içindeki konumunun güçlendirilmesi, Batı ittifakında yer aldığı uzun dönem boyunca SSCB ve Orta Asya ile yürütülen mesafeli ilişkisi sonrasında sahip olduğu jeopolitik özelliği sayesinde bölgesel güç haline gelebilme hedefine katkı sağlayacaktır.

Bölge içerisinde bir diğer oluşum da ilki 2008 yılında toplanan Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu'dur. "Bu platformla Türkiye, bir taraftan Rusya'yı karşısına almayacak bir politik zemin oluştururken, diğer taraftan da Hazar enerjisinin Avrupa pazarına ulaştırılması için bölgenin güvenli hale getirilmesini amaçlamıştır" (Balcı, 2017: 305). Bu sayede bölgedeki gelişmelerde söz sahibi olabilme imkânı yaratılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu coğrafyadaki yumuşak güç uygulamalarına bakıldığında; öncelikle bu coğrafya ile ortak din, dil ve kültürel özelliklere sahip olunması, Türkiye açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bölge ile TİKA, YTB gibi kurumsal yapılar marifetiyle geliştirilen ilişkiler, eğitim alanındaki faaliyetler, dizi, sinema gibi kültürel araçlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Özellikle eğitim alanında SSCB'nin dağılması sonrasında oluşan büyük boşluk ilk etapta, 2016 yılında gerçekleştirilen darbe girişimi sonrasında faaliyet amaçları çok daha belirgin şekilde ortaya çıkan FETÖ tarafından yapılan okullar ile doldurulmuştur. Ancak söz konusu darbe girişiminden sonra Türkiye'nin müdahalesi ile her ülkede olmasa da diplomatik ilişkilerin iyi olduğu ülkelerde bu okulların devralınması gerçekleştirilebilmiştir. Afrika kıtasında bu konuda daha hızlı ilerleme kaydedilirken, Orta Asya'da Türk Cumhuriyetlerinin tamamı bu okulları Türkiye'ye teslim etmemiştir. "Bunun yerine isim değiştirerek, devlet kontrolüne alarak himaye etmeyi tercih etmişlerdir" (Şener, 2020). Örneğin bu ülkelerden sadece Özbekistan FETÖ'nün faaliyetlerini sonlandırırken, Kırgızistan'da ise örgütün doğrudan faaliyetleri bu tarih itibarıyla (2021 yılı) devam etmektedir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, Kafkasya ve Orta Asya bölgesi dış ticaret açısından önemlidir. Ancak bugünkü rakamlar da söz konusu coğrafyadaki ticaret hacminin tam olarak istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir. "Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılayan petrol ve gaz üreticileri olarak, tüm bölge ülkeleri ise Türkiye'nin ihracat pazarları olma açısından önemlidir" (Aydın, 2013: 510). Bunun yanında Türkiye'den yatırımcıların bu bölgedeki girişimleri ve son senelerdeki Türkiye'ye buradaki ülkelere yönelen yatırımlar önemlidir. Özellikle Avrasya coğrafyasında yer alan ülkelerin zayıf olduğu; ulaştırma, haberleşme ve genel olarak hizmet sektörleri

düşünüldüğünde Türkiye için bu alanlarda önemli bir potansiyelin varlığı söz konusudur. Ancak bu bölgedeki ülkelerin Türkiye'nin ihracatındaki payı istenilen seviyede değildir.

Genel bir değerlendirme ile bakıldığında geniş bir faaliyet alanında kendini gösteren TİKA gibi kurumsal yapılar bölgede önemli bir işleve sahiptirler. "Türk Dış Politikası'nda aktif politika ilkesinin yerleşmesiyle TİKA, başta Avrasya bölgesi olmak üzere birçok bölge ve ülkede Türk Dış Politikası'nın uygulama aracı konumunu üstlenmiştir" (Kardaş ve Erdağ, 2012: 169). Özellikle "Türk Cumhuriyetlerinin kurumsallaşmasında da rol oynamıştır" (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 155). TİKA'nın bölgedeki önemli faaliyetleri arasında yer alan projesi de, "14 ülke, 3 özerk cumhuriyet ve Kosova'da 18 Türkoloji Bölümü'nün" (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2018: 156) açılmış olmasıdır. Bunların yanında sağlık, kültürel programlar, değişim programları, alt yapıya yönelik yardımlar, insani yardımlar gibi pek çok alanda projeler oluşturulmuştur.

Yunus Emre Enstitüsü (YEE), TRT Avaz gibi kültürel ilişkiler geliştirme noktasında katkı sağlayabilecek kurumların faaliyetleri de söz konusudur. YEE'nin Afganistan-Kabil, Gürcistan-Tiflis, İran-Tahran, Kazakistan-Nur Sultan, Pakistan-Karaçi ve Lahor, Rusya Federasyonu-Moskova ve Kazan'da kültür merkezleri bulunmaktadır. "TRT Kurumu 1991'de TRT-Int(ernational) ve TRT-Avrasya kanallarını oluşturarak Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerine ulaşmak istediye de yayın yaptığı bölgede yüksek izlenme saatlerinde yayın zamanı alamaması, Türkçe yayın dilinin anlaşılabilmesi, programların o ülkelerde insanların beğenisini kazanmaması gibi nedenler yüzünden fazla başarılı olamamıştır" (Aydın, 2013: 509). 2010 yılında yayına başlayan TRT Avaz yayınları da yine bölgede sınırlı sayıda ülkelerin ilgisini çekebilmiştir. Ancak Türk dizileri ve filmleri kültürel bir ürün olarak bu coğrafyada ilgi ile karşılanmıştır. Bu anlamda kamu diplomasisi açısından önemli araç olmuşlardır.

Tüm bunlarla birlikte yumuşak güç uygulamalarını sadece kültürel ve tarihi bağlara dayandırılan uygulamalar kısıtlı bir avantaj sağlayacaktır. Bu yüzden bu coğrafyadaki ülkelerin gösterdiği farklılıklar, ihtiyaç duyduğu eksiklikler de dikkate

alınarak bunlara göre ilişki geliştirmek daha isabetli sonuçlara ulaşmayı sağlayabilecektir.

4.1.8. Latin Amerika Ülkeleri ile İlişkiler

Latin Amerika ve Karayipler bölgesiyle ilişkiler, 1800'lü yıllara dayanmış olsa da bu bölgeye, "1940'lı yıllardan itibaren mukim Büyükelçiliklerimiz açılmaya başlamıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020h). Türkiye Cumhuriyeti makamlarınca Cumhurbaşkanlığı nezdindeki ilk üst düzey ziyaret ise Merhum Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 1995 yılında gerçekleştirilmiştir. "Türkiye-Latin Amerika ilişkilerinin dönüm noktası ise 1998'deki "Latin Amerika'ya Açılım" politikası olsa da ne yazık ki 2006'ya kadar aktif bir şekilde uygulanamamıştır" (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 23).

Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politika yaklaşımından çok yönlü bir anlayışa geçmesi, Latin Amerika bölgesiyle olan ilişkileri de olumlu etkilemiştir. Teknolojik gelişmelerin iletişim ve ulaştırma alanlarında yarattığı kolaylıklar, Türkiye'nin çok yönlü dış politikalarının bu bölgede uygulanabilirliği açısından bazı olanaklar sağlamıştır. Latin Amerika ve Karayipler bölgesi de bu alanlardan biridir. Söz konusu ülkeler zengin doğal kaynaklara sahiptir. Bunun yanında gelişmekte olan ekonomilerinin olması bakımından bir potansiyel taşımaktadır. Küresel sistemde yabancı yatırımcılar tarafından da ilgi gösterilen bir bölge olma niteliğindedir. Ayrıca bölge ülkeleri bünyesinde oluşturduğu ekonomik birliktelik sağlayan örgütlerle küresel piyasalarda da etki yaratmayı sağlayabilmiştir.

Türkiye bağlamındaki ilişkilere döndüğünde; 1998 yılında eylem planına dönüşen çalışmalar, 2006 yılında da güncellenmiş, aynı yıl "Latin Amerika Yılı" ilan edilmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bölgeye ziyaretleri gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise Bakan düzeyinde, "Arjantin, Paraguay, Dominik Cumhuriyeti ve Meksika" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020h) ziyaretleri söz konusu olmuştur. Bölge ile ilişkiler ekonomik, siyasi, kültürel, kalkınma yardımları ve bölgesel örgütlerle ilişkiler bağlamında devam etmektedir. Siyasi ilişkiler çerçevesinde Meksika ve Brezilya ile ilişkiler "stratejik ortak"

seviyesinde yürütülmektedir. Bölgedeki ülkelerin büyük bir kısmı ile siyasi konularda, istişare mekanizması oluşturulmuştur. Türkiye'nin 2002 yılına kadar 20 Latin Amerika ülkesinden 6'sında büyükelçiliği bulunurken, 2002-2018 yılları arasında bu sayı 15 (Şili, Brezilya, Arjantin, Meksika, Venezuela, Küba, Kolombiya, Peru, Ekvator, Dominik Cumhuriyeti, Kosta Rika, Panama, Guatemala, Paraguay, Bolivya)'e çıkmıştır.

Latin Amerika ülkeleri ile ekonomik ilişkilere bakıldığında bir canlanma söz konusudur. Ancak bu bölge küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizlerden en çok etkilenen bölgelerdendir. Buna rağmen ilişkilerde bir ivmenin yakalandığı 2006 yılı ile bir kıyaslama yapıldığında, ticaret hacminde iki katı kadar bir artış yakalanabilmiştir. "Latin Amerika ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde son dönemde yoğunlaşan liberal temelli kurumsallaşma çabalarının dış ticaret verilerine somut şekilde yansıdığı gözlemlenmektedir" (Yetim, 2019). Açılan ticari ateşeliklerimizin sayısı artmaktadır. Bölge ülkeleriyle, ekonomiyi ve ticareti geliştirmeye yönelik anlaşmalar planlanmıştır. Prosedürlere bakıldığında, AB ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamış ülkelerin Türkiye ile de anlaşma sağlamış olması gerekmektedir. Ancak şu aşamada bu ülkelerden sadece Şili ile anlaşma gerçekleşebilmiştir. Şili ile serbest ticaret anlaşması imzalanmış olup farklı ülkelerle de bu anlaşmaları artırmak hedeflenmektedir. Geline aşamada Dışişleri Bakanlığı, "Ekvador, Kolombiya, Meksika ve Peru ile STA müzakerelerinin devam ettiğini ifade etmektedir. Bölgede öncelikli yatırım alanımız enerji olup TPAO/TPIC'nin Kolombiya ve Ekvador'da yürütmekte olduğu petrol arama çalışmalarının yanı sıra Venezuela'da arama ve işletme hakları elde edilmesine yönelik çalışmalarına devam etmektedir" (Küntay, 2012: 152).

Hizmet sektörü içerisinde THY'nin ortaya koyduğu çalışmalar da Türkiye'nin yumuşak güç uygulamalarına yönelik bir araç olarak gösterilmektedir. Bu noktada Latin Amerika ülkelerine özellikle 2016 yılından sonra farklı noktalara da uçuşlar konulmuştur. "THY uçuşları ekonomi, ticaret, turizm ve kültür gibi birçok alanda bölgeyle ilişkilerimize önemli katkıda bulunmaktadır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020h).

Bölgeye yönelik kalkınma yardımlarına bakıldığında, TİKA'nın faaliyetleri önem taşımaktadır. Bu faaliyetler Türkiye'nin küresel ölçekte varlığının görünürlüğü açısından önemlidir. "TİKA 2015 yılında bölgedeki ilk koordinasyon ofisini Meksika'da, ikincisini 2016 yılında Bogota'da açmış, 2012-2017 yılları arasında Eğitim, Sağlık, Su ve Hıfzıssıhha, Acil ve İnsani Yardımlar, İdari Birimlerin Geliştirilmesi, Sosyal İhtiyaçların Karşıllanması, Kültürel Hayata Katkı, Ulaştırma ile Tarım ve Hayvancılık sektörlerinde 11 milyon ABD doları civarında 127 proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020h).

Kültürel ilişkiler açısından Yunus Emre Enstitüsü'nün bazı ülkelerde açılması için çalışmalar sürmektedir. Bunun yanında çeşitli üniversiteler arasında iş birlikleri, Türkoloji bölümünün açılmasına yönelik çalışmalar, çeşitli burs programları söz konusudur. Ayrıca "kamu diplomamız ve ülkemizin tanıtımı açısından büyük önem verdiğimiz Anadolu Ajansı'nın LAK (Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri) Ofisi Ekim 2017'de Bogota'da açılmış ve İspanyolca yayın hayatına başlamıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020f).

LAK bölgesi ile gerçekleştirilecek ikili ilişkilerin istenilen seviyeye ulaşması için kurumsal yapıların birbirleriyle iş birliği önem taşımaktadır. Bu noktada Türkiye'deki TÜSİAD, MÜSİAD, TOBB, DEİK, Ticaret Odaları gibi kurumlar ve üniversitelerin bu konuda yapacakları organizasyonlar ve projeler bu sürece katkı sağlayacaktır. İlişkiler kurumsal bir boyut kazandıkça toplumlar arasında da iletişim olanağı artacak, birbirini tanıma fırsatı doğacak ve kültürel olarak da bir yakınlaşma sağlanabilecektir. Bu bakımdan ilişki geliştirilen coğrafyalardaki mevcut duruma adaptasyonun sağlanabildiği uygulamalarının bu bölgede yaratacağı imkânların farkında olmak ve bunu sağlayacak politikalar üretmek ve devamında bunları uygulamak önemlidir.

4.2.“CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ” DÖNEMİNDEKİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI

Bu bölüm Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dönemindeki yumuşak güç uygulamalarının, değişen hükümet sistemine geçiş ile başlayan süreçte, ülke grupları ve gerçekleşen yapısal değişiklikler bağlamında incelenmesini kapsamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte yumuşak güç uygulamalarının ülke gruplarına göre ele alınması bir önceki dönem ile kıyaslama olanağı verecek olup iki dönem arasında -varsa- farklılar belirlenip bunların sonuç kısmında tartışılması amaçlanmıştır.

4.2.1. AB ile İlişkiler

Öncelikle Türkiye'nin Batı ile ilişkileri sadece Cumhuriyetin ilanı sonrasında bulunduğu ittifaklar, üyesi olduğu ya da olmak için müzakere yürüttüğü kurumlar çerçevesinde değerlendirilemeyecektir. Bu duruma Ortaylı (2008, 156), “Türkiye'nin dokuz yüz yıllık tarihi Avrupa ile beraberdir; bunu kimse unutmazın” şeklinde dikkat çekmektedir. Uzun bir geçmişe sahip olunan Batı ile ilişkilerin ticarete, devletin teşkilatlanma biçimine ve askeri düzene etkisi olmuştur. Çok uzun bir süreye dayanan Batı ile olan ilişkiler özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada oluşan yeni güç dağılımı ile birlikte Türk Dış Politikası'nın aldığı şekli etkilemiştir.

Ak Parti iktidarı döneminde olduğu iddia edilen; Türkiye'nin yönünü Batı'dan çevirdiği şeklindeki eksen kayması tartışması da dikkate alınarak değerlendirme yapılırken ise daha derinlemesine bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Çok temelde, “Doğu Batı sorununun aslında suni bir sorun” olduğu, “coğrafi bakımdan bir geçerliliğinin olmadığı” (Ortaylı, 2020: 38-39) yönünde görüşler bulunmaktadır. Fakat bir güç denklemi olarak da Doğu Batı ikiliği çoğu kez karşımıza çıkmaktadır. Pragmatik bir bakış açısıyla değerlendirilen Batı ile ilişkiler Türkiye açısından Osmanlı'dan günümüze dinamik bir yapıdadır. “Türkiye'nin

Batı Bloğu içinde olması kendi güvenliği için önemli bir olgu” (Balcı, 2017) olmuştur. Şu belki baştan ifade edilmelidir ki: Batı ile kurumsal ittifakın devamlılığı düşüncesi halen ifade edilmekte olan bir hedefdir. Dönemsel olarak bakıldığında ise, son yıllarda Türkiye ile AB ilişkileri, tarafların birbirine karşı sorumluluklarını sürekli olarak hatırlattığı bir çizgide gerçekleşmiştir. Ak Parti iktidarının ilk dönemlerinde AB üyelik sürecine ilişkin duyulan heyecanın, sonuçlanamayan müzakere başlıkları neticesinde kaybolmaya başladığı sıkça ifade edilmektedir. Bu yaklaşımlar ise, Türkiye'nin ekseninin kaydığı iddialarını da beraberinde getirmiştir.

AB ile müzakere sürecini de örnek olarak gösteren Cumhurbaşkanı Erdoğan eksen kayması tartışmalarına yönelik olarak; “Bir eksen kaymasından bahsedenler, art niyetli değillerse Türkiye'nin yeni rolünü, çok boyutlu dış politikasını anlayamamış, kavrayamamış olanlardır ve AB ile katılım müzakerelerini başlatan, dikkatinizi çekiyorum, bu hükümettir” (Ntv.com.tr, 2010) ifadelerini kullanmıştır. Bu tartışmalara yönelik olarak, Eski Avrupa Parlamentosu (AP) üyesi ve eski Türkiye-Avrupa Karma Parlamento Komisyonu Eşbaşkanı Joost Lagendijk'de 2010 yılında AB üyelik süreci ile ilgili bir panelde:

“Ben bir eksen kaymasının olduğuna inanmıyorum, Türkiye hem AB müzakerelerini sürdürebilir hem de bölgesinde çok aktif olabilir. Bana kalırsa bu iki durum arasında bir bağlantı da var. Bence Türkiye'nin bölgesinde bu kadar dikkat çekici konumda olması, büyük ölçüde AB ile müzakere halinde bir devlet olmasından da kaynaklanıyor” (haberturk.com, 2010)

olduğunu ifade etmiştir. Eksen kayması tartışmasına biraz daha eleştirel bakan Turan ise (2017) Türkiye'nin durumunu, “eksensizleşme” olarak tanımlamış ve bu anlamda “dış politikada belirleyici olan kurumsal yapının dağıtıldığını ve politika yapımının kişiselleştiğini” belirtmiştir. Turan, Türk Dış Politikası'nın öngörülebilir olmadığını, “yani eş anlı olarak bir ülkeyle bir gün kavgalı, ertesi gün dost, ya da hem rakip hem işbirlikçi olabildiği” yönünde eleştirmiştir. Görülmektedir ki eksen kayması iddiası daha çok gündelik siyaset tartışmaları içinde, özellikle Batı ile olan ilişkilerde zaman zaman alevlenip zaman zaman sönen bir tartışmadır. Bu noktada Türkiye'nin AB üzerindeki yumuşak güç uygulamalarının zayıf kaldığı söylenebilecektir.

Türkiye, 9 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla yeni bir hükümet sistemine geçiş yapmış, AB ise önemli bir üyesi olan -ki Türkiye'nin üyelik sürecini destekleyen bir ülke olarak- İngiltere'nin 2020 yılında üyelikten çıkması (BREXIT) gibi, önemli bir değişim yaşamıştır. AB'nin ve Türkiye'nin ilişkilere dair zaman zaman sert açıklamalarına rağmen, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ocak 2021 yılındaki demecinde; AB üyeliğine ilişkin tutumunu, "Türkiye, maruz kaldığı çifte standarda ve engellemelere rağmen stratejik hedefi olan AB üyeliği yolunda kararlı tutumunu ve çalışmalarını sürdürmektedir" (cumhuriyet.com.tr, 2021 Mayıs) şeklinde ifade ederek, Türkiye'nin AB üyeliği noktasındaki vizyonunu yinelediği görülmektedir. Ancak bununla birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin AB'ye karşı B veya C planının olduğunu da pek çok kez vurgulamıştır. Esasında bu süreçte B planı olduğunu ifade eden sadece Türkiye olmamıştır. AB yetkilileri, Türkiye'ye karşı üyelik biçimini şekillendirecek, tam üyelik yerine, Türkiye'nin reddettiği, "stratejik ve imtiyazlı ortaklı" plan önerisini, daha güçlü bir şekilde ifade etmiştir. AB ülkelerinin üyelik sürecine ilişkin tutumunun Türkiye açısından değerlendirmesi ise, hükümetin önüne sürekli engeller çıkarıldığı, AB'nin dışlayıcı, "bir Hristiyan kulübü" gibi davrandığı şeklinde olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, "Eğer siz Hristiyan Kulübü değilseniz, üye yapmaya mecbursunuz" (Ntv.com.tr, 2010) ifadesi bunun örneklerindedir.

Batı ile olan ilişkimizin çok uzun yıllara dayandığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin AB'ye girme isteğinin daha pragmatik bir hedefe dayanmakta olduğunu, ekonomik açıdan önündeki bazı engellerin kaldırılmasının en önemli beklenti olduğunu söylemek olanaklıdır. Ancak AB ile ilişkilerde bir "bütünleşme" sorunu olduğu da ortadır. Ortaylı (2008: 6), buradaki temel sorunu, "sınaî ve teknolojik bilgi ve uyum yeteneği değil, bütünüyle kültürel yapı, kültürel tercihler gibi sorunlar etrafında biçimlendiğini" ifade etmektedir. Bu noktada ortaya çıkan kimlik olgusu temel bir sorun alanını oluşturmaktadır. "Kimliğin iyi saptanmasının toplumda birçok sorunu ve tıkanıklığı halledeceği" (Ortaylı, 2008: 85) vurgulanmaktadır. Bu açıdan AB ile olan ilişkilerle ilgili, "size muhtaç değiliz" ya da "tek alternatifimiz AB'ye girmektir" gibi keskin kanaatlerin ifadesinin sürece fayda sağlamayacağı düşünülmektedir.

Müzakere sürecinin AB tarafına bakıldığında ise, “Rönesans’tan beri Avrupa düşüncesi, ‘Türkleri bu birliğin içine alalım mı, almayalım mı, alırsak nereye koyalım?’ motifi etrafında dönmektedir” (Ortaylı, 2008: 158). Bu yüzden Avrupalı’nın “Doğu”ya olan yaklaşımı ve bakış açısı ilişkinin seyrini de etkileyen bir faktördür. Türkler için “barbar”, Asya için “atalet” olduğu düşüncesi Avrupalının yaklaşımlarında kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu tutum bir yana ilişkilerin sağlıklı yürümesi ve Türkiye’nin zayıf olduğu taraflar üzerine farkındalık sahibi olması önemlidir. Ortaylı (2008: 165), “özellikle Avrupa hukuk alanındaki bilgi eksikliğimize işaret etmekte ve bunun öğrenilebileceğini” ifade etmektedir.

Türkiye açısından, yaşanan müzakere sürecini olumsuz etkileyen bir diğer başlık, özellikle güvenlik sorununa yol açan iç meseleler ile ilgili olarak AB’den yeterli desteğin görülmemesidir. Türkiye’de bölücü ve toprak talebi içeren terörist faaliyetlerin, Avrupa’da insan hakları ve özgürlük talebi olarak değerlendirilmesi ve bu yapıların Avrupa topraklarında legal ya da illegal hareket alanı bulabilmelerinin ilişkilere zarar verdiği yönünde beyanlar, üst düzeyde ifade edilmektedir.

Türkiye’nin AB ile olan ilişkilerini bu bölge üzerinde oluşturduğu algı üzerinden değerlendirecek olduğumuzda; ilişkilerde yaşanan değişimin eksen kayması olarak tanımlanması olanak dahilindedir. Ancak burada önemli olan bu değişimin, söz konusu tanımlamayı karşılayıp karşılamadığıdır. Türk Dış Politikası’na dair daha bütüncül bir bakış açısıyla hatta Batılılaşma emarelerinin görüldüğü Osmanlı’nın son döneminden itibaren gözetilen politik yaklaşım, bunun Cumhuriyet dönemi sonrasındaki seyri ve değişen dünya koşulları dikkat alınması gereken hususlardır. Değerlendirmeye bu şekilde yaklaşıldığında günlük siyasetin ürettiği tartışmalardan ziyade duruma daha akademik yaklaşılabilecek ve daha sağlıklı, sistematik bir analiz yapma olanağı yakalanacaktır. Bu bakımdan yumuşak güç uygulamaları ele alınırken yapılacak değerlendirmeler eksen kaymasının olup olmadığından ziyade bir paradigma değişiminin var olup olmadığı üzerinden yapılmasının daha faydalı sonuçlar üreteceği düşünülmektedir.

Bu dönem içerisinde yaşanan gelişmelerin ülkeler arasındaki etkilerine bakıldığında ise, Türkiye'nin AB üyelik sürecini destekleyen ülkelere biri olan İngiltere'nin AB'nin karar alma organlarından ayrılmış olması, Türkiye açısından diplomatik anlamda bir dezavantaj oluşturmuştur. Ancak İngiltere (Birleşik Krallık) ile ilişkilerde, 'AB üyesi olmayan, NATO Müttefiki iki Avrupalı ülke' sayfası açılmıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). İki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması, "20 Nisan 2021'de yürürlüğe girmiştir" (ticaret.gov.tr, 2021a).

AB üye ülkeleri ile olan ilişkiler genel anlamda bakıldığında her üye ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdiği politik yaklaşımlarla da şekillenmektedir. Örneğin Fransa'yla "2020 yılında ilişkilerimiz, bölgesel konulardaki görüş ayrılıklarımız (başta Doğu Akdeniz, Libya, Suriye ve Yukarı Karabağ olmak üzere), Fransa'nın ülkemize yönelik menfi söylem/eylemleri ve son olarak Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un İslam'a ilişkin açıklamaları nedeniyle gergin bir süreçten geçmiştir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). Bu süreç boyunca, göçmen krizine ilişkin konular, başta Almanya ve diğer AB üyeleri nezdinde karşı karşıya gelinen diğer başlıklar arasında olmuştur.

4.2.2. ABD ve NATO ile İlişkiler

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri bu dönem boyunca, özellikle bölge politikalarındaki farklı bakış açılarının oluşmasıyla, zaman zaman gerilim göstermiştir. İki ülke özellikle Türkiye'nin NATO dışındaki ülkelere satın aldığı savunma sanayine yönelik ekipmanların temini ve kullanımı konusunda karşı karşıya gelmiş ve bu durum Türkiye'nin NATO üyeliği tartışmalarını da alevlendirmiştir. Esasında NATO üyeliği sert güç unsurları çerçevesinde ele alınacakken, Türkiye'nin üyeliğinin sorgulanıyor olması, ülke imajını olumsuz olarak etkilemeye yönelik tersi yönde bir yumuşak güç uygulamasıdır. Tüm bu süreçte Türkiye'ye yönelik 'eksen kayması' iddialarının da daha sık dile getirildiği görülmüştür.

Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olmuş, 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) başvuruda bulunmuştur. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış politikada ABD'ye yakın ve hatta "teslimiyetçi bir yaklaşımla"

(Mert, 2019), davranıldığı şeklindeki yorumlarla sıklıkla karşılaşılmıştır. Türkiye'nin jeopolitik konumu da özellikle ABD açısından onu SSCB'nin karşısında önemli bir oyuncu haline getirmiştir. Bir yandan Türk dış politikası kontrol altında tutulmak istenirken diğer yandan SSCB'ye karşı onu çok güçsüz bırakmak, arzu edilen bir durum olmamıştır.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde müttefiği olduğu NATO'nun ciddi güvenlik risklerine sahip bir üyesi olmuştur. Bu yüzden sadece ABD ya da Rusya gibi büyük oyuncuların çıkarlarına yönelik aksiyon alan bir ülke olmaktan kaçınan bir yaklaşım içinde olduğu düşünülmektedir. Politika oluşturma ve uygulama sürecinde etkili isimlerden birinin yapmış olduğu tanımlama ile “diğer ülkelerin yapmış oldukları ittifaklara saygılı fakat kendi de milli çıkarları ve hedefleri doğrultusunda merkez ülke konumu oluşturmaya yardımcı olacak farklı ittifak ilişkileri içinde bulunabilen ve bu sayede hem ülke olarak konumunu güçlendiren hem de kendisine yönelik güvenlik risklerini bertaraf etmeyi amaçlayan bir yaklaşım içindedir”.

2018 yılında Türkiye ve ABD'nin Stratejik ortaklığa ilişkin ortak açıklamalarında: “Türkiye Cumhuriyeti ve ABD, müttefik ve stratejik ortak olarak, birbirlerinin güvenliklerine ve savunmalarına karşılıklı ve tartışmasız bağlılıklarını teyit” (tr.usembassy.gov, 2021) ettiklerini ifade etmiştir. Ancak sürecin devamında yaşanan gerilimler, farklı ilişki biçimlerinin tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu döneme dair iki ülke arasındaki ilişkilerle ilgili hazırlanan bir raporda (Kardaş ve Ünlühisarcıklı, 2020), “dört ana soruna işaret edilmiş, bunlar stratejik çerçeve eksikliği, güvensizlik sorunu, ilişkilerin kurumsal temellerinin gerilemesi ve ilişkilere yönelik halk desteğinin azalması olarak sıralanmıştır”. Dikkat edildiğinde, soruna işaret eden başlıkların büyük çoğunluğunun yumuşak güç uygulamalarının zayıflığından kaynaklandığı görülmektedir. Bu noktada, “ABD’de yönetim değişikliği, Türkiye’de başkanlık sistemine geçiş gibi değişen koşulları da hesaba katarak ilişkiler üzerinde düzenli aralıklarla stratejik gözden geçirme çalışmalarının yürütülmesi” (tr.usembassy.gov, 2021)nin tavsiyesi söz konusudur.

Türkiye ve ABD'nin ilişkisi, "köklü müttefiklik" ilişkisi olarak tanımlanıyor olsa da son dönem ilişkilerde ciddi sorunlar yaşanmıştır. "Ulusal güvenliğimizi doğrudan ilgilendiren çeşitli konularda ABD'deki, ülkemiz karşıtı lobi ve grupların da etkisiyle 2020 içinde de sorunlar yaşanmaya devam etmiştir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). Türkiye'nin 2016 yılında yaşadığı darbe girişimi sonrasında, ABD'ye kolilerce belge gönderilmiş olmasına rağmen, ABD, FETÖ'ye karşı mücadelede beklenen iş birliğini göstermemiştir. Ayrıca ABD'nin, Türkiye'nin terörist unsurlar olarak tanımladığı, PKK/YPG/PDY'yle iş birliği devam etmiştir. "Ülkemize karşı tek taraflı CAATSA (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası) yaptırımlarının uygulamaya konulması ikili ilişkilerimizin temellerine zarar veren ilave bir gelişme olmuştur" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). Bu yönüyle etkin yumuşak güç uygulamaları bir yana iki ülke arasında diplomasi, Türkiye açısından istenilen sonuçları elde etmenin çok uzağında olmuştur.

Bunlarla birlikte Türkiye'nin uluslararası alanda imajına zarar verecek olan sözde "Ermeni Soykırımı" yasa tasarısı 29 Ekim 2019'da (ki Türkiye için önemli bir gün olan 29 Ekim'in seçilmiş olmasının kendilerince bir anlamı olduğu düşünülmektedir) Temsilciler Meclisi'nde kabul edilmiş olup 12 Aralık 2019 tarihinde de ABD Senatosu karar tasarımı kabul etmiştir. "Tehcir kararının Ermenilere karşı 'soykırım' yapmak için alındığını iddia etmek, kararnamenin amacı ve daha da önemlisi Osmanlı Devleti'nin büyük güç davranışı ve benlik algısı ile çelişmektedir" (Udum, 2020: 229) Zira "Osmanlı Devleti'nde devlet geleneğine göre padişahın görevlerinden biri, tebaa haklarını (reaya) güvence altına almak ve vergileri karşılığında onları adaletsizlikten korumak" (Aktaran, Udum, 2020:229; Shaw, 2004:150) olmuştur. Bunun yanında, "1908'de II. Meşrutiyetle birlikte (de) iktidara ortak olan İttihat ve Terakki, modern, merkezi bir ulus devlet yaratılmasını hedefleyerek, bunun en temel ilkesinin vatandaşlık kurumu olduğuna inanmış ve tüm üyelerin eşitlik ilkeleri dahilinde, sadece devlete karşı sorumlu olmalarını sağlayacak bir yapı kurmayı planlamıştır" (Güzel Polat, 2011: 135). Tüm bu uygulamalardaki amacın imparatorluğu oluşturan tüm unsurların bütünlüğünü sağlamak olduğu söylenebilecektir. Bu noktada bu birleştirici unsurları öne çıkarmak bağlamında ilan edilen, çeşitli vesilelerle

belirlenen yıldönümü kutlamaları bu niteliktedir. “Bunlara örnek olarak İkinci Meşrutiyet’in yıldönümlerinde kutlanan ‘İyd-i Milli-yi Osmanî’ (Osmanlı Ulusal Bayramı), II. Meşrutiyet Meclisi’nin toplandığı günün yıldönümünde ‘Meclis-i Millinin Yevm-i Küşadi’, ‘Mektepliler Bayramı’, ‘Çocuklar Bayramı’, ‘İdman Bayramı’ gibileri” (Üstel: 2004: 28-29) verilebilecektir. Geçmişten verilen örnekler de dikkate alındığında, sözde “soykırım”ın, günün sonunda tanınmış olması Türkiye’nin ABD’ye yönelik yumuşak güç faaliyetlerinin, istenilen etkiyi yaratamadığının önemli örneklerindedir.

ABD’de, lobicilik faaliyetleri yasaldır ve bu yapıların politika oluşturma süreçlerindeki etkisi çok büyüktür. Yaşanılan politik sonuçlar da göstermektedir ki; Türkiye, bu noktada adaptif bir yaklaşım geliştirememiş, ABD özelinde, kendi politikalarını etkili bir şekilde ifade edebileceği ve istediği sonuçlara ulaşmada yardımcı olacak ilgili kurumlarını yeterince oluşturamamıştır. Şu anlaşılmalıdır ki ABD’de, Türk Günü’nde New York’da yürüyüş yapmak, etkili siyasi ilişkiler geliştirmek için yeterli değildir. Elbette yürütülmekte olan diplomatik faaliyetler bulunmaktadır. Ancak ikili ilişkilerde, Türkiye açısından görülen problem alanlarının iyileştirilememesi dikkate alınması gereken bir durumdur. ABD örneğinde de o ülkenin gerçeklerine hitap edecek etkin lobi kuruluşlarının oluşturulmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

4.2.3. Rusya ile İlişkiler

Dış politikanın belirlenmesi, bir ülkenin ulusal çıkarları etrafında şekillenirken, bu belirleme sürecine, dünyada yaşanan değişim ve gelişmelerin etki etmemesi düşünülemeyecektir. Özellikle Soğuk Savaş döneminin hemen sonrasında uluslararası alanda oluşan yeni koşullar Türkiye’nin nasıl bir pozisyon alması gerektiğine dair önemli bir sorun olmuştur. TDP’de “çok yönlü dış politika” geliştirmeye yönelik ihtiyacın, konjonktüre bağlı olarak bu dönem itibarıyla oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu noktada karar vericilerin yaklaşımının TDP’nin önemli özellikleri arasında gösterilen, “pragmatik” bir bakış açısıyla, yaşanan değişimlere cevap verme yönünde olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, Soğuk Savaş döneminin ardından radikal bir değişim şeklinde kendini

göstermemiştir. Yine TDP'nin bir özelliği olan denge politikası ile dünyada yaşananları yorumladığı ve bu doğrultuda politikaya yön verilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Bu evrede TDP pragmatik bir yaklaşımla, yeni ilişkiler geliştirmeyi hedeflemiştir. Ancak temelde yine Batı ittifakının içinde yer almıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde, Türkiye ekonomisinin bazı özelliklerinde hassasiyetler olsa da gösterdiği büyüme performansı ve geçmişten günümüze kadar sahip olduğu jeopolitik konumuyla, bulunduğu coğrafyada görmezden gelinemeyecek bir güç olmuştur. Bu durum Türkiye'yi "çok merkezli dünya ekonomisi çevresinde oluşan yeni güç dengelerinin bir parçası" (Kut, 2010: 41) haline getirmiştir.

Son dönem Rusya ilişkilerine bakıldığında ise, 2015 yılında yaşanan "uçak krizi" sonrası ilişkiler diplomatik ve ekonomik düzeyde gerilemeye uğramış, iki ülke arasındaki ilişkiler yaşanan krizin arkasında farklı gerçeklerin olabileceğinin anlaşılması ve "pek çok kaynak tarafından CIA yönlendirmeli bir darbe teşebbüsü olarak görülen 15 Temmuz FETÖ kalkışması sonrasında ilişkiler hızlı bir şekilde düzelmiştir" (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 222). Yaşanılan bu krizin sonrası, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik uyguladığı vize serbestliliği kaldırılmış ve bu tutum ancak "23 Ekim (2020)'de imzalanan bir kararla ülkemiz, Rusya'nın bütün bölgelerine e-vize ile seyahat imkânı tanınan ülkeler listesine dahil olabilmıştır.

Bunlarla birlikte Rusya, Türkiye'nin en önemli enerji tedarikçilerindendir. Bu dönem içinde buna ilişkin önemli gelişmelerden biri, "2020 yılında Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı projesi tamamlanmış" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a) ve açılışının iki ülke devlet başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiş olmasıdır. Ülkeler arasında enerji sektörü ile ilgili gerçekleştirilen faaliyetlerden bir diğeri de Akkuyu Projesi olmuştur. Söz konusu projenin temeli 2018 yılında atılmış olup, Haziran 2020'de inşaatı başlamıştır. Aynı yıl içinde, "2020 yılında, Karayolu Taşımacılığı Anlaşması'nın yanısıra, Yukarı Karabağ'da ateşkesin kontrolü için Azerbaycan topraklarında kurulacak Ortak Türk-Rus Merkezi ile ilgili Mutabakat Zaptı, iki ülke arasında aşı geliştirilmesine ilişkin Mutabakat Zaptı, havayolu ve demiryolu taşımacılığında yenilikçi projelerin uygulanmasına ilişkin Mutabakat

Zaptı ile Dışışleri Bakanlıkları arasında 2021-2022 İstışare Planı imzalanmıştır” (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2021a).

Yine iliřkilerde yařanan dűzelme sonrasında, ۆzellikle yakın cođrafyada yařanan sorunlara Rusya'nın da műdahil olması, karřılıklı műzakereleri beraberinde getirmiřtir. Bu műzakerelerin ihtivasında sert gűç unsurlarını barındıran konuların çođunlukta olması sۆz konusu olmasına rađmen; iliřkilerde etkin diplomasi faaliyetlerinin ve etkileri zamanla kendini gۆsterebilecek iki ۆlke dinamiklerine uyumlu ve karřı tarafın sahip olduđu ۆzelliklere dair, dođru özűmlendirmeler barındıran faaliyetlerin uygulanmasının çok ۆnemli olduđu tekrar anlařılmıřtır.

Bu dۆnem içerisinde mevcut literatűrde “yumuşak gű” faaliyeti olarak gۆsterilen uygulamalardan bir diğeri de, “Tűrkiye ile Rusya arasındaki ‘2019 Kűltűr ve Turizm yılı’ anlaşması” (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 215) olmuştur. Bunu kapsayan faaliyetler TĐKA tarafından desteklenmiştir. Bu kapsamda TĐKA'nın desteğiyle, Rusya'nın halk danslarında en ۆnlű temsilcisi “Lezginka” Yalova'da gۆsteriler yapmış ve Avar, Kumuk, Nogay, Lezgi, Azeri, Ahıska kۆkenli sanatçıların sahnelediği dans gۆsterisine Dağıstan Devlet Akademik Halk Dansları Topluluđu Lezginka'nın başkanı ile Rusya Federasyonu İstanbul Bařkonsolosu da katılmıştır” (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 215). Bir başka etkilik de Moskova'da, iki ۆlke diplomatları tarafından çekilen fotoğrafların yer aldığı bir serginin açılması olmuştur. “Bu tűr organizasyonların hem diplomatik alanda yaratacağı sinerji hem de karşılıklı kűltűrel tanıtıma katkısı dikkate değerdir” (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 217).

řu ařamada etkili olarak gۆsterilen, “yumuřak gű” etkisi yarattıđı ifade edilen unsurlardan bir diđeri de Tűrk dizileri olmuřtur. Rus hűkűmeti tarafından yayınlanması konusunda ilk etapta mesafeyle yaklařılan Tűrk dizileri, sonraki yıllarda daha fazla genel izleyici kitlesine ulařabilecek mecralarda yayınlanmaya bařlamıřtır. ۆzellikle yayınlanan dizilerin tarihi içerikli olması ve bunun oldukça bűyűk ilgi gۆrmesi dikkat çekicidir. Rusya'da Tűrk sinemasının daha geniř kitlelere ulařmasını sađlayacak faaliyetler olarak; “Tűrkiye-Rusya Karřılıklı Kűltűr ve Turizm Yılı kapsamında, Moskova YEE ve Tűrkiye'nin St. Petersburg Bařkonsolosluđu iř birliđiyle Rodina sinemasında “Tűrk Sineması Gűnleri”

başlamış; etkinlik kapsamında 7 Türk filmi Rusça altyazı ile gösterime girmiştir” (Sabah, 2019). 2021 yılında bu yöndeki kültürel faaliyetler yine devam etmiş olup; “Rusya’da Yunus Emre Enstitüsü ve Sinema Genel Müdürlüğü iş birliğiyle ‘Moskova Türk Filmleri Haftası’ düzenlenmiştir” (Trthaber.com, 2021). Ayrıca, bu etkinliklerin ardından, “18-20 Kasım’da “St. Petersburg Türk Filmleri Haftası” ve 26-28 Kasım’da “Yekaterinburg Türk Filmleri Haftası” etkinlikleri de izleyicilerle” (Trthaber.com, 2021) buluşmuştur. Bunların yanında Kızıl Ordu Korosu’nun Türkiye’de verdiği konser, Mehter Takımı’nın da Rusya’daki gösterisi “tarihi savaş sembollerinin bile iki ülke halkları nezdinde sanatsal anlamda pozitif bir unsura dönüşebileceğini göstermiştir” (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 222).

Yumuşak güç uygulamalarında katkısı olan kurumlar arasında gösterilen THY’nin, hizmet kalitesinde ve kurmuş olduğu ulaşım ağı yapısıyla dünya çapında yakaladığı başarıyı, Rusya’da da gösterdiği söylenebilir. Bu noktada İstanbul’un merkezi istasyonlardan biri olması ve bunun Rusya’dan pek çok noktaya uçuşta aktarma noktası oluşturması oldukça önemlidir.

Bu aşamada diğer önemli kurumlardan biri olan Yunus Emre Enstitüsü’nün, Rusya’da sadece Moskova’da merkezinin bulunuyor olması yeterli değildir. Bunlar arasında önceliğin Türk soylu halklar ve Türkiye’ye gönül bağı olan Rusya Müslümanlarının çoğunlukta olduğu şehirlere verilmesinin yerinde olacağı” (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 223) ifade edilmektedir. Kültür merkezlerinin sayısının arttırılmasıyla birlikte, Türkçe dil kursları, seminer, sergi gibi kültürel ve eğitsel faaliyetlerin sayısının arttırılması Türkiye’nin tanıtılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Bunlarla birlikte, Rusya’daki Müslümanlarla etkileşimi arttırması açısından Diyanet İşleri Başkanlığı’nın faaliyetleri de önemlidir. “Diyanet’in yardım, iftar ve kurban eti dağıtımı gibi konularda din, etnisite gibi farklılıkları gözetmemesinin gayrimüslimleri de etkilemekte” (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2019: 223) olduğu ifade edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın faaliyetlerinin, radikal faaliyetlerin zayıflamasında da önemli bir rol alma potansiyeli bulunmaktadır.

Tüm faaliyetler düşünüldüğünde, Türk soylu vatandaşının sayısı dikkate değer olan bir ülkede, gerçekleştirilen faaliyetlerin ilerleyen dönemlerde politik avantajlar oluşturmaya önemli katkısı olacağı düşünülmektedir. Türkiye için

Rusya ile ilişkiler, hem komşu ülke olması hem de Rusya'nın dünya siyasetinde eski gücünü tekrar yakalamaya başlayarak önemli bir aktör haline gelmesi sebebiyle önemlidir.

4.2.4. İran ile İlişkiler

Son dönem İran ilişkilerinde, İran'ın gerçekleştirmiş olduğu yumuşak güç uygulamalarına ilişkin çalışmalara rastlanırken, Türkiye'nin İran ile ilişkilerindeki yumuşak güç uygulamalarına dair akademik çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu durum, konuyla ilgili akademik çalışma yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilere geçmeden önce, TDP'nin temel özelliklerinin, sahip olduğu deneyimler, jeopolitik konumu, hariciye bürokrasisinin yerleşik ideolojik kalıpları, iç politik dinamikler, bölgesel ve küresel gelişmeler etrafında şekillendiğini ifade etmek gerekir. 1999'dan sonra söz konusu bütün faktörlerde değişim yaşanmıştır (Oğuzlar Tekin, 2017: 78). Esasında bundan da önce "Türkiye'de kendisini sadece Batı medeniyetine ait gören geçmiş kimlik anlayışının yerini daha esnek ve çoklu, yeni medeniyetsel kimlik yaklaşımıyla yer değiştirme" (Parlar Dal, 2012: 205) durumuna çeşitli çalışmalarda işaret edildiği görülmektedir. "Ulus-devlet temelli dış politika üzerinden ulus devletler üzerine inşa edilen modern Batı medeniyetinin bir parçası olmaya çalışan geleneksel Kemalist anlayıştan farklılaşmakta" (Balcı, 2017: 314) olduğunun ifade edildiği görülmüştür. Yaşanılan bu değişimin de dış politikada daha geniş bir hareket alanı yaratılmasını sağladığı söylenebilir. Ancak bu çok yönlülüğün AB ile olan ilişkilerdeki reform sürecinde, özellikle Ak Parti iktidarının ikinci dönemi itibarıyla bir motivasyon düşüklüğü ve müzakerelerde yaşanan durgunlukla eş zamanlı olarak yaşanması, Türkiye'nin daha çok Batı dışındaki aktörlere yöneldiği şeklinde yorumlara neden olmuştur.

ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar konusunda Türkiye'nin İran'ın yanında aldığı tavır, elbette Türkiye-İran ilişkilerine olumlu bir ivme kazandırmıştır. Aralık 2018'de DEİK/Türkiye-İran İş Formu açılışında konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, "ikili ekonomik ilişkilerin arzu edilen noktaya taşınması hususunda ABD'nin İran'a yönelik uygulamaya koyduğu yaptırımlar meselesini birlikte aşmaları gerektiğini

vurgulamış” (deik.org.tr, 2021) ve ikili ticaret hacminin 30 milyar Dolar seviyelerine ulaşmasına dair hedefi de ortaya koymuştur. Bu çerçevede “ortak bir organize sanayi bölgesi oluşturma kararının verildiği” belirtilmiştir. İran Cumhurbaşkanı Ruhani ise, ortak organize bölge kurulması ile ilgili amaçlananın iki ülke sanayinin gelişmesine ve büyümesine önemli katkı sağlayacağına işaret etmiştir. Ruhani, ayrıca Türkiye ile İran arasındaki enerji konusundaki ilişkiler çerçevesinde; “Enerji konusunda tam anlamıyla hazırız. Hammadde, yer bizden, gerekli imkânlar bizden, yatırım sizden. (...) Biz iyi bir plan yaparak bu krizi fırsata çeviriz” demiştir. İlgili forumda, bölge güvenliğine yönelik Türkiye, İran ve Rusya’nın arasında gerçekleşen zirvelerin önemine de dikkat çekilmiş ve bunların devamının geleceğini de ifade edilmiştir.

Haziran 2019’da Türk Dışişleri Bakanı’nın İran’a yaptığı ziyarette ise istişare planı imzalanmış ve bu kapsamda, “2020 yılı içerisinde 29 Temmuz’da videokonferans yöntemiyle “Türkiye-İran Enformasyon İstişareleri”, 20 Ekim’de yine videokonferans yöntemiyle “Konsolosluk istişareleri” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a) gerçekleştirilmiştir. Ayrıca aynı yıl içinde “diplomatik temsilciliklerin taşınmazlarına ilişkin Mutabakat Zaptı” da imzalanmıştır.

Türkiye’nin dış politikada geliştirdiği ilişkiler, Batı dışında aktörlerden biri olan, İran özelinde değerlendirildiğinde, ilişkilerin tarihsel bir derinliği olduğu, oluşturulacak politikaların ortak çıkarlar etrafında geliştirilmesinin zorunluluğu ortadadır. “2020 yılında salgın koşulları nedeniyle karşılıklı üst düzey ziyaretlerin kısıtlı sayıda gerçekleştirilebilmesine karşın, kurumsal ilişkilerimizin temelini oluşturan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi, Sayın Cumhurbaşkanımız ve İran Cumhurbaşkanı Ruhani eş başkanlıklarında 8 Eylül’de videokonferans yoluyla düzenlenmiş; ikili, bölgesel, uluslararası konularda işbirliğinin ilerletilmesi yönünde mevcut irade bir kez daha en üst düzeyde teyit edilmiştir” (T.C: Dışişleri Bakanlığı, 2021a).

Ekonomik ilişkilerin dışında Türkiye-İran ilişkileri değerlendirildiğinde; iki toplumun birbirini daha iyi tanımasını sağlayacak faaliyetlerin eksikliğinden bahsedilebilir. Türk toplumunun, İran’ı yeterince tanımadığına işaret eden İlber Ortaylı’nın,

“İran tarihini bilmezsek Türkiye tarihini öğrenemeyiz. Çünkü İran’ın Safevi ve Kajar hükümdarları da Türk’tü... Bugün de hâlâ yaklaşık 40 milyona yakın İran Türk’ü devlet yönetiminin hemen hemen her kademesinde görev yapıyor. Ve kendilerini İran’ın en önemli sacayağından biri olarak görüyorlar. Nitekim, İran’ın en zengin iş adamları arasında çoğunluklu İran Türkleri dikkat çekiyor. İran Türkleri kendilerini İran’a ait hissettikleri kadar Türkiye’ye karşı da yakın hissediyor. Türkiye ile iş yapma tercihleri önde gidiyor” (Bayer, 2016).

Yönündeki tespiti önemlidir. Buradan hareketle, İran’da yaşayan İran Türkleri iki ülke arasında geliştirecek ilişkilere önemli katkı sağlayacak bir potansiyel olarak görülebilir. Bununla birlikte, iki ülkenin bölgede önemli aktörler olması ve kendi etki alanlarını genişletme gayretleri bir rekabet ortamı da oluşturmaktadır. Özellikle 1979 İran İslam Devrimi sonrasında oluşan rejim kaynaklı rekabet zaman zaman ilişkilerde gerilimlere neden olmuştur. “Bu bağlamda Türkiye ve İran rejim ihracı meselesi yüzünden birbirlerine karşı temkinli davranmışlar; birbirlerinin siyasi yönetimlerine de eleştiriler getirmişlerdir” (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2015: 153). Bugüne kadar gelinen süreçte Rekabet ve iş birliğine dayanan bu ilişki biçiminin dengeli bir şekilde yürütülmesi önemlidir. “Türkiye, çok boyutlu kimliği ve Müslüman bir toplumda laik demokrasiyi başarabilme kabiliyetiyle hem yumuşak hem de sert gücünü kombine edebilen, modernite, demokrasi ve güvenlik arasındaki ilişkiyi kurabilen, ekonomik dinamizm ile kültürel kimliği jeopolitik güvenlik meseleleriyle birleştirebilen az örneklerden biri olarak göze çarpmaktadır” (Keyman, 2010a: 12). Söz konusu özellikleriyle bu coğrafyada “model ülke” olarak gösterilmesinin, İran üzerindeki etkilerini ve iki ülke arasındaki ilişki geliştirilebilecek alanları inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

4.2.5. Orta Doğu ile İlişkiler

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin özellikle ikinci iktidar döneminin sonlarına doğru Türk Dış Politikası’nda gösterdiği yaklaşım daha çok “eksen kayması” tartışması ile birlikte ya da bu kavram üzerinden ifade edilmeye başlanmıştır. Bu iddia “temelde Türk dış politikasının Orta Doğu’ya yönelik artan angajmanından ve aktivizmden hareketle Türkiye’nin geleneksel olarak sürdürdüğü Batı odaklı dış

politikadan bir kopuşu yansıttığı tezine dayanmaktadır” (Aktaran, Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 30).

Eksen kavramı, sistem içerisinde uluslararası politikalar oluşturulurken oyun kurucu aktörlerin etki gücüyle oluşan iş birlikleri, ittifaklar, kurumsal yapılar etrafında şekillenen bazen ikili ortaklıklar bazen de çoklu bloklar halinde bölgesel veya küresel bir hakimiyet alanı oluşturmaya çalışan yapılar olarak da tarif edilebilir. Eksen Kayması ise, “bir ülkenin var olan ittifak ilişkilerinden ve temel yönelimlerinden bir biçimde koparak başka yönelimlere ve ittifak sistemine girmesi anlamına gelmektedir” (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 30).

Türkiye açısından bakıldığında; oluşturulan dış politika kurgusu ile ilgili farklı yorumlama biçimleriyle karşılaşıldığı görülmektedir. Osmanlı mirasına yönelik değerlendirmeler bunlardan biridir. Bazılarınca bu, “Türkiye’nin nüfuz alanı yaratmaya çalıştığı bir seküler politika olarak görülürken, diğerleri ise bu tabiri derinde yatan İslamcı bir gündemin varlığına vurgu yapmak için kullanılmaktadırlar” (Kardaş, 2011: 22). Bu aşamada Orta Doğu ile geliştirilen ilişkiler ise Türkiye’nin Batı’ya arkasını döndüğü ve bir eksen kaymasının yaşandığı şeklinde yorumlamalara neden olmuştur. Burada AB ile müzakerelerde yaşanan tıkanma ile birlikte Orta Doğu ile geliştirilen ilişkilerin aynı döneme denk gelmesinin tartışmaları daha da artırdığı dikkat çekmektedir. “Bu tartışmanın hızla iç siyasette yaşanan iktidar mücadelesi bağlamında devreye sokulduğu ve Ak Parti’nin Türkiye’yi Batıcı karakterinden uzaklaştırdığı, hatta İslamlaştırdığı eleştirileri yapılmaya başladığı” (Balcı, 2017: 308) yönünde değerlendirmelerde olmuştur. Bu eleştiriler, muhalefet ve daha ziyade Batı merkezli düşünce kuruluşları ve siyasetçiler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

TDP’de güvenlik merkezli dış politika anlayışından çok boyutlu ve proaktif dış politika anlayışına yönelimin “1980’lerin Anavatan Partisi iktidarına kadar gittiği” (Keyman, 2010a: 8) ifade edilmektedir. Bu yıllar itibarıyla Türkiye değişen güvenlik sorunları ile birlikte dış politika yaklaşımında; daha vicdani odaklı, uluslararası ortamda mağdur durumunda olan halkların yanında söylemler geliştirdiği bir döneme girmiştir.

“Türkiye’nin tampon devlet kimliğinden hızlı bir biçimde proaktif ve çok boyutlu diplomatik aktivizme geçişi, son dönem Türk Dış Politikası’nın amaç, niyet ve realizmi hakkında bazı soru işaretlerine neden olmuştur” (Keyman, 2010b). Bu sorular Türkiye’de bir eksen değişikliğinin olup olmadığı tartışmasını doğurmuştur. Türk Dış Politikası’nda eksen kayması tartışmalarını ele alırken TDP’nin taşıdığı amaçlara yönelik olarak duyulan “şüphencilik”, tartışmanın zeminini belirlemiştir. Keyman (2010a: 6-10), “akademik ve kurumsal tartışmalarda bununla ilgili olarak üç farklı pozisyonun olduğunu” ifade etmektedir. Bunlardan ilkini “keskin şüphencilik” olarak tanımlayan Keyman (2010a: 7-8) bunu, “Türk dış politikası, Türkiye’de AK Parti hükümetinin kendi İslami-otoriter yönetiminin gücünü ve meşruiyetini genişletmeye çalıştığı bir araç olarak algılanıyor” şeklinde açıklamaktadır. İkinci olarak “hafif şüphencilik” şeklinde nitelendirilen ve daha az ideolojik bir içerik taşıyan yaklaşım ise “Orta Doğu ile geniş anlamda bölgesel ilişkiler kuran Türkiye’nin merkezsiz, proaktif ve çok boyutlu dış politika yaklaşımını, bölgedeki etki alanını genişletmek için din-temelli kültürel akrabalıklara öncelik veren bir tür yeni-Osmanlıcılık (neo-Ottomanism) olarak görmektedir” (Keyman, 2010a: 8). Üçüncü şüphenci yaklaşımın, “realizm ve sürdürülebilir soruları öne çıkardığı” (Keyman, 2010a: 9) ifade edilmiştir. Bu yaklaşımın, “yeni Türk dış politikası davranış ve yönelimini rasyonel düşünmenin bir sonucu olarak oluştuğu algısını” (Keyman, 2010a: 9) yarattığı belirtilmektedir.

Bu süreçte, Türkiye’nin, Suriye ve Mısır’da halk hareketlerinin yanında yer aldığı, Irak’ta Şii mezhepçiliğine karşılık Sünni Araplara destek verdiği, “Sünnicilik” yaptığı, bunların da “komşularla sıfır sorun” yaklaşımını terk etmesine neden olduğu, özellikle ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu tarafından da sıklıkla dile getirilen, “Türkiye’nin Orta Doğu bataklığı içine çekildiği” (Dünya, 2021) yönündeki eleştirilere maruz kaldığı görülmüştür.

Tüm bu görüşler dikkate alındığında; Türkiye’den beklenen bazı rollerin, dış politikada farklı yaklaşımları gerektirdiği düşünülmektedir. Türkiye kendi sınır güvenliği açısından komşu ülkelerde nüvesi bulunan terörist ve aşırılık içeren unsurlarla mücadele etmek durumunda kalmış bir ülkedir. Bununla birlikte enerji koridoru olma potansiyeli olan bir ülke olarak kendisini “merkez ülke” olarak

tanımlama gayreti, birçok alanda daha proaktif ve çok boyutlu bir dış politik yaklaşıma sahip olması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde ve öncesinde Ak Parti dış politika oluşturma süreçlerinde etkisi olan Ahmet Davutoğlu'nun da “yeni anlayışın stratejik derinliği sadece jeopolitiği değil aynı zamanda kimlik ve ekonomiyi de kapsama alanı içine alması gerektiğine” (Davutoğlu, 2004: 5) işaret ettiği görülmüştür.

Türkiye'nin özellikle sınırında yaşadığı problemler üzerine gerçekleştirdiği askeri operasyonlarının kalıcılığının sağlanması için de, bölgenin ve Türkiye'nin kendi imkân ve koşullarıyla uyumlu politika ve uygulamaların gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu bağlamda Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 2020 yılında hazırladığı faaliyet raporunda; eğitim, sağlık, kurumsal yapıların oluşturulması ve Türkiye'deki sığınmacıların tekrar ülkelerine dönmelerini sağlayacak faaliyetlerin sürdürüldüğünü ifade edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sonrası bölgedeki ülkelere yönelik faaliyetlerinden bazıları şunlar olmuştur:

Katar ile ilişkiler, bu dönem boyunca, stratejik bir derinliği olduğu ifade edilerek iyi bir seviye seyretmiştir. Kurulan “Yüksek Stratejik Komite” (YSK), en üst düzeyde katılımı bir araya gelmektedir. Bugüne kadar altı defa toplanan YSK'da altmıştan fazla anlaşma imzalanmış; ikili ilişkilerimizin hukuki altyapısı tamamlanmış ve mevcut işbirliği alanları derinleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a).

Bölge Ülkelerinden Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile ilişkiler, bu ülke yetkililerin özellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemine ilişkin vermiş oldukları olumsuz demeçlerle gerilmiştir. Bu demeçleri izleyen süreçte, Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda yaşanan, gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrasında ilişkiler daha da gerilemiştir. Suudi Arabistan yetkilileri önce durumu kabul etmemiş, sonrasında Suudi Arabistan'da görülen davada 5 kişi idam cezasına, 3 kişi de toplam 24 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak söz konusu karar Türkiye'yi tatmin etmemiş ve “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy, ‘Karar, gerek ülkemizin gerek uluslararası toplumun bu cinayetin tüm yönleriyle aydınlatılmasına ve adaletin tecellisine yönelik beklentilerini

karşılmaktan uzak olduğu' yönünde beyanda bulunmuştur" (BBC, 2019). Özellikle ilişkilerin arka planında, bölgenin iki ülkesi, Suudi Arabistan ve BAE ile sorun alanlarının oluşması yine etki alanı oluşturma çabalarının birbiriyle çakışmasıyla ilgilidir. Filistin ve Mısır'da yaşanan gelişmelerde, Türkiye'nin ve bu iki ülkenin farklı yaklaşım göstermesi, problem alanlarını oluşturan nüveler niteliğindedir.

Yemen ile ilişkilerde ise, Türkiye, "Yemen'in toprak bütünlüğü, siyasi birliği, bağımsızlığı ve egemenliği temelinde, ülkedeki ihtilafların barış ve diyalog yoluyla siyasi çözümünü savunmuş, BM tarafından sürdürülen siyasi çözüm çabalarını desteklediğini" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a) ifade etmiştir. Ülkenin içinde yaşanan kaotik süreç, kurulan istişare mekanizmalarıyla Türkiye'nin takibindedir. Ayrıca Türkiye'nin, ülkenin ihtiyacı olan bölgelerine göndermiş olduğu insani yardımlar bağlamındaki faaliyetleri de, başta Kızılay ve Diyanet İşleri Vakfı olmak üzere çeşitli organizasyonlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Türkiye – Filistin ilişkilerine bakıldığında ise, Türkiye açısından "Filistin Davası", Orta Doğu'daki politikalarda öncelikli konular arasındadır. "Filistin-İsrail ihtilafının müzakereler yoluyla adil, kapsamlı ve kalıcı şekilde çözülmesi ve iki devletli çözüm esasında, 1967 sınırları temelinde, başkenti Doğu Kudüs olan egemen ve bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasına yönelik girişimlere olan destek 2020 yılında da kararlılıkla sürdürülmüştür" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). ABD'nin Ocak 2020'de yayımladığı "barış planı" Türkiye tarafından "sözde" olarak nitelendirilmiş ve tepkiyle karşılanmıştır. Buna yönelik olarak İsrail'in Filistin'e karşı planı ele alınmak üzere videokonferans yöntemiyle, "Açık Katılımlı Acil İcra Komitesi" toplantısı düzenlenmiştir. Bunların dışında, "Filistin'e sağlık alanında hibe yapılmasına dair iki anlaşma imzalanmış, hibe edilmesi uygun görülen ilk tıbbi malzeme sevkiyatı 5 Mayıs (2020) 'ta, ikinci tıbbi malzeme sevkiyatı 26 Kasım (2020)'da Filistin'e ulaştırılmıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). Koronavirus salgını süreci itibarıyla, TİKA tarafından Gazze'de "Türkiye-Filistin Dostluk Hastanesi, koronavirüs karantina merkezi olarak kullanılmak üzere Gazze İslam Üniversitesi'ne geçici olarak devredilmiştir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a).

İsrail ile ilişkiler ise 2018 yılından bu yana Maslahatgüzarlık seviyesinde yürütülmektedir.

2020 yılında kültür faaliyetleri bağlamında ilişki geliştirilen ülkelerden bir diğeri de Ürdün olmuştur. Ürdün ile “2020 yılı Türkiye-Ürdün Karşılıklı Kültür Yılı ilan edilmiştir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a).

Lübnan ile Türkiye ilişkilerine bakıldığında ise, Lübnan Beyrut limanında yaşanan patlama sonrası ve koronavirüs salgın döneminde, Lübnan yardım gönderilen ülkeler arasında olmuştur.

Türkiye'nin bölgeye yönelik faaliyetlerine genel olarak bakıldığında; insani yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması noktasındaki gayret 2020 yılına kadar geline süreçte de devam etmiştir. Bunların yanında kalkınma yardımları kapsamında bir değerlendirme yapıldığında; TİKA'nın 2020 Kalkınma Yardımları Raporu'na (Tika.gov.tr, 2021) göre, Türkiye'nin, dünya üzerinde yapmış olduğu yaklaşık 8 milyar Dolar yardımın 7.4 milyar Doları Orta Doğu bölgesine yapılmıştır. Orta Doğu bölgesinde en çok kalkınma yardımında bulunan ülke ise yaklaşık 7 milyar Dolar'lık yardımla Suriye olmuştur. Toplam kalkınma yardımlarının bölgelere dağılımına bakıldığında, Orta Doğu'ya yapılan kalkınma yardımı payı yaklaşık yüzde 93 civarındadır.

Sıcak gelişmelerin yoğun bir şekilde yaşandığı bu bölgede politikaların ve bunların uygulanmalarına dair düzenlemelerin dikkatle planlanması gerekmektedir. Ayrıca oluşturulan politikaların kısa, orta ve uzun vadedeki olası etkileri de dikkate alınmalıdır.

4.2.6. Balkanlarla İlişkiler

Balkanlar, Ak Parti dönemi dış politika anlayışına yönelik olarak ifade edilen, politikaların “Yeni-Osmanlıcılık” düşüncesi üzerine kurulduğu iddiaları ifade edilirken ismi geçen bölgelerden biridir. Yeni Osmanlıcılık düşüncesinin “Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı bakiyesi topraklarda söz hakkı olduğu savı üzerinden Balkanlar ve Orta Doğu'ya yönelik genellikle yumuşak güç unsurları kullanılarak

oluşturulmuş politika söylemi olarak anıldığı” (Kamalı, 2018: 39) ifade edilmiştir. Ancak bu noktada şunun altı çizilmelidir ki kavram olarak, “Yeni Osmanlılık”, Ak Parti’de üst düzeyde bir söylem olarak kullanılmamış ve hatta bu yönde yorumların iyi niyetli olmadığı yetkililer tarafından ifade edilmiştir. Örneğin Davutoğlu, parti içi bir programdaki; “100 yıl önce Yemen ile Üsküp aynı ülkenin parçasıydı. Ya da Erzurum’la Bingazi. Bunu dediğimizde Yeni Osmanlıcı diyorlar. Bütün Avrupa’yı birleştirenler yeni Romacı olmuyor da Orta Doğu’yu birleştirenler Yeni Osmanlıcı oluyor” (demokrathaber.org , 2013) söylemi, partinin dış politik yaklaşımı tarif edilirken bu tanımların kullanılmasından kaynaklı rahatsızlığı göstermektedir. Bunun yerine “komşularla sıfır sorun”, “merkez ülke” vb. kavramların kullanılmasının tercih edildiği görülmektedir.

Balkanlar, Türkiye için tarihi, kültürel ve coğrafi bakımdan her zaman önemli bir coğrafya olmuştur. Türkiye, Balkanlarla ilişkilerini, özellikle “soydaş halklar”la yakın iş birliğinin ve diyalogun devamını sağlayacak şekilde sürdürmeye devam etmiştir. Bu kapsamda bu dönem boyunca çeşitli bölge ülkeleriyle karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Kosova, Slovenya, Karadağ bu ziyaretlere konu olan ülkelerdir. Bu ziyaretler kapsamında bazı ülkelerle faaliyetler gerçekleştirilmiş ve anlaşmalar imzalanmıştır. Aşağıdaki tabloda bunlara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 8: 2019 ve 2020 Yıllarında Balkan Ülkeleriyle Yapılan Anlaşma ve Faaliyetler

Ülke	Yapılan Anlaşma ve Faaliyetler
Arnavutluk	<p>2019 Yılında: Askeri Mali İşbirliği Anlaşması, Nakdi Yardım Uygulama Protokolü.</p> <p>2020 Yılında: Sürücü Belgelerinin Karşılıklı Tanınmasına Dair Anlaşma ile Dışişleri Bakanlıkları Diplomasi Akademileri arasında işbirliğine dair Mutabakat Muhtırası.</p>
Bosna-Hersek	<p>2019 Yılında: Serbest Ticaret Anlaşması” ve “Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek Arasında Ulaştırma Altyapısı ve Özellikle Saraybosna-Belgrad-Saraybosna Otoyolu/ Ekspres Yolu Yapımı Projesinin Gerçekleştirilmesi Konusunda İşbirliği Hakkında Mutabakat Zaptı.</p>

	2020 Yılında: Dışişleri Bakanlıkları Arasında Protokol İstisnaları Mekanizması Kurulması ve iki bakanlık arasında Bilişim Teknolojileri ve Diplomatik Arşiv konularında işbirliği yapılması hakkında iki Mutabakat Zaptı.
Bulgaristan	2019 Yılında: Akreditasyon Kurumu İcra Sekreterliği arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı.
Hırvatistan	2019 Yılında: TİKA ve Hırvatistan İslam Birliği Arasında Sisak İslam Kültür Merkezi Projesi Kapsamında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı, 2019-2021 Yılları için Kültür ve Sanat Alanlarında İşbirliği Programı, İçişleri Bakanlığı Arasında Eğitim ve Araştırma Alanında İşbirliğinin Güçlendirilmesine Yönelik Mutabakat Zaptı.
Kosova	2019 Yılında: Nakdi Yardım Uygulama Protokolü. 2020 Yılında: Siyasi istisna başlatılması ve diplomat değişimi konularında iki Mutabakat Muhtırası ve sağlık alanında iki hibe anlaşması.
Karadağ	2019 Yılında: Yüksek Öğrenim Burslarına İlişkin İşbirliği Protokolü, Kültür Alanında İşbirliği Anlaşması, Askeri ve Mali İşbirliği Anlaşması, 5. Dönem Karma Ekonomik Komisyonu Protokolü, Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması. 2020 Yılında: Karadağ vatandaşlarına konsolosluk yardımı sağlanması ve diplomatların aile bireylerinin çalışmaları konusunda iki anlaşma.
Kuzey Makedonya	2019 ve 2020 Yıllarında: Türkçe Eğitim Bayramı Kutlamaları.
Romanya	2019 Yılında: Ekonomik ve Ticaret Komitesi (JETCO) Birinci Dönem Toplantısı Protokolü.
Sırbistan	2019 Yılında: Altyapı Projeleri Alanında İşbirliği Konulu Anlaşma, Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı, Güvenlik İşbirliği Anlaşması, Aile ve Sosyal Koruma Alanlarında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı, Sanayi ve Teknoloji Alanlarında İşbirliği Anlaşması, Ortak Devriye Polis Hizmetlerinin Uygulanması Hususunda Mutabakat Zaptı, Askeri Çerçeve Anlaşması, Kasapciç Köprüsünün Yeniden İnşası Hakkında Mutabakat Zaptı, Bilim ve Teknoloji İşbirliği Protokolü, Türkiye Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ile Sırbistan Cumhuriyeti Kalkınma Ajansı (RAS) Arasında Mutabakat Zaptı, Elektronik Haberleşme ve Posta Hizmetleri Düzenleyici Kurumu (RATEL) Arasında Elektronik Haberleşme ve Posta Servisleri Alanında Mutabakat Zaptı. 2020 Yılında: Sağlık alanında iki hibe anlaşması.
Slovenya	2019 Yılında: Türkiye-Slovenya Karma Ekonomik Komisyonu Sekizinci Dönem Toplantısı Protokolü, Spor Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı, Orman ve Gıda Bakanlığı Tarım ve Ormanlık Eylem Planı.

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı 2019 ve 2020 İdari Faaliyet Raporları'ndan derlenerek hazırlanmıştır.

Balkan ülkeleriyle gerçekleşen anlaşma ve faaliyetlere yönelik hazırlanan Tablo 8 de göstermektedir ki, Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında eğitim, kültür, sağlık, teknoloji, askeri, sosyal pek çok alanda karşılıklı iş birliklerini sağlayacak anlaşma

ve faaliyetler gerçekleşmiştir. İleri yıllarda bu anlaşmaların sağladıkları katkıların tespiti yönelik çalışmalar büyük önem taşımakta olup araştırmalarda elde edilen sonuçlara göre değerlendirme analizleri yapılmalıdır. Bu analizler, yapılan anlaşmaların hedefine ulaşıp ulaşmadığına ilişkin değerlendirmelere katkı sağlayacağı gibi, bu doğrultuda elde edilen çıktılarla ilişkilerin iyileştirilmesi ya da geliştirilmesi gereken durumların tespiti de olanaklı hale gelebilecektir.

Öğrenci değişim programları, sağlanan burs imkânları, Türk dizi ve filmleri, karşılıklı iletişime ivme kazandırdığı söylenen diğer faaliyetler arasında gösterilmektedir. Özellikle Türk dizi ve filmlerine gösterilen ilginin oldukça yüksek seviyede olduğu söylenirken, bunun “Balkan ülkelerinde Türk film ve dizilerine duyulan ilgi Türkiye’deki film yapımcılarını dahi şaşırtacak düzeye ulaştığı; Bosna’da, Kosova’da, Makedonya’da, Sırbistan’da, Hırvatistan’da, insanlar çarşıda pazarda, bir gece önce izlemiş oldukları Türk filmlerini, günlük sohbetlerine konu edinmeye başladığı” (Bayraktar, 2012: 187) ifade edilmektedir. Türkiye’nin tüm bu enstrümanları ortak menfaatler doğrultusunda geliştirmesi hem bu bölge hem de Türkiye açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Avrupa tarafından ötekileştirilen bir coğrafya olan Balkan bölgesi potansiyeli olmasına rağmen bazı boşluklara sahiptir. Bu bölgenin ihtiyaçları dikkate alınarak bu boşlukların doldurulmasına katkı sağlamak, Türkiye için siyasi, ekonomik, kültürel açıdan oldukça önemlidir.

4.2.7. Asya ile İlişkiler

Günümüze kadar gelinen süreçte, küreselleşen dünyada realist bakış açısının bir yönü ile devam ettiği ancak bir dönüşüm yaşadığı görülmüştür. Bu sürece, artık yaşamın her alanında etkisi olan teknoloji faktörü de eklendiğinde politika oluşturma süreçlerinde çok boyutlu düşünme biçimi bir zaruriyet haline gelmiştir. Uluslararası sistemde etkili olarak ortaya çıkan yeni oyuncuların Doğu’dan çıkması da bu çok yönlü politika oluşturma süreçlerine yön ve yeni bir yaklaşım kazandırmıştır. Bu noktada önemli bir eğilim haline gelen, özellikle ekonomide Batı’dan Asya’ya doğru kayma içinde bulunduğu ifade edilmektedir. Örneğin “dünya toplam GSMH’de payı 2000 yılında %26’da iken, 2014 yılında %36’ya

çıkan Asya ülkelerinin 2050 yılında bu oranı %53 civarına çıkaracakları değerlendirilmektedir” (pwc.com, 2015).

Yaşanılan bu sürece ilişkin, “Batı’ya dönük tek yönlü dış politikanın yarattığı yanlışlıkların düzeltildiği ve çok yönlülükle, bir nevi normalleşme sürecine girildiği de ileri sürmektedir” (Özyanık, 2015). Bununla birlikte, Türkiye’nin Orta Doğu, Asya, Latin Amerika ve Afrika gibi farklı bölgelere olan ilgisinin de çok yönlü dış politika anlayışının bir sonucu olduğu söylenebilir. Zira dünya üzerindeki pek çok ülkenin bu coğrafyalara ilgisinin olduğu, Türkiye’nin böyle bir strateji içinde olmasına duyulan rahatsızlığın iyi niyet taşımadığına dair yorumlar, Ak Parti parti yetkilileri tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.

Türkiye için özellikle Orta Asya’da bulunan Türk devletleri, geçmişten günümüze kültür bağının güçlü olduğu ülkelerdir. Bu devletlerin sahip olduğu doğal kaynak potansiyeli ve Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra yeni kurulan devletler olması sebebiyle ihtiyaç duydukları kurumsal yapılanma özelliği, Türkiye ve bu bölge ülkeleri arasında gerçekleştirilebilecek stratejik ortaklıklara temel teşkil etmiştir. Bölge ülkeleriyle en önemli ortaklıklardan biri olan ortak dilin Türkçe olmasının getireceği avantajlar da iyi bir planlamaya dahil edilmelidir. Yine bu süreçte, Orta Asya ülkeleri dışında, Asya’da yer alan ve “Uzak Doğu” şeklinde tanımlanmış Çin, Japonya, Hindistan, Güney Kore, gibi ülkeler ise dünya ekonomisinde önemli aktörler haline gelmişlerdir. Bu bakımdan, Türkiye’nin bu ülkelerle ilişki geliştirme gayreti oldukça rasyonel gerekçelerle ortaya çıkmıştır.

Geliştirilmeye çalışılan ekonomik ilişkiler bağlamında; Mart 2021 tarihi itibarıyla, “Güney Kore, Malezya, Singapur, STA imzalanmış olup Asya ülkelerinden Japonya, Tayland ve Endonezya ile müzakereler aktif bir şekilde sürdürülmektedir” (Detay için bkz: ticaret.gov.tr, 2021b).

Kazakistan 2014-2020 dış politika konsepti kapsamında Türkiye ile geliştirilmesi gereken ilişkilerde; “iki milletin ortak tarihsel köklerini ve kültürel değerlerini göz önünde bulundurarak Türkiye Cumhuriyeti ile yürütülen kapsamlı iş birliğinin güçlendirilmesine büyük önem verdiğini” (Bostancı ve Lüleci, 2019: 726-727) ifade etmiştir. Bölgenin bir diğer ülkesi olan Özbekistan ile ise, Yüksek Düzeyli

Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulması konusuna yer verilmiş ve 2019 yılında çeşitli alanlardaki faaliyetleri kapsayacak 25 anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca kültürel ilişkiler bağlamında “2003 yılında, Japonya’da Türkiye Yılı”, 2010 yılında “Türkiye’de Japon Yılı”, 2019 yılında ise bir kez daha “Japonya’da Türk Kültür Yılı” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020g) olarak kutlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılında “Türkiye’nin ‘Yeniden Asya’ sloganıyla etkili bir Asya politikasını takip edeceği” (Buyar, 2021) duyurulmuştur. Yaşanılan pandemi dönemindeki insani yardımlara konu olan Türkiye’nin yaklaşımının, “insan merkezlilik, adalet, hak ve eşit paylaşım gibi insanî değerlerle ilgili yapılan açıklamalar dünya medyasında, bilhassa sosyal medyada ve Asya’da geniş bir şekilde yer almıştır” (Buyar, 2021). 2021 yılında da hedeflenen politikaların uygulanması yönündeki girişimlerin devam ettiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, Türk Cumhuriyetlerinden; Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’a düzenlenen Dışişleri Bakanı düzeyindeki ziyaretler söz konusu kararlılığın göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler ortak bazı organizasyonlar aracılığıyla da gerçekleşmektedir. “Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA), Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Uluslararası Türk Akademisi, Türk Üniversiteler Birliği, Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM), Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi bunlardan bazıları” (Buyar, 2021) olarak gösterilmektedir.

Bunların dışındaki bölge ülkelerin Türkiye’yle olan ilişkilerini değerlendirirken önemli bir diğer husus sahadaki rakipleridir. Özellikle Rusya, bu noktada öne çıkan ülkelerden olup Orta Asya ülkeleri Türkiye’yi, “son dönemlerde (...) genel olarak Rusya ile karşılaştırarak anlamlandırmakta ve konumlandırmaktadır” (Buyar, 2021). Aynı durumun Asya Pasifik ülkelerinde, bu karşılaştırmayı Çin ile yaparak Türkiye’yi konumlandıkları ifade edilmektedir. Bu ülkelerden daima “dost ve kardeş” ülke olarak nitelendirilen Pakistan ve Malezya gibi iyi ilişkiler geliştirilmiş ülkeler ise istisna örnekleri oluşturmuştur.

Asya’da Türkiye’nin geliştirdiği ilişkilerden verimli sonuçlar alabilmek ve bu ilişkileri uzun projeksiyonla üretebilmek kritik önem taşımaktadır. Bunu sağlayacak çalışma konularının ise şu şekilde sıralanmıştır:

“Vizesiz giriş çıkışların sağlanması, vize talep eden ülkelerin süreçleri kısa ve hızlı yürütmesine yönelik çalışmalar; gümrük ve vergilendirme süreçlerinin kolaylaştırılmasına yönelik girişimler; ticaret anlaşmalarının imzalanması; Türkiye’den ihracatta kargo maliyetlerinin asgariye düşürülmesi, karayolu nakliyatının önündeki engellerin giderilmesi ve hava kargo sisteminin daha işlevsel ve ucuz hale getirilmesi; YEE gibi dil ğretimi ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması; elçilikler bünyesindeki ilgili mşavirliklerin sektörel araştırma, raporlama ve danışmanlık kabiliyetlerinin geliştirilmesi” (Buyar, 2021).

Bölge lkelerinden Azerbaycan ile ilişkiler geçmişten günümüze iyi bir seyir izlemiş olup son dönem düzenlenen YDSK toplantılarıyla büyük bir ivme yakalamıştır. 2020 yılında düzenlenen 8. YDSK toplantısı iki ülkenin Cumhurbaşkanı katılımıyla gerçekleşmiş ve toplantı sonunda bir protokol imzalanmıştır. Ayrıca Azerbaycan’ın Karabağ Zaferi öncesinde ve sonrasındaki iki ülke arasındaki iş birliği ve dünyaya verilen birlik mesajının da önemli anlamlar taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu anlamda Azerbeycan ile geliştirilen “iki devlet bir millet” vurgusu önemlidir.

Genel hatlarıyla değinilen Asya ile ilişkilerde; elbette ki çok farklı dinamikler söz konusudur. Ortak kültüre ve geçmişe sahip olunan lkerler olduğu gibi, Türkiye’den her anlamda çok farklılık gösteren ülkelerin bulunması, yapılması gereken ev ödevlerini de arttırmaktadır. Bu noktada yapılacak ülke analizlerinin detayla ve çok boyutlu bir şekilde oluşturulması çok önemlidir. Ancak içinde doğru analizleri barındıran stratejilerle, uzun vadeli ve verimli ilişkiler geliştirmenin olanaklı hale geleceği değerlendirilmektedir.

4.2.8. Latin Amerika lkeleri ile ilişkiler

Türkiye, bu yüzyılda çeşitli alanlarda artan kabiliyetleriyle hem bölgesel hem de küresel bir aktör olma vizyonunu ifade etmektedir. Bu hedef doğrultusunda, Türkiye uluslararası ilişkilerde küresel açılım politikalarını ve uzak coğrafyaları da kapsayan bir strateji ile hareket etmeye yönelik bir gayret ortaya koymuştur. Latin

Amerika ve Karayipler (LAK) bölgesiyle gerçekleştirilen bu ilişkiler, çok yönlü dış politika anlayışının sonucudur.

Dışişleri Bakanlığı, bu açılım politikasını; “bölgeye yönelik olarak diyalogu, dostluk ve işbirliğini teşvik eden, barış, istikrar ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen, karşılıklı yararı ve dayanışmayı esas alan, tarafsız bir yaklaşımı öne çıkarmak” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a) olarak ifade etmiştir. Bu kapsamda bölge ülkelerine üst düzeyde resmi ziyaret gerçekleştirilmekte olup Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve Venezuela gibi ülkelerle bazı alanlarda anlaşmalar yapılmıştır. Dışişleri Bakanlığı Latin Amerika ve Karayipler (LAK) ile yapılan anlaşmaları 2020 yılı faaliyet raporunda şu şekilde sıralamıştır:

“Haiti ile ekonomik işbirliği, kültürel işbirliği ve sağlık alanında hibe anlaşmaları, iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında siyasi istişare mekanizması kurulması, diplomasi akademileri arasında işbirliği, afet yönetimi, teknik işbirliği konularında dört mutabakat zaptı ve arşiv alanında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Venezuela ziyareti kapsamında, arşiv, kültürel işbirliği, kültür merkezleri kurulmasına ilişkin anlaşmalar ile Ankara Üniversitesi ile Venezuela Bolivarıcı Üniversitelerinde karşılıklı kürsüler kurulmasına ilişkin işbirliği protokolü imzalanmış ve bir Ortak Bildiri yayınlanmıştır. Ayrıca, 2020 yılında Paraguay, Venezuela ve Dominik Cumhuriyeti ile sağlık alanında hibe anlaşmaları imzalanmıştır” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a).

Bunlarla birlikte, “Ekvator, Kosta Rika, Bolivya, Nikaragua, Honduras, El Salvador, Panama, Venezuela ve Peru’yla diplomatik ilişkilerimizin 70. yıldönümü münasebetiyle de etkinlikler düzenlenmiştir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). Bakanlık yürütülen bu politikaları ileri düzeylere taşıma hedefini sıklıkla yenilemektedir. Dikkat edildiğinde, geliştirilen ilişkilerin ve bunun sonrasında yapılan anlaşmaların ihtivasında, söz konusu ülkelerle karşılıklı kazanç temelinde, iş birliğine dayalı bir ilişki biçimi geliştirme vurgusunun belirgin olduğu görülmüştür.

Latin Amerika bölgesinde, bu dönemin siyasi gelişmelerine bakıldığında ise oldukça hareketlilik söz konudur. Bolivya’da Devlet Başkanı’nın istifası, Venezuela’da darbe girişimi, “Ekvator, Kolombiya ve Şili’de düzenlenen protestolar, 2020’de tüm dünyayı kasıp kavuran covid-19 salgını Latin Amerika’nın hem siyasi hem de ekonomik açıdan oldukça zorlu bir dönemden geçmesine neden olmuştur” (Kurtçu, 2021). Venezuela’da yaşanan darbe girişimi sonrası, Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Venezuela’ya post modern bir koloni

valisi atama gayreti içinde olanlar bilmelidir ki, bir ülkenin nasıl yönetileceği ancak demokratik seçimlerle belirlenebilir” (Türkten, 2019) açıklaması ve Bolivya’da yaşanan Devlet Başkanı istifasıyla yaşanan gelişmeler sonrası da Türkiye’nin durumu endişiyile takip ettiği yönündeki beyanlarıyla “demokrasi” vurgusunu ön planda tutmuştur.

Türk dizilerinin ve THY’nin kıtadaki gördüğü ilgi de önemlidir. Latin Amerika ile geliştirilmeye çalışılan ticaret ilişkileri kapsamında, DEİK ve MÜSİAD’ın önemli çalışmalarda bulunduğu ifade edilmektedir. Halihazırda Venezuela, Şili, Kolombiya ve Meksika’da MÜSİAD’ın şubeleri bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, covid-19 salgınının yarattığı etki dünyada özellikle ekonomik ilişkilerde durgunluğa sebebiyet vermiş olsa da Türkiye, kazan-kazan temelindeki çok boyutlu dış politika anlayışını aktif bir diplomasiyle Latin Amerika’da da uygulama gayretindedir. Hem kamu diplomasisinin hem de sivil oluşumların kurumsal yapıları vasıtasıyla yapmış olduğu faaliyetler, ilişkilerin derinleşmesine önemli katkı sağlayabilecektir. Bu noktada TİKA’nın, özellikle Meksika ve Kolombiya’daki yardım faaliyetleri ve bunun yanında koordinasyon ofisleri vasıtasıyla gerçekleştirdiği, eğitim ve sağlık gibi konulardaki iş birlikleri dikkate değerdir. YEE, 2019 ve 2020 yıllarında, Arjantin ve Meksika başta olmak üzere 15 bölge ülkesinde, covid-19 nedeniyle internet üzerinden, Türkçe kursları düzenlemiştir. Ayrıca YEE, Türk kültürünün tanıtılması amacıyla öğrenci değişim programları planlamasıyla da söz konusu bölgede Türk imajına katkı sağlama potansiyeli olan faaliyetlerde bulunulmuştur.

2021 yılı itibarıyla bakıldığında; Türkiye’deki üniversitelerin Latin Amerika ile ilgili çalışmalar gerçekleştiren bölüm ve programları yeterli düzeyde değildir ve bu durum üzerine çalışılması gereken alanlardan birini oluşturmaktadır. Şu aşamada bölge üzerine, üniversite ölçeğinde yapılan çalışmalar şunlardır: “Bahçeşehir Üniversitesi Amerikan Araştırmaları Merkezi (AMERS), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Latin ve Kuzey Amerika Çalışmaları yüksek lisans programı ve Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları ve Uygulama Merkezi (LAMER) ve Latin Amerika Çalışmaları yüksek lisans programı” (Kurtçu, 2021:

85). Var olan eğitim programlarının sayısı, daha fazla bölüm ve program açılması konusunda önemli bir gösterge oluşturmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere THY'nin, Türkiye'nin belirlemiş olduğu bu açılım politikasına sunduğu katkı oldukça önemlidir. THY, hem kamu diplomasi faaliyetlerinin daha kolay gerçekleştirilmesi hem de özellikle eğitim ile ilgili geliştirilecek ilişkilerde "uzak mesafe" dezavantajının azaltılmasında rol oynayabilecek önemli kuruluşlardandır. Şu aşamada, THY'nin Latin Amerika'da gerçekleştirdiği uçuşlar: "Arjantin-Buenos Aires, Breziya-Sao Paulo, Kolombiya-Bogota, Küba-Havana, Meksika, Mexico City, Panama-Panama City, Şili-Santiago"² şeklindedir. Özetlenecek olduğunda; Türkiye'nin Latin Amerika'daki faaliyetlerinde de kazan-kazan anlayışı temelinde, ekonomik iş birliği alanlarının yaratılmasıyla birlikte, eğitim ve kültürel ilişkilere katkı sağlayacak faaliyetler, insani yardım ve kalkınma faaliyetlerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir.

4.2.9. Yapısal Değişikliklerin Yumuşak Güç Uygulamaları Bağlamında Değerlendirilmesi

"Hükümet sistemi, devlet içinde yer alan yasama yürütme ve yargı erklerinin dağılımı ve düzenlenmesi açısından anayasal demokrasilerde ve/ veya demokratik olmayan rejimlerde uygulanan kural ve kurumlar bütünü" (Hekimoğlu, 2009) olarak ifade edilmektedir. Hükümet sistemleri temel olarak kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği olarak bir ayrıma tutulurlar. Örneğin, başkanlık ve yarı başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığı söz konusu iken, parlamenter sistemde, yasama ve yürütme daha yumuşak bir şekilde ayrılmıştır.

Türkiye, parlamenter hükümet modelini uzun süre uygulamış bir ülke olarak; hükümet sistemlerinin daha verimli, istikrarı yakalamaya yardımcı, demokratik yapının daha sağlam bir şekilde tesis edilmesini sağlayacak, karar alma ve bunu uygulama noktasında daha hızlı aksiyon alma imkânı verecek sistemin hangisi

² THY'nin Latin Amerika bölgesine düzenlediği uçuşlar kurumun resmi web sitesinden bakılarak derlenmiştir: <https://www.turkishairlines.com/tr-tr/>

olduğuna dair tartişmalara sıklıkla sahne olmuştur. Özellikle 2007 yılında yapılan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine ilişkin değişikliğin de içinde yer aldığı referandum sonrası bu tartişmalar daha da hız kazanmıştır. Bu tartişmaların ana eksenini Cumhurbaşkanını halkın seçmesi ile birlikte iki başlı bir sistemin ortaya çıkması oluşturmuştur.

Tüm tartişmalar sürerken yeni sistemin oluşturulması sürecinde getirilen en temel eleştirilere bakıldığında; bunlardan biri, “rejim değişikliğine sebebiyet verme ihtimalinin olması” olarak gösterilmiştir. Buna karşılık bu eleştiriye “Anayasanın Devletin şeklini düzenleyen ilk üç maddesi ile bunu güvence altına alan 4. maddesinde bir değişiklik olmadığına göre, bölgeler veya iller düzeyinde siyasal özerkliğe yol açacak ve yasama gücü olan yerel parlamentolar kurulmadığına göre ve son olarak yalnızca yürütmeye ilişkin değişiklikleri içeren bir düzenleme olduğuna göre siyasal rejim tartişmalarının yersiz olduğu” (Turan, 2018: 79) şeklinde yorumlar da getirilmiştir.

Muhalefetin özellikle eleştiri getirdiği noktalardan bir diğeri de, “Tarafsız Cumhurbaşkanı” vurgusudur. Getirelen yeni hükümet sisteminin Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılayacak bir sistem olmayacağı sıklıkla ifade edilerek, bunun yerine tekrar parlamenter sisteme dönülmesi “iyileştirilmiş parlamenter sistemi oluşturma” (Cumhuriyet, 2018) üzerine yoğunlaşıldığı görülmüştür. Ana muhalefet partisi, CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, bu eleştiriye çeşitli platformlarda halihazırda da dile getirmeye devam etmektedir. Buna karşılık Ak Parti ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne gidilen süreçte ittifak halinde olunan MHP bu argümana karşı Cumhurbaşkanının partili olmasının sistemin işleyişinde bir sıkıntı doğurmayacağını savunmuşlardır. Örneğin MHP lideri Bahçeli, “Cumhuriyet tarihinde tarafsız tek bir Cumhurbaşkanının olmadığı” (Milliyet, 2017) ifade etmiştir.

Ak Parti tarafından sistem değişikliğine gidilen süreçte, ihtiyaç duyulan ve yeni sistemin sağlayacağı en önemli özelliklerden birinin “yürütme otoritelerinin hızlı kararlar alıp uygulayabilmesi” (Alkan, 2018: 140) olacağı vurgulanmıştır. Kurumsal açıdan bakıldığında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin özellikleri arasında, sistemin işleyişinde aksaklık yaratmayacak, “sistemi işler kılmak

amacıyla kilitlenmeyi önleyici mekanizmalara yer verilmiş” (Alkan, 2018: 140) olması gösterilmektedir. Sistem, özellikleri bakımından ülke uygulamalarına bakıldığında, tam olarak hiçbir ülke sisteminin kopyası değildir. Buna ilişkin olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2016 yılında verdiği bir demeçte; “ABD ve Rusya gibi sistemleri farklı olsa da iki önemli örnek olduğunu” belirtmiş, "Geleneklerimizden de esinlenerek Türkiye'ye yakışan Türk tipi bir başkanlık sistemini devreye sokalım, bu Türkiye'ye çok daha hızlı bir şekilde kalkınma fırsatı verecektir, onun için bunu savunuyorum" (tr.sputniknews.com, 2016) şeklinde sistem değişikliğinin gerekçelerini ifade etmiştir. Yaşanılan bu geçiş sürecinde özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılan en önemli vurgu, değişen dünya koşullarında, bu değişimlere ayak uydurabilmek için sistemin işleyişinin daha hızlı hale gelmesi gerektiği olmuştur.

Sistem üzerine yaşanan tartışmalar neticesinde nihai olarak Nisan 2017’de “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Bunu takiben yapılan Haziran 2018 seçimlerinde hem Cumhurbaşkanı hem de milletvekili seçimi yapıp yasal ve fiili olarak yeni sisteme geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte “kuvvetler ayrılığı ilkesine güçlü bir vurgu olduğu” (Turan, 2018: 48) belirtilmektedir. Siyasal sorumluluğun devletin başkanında değil hükümette olduğu parlamenter sistemden farklı olarak yeni sistemde devletin başı olan Cumhurbaşkanı siyasal olarak sorumlu duruma getirilmektedir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluklarına yeni bir düzenleme getirilmiştir. Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi modelinde, ilgili kararname doğrultusunda, aşağıda yer alan şemada da görüleceği üzere, Cumhurbaşkanlığı Makamı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ya da yardımcıları, yüksek istişare kurulunun yanı sıra çeşitli alanlara yönelik politika kurulları oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra bir diğer yeni yapılanma Cumhurbaşkanlığı Ofisleridir. Bunlarla birlikte artık görevleri daha icracı bir konuma dönüşen bakanlık sayısı da 16’ya düşürülmüştür. Yine şemada görüleceği üzere doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı kurum ve kuruluşlar da teşkilatlanma şemasında yerini almaktadır.

- uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek, yapılan çalışmalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- e) Cumhurbaşkanı programına uygunluk açısından, bakanlıklar ile kurum ve kuruluşların uygulamalarını izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- f) Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak.
- g) Görev alanlarına giren konularda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak.
- h) Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak” (mevzuat.gov.tr, 2018).

Yukarıda sıralanan görev ve yetkilerden de anlaşılacağı üzere politika yapılması sürecine iştirak eden yeni yapılar oluşturulmuş, bakanlıkların bu noktada yükü biraz daha hafifletilerek onlara daha çok icracı faaliyetlerde bulunabilmesi için bir alan oluşturulduğu ifade edilmektedir. Yeni sistemde bakanlar, Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta olup eski sistemdeki rolü değişmiştir. Bakanlar, siyasi olarak yasama organının bir üyesi değillerdir.

Yeni sistemdeki bakanlık yapısındaki işleyişi Tablo 9’da parlamenter sistemdeki durumu ile kıyaslamalı olarak görmek mümkündür. Yapılan düzenlemelerle birlikte oluşturulan politika kurulları, ofisler gibi yapılar ile yönetim sistemi, eskisine oranla daha dinamik bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Politika kurulları, kendi alanlarına giren konularda politika üretmek ve uzun projeksiyonlu stratejiler ortaya koymakla görevlendirilmişlerdir. Cumhurbaşkanlığı ofisleri ise Cumhurbaşkanının talep ettiği konulara dair analiz içeren raporlar oluşturmakla görevlidirler. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı hakkında hazırlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde; “Ofis, görev alanına giren hususlarda tüm kamu kurum ve kuruluşlarını koordine etmek, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışmak, bunun için gerekli toplantı veya diğer organizasyonları yapmak, uluslararası alanda yapılan çalışmalara iştirak etmek ve ülkemizi temsil etmekle görevli ve yetkili” (mevzuat.gov.tr, 2018) olduğu da ifade edilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte yeni kurulan başkanlıklardan biri de İletişim Başkanlığı’dır. 24 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan başkanlığın, vizyonu: “Ulusal ve uluslararası kamuoyları,

karar alıcı aktörler ve medya ile derinlikli ve çok yönlü ilişkiler geliştirmek; iletişimin tüm araç ve yöntemleri ile Türkiye'nin her alanda nitelikli temsilini sağlamak ve bu doğrultuda, Türkiye markasını güçlendirmek" (iletisim.gov.tr, 2021) şeklinde ifade edilmiştir. Bakanlık ulusal ve uluslararası mecralarda ortaya koyduğu bir iletişim stratejisi ile faaliyet göstermektedir. Ayrıca faaliyetlerine yönelik olarak yaptığı tanımlamada gerçekleştirdikleri tüm faaliyetler için ulusal ve uluslararası tüm kuruluşlarla çalışmalar gerçekleştirmenin temel yaklaşımları olduğu belirtilmiştir.

Söz konusu yeni sistemle ilgili olarak muhalefet tarafından sisteme yönelik en önemli eleştirilerden birinin pek çok platformda ifade edilen "tek adamlık" eleştirisi olduğu görülmektedir. Bu eleştiriye karşılık olarak ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin "politika yapım sürecinde çok sayıda aktörün yer alması bir yandan sistemin çok aktörlü ve istişareye dayalı bir yanının olduğunu göstermekte, diğer yandan siyasetçi ve bürokratlardan oluşan tarafları bizzat aynı takımın oyuncusu yaparak geçmişte kamu yönetiminde sıkça görülen siyaset-bürokrasi sürtüşmesine de son vereceği" (Güler, 2018: 319) savunulmaktadır.

Tablo 9: Eski ve Yeni Bakanlık Merkezi Teşkilat Yapısı

Eski Bakanlık Merkez Teşkilat Yapısı

Yeni Bakanlık Merkez Teşkilat Yapısı

Kaynak: Nacak, 2020: 143.

Yukarıda da ifade edildiği üzere bazı bakanlıklar birleştirilmiş ve bakanlık sayısı 16'ya düşürülmüştür. Lağvedilen bakanlıklardan biri de Avrupa Birliği Bakanlığı

olmuştur. Bakanlığın görev alanında bulunan konular Dışişleri Bakanlığı'na devredilmiş ve bu bakanlık bünyesinde bir başkanlığa dönüştürülmüştür.

Yapılan sistem değişikliğinin dış politikaların oluşturulması ve uygulanması noktasında bazı etkileri olmuştur. “Yeni sistemle birlikte dış politikada Cumhurbaşkanının ana aktör olduğu yapıda Dışişleri Bakanlığı, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu, Millî İstihbarat Teşkilâtı ve Cumhurbaşkanı danışmanları gibi kurum ve kişilerin yer aldığı görülmektedir” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 26). Söz konusu değişikliklerin Türkiye'nin küresel alandaki konumunu güçlendirmesi beklenmektedir. Bununla ilgili olarak yeni sistemin “somut olarak karar alma ve uygulama süreçlerinde belirgin bir etki oluşturduğu” (Güder, Mercan ve Çemrek, 2020: 25) ifade edilmektedir.

“Proaktif dış politika” yaklaşımı Türk Dış Politikası'nda yeni dönemde sıklıkla dile getirilen bir ilke olmuştur. Bu anlamda 2000'ler öncesindeki Türk Dış Politikası'nın belirgin özelliklerinden biri olan “statükocu” yaklaşımın değişime uğradığı görülmektedir. Esasında, Türkiye açısından bakıldığında, ihtiyaca cevap veremeyen statükocu yaklaşımın özellikle kendisi değil, değişen dünya konjonktürüdür. Zira ülkelerin çıkarları çatıştığında mevcut durumunu korumak ve bu yönde tavır almak sorunlu değildir. Fakat bu, “daha sonraları TDP'nin hantal bir yapıya bürünmesine ve gelişen/gelişmekte olan olayları geriden takip etmesinin nedeni olmuştur” (Güder ve Mercan, 2012: 61) şeklinde değerlendirilmiştir.

Bu aşamada, Türkiye'nin önemli bir oyuncu haline gelmesine katkıda bulunacak onun dışarıda varlık göstermesini sağlayacak uygulamaların da etkin bir planlanma ile işlerlik kazanması sağlanmalıdır. “Türkiye'nin aktif diplomasisi, yeni küresel tahayyül ile birlikte el ele devam etmektedir ve hatta onun içine gömülüdür; o zaman” “küresel ortak çıkarlar topluluğunun” (Keyman, 2010b: 11) inşası küresel kargaşaya etkin cevaplar üretebilecektir. Dış politikaya dair Cumhurbaşkanının sahip olduğu karar alma sürecindeki merkezi ve tek olan rolünün kontrol ve denge mekanizması ile dengelenerek daha iyi bir hale gelmesi gerektiği düşünülmektedir. “Yeni sistemle ilgili olarak “bugüne kadar yapılan uygulamalara bakıldığında kontrol, denge ve kurumların etkinliğinin azaldığı

görülmemektedir” (Güder, Çemrek ve Mercan, 2020: 26-7). “Bundan dolayıdır ki Türkiye'nin başkanlık sonrası süreçte Batı'yla ilişkilerinde de ciddi bir ayrışma bulunduğu” (Kirişçi ve Toygür, 2019: 3) ifade edilmektedir.

Ak Parti dönemi dış politika yaklaşımına dair genel olarak bakıldığında; proaktif ve çok yönlü bir anlayışın hâkim olmaya başladığı hem söylemsel düzeyde hem de uygulamalara yansıyan haliyle dikkat çekmektedir. Dış politikadaki bu yönelim sadece bir partinin politika tercihinden kaynaklı değil, küresel ölçekte meydana gelen gelişmelerle de ilintilidir. Keyman (2010b: 10-11) da bu uyumu sağlayabilmek için Türkiye'nin; “güçlü stratejik ortaklıklar temelinde kurulan çok taraflılık ve küresel kargaşanın meydan okumalarına cevap üretebilecek daha adil, daha insani ve karşılıklı olarak bağımlı bir dünya vizyonu”nun gerekliliğine işaret etmiştir. Bir yandan yakın coğrafyadaki hareketlilik bir yandan dünyada gücün kullanımına dair araçların bir değişim içinde olması Türkiye'yi bu oluşan atmosfere uyum sağlamaya zorlamıştır. Yeni sistemin bu ihtiyaçları ne kadar karşılayacağını tespit etmekte de yapılacak araştırmalarla mümkün olabilir.

Türkiye'nin 2019-2021 yılları arasındaki uluslararası kuruluşlardaki etkinliği yumuşak güç tanımlaması içinde bir karşılık görmektedir. Bu faaliyetlere örnek olarak; 2017-2021 dönemi için UNESCO Yürütme Kurulu üyeliğinin icrası, “2020 yılında Mangala ve Minyatür Sanatı'nın kaydettirilmesiyle, kültürel unsurlarımızın sayısı 20'ye ulaşması, Ayasofya ve Kariye Camileri Danıştay kararlarını müteakiben ibadete açılması” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a) gösterilebilir.

Tablo 10: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Yurtdışı Teşkilatları

Yıl	Büyükelçilik	Daimi Temsilcilik	Başkonsolosluk	Konsolosluk Ajanlığı	Ticaret Ofisi	Toplam
2018	142	13	86	1	1	243
2019	142	13	89	1	1	246
2020	142	13	91	1	1	248

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020 İdari Faaliyet Raporu.

Ayrıca Tablo 10'da, Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışı teşkilatlarının 2018-2020 yılları arasındaki temsilci sayısı yer almaktadır. Bu temsilciliklerin coğrafi dağılımı ise, yine Dışişleri Bakanlığının verilerine göre, “248 dış temsilciliğimizden 95'i Avrupa,

72'si Asya, 47'si Afrika, 30'u Amerika ve 4'ü Okyanusya" (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2021a) şeklinde dir. Yurtdışında bir ũlkeyi temsil eden teşkilat sayısı arttıka, ũlkenin diplomatik olarak etkinliği daha fazla artabilecektir. Bu bakımdan dışışleri bakanlıklarına ait temsilcilikler, yurtdışındaki yapılanmadaki yeterliliğin ya da yetersizliğin anlaşılması noktasında önemli bir gösterge dir.

Ak Parti Dönemi Türk dış politikasındaki yumuşak güc uygulamaları ifade edildiği üzere, yönetim sistemine göre dönemsel bir ayırım gözetilerek ele alınmıştır. Bu ayırım, uzun bir iktidar döneminde söz konusu olabilecek değişikliklerin, politikaların oluşturulması sürecinde etkili kişi ya da kişiler üzerinden değil daha sistemsel bir ayırımla ele alınma tercihi nedeniyle yapılmıştır. Bu sayede çalışmanın, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrasında oluşturulan kurumsal yapıların işleyişe olan katkılarının olup olmadığına ya da en çok eleştiri konusu olan "tek adamlık" rejiminin oluştuğu yönündeki iddialara dair daha iyi bir tartışma alanı oluşturacağı düşünölmüştür.

Dönemsel olarak bakıldığında, yumuşak güc bağlamında olaylar üzerinden birebir kıyaslama yapmak zordur. Zira siyaseten birbirinden farklı durumlarla karşılaşılabilmektedir. Bu kıyaslama imkânındaki güçlük, yumuşak güc kavramının ölçülebilirliğinin zor olmasından da kaynaklanmaktadır. Ayrıca Nye ve Welch'in de ifade ettiği üzere; "İktidarlar açısından yumuşak gücün kullanımının, yavaş sonuç elde edilmesi nedeniyle bir zorluk oluşturması" (2014, 52), sistem değişikliği sonrasındaki kısa süre de dikkate alındığında somut kıyaslama yapılmasını engellemektedir.

Bunlarla birlikte, sistemsel bir ayırım ile bakıldığında, Dışışleri Bakanlığı'nın yurtdışındaki teşkilatlarının sayısındaki artış, Türkiye'nin Global Soft Power Endeksi'nde 2021 yılında 27. Sıraya yükselişi (Brandirectory.com, Global Soft Power Index 2021), ũlkelerle yapılan çeşitli alanlarda iş birliğine yönelik anlaşmalardaki artış birer gösterge olabilecektir ancak yumuşak gücün ne kadar etkili olduğu ya da verimliliğinin ne ölçüde olduğu yönünde bir sonucu sağlayamayacaktır. Bu bakımdan ilgili konunun, gelecekte bu ihtiyacı karşılayacak, literatüre katkı sağlayacak araştırmalar için önemli bir çalışma alanını oluşturacağı düşünölmektedir.

5. BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİ YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI BAĞLAMINDA AFRIKA İLE İLİŞKİLER

Kavram olarak yumuşak gücün, belirtildiği üzere 80'li yıllardan sonra literatürde yer bulmaya başladığı, zaman zaman teorik olarak eksik taraflarına da vurgu yapıldığı görülmüştür. Kavramın Amerikan merkezli olarak ortaya çıktığı ve açıklandığı da en önemli eleştiriler arasındadır. Bu anlamda farklı örneklemeler üzerinde yapılacak çalışmaların literatüre ışık tutacağı düşünülmektedir.

Afrika, Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* doktrininin uygulama sahalarından biri olarak gösterilmektedir. Afrika'nın Ak Parti dönemi 'yumuşak güç' uygulamaları içinde önemli bir yer tutması ve özellikle eksen kayması tartışmalarının da yaşandığı süreç içerisinde bu bölgeye yönelik faaliyetlerin çeşitli boyutlarıyla incelenmesi ve tartışmaya zenginlik katacağı düşünülmektedir. Bu başlık altında da Türkiye'nin sert güç haricindeki uygulamaları Afrika üzerinden değerlendirebilmeye çaba sarf edilmiştir. Bu bağlamda Afrika ile olan ilişkilerin tarihi perspektifine değinilmiş ve kurumsal düzeyde bu kıtada neler yapıldığı detaylandırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin temelleri Adalet ve Kalkınma Partisi öncesinde atılmış olan, çok yönlü dış politika yaklaşımına yöneldiği açıktır. Bu yaklaşım Türkiye'yi farklı coğrafyalarla ilişkilere yönlendirmiş olup, öncelikli olarak tarihi ve kültürel birliktelik vurgusu başta olmak üzere yakın coğrafyaya, sonrasında insani yardımlar, az gelişmiş ülkelerin kalkınması ve onlarla iş birliği noktasında Afrika gibi daha uzak coğrafyalarla ilişkileri geliştirecek bir strateji uygulandığı gözlemlenmiştir. Bu tez çalışmasında, araştırmaya sınır kazandırmak için seçilen Afrika bölgesiyle ilişkilerin incelenmesinin daha derin ve sağlıklı analizler elde edilmesini sağlayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bu kısım ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Afrika ile geliştirilen ilişkilerin amacının, bir bölgeyi diğerine tercih etmenin sonucu olarak değil, güç dengeleri içinde oluşturulan yapbozun parçalarını tamamlamak olarak belirlendiği görülmüştür. Türkiye'nin bu noktada

uygulamaya çalıştığı, “tüm dünyayı ve insanlığı kucaklayan ülke” yaklaşımının, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın BM Genel Kurulu konuşmasında da ifade ettiği “dünya beşten büyüktür” söylemi özellikle Afrika kıtası ülkeleri üzerinde bir anlam taşımaktadır. Ayrıca kıta, geçmişten günümüze sahip olduğu potansiyel itibarıyla çeşitli güç uygulamalarına maruz kalmış, önemli örneklerdendir. Tarihi perspektifle ele alınan bu ilişkiler, Türkiye’nin günümüzde bu bölgeye yönelik uygulamalarını kıyaslamaya ve bu sayede özgün sonuçların elde edilmesine olanak sağlamıştır.

5.1. AFRIKA İLE İLİŞKİLERİN TARİHİ PERSPEKTİFİ

Afrika ile olan ilişkileri tarihi boyutuyla ele almadan önce özellikle gücün uygulanış biçimlerini ve aynı zamanda dönüşümünü de görebilmek açısından Afrika’nın önemli bir örnek alanı olduğunu söylemek gerekmektedir. Zira bu tez çalışmasında Türkiye’nin belirlenen dönemdeki yumuşak güç uygulamaları içinde Afrika’daki faaliyetleri, bu coğrafyanın önemli bir örneklem oluşturması ve elde edilecek analizlerin literatüre sağlayacağı katkının da mühim olacağı düşünülmektedir. Türkiye’nin kıtadaki sert güç harici uygulamalarına değinmeden önce ise daha genel bir bakış açısıyla geçmişten günümüze kıtadaki gücün uygulanış biçimlerinden bahsetmenin araştırmaya hem derinlik kazandıracığı hem de güç uygulamalarının nasıl değiştiğine dair sorunun cevabını bulmaya da yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Dünya güç sisteminde önemli bir dönemi yansıtan emperyalizmin ya da kolonizasyonun kendini en etkili şekilde gösterdiği coğrafyalardan biri Afrika’dır. Hannah Arendt’e göre, modern çağda siyasetçiler topluluğunun (ulusun ikamesi) ilkesi olarak ırka ve tahakküm yöntemi olarak bürokrasiye başvurulması, ilk defa “Afrika kavgası” sayesinde gerçekleşmiştir (Mbembe, 2019: 88). Arendt bürokrasi ve ırkçılığın bağlantılı olduğunu, bunun da ilk kez Afrika’da görüldüğünü ifade etmiştir.

Mbembe’e göre (2019: 89), “Avrupa’nın evrensel egemenlik iddiasının kendini açığa vurduğu şekillerden biri olarak kolonizasyon; toprakla, halklarla ve ülkeyle

olan ilişkisi insanlık tarihinde o güne dek görülmemiş şekilde ırk, bürokrasi ve ticaretten ibaret üçlü mantığı birleştiren temel bir iktidar biçimidir". ırk farklılıkları yakın zamana kadar savaşlardaki anlaşmazlığın temel nedenlerinden biridir. Mbembe, *Zenci Aklın Eleştirisi* isimli kitabında "Modernite"yi "aslında Avrupa'nın 18. yüzyılın son yıllarında başlayan sınırsız yayılma projesinin diğer adı" (2019: 87) olarak tanımlamıştır. O'na göre bu dönem, "teknik gelişmesi, askeri fetihler, ticaretin ve Hristiyan inancının yayılması sayesinde, dünyanın dört bir yanındaki diğer halklar üzerinde Avrupa'nın özellikle despotça bir sulta uyguladığı yüzyıldır" (2019: 87).

Sömürgecilik, hakimiyet oluşturmak istediği topraklarda, ırklar üretmek ve bu ırkların birbirleriyle güç mücadelesi kurmaları üzerinden ilerlemekte olmuştur. Mbembe'ye göre, "dolayısıyla, devletin görevlerinden biri de her ırkın bütünlüğünü ve saflığını güvence altına almak, yani bütün ırkları daimi bir hasımlık ilişkisi içinde tutmaktır" (Mbembe, 2019: 89). Arendt, ırk siyasetini Almanya örneğinde görüldüğü gibi köken bilincine yüklenen aşırı önemle oluşan milliyetçiliğin doğması ve Güney Afrika'da uygulama alanı bulmuş olan istisnai haklara sahip üstün insanı yetiştirme ve bu insan gücünün de dünyayı yönetme gibi bir misyona sahip olduğu anlayışına hizmet eden bir siyasetin doğmasıyla açıklamıştır. "Üçüncü Dünya" anlayışı "ötekini" temsil etmektedir. Bu durum Batı'nın "öteki" karşısındaki üstün olma halini ve yeni güç kullanma biçimlerini de ortaya çıkarmıştır. Burada bambaşka kanunlar geçerlidir. "Beyaz Adam"ın kendine koyduğu kanunlar ve nizam burada geçerli değildir, ve elbette sömürgeci devlet bu topraklarda bazı ayrıcalıklara sahiptir. Mbembe bu ayrıcalıkları şu şekilde ifade etmektedir:

"Sömürgeci devlet yerlilerin toprak mülkiyeti haklarını feshedebilir; yerli şeflerinin haklarını kendine mal edip etmediğine bakmadan o hakları kullanmaya devam edebilir; bir devlet vergi mülkiyeti yaratıp, bunu yerlilere belli bir kullanım hakkı tanımasıyla bağdaştırabilir; devletin sahip olduğu bir kamu toprak mülkiyetini devreye sokabilir; yerlilerin kullanım haklarını dokunmadan olduğu gibi de bırakabilir ve bu hakların üstüne bir dominium eminens (kamulaştırma hakkı – ç.n.) yerleştirebilir" (2019: 95).

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sömürge devletlerinin kolonyal bölgelerdeki yönetimi ve idareyi artık kendilerine bağladıkları görülür. "Sömürgecilik, yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın işlenmesini ve oraya göçmenlerin yerleştirilmesini

içerir” (Ferro, 2011: 19). Burada yararlandığı en önemli enstrüman da ırkların ayrımı olmuştur. Sömürge müessesesi, kendini “üstün ırk” olarak tanımlayan Beyaz Adam’ın, üçüncü dünyanın tüm kaynaklarını kullanabilmesi, bunu elde etmek için de tüm sert güç unsurlarının çekinilmeden devrede tutulduğu, bir anlayış üzerine kurulan ilişkiyi temsil etmektedir. Bu ilişki bölge kaynaklarının kullanımı ve köle ticareti temelinde biçimlenmiştir. Blauner bu sömürü unsurlarını: “toprak, hammadde, emek ve diğer kaynaklar” olarak sıralamaktadır (Blauner, 1969: 395). Bu anlamda Kipling’in *The White Man’s Burden* isimli eserinde de sömürge düzeni özetlenmiştir. Eserde sömürge topraklarındaki emeğin, hammaddenin ve tüm kaynakların nasıl ‘beyaz adamın’ hizmetine verildiği ifade edilmiştir.

Coğrafi keşiflere kadar götürülen sömürgecilik tarihi, farklı olgular ile şekillenmiştir. “Avrupa yayılcılığı, emperyalizm ifadesinin Haçlı Seferleri ile başladığı” (Ferro, 2011: 24) ifade edilirken din olgusunun burada ister amaç isterse araç olsun önemli bir işlevinin olduğunu söylemek olanaklıdır. Kolonizasyon sürecinin bileşenlerine bakıldığında, dönüşen güç biçimlerinin bir uygulama hali olan yumuşak güç ile olan farklarını da görmek mümkündür. Bu bileşenleri sıralayan Blauner (1969: 396), öncelikli olarak kolonizasyon sürecinin gönülsüz bir girişle başladığına işaret eder. Bu yumuşak güç uygulamalarından farklı olan belirgin bir özelliktir. İkinci olarak yerli eğilim ve değerlerin yok edildiğinden bahseder. Üst düzey bir grubun kolonizasyon bölgesinde sosyal ve ruhsal olarak kontrol etkileri bir baskı grubunun varlığı söz konusudur. Burada oluşan grupların baskın güç tarafından yönetilmesinden bahsedilmektedir.

“Sömürgecilik hem sömürgecilerde hem de sömürgeleştirilmiş yerlerde toplumsal bilinci biçimlendiren kökleşmiş psikolojik bir durum” (Nandy, 2009: 2) olarak da ifade edilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında, belirli bir kültürel süreklilik oluşturduğu söylenebilir. Emperyalizm ise, “genişlemeci tahakkümün temelini oluşturan bir ideolojidir” (Besnier, Brownell ve Carter, 2018: 39). Galtung’un emperyalizm teorisi, birbiriyle iç içe geçmiş altı emperyalizm türünü öne sürmektedir ki bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: “Ekonomik, politik, askeri,

iletişimsel (burada iletişim ve ulaşım anlamında), kültürel ve sosyal” (Phillipson, 2012: 52).

Sömürgecilik ve emperyalizm çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan kavramlar olsa da aslında aynı amaca hizmet eden fakat aralarında ince bir çizgi olan iki kavramdırlar. “Klasik anlamda eski tip kolonyalizm, güçlü bir ülkenin doğrudan bir toprağı eline geçirmesi ve burayı kendi kolonisi haline getirmesi durumunu ifade etmektedir” (İplikçi, 2017:1529). Burada bir fetih ve devamında fetheden ülkelerinin getirdiğı kurallar ile bir yönetim söz konusudur. “Kolonyalizmin tahakküm gücü ile ilgili bu genel yorumlamadan sonra klasik kolonyalizmden modern kolonyalizme, oradan da emperyalizme geçişi görebilmek için kapitalizme de bakmak gerekmektedir” (İplikçi, 2017: 1529). Bu aşamada kapitalizm, emperyalizme geçişin özellikle ekonomik bağlamda bir evresini oluşturmaktadır. Tabi bu noktada emperyalizmin, kapitalizmin de öncesinde var olduğunu ifade etmek gerekecektir. Son aşama olarak gösterilen “emperyalizm, egemenliğin görünürlüğünün ortadan kalktığı” (İplikçi, 2017: 1531) bir durumu ifade etmektedir. Ancak şu da ifade edilmelidir ki emperyalizm, sömürgecilikten çok daha uzun zaman öncesine, Romalılara kadar dayandırılmaktadır. Bu anlamda emperyalizm için doğrudan sömürge yönetimi gerekli değildir (Loomba, 2005: 11). Emperyalizmin geldiğı bugünkü aşamadan kast edilen; ülkelerin görünürde bağımsız oldukları ancak onları egemen güçlere güdümlü kılan bir sistemin var olduğudur. “Boyunduruk altına alınan yerlerin, belli değerleri benimseyerek farkında olmadan boyunduruk altında bir yol izlemeleri durumu, emperyalizmin en belirleyici özelliklerinden biri” (İplikçi, 2017: 1532) olarak gösterilmektedir. Batı'nın dönüştürülmüş ve yeniden işlenmiş biçimlerde, kendisine ve 'ötekilere' yönelik oluşan imajın oluşturulan 'biz' ve 'onlar' duygusu uygulamaları ile güç ilişkilerini yönettiğı ileri sürülmektedir (Hall, 2008: 318).

Bu sürecin önemli bir parçası da eğitimidir. Eğitim, belli değerlerin en iyi ya da en olarak öne sürüldüğü, muhtemelen devletin hayati bir ideolojik aygıtı olup sömürgeci ülkeler, kendi algılanan meşruiyetini ve uygunluğunu artırmak ve aynı zamanda sömürge gücünün sürdürülebileceğı araçları sağlamak için eğitim kurumlarını kullanmıştır (McLeod, 2010: 99). Bunun içerisinde sömürgeciliğin

kültür ile olan ilişkisi üzerine yapılan değerlendirmelere bakıldığında ise; “Platon’dan beri edebiyatın gerçek ve hayal arasında bir araç olma işlevinden hareketle hem sömürge hem de sömürge karşıtı bölgelerdeki rolü araştırılmaya başlanmıştır” (Loomba, 2005: 70).

Kültür olarak dil, bir halkın tarihteki deneyiminin kolektif hafıza bankasıdır (Thiong’o, 1986: 15). “Sömürgeciliğin bedenlere ek olarak zihinleri de sömürgeleştirdiği” (Nandy, 2009: 11) yönünde güçlü bir vurgu söz konusudur. Edebiyat bir toplumda sadece içsel değerleri göstermekle kalmaz, o toplumda var olan eğitim sisteminin de bir parçası olma işlevi taşır. Edebiyat; “yeni türler, fikirler ve kimlikler yaratarak, ‘öteki’ kültürün eritilmesinde ve dönüştürülmesinde önemli bir araç” (Loomba, 2005: 63) olarak da gösterilmektedir. Dil bir ulusun benlik bilincini kazanmasında önemlidir. “Afrika’da çok az sayıda yerli dil resmi dildir ve eyaletlerin çoğunun olağan uygulaması, yabancı Avrupa dillerini münhasır resmi dil statüsü ile onurlandırmaktır” (Phillipson, 2012: 41). Geline nokta sömürge devletler tarafından buradaki ulusal diller ya küçümsemiş ya da çok fazla sayıda yerel dil olduğu gerekçesiyle tüm farklı grupların birbiriyle anlaşmasını sağlayacak üst, resmi bir dil kabul ettirilmiştir.

Farklı klanların kendi aralarındaki iletişim diline dönüşen özellikle İngilizce’nin kültürel emperyalizmdeki etkileri; film, televizyon, müzik ve video gibi araçlarla kendini gösterebilmektedir. Teorinin şimdiye kadarki sunumunu özetlemek gerekirse, “emperyalizm teorisi, İngiliz dil emperyalizminin, İngilizce’nin dünya çapındaki hakimiyetinin ve dili geliştirme çabalarının anlaşılabilirliği kavramsal bir çerçeve sağlamıştır” (Phillipson, 2012: 65). Dil ile birlikte eğitim, bununla irtibatlı olan bilimsel emperyalizm ve iletişim mecraları, emperyalizmin uygulamada kendini gösterebileceği alanlar olmuştur. Bu gibi durumlarda, eğitim genellikle sosyalleşerek iç sömürgeciliğin bir aracı olarak hizmet etmiştir (Welch, 1988: 206). Frantz Fanon’un “siyah deri ve beyaz maske” metaforu sömürgeci eğitim zihniyetinin özetini ortaya koymuştur. Fanon, Afrikalıların yaşadığı kolonizasyon sürecini ele aldığı araştırmasında; bir insanın eğitim vasıtasıyla kendi gerçekliğine nasıl yabancılaşabileceğini, bunun da ötesinde başkalarına büyük bir etkiye maruz kalarak nasıl öykündüğünü, "siyah derilerin taktıkları

beyaz adam maskesi" (Fanon, 1967) ile ifade etmiştir. Sömürge topraklarında oluşan kültür ile ilgili olarak, Yeğenoğlu'nun (1998) "melezleşen" ve bunun sonucunda "belirsiz bir kimlik parçası"na dönüşen ve "çok biçimsiz sapkın beyaz olan ama tam anlamıyla olmayan insanlar" şeklindeki tanımlaması durumu özetlemektedir. Esasında bu yayılcı fikirler, "Avrupalı seçkinlerin etkisi altında ve çıkarları için üretilen inanç sisteminin merkezinde yer alır" (Blaut, 1993: 33) önermesi sisteme yönelik dile getirilen ve durumu en iyi açıklayan önermelerdendir. Burada sömürge topraklarında var olan kültür, küçümsenmek suretiyle bu bölgedeki egemen güçler tarafından asimilasyona uğratılmıştır. Bölgenin dili, edebiyatı, dansları, tarih yazımı gibi pek çok sahip olduğu yapı bu erozyondan etkilenmiştir. "Müstemlekeci sömürdüğü toplumlara uygarlık getirdiği söylemiyle işgale meşruiyet kazandırmaya çalışarak, sömürü düzenini süreklileştirdiği" (Ulutaş, 2019: 315) ifade edilmiştir.

Gücün uygulanma biçimlerinin de zamana göre nasıl değiştiği görmek istendiği için, literatürde post-kolonyalizm olarak adlandırılmış sürece de değinmek gerekecektir. Yeni ve modern bir yayılma biçiminin olduğu bu dönemde, 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle bağımsızlıklarını kazanmış ama egemen olamamış ve gelişmemiş "Üçüncü Dünya" ülkeleri oluşmuş ve bu durum modernleşme ve modernleşmenin yayılmasının gerçekleştiği bir dönemi başlatmıştır. "Post-kolonyal eleştiri modernite ile ilişkili değerler sistemini sorgulamıştır" (Dirlik, 2002: 442).

Yaşanılan süreçte elbette dünya üzerinde sert güç uygulamaları ve etrafında şekillenen güç savaşları devam etmektedir. Dünyada yaşanan küreselleşmenin ekonomi başta olmak üzere pek çok alandaki etkileri, eski sömürge devletleri üzerinde kendisini çok daha fazla hissettirmiştir. Ekonomik bağımlılıkta bir azalma olmamakla birlikte bu ülkelerin yoksulluk seviyeleri daha da artmıştır. Burada farklı güç paradigmalarının da dahil edilmesiyle nasıl bir sistemsel değişikliğin olduğunu görebilmenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Sömürgeci devletlerin bu tarihlerden sonra kendi içlerinde yaşadıkları tartışmalarda, sömürge topraklarının kendilerine yük olduğunu ifade eden görüşlerin baskısıyla farklı bir tutum içine girdikleri söylenebilir. 20. yüzyılın ikinci

yarısında yer alan özgürlük hareketlerinden farklı olarak, sömürgecilikten ilk kurtuluş hareketi Avrupalıların inisiyatifinde gerçekleşmiştir (Ferro, 2011: 351). Birbiri ardına bağımsızlığını ilan eden sömürge devletlerinin Batı'nın güdümünde olma durumları devam etmiş, yeni bir düzen oluşmuştur. Yaşanan bu dönem neo-kolonyalizm olarak adlandırılmış olup oluşan bu yeni düzeni eleştirel olarak incelemeye alan kurama da post-kolonyalizm denilmiştir. “Batı'nın amaçlarını uygulamada ekonomik, hukukî, siyasî, kültürel, teknolojik, ticarî, askerî unsurları, sanat ve insanî değerleri kullandığı ve ayrıca hedef bölgelerde yaşayan insanları “ilkel, geri kalmış, vahşi, baskı altında, özgürleştirilmesi gereken, modernleşmeye ihtiyacı olanlar” olarak niteleyerek sömürgeciliğe meşru bir zemin hazırladığı görüşleri post-kolonyalizmin temelini oluşturmuştur” (Çıtak, 2014: 563).

Merkezinde güç ilişkileri olan sömürgecilik döneminin sonrasında da bu ilişkiler çok farklı boyutlar kazanmıştır. Örneğin, “Televizyon, filmler, medyanın tüm olanakları, bilgiyi gitgide tektipleşen kalıplara girmeye zorlamıştır” (Said, 2017: 35). Bu sürecin önemli aktörlerinden biri de entelektüellerdir. McLeod (2010: 68-69), *Beginning Postcolonialism* isimli çalışmasında, Fanon'un dekolonyalizm sürecinde aydınların sahip olduğu rol ile ilgili getirdiği açıklamaları şu şekilde sıralamıştır: “Birinci aşama, ‘niteliksiz asimilasyon’ ki bu ilham alınan ülkedeki baskın eğilimleri kopyalamayı ifade etmektedir. İkinci aşamada, yerli entelektüel sömürgeciyi kopyalamaktan hoşnutsuzlanır ve bunun yerine halkın kültürel tarihine yönelir. Üçüncü aşama, ‘kavga aşaması’ olarak ifade edilir. Burada halkın sömürgecilere karşı verdiği mücadeleye katılır ve önceki yabancılaşmanın farkına varılmıştır.” Bu durum yaşanan dekolonyalizm sürecinin bir parçası olmuştur.

Eğitim, edebiyat, kültürel yapı gibi etkenlerin yanında sporun da emperyal ve kolonyal bir araç olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Spor, milliyetçi coşkuyu beslemesi ve ulus inşası açısından post-kolonyal çalışmalarda dikkate alınan bir faaliyet olmuştur. “Katılımcı ve seyirci sayısı ile ölçülen, dünya çapında hâkim olan sporların tümü, emperyal güçlerin on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında belirli bir ideolojiyi yaymak için kullandıkları sporlardır” (Besnier, Brownell ve Carter, 2018: 46). Spor, öte yandan zengin imkânlarla sahip Batı'nın

elde ettiği başarılarla “öteki”ne karşı kurduğu bir üstünlük alanını da oluşturmuştur.

“Kolonyalizmin tarihini her ne kadar çok eskilere götürmek mümkünse de teknolojik anlamda büyük ivmelerin elde edildiği bir dünyada kolonileştirmenin artık çok farklı fraksiyonlarının gerçekleştiğini kaydetmek gerekmektedir” (Ulutaş, 2019: 308). Günümüzde uygulanan “modern sömürgecilik dönemi daha önceki dönemlerdekine nazaran, ekonomik, siyasî, felsefi, kültürel, toplumsal gibi pek çok boyutu olan karmaşık bir süreci temsil etmektedir” (Çıtak, 2014: 564). Bu yüzden yumuşak ve akıllı güç gibi paradigma değişimini karşılayan uygulamaların dikkatle okunması ve iyi anlaşılmasının gerektiği düşünölmektedir.

Afrika kıtası sahip olduğu kaynaklar, insan gücü ve topraklar bakımından sömürgecilik sistemi içerisinde sömürge devletleri tarafından hedef olarak belirlenmiş öncelikli coğrafyalardan olmuştur. Avrupalı pek çok ülke burada birbirleriyle rakip halinde en geniş topraklara sahip olma yarışı içinde olmuştur. Ferro (2011: 181), “sömürgeleştirme hareketlerinin Kuzey ve Güney Amerika’da, Asya’da ve Afrika’da yepyeni bir toplum türü yarattığını” ifade etmiştir. “Afrika’da emperyalizm ekonomiyi, politikayı ve kültürel yapıyı kontrol etmeye devam etmektedir” (Chandra, 2013: 4). Bu bakımdan özellikle Afrika kıtası, sömürgecilik ve neo-kolonyalizm faaliyetlerinin yoğun olarak göröldüğu bir coğrafyadır ve bu durum bölge ile ilgili yapılan incelemeleri daha önemli hale getirmektedir.

Demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi kavramlar dolaşıma sokularak ülkelere çeşitli biçimlerde müdahalelerde bulunmak için meşruiyet kazanmış olan “Batı” ve onun üretmiş olduğu değerler, kavramlar yine ulaşılması gereken hedefler haline getirilmiştir.

Sömürgecilik bağlamında, Türkiye’nin geçmiş tarihi ile ilgili tartışmaları dikkate almanın Türkiye örneğinde, gücün tezahürüne dair değişimin kavranmasına fayda sağlayacağı düşünölmektedir. Öncelikle Osmanlı dönemi söz konusu olduğunda sömürgeci dönemdekinden farklı bir üretim biçiminin olduğunu söylemek gerekmektedir. Osmanlı’da endüstri halini almış bir sanayii şeklinden bahsedilemeyecektir. Bu yüzden fethettiği coğrafyaların sahip olduğu

hammadeleri ve insan kaynaklarını sömürmek gibi bir durum da olmamıştır. Sadece bu topraklardan vergi toplamıştır (Ortaylı). “Osmanlı’nın hiçbir zaman Batılı anlamda bir emperyalist devlet olmadığını, yani girdikleri yerleri vilayet olarak idare ettiğini” ve bunun da “önemli bir ayrıntı” olduğunu ifade etmektedir. Durum böyle olduğunda Osmanlı’nın toprak geliştirme faaliyetleri sömürge değil fetih olarak değerlendirilmektedir. Bunu da bir sömürge biçimi olarak yorumlayanlar bulunmaktadır. Elbette bu yorumlar bakış açısına göre değişmektedir. Ancak dünya tarihi boyunca “güç” olgusunun bir şekilde kendini gösterdiği, toplumların kendi sınırlarını bir şekilde oluşturduğu ve varlıklarını sürdürmek için güç unsurunun yoğun şekilde kendini gösterdiği bir realitedir. Bu güç mücadelesi, sadece Osmanlı’dan itibaren değil insanlık tarihinin başlangıcından beri vardır. “Türk tarihi boyunca Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri’nin hiçbirinde din değiştirmeye zorlama gibi bir yaklaşımın söz konusu olmadığı” (Güçlü, 2016) ifade edilmektedir. Bununla ilgili gösterilen en somut örnek; Osmanlı Devleti’nin farklı din ve milletlerden oluşan bir yapıya sahip olmasına karşılık, bu dönemler ve sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı dönemlerde ise Avrupa’da tek tip bir dini yapının olmasıdır. Bir diğer önemli fark da Osmanlı’nın fethettiği topraklardaki kaynakları yine o bölgeler için kullanmasıdır. Afyoncu, bu olguyu katılmış olduğu bir programda (Güçlü, 2016) bir Macar araştırmasını örnek göstererek, “1558-1560 yılları arasında Macaristan’da Osmanlı İmparatorluğu’nun topladığı vergi 6 milyon Akçe iken, harcadığı 23 milyon Akçe” olduğunu ifade etmiş ve Osmanlı’nın fethettiği topraklara bu yaklaşımda olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu dönemini sömürge sistemi içerisinde ifade etmek sömürge kavramını tam karşılamayacağı ve dolayısıyla eksik ve genellemeci bir yorum olacağı düşünülmektedir. Bu dönem ile ilgili olarak, belirgin bir sistemsel farklılığın olduğu söylenebilir. Ayrıca tartışmanın bir diğer boyutu olan “kültürel sömürü” başlığıyla konu ele alındığında; Osmanlı İmparatorluğu fethettiği coğrafyalarda kültürel dokuya müdahalelerde bulunmamıştır. Bunun en önemli kanıtı, Osmanlı toprakları olan yerlerde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında milliyetçilik hareketleriyle ulus devlete dönüşen devletlerin ortaya çıkmasıdır. Eğer Osmanlı İmparatorluğu hatırı sayılır bir süre hâkimi olduğu topraklardaki yaşayanların inanç, kültür ve geleneklerine

müdahalelerde bulunmuş olsa idi devlete dönüşen uluslardan bahsetmenin mümkün olamayacağı düşünülmektedir.

Emperyalizmin ilk hedeflerine bakıldığında sıralanan: “uygarlaştırmak, sömürgeleştirmek, kültürünü egemen kılmak ve yayılmak” (Ferro, 2011: 36) gibi kriterlerin Osmanlı dönemindeki gücün kullanım biçimlerini karşılamadığı görülmektedir. Buradan hareketle “bir ülkeyi sömürgeci olarak tanımlamak, kişisel ve eksik yorumlarla değil, somut verilerle varılması gereken bir tespittir” (TRT1, 2018).

Türkiye'nin 1950'li ve 1970'li yıllara arasında, Afrika kıtasıyla geliştirdiği ilişkilere bakıldığında ise, özellikle Afrika ülkelerinin bağımsızlık kazanma süreçlerinde alınan kararlarda Batılı müttefiklerinin çizgisinde bir tutum izlendiği söylenebilir. Birleşmiş Milletler (BM)'deki Fas, Cezayir, Tunus, Ruanda, Urundi, Angola, Güney Afrika ülkelerinin bağımsızlık oylamalarında Türkiye'nin bu yaklaşımının etkileri görülmektedir. Örneğin, “Türk Yetkililere Angola hususunda “NATO müttefikleri” ile birlikte hareket edilmesi talimatı verildiği” (Beden Erdoğan, 2013: 22) ifade edilmektedir.

“Kıbrıs Olayları sonrasında ise, Rum yönetiminin bağlantısızlık içindeki etkinliğini dengelemek amacıyla Afrika'da yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle diyalog kurma arayışına girmiştir” (Beden Erdoğan, 2013: 22). Yine Soğuk Savaş döneminin bitişinin doğurduğu sonuçların Türk Dış Politikası'nda bir değişimi zaruri hale getirdiği söylenebilir. “Türkiye'nin Afrika ile kültürel, iktisadi, siyasi ve askeri ilişkileri geliştirme çabası, soğuk savaş ve büyük güçlerin Afrika'ya olan ilgisi sonrası oluşan yapısal değişimlere uygun şekilde başlatılan arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır” (Uza, 2020: 63). “Afrika, Türkiye'nin yumuşak güç kaynaklarıyla yöneldiği, çok yönlü ve boyutlu dış politika anlayışının bir açılımıdır” (Arıboğan, 2013: 146). Davutoğlu bu durumu, “Afrika'daki gelişmelere ilgisiz kalmayı veya geri kalmış ülkeler topluluğu olarak görmeyi, Türkiye ölçeğinde tarihi ve coğrafi faktörlere sahip bir bölgesel güç için mazur görülemez bir zaaf oluşturduğu” (2004: 208) şeklinde açıklamıştır. Bölgeye sadece Batı değil, güç sistemi içerisinde önemli bir aktör olma hedefindeki Çin, Japonya gibi pek çok ülkenin elde ettikleri pazar payları nasıl önemli boyutlarda ise Türkiye'nin de

buradaki iş birliği potansiyelini görmezden gelmesi düşünölemeyecektir. “Afrika, Türkiye'nin en fazla ihmal ettiği coğrafyalar arasında” (Davutoğlu, 2004: 206) gösterilmektedir. Osmanlı Devleti döneminden itibaren oluşturılmaya çalışılan Akdeniz'de güvenli bir havza oluşturma politikası çerçevesinde Kuzey Afrika bölgesinin önemine yönelik farkındalığın o dönemde oluşmaya başladığı söylenebilir. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan çift kutuplu yapı ve devamındaki Türkiye'nin üzerindeki güvenlik riskleri ve öncelikleri, uzak coğrafyalar ile ilişkileri biraz arka plana itmiştir denebilir.

1998 yılında, 'Afrika Açılımı' adı altında başlatılan Eylem Planı ile bu girişim, ancak 2005 yılı sonrasında somut uygulamalara yansıyabilmiştir. Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerde, iki tarafın karşılıklı kazandığı ve Afrika'daki sorunlara çözümler bulmak üzere geliştirildiğinin sıklıkla ifade edildiği görölmüştür. Bu dönemin önceki dönemlerle kıyaslandığında ayırdedici en önemli özelliklerden birinin “AK Parti'nin önceki süreçlerde var olan iki Afrika imajını yıkarak hem Kuzey Afrika'ya hem de Sahra-Altı Afrika'sına aynı ölçüde değer vermesi ve tek bir bütün olarak Afrika resmini Türk dış politikasında çizmeye çalışması” (Beden Erdoğan, 2013: 48-49) olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede Afrika kıtasına daha bütüncül bakılmaya başlanmış olup sadece Akdeniz'de güvenliğin sağlanması perspektifinde Kuzey Afrika ülkeleriyle değil, Sahra-Altı Afrika ülkeleriyle de siyasi ve ekonomik olarak iş birliğinin geliştirme gayreti görölmektedir.

Bu dönem içersinde, Türkiye, Akdeniz havzasına yönelik güvenlik politikaları çerçevesinde sadece Kuzey Afrika ile değil, Sahra Altı Afrika ülkeleriyle de ticari, siyasi, sağlık, eğitim ve o bölgelerin ihtiyaçlarına yönelik insani yardım gibi pek çok farklı bağlamda ilişkiler geliştirme hedefine yönelik politikalara hız vermiştir. “1960'lı yıllara kadar sürdürölen Batı eksenli dış politika, bu tarihten itibaren, bazı ülke içi ve uluslararası gelişmelerden dolayı çok yönlü bir eksene kaydırılmaya çalışılmıştır” (Oğurlu, 2018: 67). Bu durumda Türkiye'nin dış politikada özellikle Batı ile ilişkilerindeki kopuklukların etkili olduğu söylenebilir. 1990'lar sonrasındaki değişen konjonktürel yapı ve Türkiye'nin kendi içindeki siyasi yapılanması da, dış politikanın hem teorik çerçevesini etkilemiş hem de bunun

yansıması olarak Türkiye'yi daha aktif bir dış politika anlayışına yöneltmiştir. Esasında gözlenen bir diğer farklılık da geliştirilen ilişkiler sadece diplomasi vasıyasıyla gerçekleşmemekte, iş dünyasına ait örgütlenmeler, sivil toplum kuruluşları da bu sürece dahil olmaktadır. Dış politika oluşturma ve uygulama sürecinde özel sektör, sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları gibi bugün “yumuşak güç” unsurları olarak tanımlanan farklı aktörlerin etkili olduğu bir yapı ortaya çıkmıştır.

Afrika kıtasını geçmiş dönemlerden bu yana önemli bir mücadele alanı yapan özellikler, sahip olduğu doğal zenginlik potansiyeli ve bu kıtada etkin olmanın sağlayacağı stratejik avantajlardır. Bu özellikler kıtayı küresel sistem içerisinde ağırlığı daha da artan bir konuma getirmiştir. Afrika kıtasının sahip olduğu doğal kaynaklar, insan gücü ve hızlı gelişen ekonomik potansiyeli ile birlikte “dünya petrol ihtiyacının yaklaşık %15'ini karşılamakta, toprakları dünyada tarıma elverişli toprakların yaklaşık 1/3'ünü oluşturmakta” (Karagül ve Arslan, 2013: 46) olduğu ifade edilmektedir. Bölgede görev yapan yetkililerin vurguladığı önemli hususlardan biri de “bu potansiyele rağmen kıtada istenilen ekonomik gelişmenin sağlanamamasının nedeni, yönetsel ve beraberindeki organizasyonel eksikliklerden ve tabii halen sömürgeci devletlerin kıta üzerindeki etkilerinden kaynaklanmaktadır”. Söz konusu etkenlerle birlikte sermaye eksikliği, nitelikli, eğitilmiş iş gücünün azlığı gibi nedenlerle de kıtada üretim düzeyi istenilen seviyelerin çok altında kalmıştır. Bu noktada Türkiye'nin sahip olduğu bilgi birikimi ve tecrübenin kıtanın sahip olduğu avantajlarla birleşmesi önemli iş birliği alanlarını ortaya çıkaracaktır. Türkiye'nin kıtada yapacağı yatırımlar, söz konusu ülkelerde üretimin, istihdamın artmasıyla birlikte tüketim toplumundan üretim toplumuna dönüşümün gerçekleşmesine önemli katkı sağlayabilecektir. Yapılacak bu iş birliği sayesinde hem Türkiye hem de Afrika önemli kazanımlar elde edebilecektir.

Yukarıda değinilen hususlar dikkate alındığında, Türkiye'nin kıtadaki varlığını önemli hale getiren husus ise bölgeye ilgi gösteren güçlü ülkelerin yaklaşımından farklı olarak Afrika'daki siyasi istikrarsızlığı ve ekonomik bağımlılığı azaltmaya yönelik bir yaklaşım içinde olmasıdır. “Türkiye'nin, kıtanın siyasi istikrarına,

ekonomik kalkınmasına ve toplumsal barışına katkı yapacak stratejiler ve politikalar geliştirmesi ve bunları kararlı bir şekilde uygulamaya sokması onun kıtaya yönelik yumuşak güç anlayışını yansıttığı” (Karagül ve Arslan, 2013: 75) ifade edilmektedir. Bu yaklaşımın içeriği incelendiğinde ise farklı bir güç tanımlamasının gerekliliği de ortaya çıkmıştır ki bu husus aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Dışişleri Bakanlığı'nın Afrika Kıtası ile ilgili politik yaklaşımına bakıldığında “ortaklık, iş birliği” vurgusu dikkat çekicidir. Bakanlık bu durumu, “kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve insani yardım örgütlerinin faaliyetlerini kapsayan bütüncül bir anlayışın ürünü olan Afrika Ortaklık Politikamızla Kıta'nın barış ve istikrarı ile ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı, ayrıca ikili ilişkilerimizi eşit ortaklık ve karşılıklı yarar temelinde geliştirmeyi amaçlıyoruz” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020e) şeklinde ifade etmektedir.

Kıtayla olan ilişkilerin güçlendirme gayretlerinin en önemli göstergelerinden biri de Afrika'da bulunan Büyükelçiliklerimizin sayısındaki belirgin artıştır. “2002 yılında sadece 12 Büyükelçiliğimiz bulunan Afrika'da faaliyet gösteren Büyükelçilik sayımız 2021 yılında 43'e yükselmiştir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020e). Bu rakamlarla Türkiye, “Son 15 yılda Afrika'da en fazla büyükelçilik açan ülke olmuştur” (Anadolu Ajansı, 2021). Buna karşılık olarak Afrika ülkelerinin de Türkiye'de açtığı Büyükelçilik sayısı da artmış “2008 yılının başında 10 olan Ankara'daki Afrika devletlerinin Büyükelçiliklerinin sayısı 37'ye çıkmıştır” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020e).

“Türkiye, Ocak 2013 tarihinden itibaren bölge dışından 26. üye olarak hem Afrika Kalkınma Bankası'na hem de Afrika Kalkınma Fonu'na katılmış ve aynı zamanda, Doğu Afrika'nın bölgesel siyasi ve ekonomik bir örgütü olan Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi Uluslararası Ortaklar Forumu'nun da üyesi olmuştur” (Oğurlu, 2018: 87-88). Gelişen ilişkilere dair önemli göstergelerden bir diğeri de kıta ile olan ticaret hacmine dair verilerdir. “Afrika Kıtası'yla toplam ticaretimizin 2003 yılında 5,4 milyar dolar seviyesinden, 2020 yılı sonu itibarıyla” 25,3 milyar dolar seviyesine ulaşmış olup “Sahra Altı Afrika ülkeleriyle ise 2003 yılında 1,35 milyar dolar olan ticaret hacmimiz, 2020 yılında 10 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir”

(T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020e). Bunun yanında özellikle inşaat sektöründe Türkiye'nin üstlendiği proje hacminin değeri 2020 yılı itibarıyla 71,1 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir.

Kültür boyutunda ilişkiler değerlendirildiğinde ise; Türkiye Afrika'daki potansiyel kültürel gücünü, kurumsal yapılar vasıtasıyla bölge halkları ile oluşturduğu iletişim, öğrencilere sunduğu burs olanakları, akademik değişim programları gibi imkânlar üzerinden geliştirmeye çalışmaktadır. Kıtayla olan ilişkilerimizde önemli rol oynayan TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, AFAD, Maarif Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı, Anadolu Ajansı, THY gibi kurumsal yapıların geliştirdiği ilişkiler ve kıtadaki faaliyetleri, önemli bir etkiye sahiptir denebilir.

Afrika Eylem Planı'nı temel olarak siyasi, diplomatik, ekonomik, eğitim, sosyal ve kültürel ilişkiler oluşturmaktadır. Bu ilişkiler kapsamında, siyasi ve diplomatik ilişkiler çerçevesinde üst düzey resmi ziyaretler, uluslararası örgütler içerisinde temaların ve iş birliklerinin sağlanması, hükümetler ve ilgili bakanlıklar arasında görüşmelerin gerçekleşmesi, yardım faaliyetleri, güvenlik konularında iş birliği yapılması gibi girişimler yer almaktadır. Ekonomik ilişkiler kapsamında, iş birliğine yönelik anlaşmalar imzalanması, tarım, sağlık, ekonomi ile ilgili teknik bilgi gereken konularda ilgili bakanlıklar arasında programlar düzenlenmesi, Afrika Kalkınma Bankası üyeliği, iş konseylerinin düzenlenmesi gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Eğitim, sosyal ve kültürel ilişkilerde ise öğrenci burs programları, akademik değişim programları, düzenlenen farklı etkinliklerle karşılıklı bilgi alışverişi ve eksiklikleri gidermeye yönelik programların düzenlenmesi hedeflenmiştir.

Bilhassa 2005 yılından sonra geliştirilmeye çalışılan ilişkiler en somut şekilde Türkiye'nin 2008 yılında Afrika Birliği'ne stratejik ortak olarak kabul edilmesiyle kendini göstermiştir. Bu durumun ilişkilere yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Bununla birlikte kıtasal olarak, 55 ülkeden oluşan Afrika Kıtası ile geliştirilen ilişkilerin durumu hem veriler hem de sahada görev yapan yetkililerin görüşleri dikkate alındığında, ülkelere göre farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu farklılıklar; ekonomik, siyasi, tarihi, ülkelerin ihtiyaçları, etki alanında oldukları ülkeler gibi sıralanacak pek çok etkenden kaynaklanabilmektedir. Örneğin Sahra

Altı ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler birbirinden farklılık gösterebildiği gibi Kuzey Afrika ülkeleri arasında geliştirilen ilişkiler de birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin, Mısır ile ilişkiler alt düzeyde iken Cezayir ile daha iyi bir seviyede ilişkiler yürütülebilmektedir.

Kıta ile ilişkilerin yumuşak güç bağlamındaki pratiklerinin belirlenmeye çalışıldığı bu tez çalışmasında, kurumsal faaliyet raporlarının ve verilerin incelenmesi, sahaya dönük tecrübelerle dayanan değerlendirmelerin elde edilmesi sonrasında Türkiye'ye has pratiklerin daha farklı bir durumu ortaya koyduğunu düşündürmüştür. Bu tespitler dikkate alınarak değerlendirildiğinde ise yumuşak güç kavramının sahip olduğu içerikten farklı bir yaklaşımın söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Nye (2017: 24), yumuşak güç kavramını, “başkalarının davranışlarını istediğimiz sonuç doğrultusunda etkileme kapasitesi, cezbetme” olarak tanımlamaktadır. Kavramın tanımı dikkate alındığında bu yaklaşım biçiminin “kazan-kazan” anlayışının uzağında olduğu görülmektedir. Zira güçlü olan taraf, karşı tarafın (ötekinin), kendine has yerel, kültürel, düşünsel, milli yapısı üzerinde yarattığı bazı kayıplarla bir kazanç elde etmektedir. Yumuşak güç “ortak değerlerin cazibesi ve bu değerlere ulaşmasına katkıda bulunmanın doğruluğu ve sorumluluğu” (Nye, 2017: 27) olarak ifade edilmektedir. Ancak yukarıdaki tanımlama ile birlikte bakıldığında, “Değerler ortak ise neyi değiştirip etkileyeceksin?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada çelişkili ve yine bir tarafın kazanıp diğerinin kaybettiği bir ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Amerikan merkezli bir bakış açısını yansıtan “kapitalizmin ruhuna” uygun olarak gelişen, yumuşak güç kavramının Galtung'un ifade ettiği, alt emperyalizm türlerinden ekonomik, kültürel, sosyal ve iletişimsel emperyalizm uygulamalarına karşılık geldiği söylenebilecektir. Öte yandan Afrika kıtası üzerinde bakıldığında; geçmişten günümüze sadece Batılı ülkelerin değil, değişen güç dengeleri neticesinde öne çıkan diğer aktörlerin de farklı yaklaşımları söz konusu olmuştur. Çin'in kıtada “istikrarlı ilişkiler geliştirdiği, bu stratejilerden birinin de ‘kazan-kazan’ stratejisi” (Vural, 2019: 93) olduğu ifade edilmektedir. Ancak iç işlerine karışmama ilkesi gerekçesiyle, kıtada sorun yaşayan devletlerin problemlerine karşı takınılan

tutum, “Çin’e yönelik insan haklarına ve demokrasiye önem vermediği yönünde bir algı oluşmasına neden olmuştur” (Men ve Barton, 2012: 125).

Türkiye’nin Afrika’da yapmış olduğu uygulamalar incelendiğinde ise; yukarıda ifade edilen kavramsal açıklamayı tam karşılamayan, farklı bir tanımlamayı gerektiren, belirgin bir felsefe veya yaklaşım farkına işaret eden uygulama biçimlerinin olduğu görülmüştür. “Adaptif güç/dengeli adaptif güç” olarak ifade edilebilecek bir kavram ile güçlü olanın karşısındakinin ihtiyaçlarını giderirken onun kendi pazarındaki hareketliliği de sağlayacak ve karşılıklı faydanın sağlanacağı bir döngünün söz konusu olabileceği görülmüştür. İlişkilerin görece olarak daha zayıf olduğu ülkelerde dahi Türkiye’nin bu yaklaşıma hassasiyetle dikkat ettiği uzmanlar tarafından zikredilmektedir. Bu anlamda “adaptif güç”; bulunduğu yerde, ülkede insanların beklentileriyle uyumlu, onların değerleriyle çelişmeyen, yaşanan travmaları (sömürgecilik gibi) hatırlatıcı yaklaşımlardan kaçınan hem rasyonel hem de insani temeli olan ama aynı zamanda siyasi ve ekonomik olarak da var olmayı mümkün kılabilen, temel prensiplerde benzerlik gösterse de, yerelde adapte olma arayışını sürdüren bir güç şekli olarak ifade edilebilecektir. Bu güç biçimine kısaca; “adaptif güç”, daha uzun şekliyle insani ve toplumsal, yerel değerlerle barışık adaptasyonu sağlayan güç arayışı şeklinde bir tanımlama yapılabilecektir.

Bu farklı tanımlamayı gerekli kılan Türkiye’nin, kıta üzerinde etkinliği olan İngiltere, Fransa, Portekiz, İtalya gibi eskiden sömürge bağı olan ülkeler, ülke yöneticileri ile kurulan bazı bağlar ve doğrudan nakdi yardımlar ile etkinlik sağlayan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin gösterdiği yaklaşımdan farklı bir yaklaşım içinde olmasıdır. Uygulamaya yansıyan tecrübeler bu farklılığın belirgin olduğunu göstermektedir. Örneğin bu ülkelerden birinde büyük bir zincir olarak perakende sektöründe faaliyet gösteren bir Türk firması, Türkiye’den olan tedariki minimize etmesine ve orada ciddi bir istihdam sağlıyor olmasına rağmen çeşitli gerekçelerle bazı prosedürel zorluklarla karşılaşabilmektedir. Aynı zorlukların farklı ülke menşeli firmalara gösterilmemesi sahada etki gücü olan farklı ülkelerin bulunduğu ve Türkiye açısından bazı zorlukların olduğunun da bir göstergesidir denebilir. “Buna

rağmen Türk firmaları, bu zorlukları yine o ülkenin yerel esnafının kazanç elde etmesini sağlayacak şekilde, oranın koşullarına adapte olarak, aşmaya çalıştığı” (S. Yüce, kişisel iletişim, 26/04/2021) ifade edilmektedir.

Türkiye'nin sahada oldukça etkili faaliyetler yürüttüğü, bunun basına yansısından çok daha fazla olduğu şeklinde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bir Afrika ülkesinde görev yapan bir diplomat: “Senegalli BM Mülteciler Yüksek Komiseri ÇAD temsilcisi olan bir yetkilinin, Türkiye'yi yapmış olduğu onca faaliyete rağmen basında, medyada yer almamasıyla ‘Sessiz Ülke’ olarak” (A. Kavas, kişisel iletişim, 22/04/2021) tanımladığını ifade etmektedir.

Kıtanın en önemli ihtiyaçlarından olan su probleminin çözümü, gerek Türkiye'nin o coğrafyada faaliyet gösteren kurumları, gerekse sivil toplum örgütleri tarafından yapılan çalışmalarla desteklenmektedir. Gösterilen bu gayretler, misafir olunan ülke yetkililerinin de takdirini kazanmaktadır. İhtiyacı bulunan yerlerde su kuyusu açılması en önemli destek faaliyetlerindedir. “Bir su kuyusu yapımında orada çalıştırılacak işçiden, kullanılacak malzeme ve gerekli ekipmanın kullanıma kadar 20-25 kalemde iş imkânı doğduğu, bunun da tamamına yakınının yerel kaynaklar kullanılarak, bulunulan ülke için de ekonomik faaliyet yaratacak bir uygulamayla geliştirildiği” (A. Kavas, kişisel iletişim, 22/04/2021) ifade edilmektedir.

Yine bir Afrika ülkesi Başbakanın, “AB ülkelerinin yaptığı 10-15 kuyu için bakanlarının açılışa gittiklerini” ifade etmesi üzerine Türkiye'nin ülkelerinde 3000 su kuyusu yaptırıldığına belirtilmesine karşılık bu hizmetlerden haberdar olmamasına dair anlatılan anekdot, Türkiye'nin o coğrafyadaki yürüttüğü yardım faaliyetlerinde reklam ya da algıya yönelik bir strateji ile hareket etmediğini göstermektedir. Ancak bunun için gerekli tanıtım faaliyetlerinin ülkeler arasındaki potansiyel iş birliklerini artırmasına katkı sağlayabileceği de düşünülmelidir.

Bunların dışında cami, medrese gibi ibadethane ihtiyacını karşılayacak yapılar, yetimhane, köylere değirmenler, katarakt ameliyatları, meslek edindirme kursları, askeri alanda eğitim faaliyetleri, hastaneler, okullar, TİKA, YEE, Maarif Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kızılay, AFAD gibi kurumlar ve birçok sivil toplum örgütü tarafından yapılan faaliyetlerdendir. Sahada görev yapan yetkililerin özellikle

ifade ettiği husus, tüm bu faaliyetlerin kıta için çok büyük önem taşıdığıdır. Bu faaliyetlerin gerek kronik bir hal almış ihtiyaçların akut olarak karşılanması, gerekse sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi açısından dikkatli ve planlı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir.

Yapılan yardımların ne niyetle yapıldığı ve ortaya çıkan tabloyu yorumlayabilmek önemlidir. Bu noktada Jean Ziegler'in, *Dünyanın Yeni Sahipleri ve Onlara Direnenler* kitabında yapmış olduğu, ihtiyaç sahiplerine yardımların ulaştırılırken karşılaşılan yapısal zorluklara dair tespitler önemlidir. BM'de Raportör olarak görev yapmış, İnsan Hakları Konseyi'nde yer almış, akademisyenlik, milletvekilliği gibi görevlerde bulunmuş Ziegler (2004: 187, 252-253), "BM ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) yöneticilerine verilen bir konferansta, 'Kalkınma Yardımları Yoksullara Hiç Ulaşamayacak mı?' başlığını taşıyan oturumda, yetkilinin yanıtının, 'Hiç kimsenin bu konuda bilgisi yok' şeklindeki cevabının" esasında büyük bir soruna da işaret ettiğini vurgulamıştır. Ziegler aynı çalışmasında, BM'nin sahip olduğu kapasite, yetenekli insan gücü potansiyeli olmasına rağmen dağınık bir organizasyonel yapısının olduğunu, bunun da hayli bürokratik bir yapıya sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Bu bürokratik yapının genişliğine değinen bir başka görüşte, "yapılan yardımın yüzde 80'inin bürokraside harcandığı" ifade edilmektedir (Erdeğer, 2020). Bu yönü ile bakıldığında; "sahada doğrudan faaliyet yapan Türkiye'nin yapmış olduğu yardımların etkisinin UNICEF gibi BM kuruluşlarınıninkinden çok daha hissedilir" (A. Kavas ile kişisel iletişim, 22/04/2021) olması tespiti önemli olarak değerlendirilmiştir.

Konu yardımlar bağlamında ele alındığında; ifade edilen ilişki pratiklerine yansıyan bu örnekler farklı bir güç tipinin de ifade edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu yönde bir tanıma ihtiyaç duyulmasının nedeni yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye'nin Afrika ülkelerindeki uygulamalarında yumuşak güç kavramına ait tanımın, bu uygulamaları tam olarak karşılamamasıdır. ABD merkezli bir bakış açısını yansıttığı şeklinde eleştirilere maruz kalan yumuşak güç kavramına yönelik, literatürde yer alan açıklamalar da göstermektedir ki kavram, sistemsal bir kurgunun ya da işleyişin (kapitalizm) bir ürünüdür. Ancak Türkiye'nin

bu coğrafyadaki uygulamalarına bakıldığında karşı tarafı kendine bağımlı hale getirme ya da davranışlarını istenilen sonucu elde edebilmek için bir etkileme amacından ziyade, içinde dini referansların da bulunduğu (hayır, hasenat, sadaka, kurban kesimi gibi) – eşit ortaklık ve iş birliği temelinde bir yaklaşımla bu coğrafyada faaliyet yürüttüğü gözlemlenmektedir. Ancak bu durum; küresel sistemin işleyişinden bağımsız, ne kadar teorik bir zemininin olduğu, bir sistem kazanıp kazanmadığı, içinde farklı araştırmalara konu olabilecek soruları barındırmaktadır. Literatüre bakıldığında bu önemli bir boşluktur.

Konuyu sadece “insani diplomasi” kavramı ile ele alan ve fakat yine bu uygulamaları tam olarak karşılamayan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri ve ilki, 2007 yılında Larry Minear ve Hazel Smith tarafından kaleme alınmış, “Humanitarian Diplomacy” isimli çalışmadır. Bu çalışma Birleşmiş Milletler Üniversitesi yayınlarından çıkmış olup insani diplomasi kavramını, coğrafi bölgelere düzenlenen yardımlar üzerinden ele almıştır. Ancak bütün olarak bakıldığında bu uygulamaların yine yumuşak güç aracı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Aslında daha da önemlisi, “insani diplomasi” olarak ele alınan kavram; “2003-2006 yılları arasında BM Acil Yardım Koordinatörlüğü görevinde bulunan J. Egeland’a göre “BM kurumları ve Kızılay ve Kızıllaç Federasyonları tarafından yürütülen ‘insani diplomasi’, yalnızca insanların hayatlarını devam ettirmelerini sağlamakta ancak beraberinde sürekli barış ortamını ve kalkınmayı getirmemektedir” (Yıldırım, 2019: 2566).

Yardımlar bağlamında kıtanın içinde bulunduğu koşulları değerlendiren önemli çalışmalar (Detay için bkz. Moyo, D. 2009) bulunmaktadır. Moyo (2009), son kırk yıllık zaman dilimi içerisinde gelişmekte olan birçok ülkenin önemli bir ekonomik büyüme yaşamasına rağmen “aynı dönemde, esas olarak Sahra altı Afrika’da yardıma bağımlı olan otuz ülkede aynı gelişmenin gerçekleşmemiş olması dikkat çekicidir”. Yardımlar ya da kredi ile bir ülkenin kendini geliştiremeyeceği işaret edilen önemli gerçeklikler arasındadır. Toprak ve doğal kaynak bolluğunun ekonomik gelişmeyi garantilemediğinin vurgulandığı çalışmada;

"Sömürgecilik gibi tarihsel faktörler de sıklıkla Afrika'nın başarısızlığının açıklaması olarak öne sürülmüştür; Sömürge güçlerinin ulusları tanımladığı, siyasi yapılar kurduğu ve yerli halkların yaşam tarzıyla temelde bağdaşmayan bürokrasileri

biçimlendirdiği fikri, geleneksel olarak rakip ve savaştan etnik grupları aynı bayrak altında birlikte yaşamaya zorlamak, ulus inşasını asla kolaylaştırmadığını” (Moyo, 2009: 65) ifade etmiştir.

Söz konusu tespitle, kıtada yaşanan iç savaşlar, düzensizlikler; gerçekleştirilemeyen ekonomik gelişmenin önemli bir gerekçesini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit aynı zamanda yukarıda farklı güç yaklaşımı gerekliliği vurgusuyla ifade edilen “adaptif güç” kavramının içeriğine de önemli bir zemin sağlamıştır. Moyo’nun işaret ettiği, bürokratik yapıların yardımlarla uyumlu olması gerekliliğini, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ya da yapılan nakdi yardımlarla kıyasladığı da görülebilmektedir. Moyo bu yardımların Avrupa’da başarılı olmasını “İkinci Dünya Savaşı öncesinde ilgili kurumlara sahip olunması, etkin olan kamu hizmetleri, iyi yönetilen işletmeler ve işler halde bulunan yasal ve sosyal kurumlara sahip olunmasına” bağlamaktadır. Avrupa devletleri için “savaştan sonra ihtiyaç duyulan tek şeyin, onları yeniden çalıştırmaları için nakit enjeksiyonu” olduğu saptaması Afrika kıtasında yaşananlarla karşılaştırıldığında aşılamayan kalkınma problemlerinin en önemli açıklayıcısıdır. Zira bu tespit, bizi mevcut haliyle özellikle bu coğrafyada yumuşak güç kavramından ve yaklaşımından farklı bir bakış açısının gerekliliği ile karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye’nin kıtada geliştirdiği güç ilişkisi ele alındığında ise ilişkilerde kullanılan dil ve bunun uygulamalara yansımaları yukarıda ifade edilen “adaptif güç” tanımının geliştirilmesine neden olmuştur.

Yardımlardan bağımsız Afrika ile ilişkilerdeki uygulamaları incelemeye devam ettiğimizde; Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında düzenlenen ortak zirveler ilişkilerin kurumsallaşmasını sağlamaya yardımcı, çeşitli iş birliklerinin gerçekleşmesine olanak yaratan ve ilişkilerin sürdürülebilir bir yapıda geliştirilmesini sağlayabilecektir. Ayrıca ülkeler arasındaki üst düzey ziyaretler ikili ilişkilerin durumunu değerlendirme, ilişkilere zemin kazandırma ve ileride yapılabileceklerin belirlenmesini sağlayan faydalı sonuçlar üretmeyi sağlamaktadır. Bu anlamda düzenlenen zirvelerde, ekonomik ilişkilerde derinleşmeyi sağlayacak kararların alınması gerçekleştirilebilmektedir. Bu kararlardan biri “Afrika Ticaret, Sanayi, Tarım ve Meslek Odalar Birliği (UACCIAP) ile TOBB arasında 15 Aralık 2010 tarihinde imzalanan anlaşma ile kurulan Türkiye-Afrika Odası’dır” (Tobb.org.tr). İlki, Kasım 2016 yılında düzenlenen

“Türkiye-Afrika I. Ekonomi ve İş Formu”, sonrasında Ekim 2018 ve 2020 yılında düzenlenen forumlarla ilişkilere ivme kazandırılmıştır. Bunun yanında Afrika Kıtası’na yönelik ekonomik girişimlerde bulunan bir diğer yapı da Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu’dur (DEİK). Düzenlemiş oldukları etkinliklerle iş dünyası temsilcilerinin bir araya gelme olanağı doğmuş ve ekonomik ilişkileri sağlamlaştırıp ilerletme imkânı yakalanmıştır.

Ayrıca Bakanlık ve üst düzeydeki zirveler, 2017 yılı içerisinde düzenlenen Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım Bakanlığı bünyelerinde gerçekleştirilen toplantı ve forumlar iş birliğine yönelik adımlar atılmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu zirvelerde, ticaret ve yatırım başta olmak üzere, çerçeve olarak, “tarım, tarımsal ticaret, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, KOBİ, sağlık, barış ve güvenlik, altyapı, enerji ve ulaşım, kültür, turizm ve eğitim, iletişim, medya, enformasyon ve enformasyon teknolojisi” (Aktaran: Oğurlu, 2018) gibi farklı iş birliği alanları belirlenmiştir.

Bunların yanında “Afrika’yı geleceğin küresel güç merkezine dönüştürecek yol haritası ve eylem planı” (tasam.org/tr, 2020) olarak ifade edilen “Gündem 2063” kapsamında ilişkilerin güçlendirilmesi hedefi vurgulanmıştır. Bu eylem planının en önemli adımı ise Ocak 2018’de imzalanıp, Ocak 2021’de yürürlüğe giren Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA) olmuştur. 54 ülkede 1 milyardan fazla insan arasında 3,4 trilyon ABD dolarının üzerindeki GSYİH’lik bir ekonomide serbest ticaret sağlayacak olan AfCFTA, Kıta’nın gelişmesi açısından önemli bir kilometre taşı olmuştur (tasam.org/tr, 2020). AfCFTA’nın bu potansiyeliyle Dünya Ticaret Örgütü’nün ardından en büyük serbest ticaret bölgesini oluşturmayı hedeflemekte olduğu ifade edilmekte ve yapılan anlaşmalar neticesinde 2035 yılı hedefinde milyonlarca insanın yoksulluktan kurtarılmasının sağlanabileceği öngörülmektedir.

Afrika’nın sahip olduğu hammadde kaynaklarının, insan gücü gibi olanaklarına rağmen dünya ticaretindeki payı “yalnızca yüzde 2,5 oranında”dır (Tepebaş, 2021). Kıtanın kendi içindeki ticaret oranı da oldukça düşüktür. Bunu geliştirmeye yönelik olarak Ocak 2021’de kıtanın 54 ülkesinin (Eritre hariç) aralarında imzaladığı Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA),

yürürlüğe girmiş olup bu sayede Türkiye açısından da daha geniş ticaret olanaklarının ve iş birliği alanlarının oluşması sağlanabilecektir.

İlişkilerin boyutunu oluşturan bir diğer başlık da “sosyal ve kültürel-eğitsel ilişkiler”dir. Bu doğrultuda geliştirilen programlar toplumlar arasında iletişim ve dolayısıyla birbirini daha iyi tanıma imkânı vermiştir. Türkiye, “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü”nce (UNESCO) yayınlanan “2018 yılı verilerine göre, 125 bin 138 öğrenci sayısı ile yükseköğretimde dünyada en çok uluslararası öğrenciye sahip 10'uncu ülkedir” (Aktaş, 2020). Bu veriler 2014 yılı ile kıyaslandığında iki katı aşmıştır. Afrikalı öğrenci sayısı da bu artış ile orantılı olarak iki katına çıkmıştır. Bu noktada ilişkilerin sosyal, kültürel ve eğitim seviyesini artırmak amacıyla kültür merkezi, düşünce merkezlerinin kuruluşu gerek akademik personel gerekse belirli alanlardaki uzmanların düzenlenen değişim programları ya da etkinliklerle birbirleriyle bilgi ve tecrübe paylaşımı oldukça faydalıdır.

Belirli aralıklarla düzenlenen zirveler, çeşitli etkinlik ve programlar Türkiye ve Afrika arasındaki ilişkilerin kurumsal bir boyut kazandığının göstergesidir. Ayrıca Türkiye'nin bölge ülkelerinin yaşadığı sorunlu durumlarda (Somali örneği gibi) oynağı rol hem uluslararası ortamdaki görünürlüğünü artırmış hem de bölgede ona bir rol vermiştir. Somali örneği de göstermektedir ki; “bölgedeki güvenliği ve istikrarı sağlayabilmek için askeri gücünü bile barış adına bir yumuşak güç aracı olarak kullanan Türkiye'nin, Afrika'ya sağladığı güvenlik ve askeri destek kıta ülkeleri için her zaman büyük önem taşımaktadır” (Oğurlu, 2018: 85).

Uluslararası teşkilatlar olarak bakıldığında, içlerinde Afrika ülkelerinden bazılarının da bulunduğu 57 üyesi olan İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT), “dayanışma ve iş birliğini güçlendirmek, üyelerin hak ve çıkarlarını korumak” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020a) üzere kurulan bir yapıdır. Türkiye, teşkilatın kurulduğu yıl olan 1969 yılından bu yana bu kuruluşa üyedir. Türkiye, Teşkilatın;

“Daimi komitelerinden biri olan, İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)'a, bir uzmanlık kuruluşu temsilciliğine: İslam Kalkınma Bankası (İKB) Türkiye Ofisi'ne , iki alt kuruluşu olan, İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC), İslam İşbirliği Teşkilatı

İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) ve beş bağlı kuruluşuna: İslam İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF), İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC), İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC), İslam İşbirliği Teşkilatı Yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF), evsahipliği yapmaktadır” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020a).

Özellikle Kıbrıs sorununun çözümüne dair uluslararası mecrada İİT, Müslüman Türk Azınlığın haklarının korunması noktasında çözüme yönelik desteğini ifade etmektedir.

Teşkilatın alt kuruluşlarından olan SESRIC, 1978 yılında Ankara’da faaliyetlerine başlamıştır. Yumuşak güç bağlamında değerlendirilebilecek, ifade ettiği üç temel sorumluluk alanı şu şekilde ifade edilmiştir:

- Üye ülkelerle ilgili sosyo-ekonomik istatistiklerin yine üye ülkelerin kullanımı için toplanması, derlenmesi, düzenlenmesi ve yayınlanması,
- Üye ülkeler arasındaki iş birliklerinin geliştirmesine yardımcı olmak amacıyla üye ülkelerdeki sosyal ve ekonomik gelişmelerin araştırılıp, değerlendirilmesi ve raporlanması,
- Üye ülkelerin ihtiyaçları ve İslam İşbirliği Teşkilatı’nın genel amaçları doğrultusunda seçili alanlarda eğitim programları organize edilmesi” (<https://www.sesric.org/sesric-about-tr.php>).

Yine İİT’nin alt kuruluşları arasında yer alan, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1979 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Kuruluşun görevlerinden yumuşak güce konu olabileceklere bakıldığında;

“İslam dini ve medeniyetine yönelik önyargıları ortadan kaldırmak, bu medeniyetin hakiki imajını yansıtmak, dünya medeniyetindeki yeri ve rolü hakkında dünya kamuoyunu bilgilendirmek ve Müslümanlar ile diğer toplumlar arasında karşılıklı anlayışı güçlendirmek için tüm dünyada ilgili taraflar arasında elbirliğini sağlamak, Müslüman toplumların tarihi, İslam dünyasında bilim ve sanat tarihi, kültür mirası ve İslam kültür ve medeniyetinin çeşitli yönleriyle ilgili araştırmalar yapmak, kitaplar, bibliyografyalar, kataloglar, albümler ve çeşitli başvuru eserleri yayınlamak suretiyle dünya kamuoyunda bu konular üzerine farkındalık yaratmak, ülkeler arasında çeşitli kültürel ve akademik faaliyetler gerçekleştirmek, İslam kültür mirasının eserlerini ve malzemesini yerinde veya bulunduğu başka yerlerde tespit etmek, onarmak, korumak ve kaybolmuş veya yerinden olmuş olanlarını geri getirmek üzere belirleme ve kayıt işlemlerinin yürütüleceği veri bankaları ve başka arşiv, bilgi-belge vb. sistemleri oluşturmak, pek çok konu başlığında eğitim programları düzenlemek” (Detay için bkz. <https://www.ircica.org/tr/ircica/islam-tarih-sanat-ve-kultur-arastirma-merkezi-ircica>)

şeklinde ifade edildiği görülür.

2002 yılında kurulan Afrika Birliği’nde (AfB) ise; Türkiye, 2005 yılında “Gözlemci Ülke”, 2008 yılında “Stratejik Ortak” statüsünde yer almış, “politik, sosyal ve

ekonomik bütünleşmenin sağlanması, kalkınmanın hızlandırılması, barış ve istikrarın korunması ve demokrasi ile iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020e) hedeflerine katkı veren faaliyetler içinde bulunmuştur.

Bunlara ilavaten, Afrika'ya yönelik faaliyetleri kapsamında, en güncel organizasyon, 16-18 Aralık 2021'de düzenlenen Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi olmuştur. Zirve kapsamında, Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerin, “gelecek 5 yıllık strateji ve yol haritası belirlenmiştir” (Anadolu Ajansı, 2021). Zirveye ilişkin önemli değerlendirmelerden biri, “Türkiye'nin ortaya koyduğu strateji ve iş birliği anlayışı çerçevesinde, Afrika'da ortaya çıkan iş birliği ve ortaklık anlayışına gereken önem ve özen gösterilebilirse, Afrika'nın sahip olduğu zenginliklerle doğru orantılı yeni bir ekonomik kalkınma sürecini başlatabilir ve sürdürülebilir hale getirebileceği”dir. Ayrıca söz konusu zirve Batı basınında da geniş yer bulmuş, “Fransız ekonomist, eski Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Genel Direktörü Pascal Lamy, gelecek 50 yıl Avrupa'nın bir numaralı partneri ve gündem konusu Afrika ve Afrika Birliği üyesi ülkeler, samimi, karşılıklı 'kazan-kazan' ilkesine dayalı ilişki tesis etmek isteyen Türkiye'nin, Afrika için önem ve değerini yeniden tanımlama imkânı buldu ve ilişkileri güçlendirmek için irade beyan ettiğini” (Anadolu Ajansı, 2021) ifade etmiştir.

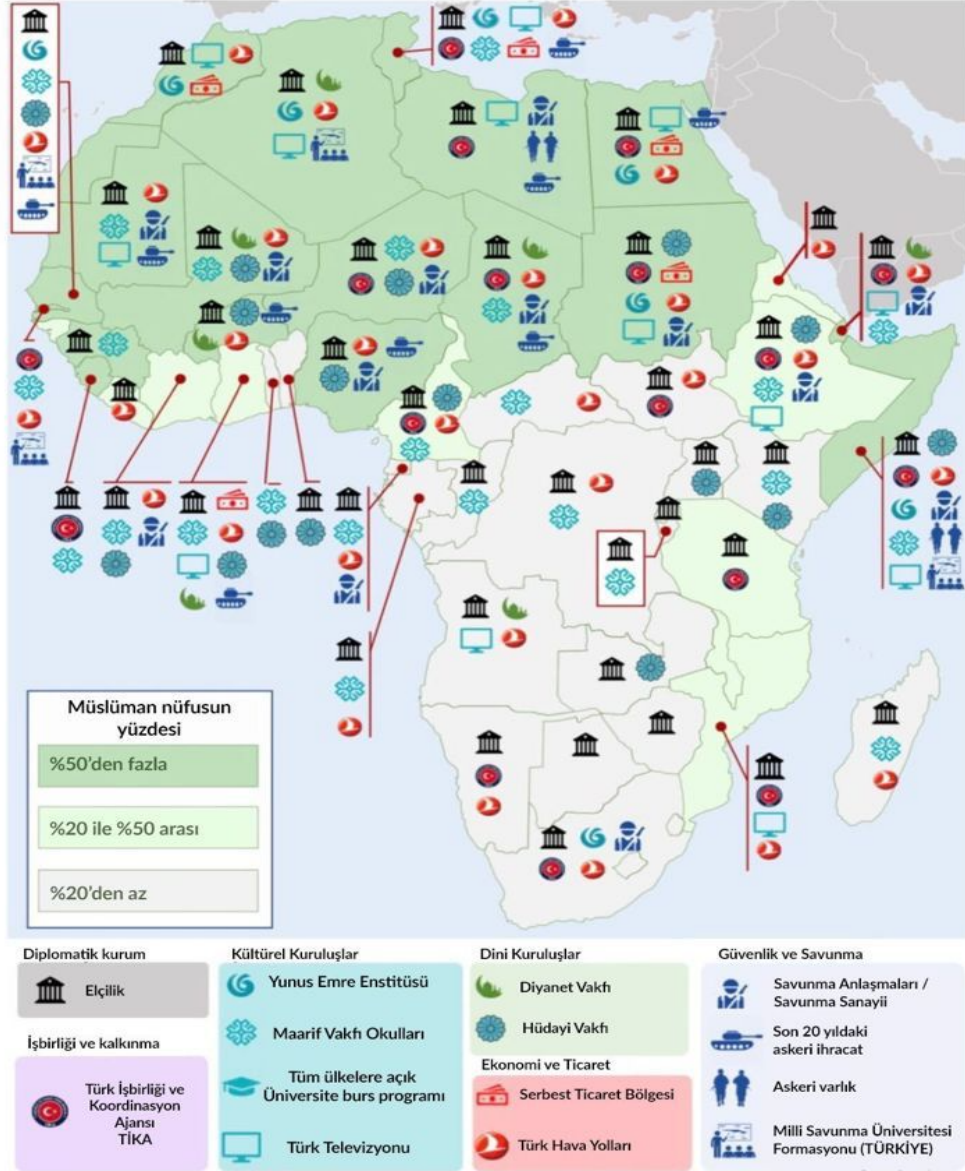
Kıtada ABD, Fransa, İngiltere, Rusya, Çin, Japonya gibi pek çok ülke etki alanı oluşturma hedefinde olsa da Türkiye'nin de önde gelen aktörler arasında olmasını sağlayabilecek, siyasi ve ekonomik olarak var olabileceği önemli bir potansiyeli vardır. Burada kıtanın ve içinde bulunan ülkelerin özelliklerini iyi tanımak, ihtiyaçları doğru belirleyen olmak Türkiye'ye önemli avantajlar sağlayacaktır. Türkiye özellikle Afrika kıtasındaki sömürü üzerine kurulmuş sisteme karşı çıkan bir aktördür. Bunu en üst düzeyde ifade etmektedir. Kıtadaki faaliyetlerde sömürge odaklı değil, insan odaklı bir yaklaşımla karşı tarafın da kalkınmasına yardımcı olacak bir ilişki geliştirmeye çalışmaktadır. Zira sürdürülebilir kalkınmayı yakalamış ülkelerle gerçekleştirilecek iş birlikleri her iki tarafın da kazanmasını sağlayacaktır. Bu noktada Türkiye'nin faaliyetlerini öne çıkaran ve onu diğer ülkelerden ayıran husus da insan merkezli yaklaşımıdır. Bu husus dikkate alındığında, yukarıda ifade edilen hedefler, potansiyellerle birlikte

Türkiye'nin sahada görev yapan yetkililerinin aktardığı deneyimleri dikkate almak büyük önem taşımaktadır. Bu yönde yapılan görüşmeler neticesinde elde edinilen genel kanı, özellikle Türkiye bölgeye karşı göstermiş olduğu insani odaklı yaklaşımıyla, yumuşak güç uygulamalarının içeriği göz önüne alındığında onu diğer ülkeler arasında öne çıkarabilecek bir potansiyeli olduğu şeklindedir.

Sömürge tarihinden bu yana bakıldığında, bir şekilde Afrika'da varlığını koruyan emperyalist devletlerin ilişkileri, bunca geçen zamana rağmen neden Afrika'nın istenilen gelişmişlik düzeyine ulaşmaya katkı sağlamadığı önemli bir soru olmakla birlikte, kıta ile gerçekleştirilecek ilişkilerde farklı bir yaklaşımın gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu noktada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın: "İnsana sadece insan olduğu için değer vermeyen bir anlayışın, küresel güvenliği ve huzuru sağlamasının söz konusu dahi olamayacağı, iletişimin yaygınlaştığı, mesafelerin anlamını yitirdiği, dünyanın küresel köye dönüştüğü bir çağda, hiç kimsenin 'başkasından bana ne' deme lüksüne sahip olmadığı" (tccb.gov.tr , 2019) şeklindeki sözlerinin idealize edilmiş bir yaklaşımı yansıttığı düşünülmektedir. Elbette bunun sadece düşünsel düzeyde kalmayıp etkin ve sistematik bir bakış açısı haline alması esas önemli olan husustur. Bu yüzden yapılan kaynak taraması ve uygulamalara dair değerlendirmelerden, yukarıda adaptif güç olarak ifade edilen insan merkezli kavramsal bir bakış açısının gerekliliğinin ortaya çıktığı düşünülmüştür. Türkiye'nin kurumlarıyla, kıtadaki varlığı aşağıdaki Şekil 2'de özetlenmiştir.

Şekil 2: Türkiye'nin Afrika'daki Kuruluşları ve Kaynaklarının Detaylı Dağılımı

Kaynak: Tapia, F. S. (2020). İspanyolca orijinalinden Türkçe'ye çevrilmiştir.

Bununla birlikte belirli sınırlarda karşılıklı çarpışarak elde edilmeye çalışılan güç paradigması, yerini farklı bir bakış açısına bırakmıştır. Bu noktada askeri gücün, sivil iradenin ve istihbarat birimlerinin daha koordineli olması gereken bütüncül bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu durum sistemsel olarak meydana gelen küresel değişimlerle birlikte devletleri özellikle dış politikada daha farklı dinamikleri dikkate almak durumunda bırakmıştır.

5.2. KURUMSAL DÜZEYDE İLİŞKİLER

Afrika kıtasıyla geliştirilen ilişkiler kuramsal düzeyde gerek uluslararası gerekse ulusal kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmektedir. Aşağıda, bu amacın gerçekleştirilmesinde rolü olan analizin konusu olan kurumlar; TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, YTB, Maarif Vakfı, THY, TRT ve Diyanet İşleri Başkanlığı'dır.

5.2.1. Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlığına kavuşan pek çok Türk Cumhuriyeti ile var olan ortak bağ gerek bu ülkelerle olan ilişkilerde gerekse bölgesel olarak ilişkilerin geliştirilebilmesinde önemli bir unsurdur. Türk Dış Politikası'nın çok yönlü bir hal almasının ilk adımı niteliğinde olan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler, dış politikaya da proaktif bir özellik kazandırmıştır. İlişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak kültürel, ekonomik pek çok alanda çalışmalar gerçekleştirilmesiyle birlikte birçok projenin hayata geçirilmesi zamanla bütün bu faaliyetlerin daha koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunun neticesinde 1992 yılında TİKA kurulmuştur. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan TİKA, 1999 yılında Başbakanlığa bağlanmış, 2011 yılında yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile teşkilat kanunu ve adı güncellenerek Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) adını almış ve kendi alanındaki faaliyetlerini gerçekleştirmeye yönelik daha güçlü bir yapıya kavuşmuştur. Son olarak, 15 Temmuz 2018'de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Başkanlık, "kamu tüzel kişiliğine haiz ve özel bütçeli olarak nitelendirilmiş olup Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir" (Tika.gov.tr, "Tarihçe").

TİKA'nın kuruluş yıllarındaki amacı, "Türk Cumhuriyetlerinin kendi sosyal yapısını üretmesi, kendi kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksiklerin giderilmesi olarak" (Tika.gov.tr, "Hakkımızda") özetlenmektedir. Günümüz itibarıyla kültürel faaliyetlerden teknik

altyapı faaliyetlerine kadar pek çok alanda proje ve faaliyet sahibi olan TİKA “Başkan Vekili, Başkanlığın, 60 ülkedeki 62 Program Koordinasyon Ofisiyle 5 kıtada yaklaşık 30 bin proje ve faaliyet gerçekleştirdiğini belirterek; herhangi bir karşılık beklemezsiniz, gizli bir ajandaya sahip olmadan ihtiyaçları önceleyerek yardımları ulaştırıyoruz” (Tika.gov.tr, 2019b) şeklinde yapılan faaliyetleri özetlemiştir.

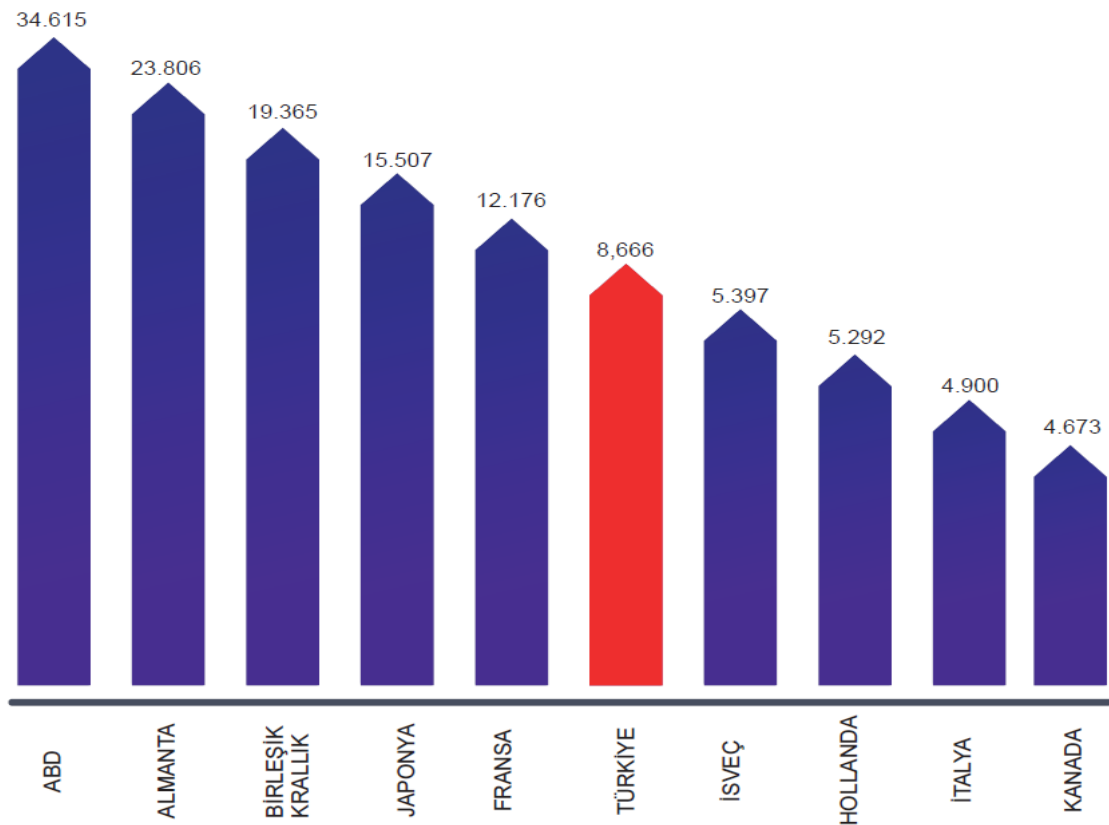
TİKA'nın gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin özelliğinden devam edecek olduğumuzda, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yanında eğitsel ve kültürel faaliyetlerin de ağırlığının artmış olduğu görülmektedir. Buradaki esas hedefin yapılan proje ve faaliyetlerle bulunulan ülkede “sürdürülebilir kalkınmaya” katkı sağlamakta olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle özellikle mesleki eğitim faaliyetlerinin ayrı bir öneminin olduğu düşünülmektedir. Buna yönelik olarak ise; “okullar, kütüphaneler, laboratuvarlar inşa edilmiş, üniversitelere teknik donanım yardımları yapılmıştır” (Tika.gov.tr, “Hakkımızda”).

TİKA'nın kuruluşundan sonra ilk olarak faaliyet gösterdiği Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin doğru kaynak kullanımı ile birlikte kalkınma yardımlarının da etkinliği ile Türk coğrafyasının önemli bir gelişme içinde olduğu ifade edilmektedir. Bu ülkelerin önemli bir kısmı farklı ülkelere yardım eder duruma gelmiştir. Bu durum kalkınma yardımları bağlamında farklı coğrafyalarla (ki burada Afrika Kıtası ülkeleriyle mukayese önemlidir) bir değerlendirme yapıldığında Asya ülkelerinin içinde bulunduğu atılım dikkat çekicidir. Uzun yıllar sömürge faaliyetlerine maruz kalmış, onca yardıma rağmen istenilen kalkınmanın çoğu ülkede yakalanamadığı Afrika Kıta'sının yaşadığı bu çelişki durumu, ifade eden pek çok çalışma da bulunmaktadır (Detay için bkz. Moyo, D. 2009).

Türkiye'nin 2000'li yıllar sonrasında belirgin bir özellik halini almış çok yönlü politika anlayışının TİKA'nın yapmış olduğu kurumsal faaliyetlere de yansıdığı görülmektedir. Yukarıda da ifade edilen Program Koordinasyon Ofisleri'ndeki ve faaliyet gösterilen ülkelerdeki artış bunun önemli göstergelerindedir. Bunlara ilaveten TİKA'nın çeşitli kurum ve kuruluşlar arasında iş birliğini sağlayıcı ve Türkiye'nin yapmış olduğu kalkınma yardımlarının kayıt altına alınması gibi görevleri de üstlendiği görülmektedir.

Günümüzde “devletlerarası iş birliğini geliştirmede en önemli enstrümanlardan biri olarak değerlendirilen kalkınma yardımları; gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerine destek olmak ve acil problemlerine çözüm bulmak maksadıyla yapılan ayni veya nakdi yardımlar ile yatırımları kapsamaktadır” (TİKA, Kalkınma Raporu, 2007). 2019 yılı verilerine göre, OECD ülkeleri arasında en yüksek Kalkınma yardımları yapan ülkeler sıralamasında Türkiye, 8.666 milyar dolarlık yardım ile 6. sırada yer almaktadır (Grafik 3). Bu miktar 2003 yılında 76 milyon dolar seviyesindedir. İki tarih arasındaki verilere bakıldığında çok belirgin bir artışın olduğu görülmektedir. En çok insani yardım yapan ülkeler sıralamasında ise 7,640 milyar dolar ile birinci sıradadır (Grafik 4).

Grafik 3: En Yüksek Yardım Yapan OECD DAC Üyesi Ülkelerin ve Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları [2019; Milyon Dolar]

Kaynak: Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019.

Grafik 4: En Çok İnsani Yardım Yapan Ülkeler [2019; Milyon Dolar]

Kaynak: TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2019

Kıtasal olarak TİKA'nın faaliyetleri değerlendirildiğinde ise, Afrika kıtasında Program Koordinasyon Ofisi olan ülkeler şunlardır: Cezayir, Cibuti, Etiyopya, Gambia, Gine, Güney Afrika, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar, Libya, Mısır, Mozambik, Namibya, Nijer, Senegal, Somali, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda, Çad. TİKA'nın bu coğrafyadaki varlığı, pek çok alanda gerçekleştirilen projeler sayesinde hem Türkiye ile Afrika ilişkilerinin gelişmesinde hem de kıtanın kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Başkanlığın 2020 Performans Raporu'nda Orta Doğu ve Afrika Bölgesi ülkelere yönelik olarak yapılacak faaliyetlerle; "eğitim, sağlık, temiz suya erişim, çevre, üretim, kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi alanlarında geliştirilecek proje ve faaliyetlerle bölge ülkelerin kalkınma süreçleri destekleneceği, bölgede sıklıkla görülen insani krizlerde acil ve insani yardım faaliyetlerinin ve bunların koordinasyonu sağlanacağı" (Tika.gov.tr, 2021a) ifade edilmektedir.

"Afrika'ya yapılan diplomatik açılım ve bu paralelde TİKA'nın bölgedeki faaliyetleri realistlerin iddia ettiği gibi Türkiye'nin Afrika'nın yeraltı zenginliklerinde gözü

olduğuna dair herhangi bir eylem ya da söylem içermemektedir” (Kardaş ve Erdağ, 2012: 186). Gerçekleştirilen tüm faaliyetler bu coğrafyada ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamış olup sömürgeci devletlerin yaklaşımından büyük farklılıklar göstermektedir. Türkiye'nin yürütmekte olduğu sosyal, kültürel ve insani yardım projeleri herhangi bir ülkenin egemenliğine ya da toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturmamaktadır ve bu durum karşı tarafta da farklı algılanmamaktadır. Ancak Türkiye'ye karşı bazı ülkelerde çıkarılan prosedürel zorluklar ya da mesafeli tutum, bazen yönetsel eksikliklerden kaynaklanabildiği gibi bazen de bu ülkelerin halen etkisi altında olduğu sömürge devletleri ya da bu coğrafyada etki alanı oluşturmak isteyen yeni aktörlerin varlığından kaynaklanabilmektedir. Bu yeni anlayıştaki yukarıda ifade edilen adaptif güç tanımlamasının gerekliliği emperyal bakış açısından önemli farklılıklar göstermektedir.

Kavramsallaştırılmamış ama “yeni anlayış” olarak ifade edilen çalışmalarda Türkiye'nin yaklaşımındaki anlayış biçimi; “ön yargılı, geçmişin hesabını barındıran, kötü ve düşman olarak öne atılmış bir sistem görüntüsünden ötede karşılıklı güven ve dostane ilişkilere dayalı, tarihi ortak geçmişin izlerini süren, barış eksenli politikaların benimsendiği” (Kardaş ve Erdağ, 2012: 186) şeklinde tarif edilmektedir. Kurumsal bir yapı olarak bu bölgede varlık gösteren TİKA ise bu yaklaşıma aracılık eden önemli bir işleve sahiptir.

Aşağıdaki tablolarda TİKA'nın faaliyetlerinin kalkınma ile ilişkisi özetlenmiştir. Bu tabloya göre yoksulluk, açlık, sağlık, eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, su ve sıhhi koşullar, enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayii ve altyapı, eşitsizliklerin azalması, şehircilik, sorumlu üretim ve tüketim, iklim, barış ve adalet gibi başlıklarda genellenebilecek faaliyetler belirtilmiştir. Tablo incelendiğinde de anlaşılacaktır ki kalkınmanın sürdürülebilir ve belirlenen her bir alandaki faaliyetlerin birbirini tamamlayıcı olması önemlidir. Ayrıca kıtanın belirli bölgelerinde kendini ağır şekilde hissettiren yoksulluğun bitirilmesine katkı sağlanması, belirlenen öncelikler arasındadır. Sömürge dönemlerinde ve kıtaya karşı bugün de sürdürülen kendine bağımlı hale getirecek yaklaşımların dışında,

eşit seviyede ilişki ve bunun sağlayacağı ortak fayda temelinde bir ilişki geliştirme gayreti, Tablo 11'deki ilgili faaliyetler ve belirlenen amaçlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 11: TİKA Faaliyetleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İlişkisi

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları	Açıklama	İlgili TİKA Faaliyeti
1. Yoksulluğa Son	2030 yılına kadar yoksulluğu tüm şekilleriyle sona erdirmek	<ul style="list-style-type: none"> Tarım-hayvancılık projeleri (ekipman ve eğitim) Mesleki eğitim ve istihdama yönelik programlar Ekonomik altyapı ve diğer üretim sektörü projeleri Tarımsal sulama projeleri
2. Açlığa Son	Açlığı sonlandırmak, gıda güvenliğini sağlamak, beslenmeyi geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek	<ul style="list-style-type: none"> Acil / kalkınma amaçlı gıda yardımları Tarım-hayvancılık projeleri (ekipman ve eğitim) Diğer üretim sektörlerine yönelik projeler
3. Sağlıklı Bireyler	Sağlıklı yaşamların güvence altına alınması ve mutluluğun her yaşta desteklenmesi	<ul style="list-style-type: none"> Hastane inşası, tadilatı ve işletmesi, Tıbbi ekipman/donanım ve malzeme destekleri Sağlık taramaları Gezici ekipler ile ameliyathane Tıbbi konularda (özellikle anne-bebek sağlığı) konusunda bilinçlendirme çalışmaları Ambulans temini Uzman doktor ve sağlık personeli eğitimleri Yetersiz beslenmeyle mücadele Tedavi hizmetleri
4. Nitelikli Eğitim	Herkes için kapsayıcı ve nitelikli eğitimin sağlanması ve yaşam boyu öğrenimin desteklenmesi	<ul style="list-style-type: none"> Eğitim kurumlarının ve öğrenci yurtlarının inşası, tamir ve donatımı, işletme destekleri, altyapı ve fiziki kapasite artırımı Kütüphane kurulması ve eğitim materyali destekleri Teknoloji transferleri ile eğitimin modernleştirilmesi Öğretmenlerin mesleki bilgi ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi Fiziksel ve sosyal açıdan dezavantajlı çocuklar için eğitim fırsatlarının artırılması

		<ul style="list-style-type: none"> • İş yaratıcı mesleki eğitim programları
5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların ve kız çocuklarının konumlarının güçlendirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Kadının statüsünün güçlendirilmesine ve sosyal hayata katılmasına yönelik çalışmaların desteklenmesi • Kadınlara yönelik mesleki eğitim kursları • Kadın STK'larına yönelik kapasite artırma projeleri • Kız okulları ve yurtlarına verilen destekler
6. Temiz Su ve Sıhhi Koşullar	Herkes için suyun ve sıhhi koşulların erişilebilirliği ve sürdürülebilir yönetiminin güvence altına alınması	<ul style="list-style-type: none"> • Su kuyuları açılması, kuyuların bakımı ve onarımı • Suya erişim için gerekli altyapıların yapılması, iyileştirilmesi (temiz su şebekesi vb.) • Hijyen sistemlerinin kurulması • Su ve su hijyeni alanında eğitimler
7. Erişilebilir ve Temiz Enerji	Herkesin uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişiminin güvence altına alınması	<ul style="list-style-type: none"> • Yeşil enerji (güneş enerjisi, jeotermal enerji vb.) destekleri • Enerji altyapısı destekleri (elektrik iletim ve dağıtım hatları) • Çevre bilincine yönelik eğitimler (enerji tasarrufu)
8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	Kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin tam ve üretken istihdamın ve herkes için insana yakışır işlerin desteklenmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik altyapılar ve üretim sektörlerine yönelik projeler • Meslek edindirme kursları (el sanatları, dikiş, ayakkabıcılık, arıcılık, yumurt- acılık, otomotiv, tekstil, turizm vb.) • Ekipman ve araç hibeleri • Altyapı inşa, tadilat, donatım destekleri • Know-how, teknoloji, tecrübe transferleri • Pazarlama faaliyetlerine destek (fuar vb.)
9. Sanayii, Yenilikçi ve Altyapı	Dayanıklı altyapıların inşası, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin desteklenmesi ve yenilikçiliğin güçlendirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Altyapı inşa, tadilat, donatım destekleri • Know-how, teknoloji, tecrübe transferleri

10. Eşitsizliklerin Azalması	Ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılması	<ul style="list-style-type: none"> • En Az Gelişmiş Ülkelere (EAGÜ) yapılan destekler • Şehirlere ulaşımı zor olan bölgelere destekler • Kırılgan-dezavantajlı gruplara yönelik destekler
11. Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları	Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması	<ul style="list-style-type: none"> • Atık yönetimi altyapıları inşası, onarımı • Çevre bilincine yönelik eğitimler • Konut/barınma projeleri • Parklar, oyun alanları ve peyzaj çalışmaları
12. Sorumlu Üretim ve Tüketim	Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının güvence altına alınması	<ul style="list-style-type: none"> • Atık yönetimi altyapıları inşası, onarımı • Çevre bilincine yönelik eğitimler (ekoloji vb.) • Know-how, teknoloji, tecrübe transferleri
13. İklim Eylemleri	İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele konusunda acilen eyleme geçilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Çevre bilincine yönelik eğitimler (küresel ısınma vb.) • Yeşil enerji (güneş enerjisi, jeotermal enerji vb.) destekleri • Uluslararası programlara destek
14. Sudaki Yaşam	Sürdürülebilir kalkınma için okyanuslar, denizler ve deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı	<ul style="list-style-type: none"> • Su kaynakları yönetimi eğitimleri • Balıkçılık sektörüne yönelik destekler • Çevre bilincine yönelik eğitimler (su kirliliği, denizlerin kullanımı vb.)
15. Karasal Yaşam	Ormanların sürdürülebilir kullanımı, çölleşme ile mücadele, karasal bozulmanın durdurulması ve iyileştirilmesi ve biyoçeşitlilik kaybının engellenmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilir tarım, ormancılık, hayvancılık eğitimleri • Çölleşme ile mücadele eğitimleri • Yeşil alan projelerine destek
16. Barış ve Adalet	Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi, herkes için adalete erişimin sağlanması ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumların inşası	<ul style="list-style-type: none"> • Kamu personelinin eğitimleri • Kamu binalarının inşası, tadilatı, donatımı • Kamu düzenine ve terörle mücadeleye destek • Terör sonrası yeniden inşa ve iyileştirme
17. Hedefler için Ortaklıklar	Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Ortaklığın canlandırılması	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal kurumlar, (AFAD, Kızılay vs.) ulusal STK'lar, uluslararası kurumlar ve organizasyonlar (OECD, UNDP, IIT, Güney-Güney İş Birliği vb.) ile ortak çalışmalar

		<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası programlara destek ve katılım
--	--	--

Kaynak: Stratejik Plan 2019-2023.

TİKA, “Stratejik Plan 2019-2023” çalışmasında, GZFT (Güçlü Zayıf Fırsatlar ve Tehditler) analizi yapmış olup; burada bulunduğu tespitlere karşılık geliştirilen stratejiler de ifade edilmiştir (Detay için bkz. tika.gov.tr, 2019a). Kurumun sahip olduğu personelin niteliği, teknolojik imçikânları, yeniliğe ve değişime açık olma, yurt dışındaki varlığı, aşırı bir bürokratik yapıya sahip olmayışı ve özellikle bulunduğu coğrafyalarda halkın kuruma yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olması güçlü tarafları arasında gösterilmektedir. Söz konusu çalışmada ifade edilen, kurum için fırsat olarak değerlendirilen özelliklerinden bir diğeri de iş birliği temelinde kamu diplomasisine sağlayabileceği katkı kapasitesidir. Söz konusu Afrika ülkelerinde diplomatlık görevinde bulunan bir yetkilinin, “Türkiye’nin sahada bulunmasının birebir oradaki toplumlarla iletişim halinde olması ve yardımları ulaştırabilme kabiliyetinin olduğu” ifadesi gerek TİKA gerekse farklı kuruluşlar açısından güçlü bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Kalkınma yardımlarının öneminin arttığı günümüzde bu yardımların etkin bir şekilde ihtiyacı olan ülkelerde kullanılabilmesini sağlamak hem söz konusu ülkeler hem de ilişkilerin karşılıklı geliştirmesi için önemli bir fırsattır. Kurumun geliştirmesi gereken zayıf yönü ise “Dış politikamızın açtığı yeni alanlar ve devletimizin ihtiyaçları çerçevesinde yaşanan hızlı büyümenin getirdiği insan kaynağı, mevzuat, bütçe ve lojistik eksiklikler” (TİKA, Stratejik Plan 2019-2023: 47) olarak ifade edilmektedir. Sahada her ülkenin kendine has koşulları bulunmaktadır. Zaman zaman siyasi, zaman zaman yönetsel yetersizliklerden kaynaklanan prosedürlerde karşılaşılan zorluklar planlamalarda ve öngörülerde aksamalara yol açabilmektedir. Adaptif bir yaklaşımın gerekliliğinin ortaya çıktığı bu koşullarda kazanılan kurumsal tecrübe avantajı ile taleplere ve onların karşılanabilmesini sağlayacak orta ve uzun vadeli planlara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Bulunulan coğrafyalardaki siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar en başta gelen tehdit alanlarındandır. Ancak TİKA, yerelde geliştirilecek ikili ilişkilerle istikrarsızlıkların iş birliği temelinde en az düzeye indirilmesine yönelik bir strateji içinde olacaklarını ifade etmektedir. Bir diğer tehdit alanı olarak, FETÖ'nün bazı ülkelerdeki faaliyetlerinin ve etkinliğinin, Türkiye'ye karşı önyargının oluşmasına ve bu durumla mücadele etmenin yarattığı zaman ve enerji kaybı gösterilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, hedeflenen faaliyetler de göstermektedir ki TİKA, yeni dış politika yaklaşımında oldukça etkin bir role sahiptir. Burada önemli olan asıl husus TİKA'nın gerçekleştirdiği faaliyetlerin sahada ve politik yaklaşımda taşıdığı anlamdır. Kuruluşunun ilk yıllarında ortak dil, din ve kültür birliği temelinde, kendi yakın coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetleri ile geliştirilen ilişkilerin zaman içerisinde çok daha farklı coğrafyalarda gösterilen faaliyetlerle çok yönlü bir özelliğe kavuştuğu söylenebilecektir. Yaşanılan bu değişimi, TİKA örneğinde değerlendiren, "TİKA'nın İslam coğrafyasında etkinlik artırmaya mı çalıştığını sorgulayan" görüşlere karşılık Afrika kıtasında Müslüman olmayan ülkelerde de faaliyette bulunuluyor olması bu tezi sorgulanır hale getirmektedir. Zira hiç Müslüman nüfusun bulunmadığı Güney Sudan'da ya da Kamerun, Mozambik gibi Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu ülkelerde de koordinasyon ofislerinin bulunması bu tezi zayıflatmaktadır.

5.2.2. Yunus Emre Enstitüsü

"Yunus Emre Enstitüsü, adını 13. ve 14. yüzyıllarda yaşamış bir Anadolu mutasavvıfı, insani değerleri, insan sevgisini ve barışı temsil eden Yunus Emre'den almış" olup "dünyaya Türkiye'nin kültür ve sanatını tanıtarak, uygarlığın en yetkin, incelikli ve kendine özgü dilini kullanarak birbirini daha iyi anlayan, daha barışçıl bir dünya için çalışmayı hedeflemektedir" (yee.org.tr, "Neden Yunus Emre"). Enstitünün sahip olduğu insan odaklı anlayış göz önüne alındığında ismi seçilirken Yunus Emre'nin seçilmesi doğrudan bir felsefeyi de ortaya koymaktadır. "Bu büyük şahsiyet, şairleriyle sadece Türkçe'nin gelişimine önemli bir katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda evrensel insani değerler üzerine

inşa edilmiş felsefesiyle, hiçbir din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin insanoğlunun barış ve ortak değerler etrafında birlikte yaşamasını amaçlayan mesajlar vermiştir” (yee.org.tr, “Neden Yunus Emre”). Esasında detayla ifade edilen Amerikan merkezli bir bakış açısı olan yumuşak güç uygulamaları ve taşıdığı amaç ile bu mental farklılık, uygulamalara yansıyan şekilleri de dikkate alındığında bir ayırım yapılması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu yüzden güç biçimleri ve onların uygulamalarına dair bu farklılıkları karşılayacak, teorik alt yapısı olan yeni yaklaşımların ifade edilmesi önemlidir.

Yunus Emre Vakfı'nın kuruluşuna bakıldığında ise 2007 yılında kurulan YEE'nin kuruluş amacı, “Türkiye’yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye’nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirmek” şeklinde ifade edilmiştir. Yunus Emre Enstitüsü ise vakfa bağlı bir kuruluş olup ifade edilen amaçların yurt dışında da gerçekleştirilmesini sağlayan, bilimsel çalışmaları da destekleyen bir kuruluş pozisyonundadır. Yunus Emre Enstitüsü yurt dışında 58 kültür merkezine sahiptir. Enstitü tarafından hazırlanan 2019 Faaliyet Raporu’na göre 70’den fazla ülkede irtibat noktası bulunmaktadır. Cezayir, Fas, Güney Afrika, Tunus, Mısır, Sudan Afrika kıtasında kültür merkezinin olduğu ülkelerdir. Kurumun ifade etmiş olduğu misyon ve vizyonuna bakıldığında, Türkiye’nin uluslararası mecrada iyi ilişkiler geliştirmesine, güvenilirliğini ve bilinirliğini artırma hedefine işaret edildiği görülmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların günümüzde daha da önemli hale gelen kültürel diplomasi faaliyetlerinde önemli işlevleri bulunmaktadır. Türkiye’de kamu diplomasisi faaliyetlerinin farklı şekilde ele alındığını ifade eden İbrahim Kalın’a göre “ülkelerin öncelikleri ve kültürel kodları, kamu diplomasisi pratiklerini değiştirmektedir” (Kalın 2011: 5-23). “Bu farkın temel sebebini Türkiye’nin kendine özgü tarihî tecrübesi ve Orta Asya’dan Balkanlar’a uzanan geniş bir coğrafyada bölgesel dinamikleri harekete geçirebilecek potansiyeli” (Ünalmiş, 2019: 144) ile açıklayan görüşler bulunmaktadır. Bu noktada Yunus Emre Enstitüsü’nün kuruluş amacı ve gösterdiği faaliyetler de göstermektedir ki

Türkiye’de kamu diplomasi alanındaki faaliyetlerin önemli olduğu noktasında bir farkındalık da oluşmaya başlamıştır.

Enstitünün amaçları, 2007 yılında Resmî Gazete’de basılmış olan 5653 sayılı kanunla detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. İlgili kanunda belirtilen amaçlar; Türk dili, kültürü ve sanatının tanıtılması, kültürel alışverişin artırılması bu imkânı sağlayacak merkezlerin yurt dışında kurulması, yurt dışında eğitimler verilmesi, Türkiye’nin kültürel mirası ile ilgili belgeleri “dünyanın istifadesine sunmak, araştırmalar yapmak, yurt içinde ve yurt dışındaki üniversiteler ve sivil toplum örgütleri ile projeler geliştirmek şeklinde özetlenmiştir” (Detayı için Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-3.htm>).

Yurt içi ve yurt dışında düzenlenen Türkoloji çalıştayları, bununla ilgili çeşitli programlar, sempozyumlar ve çeşitli etkinlikler yukarıda ifade edilen amaçların gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Enstitünün yayınlamış olduğu “2019 Faaliyet Raporu”nda, 50 ülkede 101 Türkoloji bölümünün bulunduğu, bunlardan 19’unun Afrika Kıtası’nda olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca yazı, editörlük eğitimi ve kültürel diplomasi görevinde bulunacak kişilere yönelik eğitim programları gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır. Enstitü, “2023 Vizyonu” çalışmasında 2023 yılına ait vizyonunu: “Bölgesel özelliklere göre yapılacak çeşitli kültür-sanat faaliyetleriyle Türk kültürünü tanıtmak, çok kültürlülük çerçevesinde ortak noktalara vurgu yaparak hedef kitlelere ulaşmak ve kültürlerarası etkileşimin gerçekleşmesine yönelik faaliyetlerle dünya kültür mirasına katkı sağlamak” (yee.org.tr, “2023 Vizyonu”) şeklinde ifade etmiştir.

Esasında kültürel diplomasi faaliyetleri ile geleneksel diplomasiden farklı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde, projelerde devletin daha çok sivil toplum örgütlerini destekleyici bir rol üstlendiği, belirli vizyonlarla onları yönlendirdiği bir durum söz konusudur. Bu noktada kültürel diplomasi faaliyetlerinin daha etkin sonuçlar oluşturması için devlet ve sivil toplum örgütlerinin koordineli bir şekilde çalışması önem taşımaktadır. Bunlarla birlikte, “Yunus Emre Enstitüsü’nün proje tabanlı çalışmalara ağırlık vermesi, orta ve uzun vadeli sonuçlar üretecek stratejiler geliştirmesi, yurt dışında yaşayan Türklerle iş birliklerini derinleştirmesi ve geliştirmesi” (Güzel, 2016: 357) tüm çalışmalara önemli katkı sağlayacaktır.

Yunus Emre Enstitüsü 2014 yılında Güney Kore’de kurulan “Küresel Kamu Diplomasisi Ağı’nın (Global Public Diplomacy Network-GPDNet) da bir üyesidir. Bu ağ, dünyanın farklı bölgelerinde yer alan kültür ve kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren Enstitülerin teorik ve pratik sahada bilgi paylaşımını sağlamak, ikili ve çok yönlü projeler hazırlamak amacıyla” (...) kurulmuştur (yee.org.tr, 2020: 170). YEE’nin bu ağa katılımı, esasında Türk Dış Politikası’yla uyumlu olarak, kültürler arası iletişimi artıracak girişimlerinin bir örneğidir. 2016 yılında YEE’nin üç yıl süreli dönem başkanlığına seçildiği oluşumun, 2017 yılında İstanbul’da düzenlenen, 4. Genel Kurulu toplantısında; YEE Başkanı Prof. Dr. Şeref Ateş, “İletişim çağında kültürlerin birbirlerini daha iyi anlaması için kültürel kamu diplomasisi şart” olduğuna işaret etmiştir. “Çatışan Topluları Bir Araya Getirmede Kamu Diplomasisinin Rolü” konulu uluslararası bir konferans ve “Kamu Diplomasisinin Geleceği” konulu panelin de düzenlendiği toplantılarda kültür diplomasisinin dünya üzerinde barışın sağlanmasını getirecek bakış açısını kazandırmada etkin bir rol oynayacağı vurgulanmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü, temel görevlerinden birini, “Türkiye’nin imkân ve fırsatlarını anlatmak” olarak ifade etmektedir. Bunu sağlayacak bilimsel-kültürel çalışmalarla toplumlar arasında iletişimin ve bilgi alışverişinin sağlanması öncelikli hedeflerdendir. Esasında tüm bu faaliyetler niteliğine ve ortaya koyduğu sonuçlara bakıldığında her biri önemli diplomasi hareketleri olarak görülmektedir. Bu organizasyonların bir diğer özelliği de tüm taraflar için karşılıklı olarak önemli kazanımların sağlanabilmesidir.

5.2.3. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), 2010 yılında kurulmuştur. Kurumun kuruluşu ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde, Başkanlığın görevlendirildiği konulara baktığımızda; “Yurt dışında yaşayan vatandaşların sorunlarının tespiti ve bunlara çözüm üretilmesi, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlanmasını sağlayacak” faaliyetlerin yürütülmesini kapsayan bir görev alanı bulunmaktadır.

Türkiye, çok geniş bir coğrafyaya yayılan, tarihi ve kültürel bağlarının olduğu pek çok bölge ile ilişki geliştirebilme potansiyeline sahiptir. Kuruluş, “dildaş, dindaş, soydaş ve gönüldaş” olarak ifade ettiği topluluklarla ortak değerler üzerinden insan odaklı bir yaklaşımda faaliyetler yürütme amacını taşımaktadır. Bu noktada geliştirilen ilişkinin biçimi ve taraflara olan etkisi önemli ve özellikle Türkiye’yi daha ayırt edici bir yaklaşıma sahip ülke konumuna taşımaktadır. Siyasi ve ekonomik gelişmişliğin verdiği özgüven ve tarihin kendisine yüklediği misyon çerçevesinde Türkiye, “kardeş ve akraba toplulukların refah seviyesini yükseltecek ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalara büyük önem verirken, bu toplulukların kendi kimliklerini ve dillerini muhafaza etmelerini ve gelecek kuşaklara aktarmalarını teşvik etmektedir”. (Ytb.gov.tr, “Genel Bilgi”) Bunlarla birlikte YTB, ülkenin diğer kurumları ile birlikte tamamlayıcı, destekleyici ve iş birliğine yönelik faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu programlardan bazıları; Akademik ve Bilimsel Araştırmalar Programı (ABAP), Eğitim Destekleri Programı (EDEP), Kültürel Hareketlilik ve İş birliği Programı (KHİP), Türkiye Mezunları Programı (TMP) şeklinde başlıklandırılmıştır.

Kendini bir “diaspora kurumu” olarak da tanımlayan YTB’nin, dijital mecrada gelişen teknolojinin sağladığı iletişim kanallarını da etkin şekilde kullanarak yürüttüğü diaspora diplomasisi faaliyetlerine dikkat çeken çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlarla birlikte YTB’nin kültürel, geleneksel, edebi, eğitsel, sportif, teknoloji ve ekonomi gibi birçok alanı kapsayan faaliyetlerde bulunulduğu görülmektedir. TEKNOFEST, Balkan Müzik Festivali, Aşure Lokması ve Muharrem İftarı, Etnospor gibi etkinliklerin sosyal medyada “paylaşımıyla YTB’nin dolayısıyla Türk hükümetinin, Türk ve İslam dünyasına katkı sunan her türlü girişimi (de) desteklediğini göstermektedir” (Budak, 2020: 550). Dünyada baş gösteren Covid-19 salgını sonrasında hayata geçirilen “Diaspora Covid-19 İş Birliği ve Destek Programı” ile “14 ülkede 72 proje destekleyerek gıda paketleri, kira, fatura desteği, hijyen ürünleri, maske ve koruyucu ekipman üretimi, eğitim ve medya içeriği oluşturma alanlarına kadar geniş bir yelpazede yaklaşık 200 bin insana” (Ytb.gov.tr, 2021) yardım sağlandığı ifade edilmektedir.

YTB'nin Afrika kıtasında gösterdiği faaliyetlerine bakıldığında; eğitime yönelik faaliyetler ve bunlarla ilgili yükseköğretim düzeyinde sağlanan burslar başta olmak üzere, “akademik ve bilimsel çalışmalar, medya eğitimi, gençlik ve kültürel hareketlilik programlarıyla Afrika ülkeleriyle iş birliğini sürdürmektedir” (Ytb.gov.tr, 2020).

Tablo 12: 2012-2019 Yılları Arasında YTB Tarafından Bazı Afrika Ülkeleri Öğrencilerine Sağlanan Burslar

Ülkeler	Araştırma Bursları	Dil Kursu	Lisans Bursu	Y. Lisans Bursu	Doktora Bursu
Cezayir	6	13	123	107	198
Gambiya	4	-	61	89	13
Senegal			65	42	20

Kaynak: Ytb.gov.tr, 2020

YTB tarafından, 2010-2019 yılları arasında 52 Afrika ülkesinden 5259 öğrencinin öğrenim desteği aldığı, 55 Afrika ülkesinde Türkiye Bursları programı kapsamında Türkiye’de öğrenim görmüş 2849 mezunun bulunduğu belirtilmektedir. Etiyopya, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Sudan ve Tanzanya’da Türkiye mezunlar derneğinin bulunduğu; “Kenya, Mali ve Moritanya’da da yeni mezun derneklerinin kurulma süreçlerinin devam ettiği” (Ytb.gov.tr, 2020) ifade edilmektedir.

YTB tarafından açıklanan Afrika kıtasına yönelik, Türkiye’nin son 10 yıldaki eğitim faaliyetlerine ilişkin veriler, Tablo 13’de yer almaktadır.

Tablo 13: Türkiye’nin Afrika Kıtasında Son 10 Yıldaki Eğitim Faaliyetleri³

54 Afrika Ülkesinden Burs Alanların Sayısı	13982
Lisans, Y. Lisans, Doktora Eğitimi Almakta Olan Öğrenci Sayısı	4403
Mezun Sayısı (51 Ülkeden)	8786

³ YTB tarafından açıklanan Afrika’ya yönelik çalışmaların değerlendirilmesine ilişkin haberdan derlenmiştir. (Detay için bkz. Yüzbaşıoğlu, 2021).

Ayrıca, “YTB, Türkiye Bursları, Türkiye Mezunları, Akademik ve Bilimsel İş Birliği Programları, Türkçe kurslarını ve kapasite geliştirmeye yönelik çalışmaları içeren Eğitim Destekleri Programları, Medya Eğitimi Programları ve Kültürel Hareketlilik Programları ile Afrika ülkelerinin kalkınmasında rol oynayacak insan kaynağı yetişmesi için faaliyetlerini sürdürdüğünü” (Yüzbaşıoğlu, 2021) ifade etmektedir.

Bunlarla birlikte Tablo 14’de YTB’nin mali destek sunduğu projeler yer almaktadır.

Tablo 14: YTB’nin Mali Destek Sunduğu Projeler

Bölge	Açıklama
Çeşitli Ülkeler	Türkçe Dil Eğitimi, Diplomatlara Türkçe Dil Eğitimi
Doğu Afrika	Sivil Toplum Destekleri
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Yetimlere Eğitim Desteği
Etiyopya	Mezunlara Yönelik Eğitim, Sosyo Ekonomik Güçlendirme Desteği
Gana	Kişisel Gelişim Eğitimleri
Senegal	Kültürel Hareketlilik Programları
Güney Afrika	“Bir Osmanlı: Ebubekir Efendi” Adlı Belgesel, Kitap ve Sergi Projesi

Kaynak: (Ytb.gov.tr, 2020).

Bunların yanında 2014 yılından itibaren YTB bünyesinde düzenlenen KATİP burs programından birçok diplomat, asker, kamu görevlisi, gazeteci ve akademisyen yararlanmış olup 135 katılımcıdan 56’sı Afrika ülkelerinden olmuştur. Mesleki eğitim programlarına da önem verilmekle beraber çeşitli alanlarda çalışabilecek işgücünün ilgili işlerde teknik ve mesleki bilgi ve becerilerini artıracak eğitim programlarının da düzenlendiğini belirtmek gerekecektir.

Nitelikli insan gücüne sahip olmak, sömürge tarihi boyunca kaynakları sürekli sömürülen ve katma değeri olan ürünlerin üretiminin çok kısıtlı olduğu, alım gücü nispeten yüksek olan bölgelerde ise tüketim değil üretim odaklı bir bakış açısının geliştirilebilmesi, en önemli gerekliliktir. Yapılan insani yardımlar şüphesiz önemli iken bunların sürdürülebilir bir kalkınmaya dönüşmesini sağlayacak sistemsel iyileştirmelere katkı sağlamak çok daha önemlidir. Örneğin Afrika ülkelerinden

Sudan’da görev yapmakta olan yetkililerden biri, ülkenin Kızıldeniz ve ondan elde edebileceği turizm potansiyeli, Nil nehrinin geçtiği bölgelerdeki tarım imkânı, sahip olduğu zengin altın rezervlerine rağmen yönetsel eksiklikler nedeniyle yaşayan halkın refah seviyesinde iyileşme yaşanmadığını ve imkânların çok kısıtlı olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği üzere yapılan yardımları organize edebilecek, onlarla uyumlu kurumsal yapıların olmayışı, kıtada yaşanan iktisadi sorunların giderilmesine sağlanabilecek katkının önünde en büyük engellerdendir. Bu bakımdan ilgili ülkelerin mevcut durumlarının iyi etüt edilip onların ihtiyaçlarını karşılayabilecek mesleki ve teknik bilgi edinmelerini sağlayacak proje ve programların oluşturulması çok önemlidir. YTB de bu ihtiyaca yönelik ülkelerin ihtiyaç duyduğu eğitimleri düzenleme gayretinde olduklarını ifade etmektedir.

YTB’nin Afrika kıtasındaki eğitim faaliyetlerinden bir diğeri de medya eğitim çalışmalarıdır. 2019 yılında AA, AFAM ve AKEM gibi farklı kurumsal yapılarla iş birliği yapılarak ilgili bölgedeki medya çalışanlarına yönelik eğitim programları düzenlenmiştir. Bu programlara katılan 222 katılımcıdan, 20’si Afrika’nın çeşitli ülkelerinden temsilciler olmuştur.

5.2.4. Maarif Vakfı

Türkiye Maarif Vakfı, 17 Haziran 2016 tarihinde, yurt dışında Türkiye adına Millî Eğitim Bakanlığı’nın haricinde doğrudan, eğitimin her kademesinde faaliyet gösterme yetkisi bulunan tek kuruluş olarak, kâr amacı gütmeyen bir vakıf şeklinde kurulmuştur. Vakıf vizyonunu, “İlmini ve irfanını insanlığın barış ve huzuru için kullanacak iyi insanların yetiştiği öncü bir eğitim kurumu olmak” şeklinde ifade etmiş olup misyonunu ise “bütün dünyada insanlığın ortak birikimini ve Anadolu’nun kadim irfan geleneğini esas alan kapsamlı eğitim faaliyetleri yürütmek” (turkiyemaarif.org, <https://turkiyemaarif.org/page/524-Turkiye-Maarif-Vakfi-12>) olarak tanımlamıştır. Bu noktada vakfın değerleri şu şekilde sıralanmıştır:

- “İş birliği ve Dayanışma
- Güven
- Ehliyet ve Liyakat
- Şeffaflık
- Eğitimde Kuşaticılık
- İyilikte Israr
- Evrensellik” (Uza, 2020: 31-32).

Vakfın faaliyet alanı temel olarak eğitim olup bütün kademelerdeki eğitim-öğretim faaliyetleri ve bunları tamamlayacak; kurs, etüt, kültür merkezlerini kurmak gibi konularla birlikte kütüphane, bilimsel araştırmalara imkân sağlayacak laboratuvar kurma, sosyal bir ortam sağlayacak spor, sanat ve kültür merkezleri tesis etme gibi destekleyici faaliyetlerde de bulunmaktadır. Ayrıca eğitim sonrası mezunların kariyer planlamalarına yardımcı olmak ve eğitim amaçlı yayın organı kurulması da vakfın faaliyet alanı olarak ifade edilmektedir. “Sürelı ve süresiz yayınlar yapılması, sempozyum, konferans ve çalıştaylar düzenlenmesi ve bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla iş birliği, burs ve barınma ihtiyacının karşılanması” (Turkiyemaarif.org, <https://turkiyemaarif.org/page/53-Faaliyet-Alanlari-10>) da belirtilen faaliyetler arasındadır.

Mayıs 2021 itibarıyla vakfın, eğitim faaliyeti yürüttüğü ülke sayısı 44 olup faaliyette bulunulan ülke sayısı 67’dir, toplam eğitim kurumu sayısı 357 iken bu kurumlarda 42 bini aşkın öğrenci öğrenim görmektedir. Vakfın toplam 41 tane yurdu bulunmaktadır. Bunlar arasında Afrika’da bulunan eğitim kurumu ve yurt sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Detay için bkz. <https://turkiyemaarif.org/page/42-DUNYADA-MAARIF-16>).

Tablo 15: Maarif Vakfının Afrika’da Bulunan Eğitim Kurumu ve Yurt Sayısının Ükelere Göre Dağılımı

Ülke	Eğitim Kurumu	Yurt
Burundi	3	-
Cibuti	2	-
Çad	6	1
Ekvator Ginesi	4	-
Etiyopya	5	1
Fildişi Sahili	4	-
Gabon	4	-
Gambiya	4	-
Gana	2	-
Gine	10	2
Güney Afrika	3	-
Kamerun	14	4
Kongo	4	-
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	3	-
Madagaskar	4	-
Mali	21	1
Moritanya	9	-
Nijer	9	2
Senegal	13	-
Sierra Leone	2	-
Somali	7	3
Sudan	6	-
Tanzanya	11	2
Tunus	5	-
TOPLAM	155	16

Tablo 15 de göstermektedir ki, 24 Afrika ülkesinde 155 eğitim kurumu 16 tane de yurt bulunmaktadır.

2018 yılında Güney Afrika ile Eğitim İş Birliği Anlaşması imzalanmış olup bu, iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesini sağlayan önemli bir adım olmuştur. Bunlarla beraber özellikle 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında FETÖ ile iltisaklı okulların devri noktasında Afrika ülkelerinin birçoğu ile iş birliği sağlanabilmektedir. “Vakıf kurulduğu ilk yıl içinde Kongo Halk Cumhuriyeti, Gine, Sudan, Somali ve

Nijer’de FETÖ ilişkili olan 32 okulu devir almış ve bu okullarda eğitim- öğretim faaliyetleri yürütülmeye başlamıştır” (Uza, 2020: 58). Bazı istisna ülkeler hariç Türkiye’nin Afrika ülkelerindeki bu başarısı Fransız Le Monde Gazetesi’nde de haber olmuştur. “Gazete, ‘Türk devleti FETÖ’nün Afrika’daki ağlarını nasıl kuruttu’ başlığıyla yayımladığı haberde Türkiye’nin Afrika’da FETÖ’ye karşı verdiği mücadeledeki başarısını” (Anadolu Ajansı, 2019) ele almıştır. Esasında vakfın kuruluş aşamasında görev almış yetkililerden biri, “vakfın kurulma fikrinin çok daha önceki dönemlerde oluştuğunu, FETÖ okullarına bir alternatif ya da onların devri için kurulmaktan çok daha derin bir bakış açısıyla önemli amaca sahip olarak kurulduğuna” (Y. Tekin, kişisel iletişim, 2021) dikkat çekmiştir. Bununla birlikte yaşanan süreçte sağlanabilen bu hızlı dönüşüm önemli bir başarı olarak da gösterilmektedir. Maarif Vakfı’nın kurulma fikri, eğitim alanında yürütülecek faaliyetlerin Türkiye için önemli olduğuna dair farkındalığın oluşmaya başladığını göstermektedir. Afrika kıtasındaki faaliyetler değerlendirildiğinde ise, kurulduğu tarihten itibaren geçen kısa süre içerisinde önemli faaliyetlerde bulunulmuştur. Ancak tüm faaliyetlerin uzun süreli olumlu etkilerinin görülebilmesi için planlı, sistematik, çalışılacak sahanın durumunu ortaya koyacak analizlerle, istikrarlı bir şekilde çalışmaların devam etmesi gerekmektedir.

5.2.5. Türk Hava Yolları (THY)

THY, Türkiye’nin uluslararası mecrada sahip olduğu marka imajı ile Türkiye’ye yönelik olumlu bir algının oluşmasında en önemli temsilcilerin başında gelmektedir. THY sahip olduğu potansiyelle; Türkiye’nin ve İstanbul’un havacılıkta merkezi bir konumda olduğuna yaptığı vurgu, turizm ve kültürel faaliyetlerin tanıtımı, önemli organizasyonlardaki sponsorlukları gibi faaliyetlerle Türkiye’nin sert güç haricindeki potansiyeline ciddi katkıda bulunmaktadır denebilir.

Ulusal havayolu şirketinin başarılı olması bir ülkeye sadece ekonomik ve jeopolitik üstünlük kazandırmamaktadır. Bunların yanında geliştireceği ulaşım ağıyla görünürlüğünü artırmakta ve ulaşım kolaylığı sağlamaktadır. Bu durum da gerek siyaseten dış politikada gerekse kültür, turizm ve bunların beraberinde

getireceği iş potansiyellerinin artırılmasında olumlu bir etki yaratmaktadır. “Bir ulusun prestijli havayolunun havalandığı zaman, çoğu zaman uçan uçağın, ulusların uçan anıtı ve kültürel simgesi haline geldiği”nin (Anaz ve Akman, 2018: 377) vurgulandığı görülmektedir. Son yıllarda THY’nin yarattığı bu olumlu etkiyi bir “yumuşak güç” aracı olarak nitelendiren çalışmaların arttığı da söylenebilir⁴. THY’nin, “Türkiye’nin bayrak taşıyıcı hava yolu markası olması, ürün, hizmet ve iletişim süreçlerinde Türkiye’ye ait kimlik ve kültürel unsurları kullanması nedeniyle Türkiye’nin en önemli yumuşak gücü ve kamu diplomasisi unsuru olarak da kabul” (Öztermiyeci, 2018: 400) edildiği ifade edilmektedir.

THY, müşterilerine sunduğu hizmetlerde, Türk kültürünün önemli bir özelliği olan “misafirperverlik” vurgusunu çay, lokum gibi geleneksel ikramlarla sunumlarına modern bir şekilde yansıtmaktadır. Bunların yanında, ‘We’re From Turkey’ adında oluşturduğu marka ile Türkiye menşeli ürünleri satışa sunmaktadır. Uçak içinde verilen dergiler ve Türkiye’nin kültür, turizm, ekonomi gibi çeşitli alanlardaki faaliyetlerine yönelik yayınların yolculara sunulmasıyla THY, kamu diplomasisine yönelik, “tanıtım ve kültür diplomasisine katkı sağladığı ve kendini ‘Türkiye’nin gökyüzündeki lezzet büyükelçisi’ olarak tanımladığı” (Köksoy, 2016: 256) ifade edilmektedir.

Bunlarla birlikte, Türkiye’nin Afrika ile olan ulaşım imkânını artırması ve ticari ilişkilerin gelişmesini sağlaması, Afrika ülkelerinin dünyaya açılmasında THY’nin uçuşlarını artırmasını teşvik ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde ifade edilen “Gidemediğin yer senin değildir” deyişi esasında önemli bir bakış açısını yansıtmakta olup THY de bunu sağlayacak en önemli kuruluşlardandır. Ancak şu da ifade edilmelidir ki gidebilmenin yanında gidilen yere uyum sağlayabilmek, oranın koşullarını iyi etüt edebilmek ve o koşulların gerekliliklerini yerine getirebilmek, orada varlık gösterebilmek asıl önemli olandır.

⁴ Detay için bkz. Öztermiyeci, M. (2018). “THY ve İstanbul Yeni Havalimanının Türkiye’nin Yumuşak Gücüne Etkileri”, *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, Ankara: Nobel Kitap, ss. 387-410; Anaz, N. ve Akman, E. (2018). “Turkey’s Soft Power Capacity: Geopolitics of Aviation and The Turkish Airlines”, *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, Ankara: Nobel Kitap, ss. 371-386.

Afrika Kıtası örneğinde THY'nin varlığının ne denli önemli olduğunun örneği, kıtlık ve açlık bölgelerinden Somali'ye ulaştırılan yardım malzemelerinin lojistiğinin sağlanmasında yaşanmıştır. Küresel ölçekte Türk markalarının bilinirliğini artırmak ve iyi bir hizmet kalitesi sunmak bir yandan Türk firmalarını daha güvenilir hale getirecek bir yandan da Türkiye'nin itibarının artırılmasına önemli katkıda bulunacaktır. THY bunu sağlama potansiyelinde olan en büyük firmalardandır. THY, Afrika kıtasında kuracağı geniş uçuş ağı hem kıtanın dünya ile olan bağlantısına imkân sağlayacak hem de Türkiye'nin ülke imajına ve bu kıtadaki varlığını önemli hale getirecektir. Bu sayede orada yaşayan halklarla temas ve ülkeler arasında ziyaret artacaktır. Bunun rakamlara da doğrudan yansıdığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre 2006 yılında ülkemizi 210 bin Afrikalı (tüm Afrika) ziyaret etmişken, bu rakam 2019 yılında 1 milyon 400 bini aşmıştır. 2020 yılında 474 binlere gerileyen bu rakamdaki düşüşte yaşanan Covid-19 pandemi sürecinin olumsuz etkisinin dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim 2019 yılındaki 1,5 milyona yaklaşan ziyaretçi sayısı önemli bir potansiyeli göstermektedir. "THY'nin Covid-19 salgını öncesinde Afrika Kıtası'nda 39 ülkede 60 destinasyona uçuşunun olduğu ifade edilmektedir" (Kasapoğlu, 2020). THY de kıtadaki varlığı ile ilişkilerin geliştirilmesine aracılık eden en önemli kurumlardandır.

5.2.6. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Türk Dizileri

Medya ve iletişim araçlarının çeşitlilik kazanmasıyla birlikte, toplumların birbirleriyle olan etkileşimi de artmıştır. Bu etkileşimi doğru yönetmek ise kamu diplomasisinin ayrı bir alt başlığını oluşturarak, "medya diplomasisi" kapsamındaki faaliyetlerin temel hedeflerinden birini ortaya çıkarmıştır. Konunun önemi;S sadece enformasyon ilişkilerinin çok hızlı ve interaktif olarak gerçekleştiği günümüzde değil, medya araçlarının tek yönlü bir biçimde kullanıldığı, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren anlaşılmıştır. "Dış politikada toplumun, yani kamuoyunun öneminin artması, devletlerin çeşitli metot ve mekanizmalarla kamuoylarını etkileme, ikna etme ve destek elde etme

gereksinimini de beraberinde getirmiştir” (Eren, 2019: 30). Medya diplomasisi de bu aşamada önemli bir araç olarak devreye girmiştir.

Türkiye'nin medya diplomasisine yönelik faaliyetlerinde rol alan önemli kurumlardan biri de TRT'dir. Bu noktada, son döneme kadar “TRT'nin yakın bölgeler için açtığı kanallar, Türk dizilerinin dünyada seyrediliyor olması” (Aydemir, 2016: 366) ve güncel yapılan çalışmalarla, bu yayınların daha geniş coğrafyalara ulaşmasının sağlanması, gerçekleştirecek kamu diplomasi faaliyetlerine önemli bir mecra oluşturmuştur.

Türk dizilerinin başka ülkelerde yumuşak güç bağlamında yarattığı etkiye değinen çalışmalar (Detay için bkz. Başar, 2020; Yazar, 2020; Ökmen ve Göksu, 2019; Deniz, 2010; Bilis, 2018; Özdemir ve Atik, 2016) mevcuttur. Bu yapımların, Türk kültürünün tanıtılmasını ve toplumlar arasında etkileşimin gerçekleştirilmesinde önemli katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Bu doğrultuda 2015 yılında “İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)'nın hibe desteğiyle Beykoz Belediyesi Bilgi İşlem Müdürlüğü'nün hazırladığı proje kapsamında Beykoz'da çekilen dizilere ev sahipliği yapan 200'ün üzerinde mekânı tanıtan gezi haritası ve rehber kitap hazırlanmıştır” (beykozguncel.com, 2015). Hollykoz olarak adlandırılan projenin, oluşan turizm potansiyelinin hayata geçirilmesi amacıyla TURSAB'a da tanıtım yapılmış, Türk dizilerine karşı ilginin olduğu ülkelerin turistlerinin, söz konusu dizi setlerini görme fırsatının yaratıldığı ifade edilmiştir.

Dizilerin potansiyel etkilerine dair bir diğer önemli konu da “verilen mesajların Türkiye'nin sosyal-kültürel ve ekonomik yapısı hakkında hedef kamuoyuna bilgiler vermesidir” (Aydemir, 2016: 371). Burada dikkat edilmesi gereken konu ise, dizilerin verdiği mesajlardır. Örneğin, “fakir kız, zengin erkek arasındaki aile engeli” ve benzeri (ihamet, entrika, şiddet vb.) iyi düşünülmemiş temalardaki dizilerin etkisi, olumlu bir Türkiye algısını oluşturmanın çok uzağında olacaktır. Ayrıca hedef kitleye uygun olmayan içerikler, arka planda siyasi gerilimlerin olduğu ikili ilişkilerde bir malzeme olarak da kullanılabilir. 2018 yılında Suudi Arabistan ile bu örnekte bir gerilim yaşanmıştır. “Dubai merkezli Suudi medya grubu MBC'nin, Türk dizilerinin tamamını kaldırma kararı” (BBC.com, 2018) alması sonrasında çeşitli tartışmalar yaşanmış, bu tartışmalar yumuşak

güç bağlamında da değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Tartışmaların yaşandığı, özellikle yumuşak güç açısından önemli mecralardan biri olan sosyal medyada; karara tepki gösterenler, Türk dizilerine hayranlığını ifade edenler olduğu gibi, Türk dizilerini “sömürge tarihini örtbas etmekle ve ahlaki olarak kendi kültürleriyle uyumsuz” (BBC.com, 2018) olduğu yönünde suçlayan tepkilerle de karşılaşmıştır. Bunlara ilaveten yapılan haberde bazı kullanıcıların, “Türk medya kuruluşlarının karşılıklı kültür alışverişi için çabalamadığı, Arap dizilerini genelde yayınlamadığı” (BBC.com, 2018), bunun nedeninin de Türkiye’nin kendilerini “gerileyen bir ülke olarak görmesi, bu nedenle insanların Arap kültürüne bağlanmasını istememesine” bağladığı yönünde yorumlara da yer verilmiştir. Bu tarz krizlerde, iki tarafın da yapmış oldukları değerlendirmelerin, krizin nedenlerinin ve bu gibi durumlarda uygulanacak stratejilerin dikkatle oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Türk dizilerinin yaratacağı yumuşak güç etkisine konu olan bir diğer ülke de İran’dır. Benzer coğrafi alanlarda etki alanını genişletme gayretinde olan bu iki ülkenin birbiriyle kuracağı ilişki ve oluşturulacak iş birliği alanları önemlidir. Bu noktada yumuşak güç olarak adlandırılan uygulamaların yaratacağı olumlu etkiler önemli avantajlar sağlayabilecektir. “İran’da Türk kanallarını takip eden kitlenin büyük çoğunluğunu İran Türklerinin oluşturduğu” (Başar, 2020: 5) belirtilmektedir. Buradaki önemli etkenlerden biri, bu kitle tarafından Türkçe’nin daha kolay anlaşılması ve zaman zaman dublaja bile gerek olmadan söz konusu yayınların izlenebilmesidir. Ancak bu avantajın iyi okunmasını gerekmektedir. Zira, Ortaylı şu hususun altını çizmektedir: “İran’da Türkler vardır ama Türk milliyetçiliği değildir, bu İran’dır, İran onların vatanıdır (...) İran bir imparatorluk; onu meydana getiren unsurların her biri kendi dilini ve kültürünü itişip kakışarak değil, keyifle ve uyumla taşıyor” (Ortaylı, 2017: 12, 14). Bu bakımdan söz konusu potansiyelin ayrıştırıcı değil birleştirici bir unsur olarak kullanılması önemlidir. Ayrıca gerek uydu yayınları gerek diğer imkânlar sayesinde İran’da çeşitli etnik ve sosyokültürel farklılığa sahip gruplar tarafından da Türk dizilerine ilgi gösterilmektedir.

İran yönetimi ise sadece Türk dizi ve kanallarına değil, muhalif yayın yapan Amerika, İngiltere, Suudi Arabistan gibi ülkeler tarafından finanse edildiğini düşündüğü tüm yayınlara karşı bir rahatsızlık duymaktadır. Bu yöndeki yayınların kendi müesses nizamlarına yönelik bir kasıt taşıdığı, “İran’daki geleneksel kültürel yapıyı zayıflatıldığı ve Batı tipi yaşam tarzına özenmenin teşvik edildiğini düşününler bulunmaktadır” (Başar, 2020: 7). Bu doğrultuda İran’da yapıldığı söylenen araştırmaların güvenilirliğinin tespiti de önemli olmakla birlikte, İhsani Mukaddem ve Ebedi gibi İran’lı araştırmacılar “tarafından yapılan saha çalışmalarında dizilerin özellikle gençler üzerinde Batı kültürüne eğilimi artırdığına ilişkin bulgular saptandığı” (Aktaran: Başar, 2020: 7) ifade edilmektedir. Bu durumun Tahran yönetimi tarafında yarattığı rahatsızlığın, “zaman zaman uydu yayınlarının izlenmesinin önüne geçmek adına kolluk kuvvetleri tarafından evlerin çatılarındaki çanak antenler toplanmasına ya da mahallere, yayınlara parazit atan cihazlar yerleştirmesine” (Başar, 2020: 7) sebebiyet verdiği belirtilmektedir.

Özellikle yapılan yayınlara, dizilere karşı büyük ilgi gösteren kitlenin kadınlar ve gençler olması, kimlik bilincinin oluşmasında ve bunun aktarımında büyük rol sahibi olmaları açısından çok önemsenmektedir. Elbette ki yaşanan bu değişimde sadece dizilerin etkili olup olmadığı konusu, varsa diğer etkenlerin tespiti önemli bir araştırma alanıdır. Dizilerin sosyal ve kültürel dokuda tahribat yarattığı iddiasına karşılık, söz konusu kitle üzerinde yaratacağı modernleşme ile “sivil toplumun oluşmasına ve kadınların cemiyet hayatına katılımına olumlu katkı sağlayacağı” da ifade edilmektedir.

İran’lı izleyicilerle yapılan röportajlardaki,

"Türkçemi geliştirmek ve ileride daha iyi konuşabilmek için Türk televizyon kanallarını ve özellikle dizileri izliyorum, TRT'deki Vuslat ve Payiaht Abdulhamid favori dizilerim, Diriliş Ertuğrul ve şimdi ismini hatırlayamadığım birkaç Türk dizisini daha izledim, Türkçe sevgisinden dolayı kızıma 'Parla' ismini koydum, Türkçe öğrenmesi için kızıma TRT Çocuk kanalını izlettiriyorum, üniversite çağındaki oğlumun Türkiye’de eğitim almasını istiyorum, bu diziler sayesinde Türk örf ve adetlerini, mutfak kültürünü ve yemek tarzlarını çok daha yakından tanıma ve

öğrenme fırsatı buluyoruz, bunlardan bazılarını hayatımda da uyguluyorum, Türkiye'ye sık sık gidiyoruz, İstanbul ve Antalya'yı çok seviyorum” (Kuşun, 2019)

şeklindeki ifadeler, dizilerin kültürleri yakınlaştırıcı ve turizme katkı sağlayıcı yönüne işaret ettiği düşünülmektedir.

Bu yaklaşımlarla birlikte konu Türkiye tarafından değerlendirildiğinde ise, gösterilen ilginin Türkiye'nin yumuşak gücüne katkısı olabilecektir ancak yapılan bu dizilerin sahip olduğu içeriklerin Türkiye'nin kültür politikaları ve devamında dış politikasıyla bilinçli bir biçimde şekillendiği söylemek zordur. Fakat bu konuda gerek kültür alanında yetkili kişilerde gerek politika oluşturan siyasilere, dışarıda gösterilecek yayınların büyük kitlelere ulaşabileceği ve önemli bir etki yaratma potansiyeli olduğuna dair farkındalığı arttırdığı söylenebilecektir.

Afrika örneğine bakıldığında ise “Türkiye'nin resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı (AA) ve Türkiye Televizyon ve Radyo Kurumu'nun (TRT), 2015 yılında yayın hayatına başlayan kanalı TRT World, yaptıkları yayınlarla Afrika ülkelerinde Türkiye'ye yönelik olumlu algı oluşturulması konusunda çalışmalar yapmaktadır” (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019:5). “Bu alanda en önemli gelişmelerden biri ise TRT'nin 2020 Ocak ayında Afrika kıtasında konuşulan en yaygın dillerden biri olan Svahili dilinde yayınlara başlamış olmasıdır” (Ermağan ve Eyrice Tepeciklioğlu, 2021: 16)

“Afrika'da ‘Adını Sen Koy’ ve ‘Böyle Bitmesin’ gibi Türk dizileri, Nijerya'da en fazla konuşulan, Afrika kıtasında ise Svahili'den sonra en fazla konuşulan dil olan Hausa diline çevrilerek yerel kanallarda yayınlanmakta” (Kavak ve Bashal, 2019) olduğu belirtilmektedir. Bu dizilerin yarattığı etkiye yönelik bir haberde; bu dizileri seyreden 12 yaşındaki bir çocuk, “Benim en büyük hayalim Türkiye'yi görmek ve onların dili olan Türkçeyi öğrenmek” (Kavak ve Bashal, 2019) olduğunu ifade etmiştir. Bu örnek, diziler doğru kullanıldığında oluşabilecek katkının ne kadar önemli olacağını göstermektedir. Türkiye'nin oluşturduğu bu etki, Financial Times'a da konu olmuş, bu dizilerin, “Ankara'nın kıtada artan etkisinin küçük ama çarpıcı bir işareti olduğuna dikkat çekilmiştir” (Cumhuriyet, 2021 Ocak). Gazetenin ilgili yazısında; “İspanya'daki Navarra Üniversitesinden Türk dış politikası uzmanı Michael Tanchum'un ‘Eski Fransız sömürgeci Afrika ülkeleri,

Fransa'ya alternatifler arıyor ve yeni bir Fransız sömürgesi veya Çin sömürgesi olarak ticaret yapmak istemiyorlar. “Türkiye üçüncü bir seçenek sunuyor” (Cumhuriyet, 2021 Ocak) ifadelerine yer verilmiştir. Bu örnekler de göstermektedir ki; iyi bir içeriğe sahip olduğunda, Türk dizileri ve filmleri, kültürel anlamdaki bir etkileşim aracı olmakla birlikte, Türkiye'nin etkinlik göstermeyi hedeflediği coğrafyadaki ilişkilerine ve dolayısıyla kamu diplomasisine önemli bir katkı sağlayacaktır. Ancak “Türk dizilerinde yer alan konular, görüntüler ve karakterler Türkiye'nin dış politika hedeflerine ulaşmasında Türkiye hakkında verilmek istenen mesajlara katkı sağlamakta mıdır?” sorusunun sorulduğu çalışmalar bulunmaktadır. Bu soruya cevaben ise bu dizilerin “kamu diplomasisi stratejik desteği” doğrultusunda değil, Türkiye'deki seyircini ilgisini çekecek şekilde yapıldığının” (Aydemir, 2015: 384) ifade edildiği görülmektedir. Bu çalışmalarda, “dizilerin Türkiye'nin görünürlüğünü arttırdığı, Türk dış politikasının manevra alanını genişletebileceği, ama bunun kamu diplomasisinin başarısı olarak değerlendirmenin doğru olmayacağı”, zira “Türk dizilerinde kamu diplomasisi ve yumuşak güç adına belirlenmiş temel ilkeler ve devletin Türk dizilerine ilişkin bir politikasının da söz konusu olmadığı” (Aydemir, 2015: 389) yönünde tespitler bulunmaktadır. Ayrıca bu noktada gerek dizi içeriklerinin gerekse genel uygulamaların sadece tarihi ve kültürel bağlar üzerinden yürütülmesinin yaratacağı olumlu ve olumsuz tarafların doğru değerlendirmelere tabi tutulması da büyük önem taşımaktadır.

5.2.7. Diyanet İşleri Başkanlığı

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı, dünyanın pek çok bölgesinde hizmet sunan uluslararası bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Bu bölgelerden biri de Afrika Kıtası olup burada yaşanan geçmişte ırkçı temelli sömürgeci yaklaşımlar, günümüzde de, devamı eden neo-kolonyalist yaklaşımlarla birlikte yaşanan iç savaşlar, çatışmalar ve bunların sebebiyet verdiği göç ve kıtlık gibi sorunlar kıtanın en önemli sorunlarından. Söz konusu durum, sorunların çözümüne dair katkıda bulunan kurumların varlığını çok önemli hale getirmiştir. Bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı, oluşan talep ve bunların karşılanmasında destek

verebilecek kurumlar arasında yer almaktadır. Kurum, sunmuş olduğu ibadethane, imam-hatip lisesi, ilahiyat fakültesi ve kültür merkezleri inşası, onarımı gibi sosyal konularda doğrudan destek vermesinin yanında, bölgede yaşanan kuraklık, kıtlık gibi temel sorunlar karşısında düzenlenen insani yardım programlarıyla da ilgili bölgelerde yaşanan problemlere destek sağlamaktadır. Özellikle gıda ihtiyacını karşılayacak kurban bağışu organizasyonu, susuzluk problemine yönelik su kuyusu yapımı en önemli hizmetlerdendir. Başkanlık esas olarak diğer Müslüman ülkelerden gelen din görevlilerine eğitim vermekte ve Millî Eğitim Bakanlığı ile yapılan protokol ve bağışlarla yurt dışından binlerce öğrencinin eğitim almasını sağlamaktadır.

Kurum 2019 yılında düzenlenen “3. Afrika Müslüman Dini Liderler Zirvesi” sonuç bildirgesinde, yapmış olduğu hizmetlerin, “Müslümanları inanç ve değerlerine yabancılaştırma ve sömürüye müsait hale getirme amacı taşıyan misyonerlik, bireylerin özgür irade ve tercihlerine sinsi çalışmalarla müdahale eden” (Diyanet.gov.tr, 2019) bir özellik taşıdığını ifade etmiştir. Bu zirvede yapılan bir diğer önemli vurgunun, “İslam kültür ve medeniyeti Afrika’nın en yerleşik ve asli unsurudur” şeklinde açıklamadır. Afrika kıtasının, adalet ve merhamet gözetilerek kurulacak yeni bir dünyaya çok önemli katkılar sunma potansiyeline sahip olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu yaklaşım kendini “öteki”nden üstün gören ve “öteki”ne bunun getirdiği bakış açısıyla muamele eden, “öteki”nin sunacağı katkıyı sadece onun sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları ve ucuz işgücü olarak değerlendiren bakış açısından oldukça farklıdır. Esasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da temel olarak bu farklılığa dikkat çektiği görülmektedir.

Kısacası, özellikle son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Afrika kıtası ve ülkelerine daha fazla oranda bir önem vermiştir. Kamu diplomasisi çerçevesinde yürütülen bu faaliyetler, yukarıda açıklanmış olan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bütün bu çalışmaların etkileri gelecek yıllarda daha net bir şekilde görülecektir. Ancak, günümüz dünyasının özellikle “kültürel diplomasi” üzerinden kendi etki, güç ve nüfuzlarını artırma konusunda bir rekabet içinde olduklarını söylemek olanaklıdır. Türkiye’nin de, zaman zaman mevcut faaliyetlerin etki ve sonuç değerlendirmesini yaparak, eksik ve yanlışların

giderilmesi yoluyla daha sonuç-odaklı çalışmaların yürütülmesinde büyük fayda olacağı değerlendirilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, araştırmamızın temel sorusunu oluşturan Ak Parti döneminde, TDP'deki yumuşak güç uygulamaları Afrika örneğinde nasıl gerçekleştiği? Bu uygulamaların icracısı olan kurumların faaliyetleri nasıl bir ihtiyaçtan doğmuşlardır? Hedefleri nelerdir? Bu süreçte karşılaşılan engeller neler olmuştur? İlgili bölge faaliyetlerine dair literatür çalışmaları ve kişisel görüşmeler neticesinde ifade edilen hususlar dikkate alındığında söz konusu uygulamaları yumuşak güç kavramı karşılamakta mıdır? Şeklinde soruları sorulmuş olup sıralanan kurumlar çerçevesinde bu kurumların kuruluş amacı, yapmış oldukları faaliyetler, bu kurumları doğuran koşullar, bu süreçte karşılaştıkları zorluklar yukarıda ilgili bölümlerde ifade edilmiştir.

Kurumların kuruluş amaçlarını doğuran koşullar, özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında dünya güç dengelerindeki değişim ve bu değişimin dış politik yaklaşımlara yansımalarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Özellikle bu kurumlar arasında, TİKA'nın kuruluş tarihi olan 1992 yılı dikkate alındığında, dış politikada yaşanan değişime uyum sağlamaya katkıda bulunacak kurumların gerekliliğine dair bir farkındalığın daha önceden de oluşmaya başladığı söylenebilir. Yine yukarıda ifade edilen temel sorulardan biri olan, gerçekleştirilen faaliyetlerin yumuşak güç tanımı içerisindeki değerlendirmesi sonucunda ise; liberal bir yaklaşım içinde ifade edilmiş olan yumuşak güç kavramına literatürde yöneltilen eleştiriler ve Türkiye'nin uygulamaların niteliği dikkate alındığında, TDP'nin uygulamalarında bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Bunun neticesinde Adaptif Güç şeklinde farklı bir güç tanımı önerisinde bulunulmuştur.

Bu doğrultuda elde edilen diğer bulgulara bakıldığında ise, uzun bir iktidar dönemine sahip Ak Parti'nin kendi iktidar döneminde de TDP'de zaman içinde bazı farklılıklar olduğu görülmüştür. Bunun yanında tarihi bir perspektifle yaklaşılarak ele alınan TDP'nin geçmiş dönemleri dikkate alındığında bazı farklılıklar olduğu gibi bazı süreklilikler de gözlemlenmiştir. Batı eksenli dış politika anlayışından çok boyutlu/yönlü bir TDP anlayışına geçilmesi farklılıklardan birini oluşturuyor olsa

da özellikle TDP'deki konjonktüre göre geliştirilen pragmatik yaklaşımın devamına yönelik izler de görülmektedir.

Ak Parti iktidarının ilk dönemlerinde, yapılan siyasetin tanımlamasında kullanılan, "muhafazar demokrat" söyleminin, 2009-2014 yılları arasında, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde özellikle vurgulanan "merkez ülke", "model ülke", "komşularla sıfır sorun", proaktif, çok yönlü dış politika gibi tanımlamaların, bunlarla birlikte kültürel mirasa yapılan vurgunun daha çok sosyal inşacılık yaklaşımıyla uyumlu olduğu görülmüştür.

İnşacı yaklaşımda temel olarak kimliklerin oluşumu, devletlerin davranışlarını şekillendiren durumlar, karşılaşılan gelişmelere göstereceği tepkilerin neler olacağını anlamaya yönelik bir amaç bulunmaktadır. Bunun etrafında devletin kendi çıkarına yönelik olarak faaliyetlerini gerçekleştirme öncelenmekte olduğu dikkate alındığında; Davutoğlu (1997:10)'nun, ifade ettiği "ben idraki" ve öncelikli olarak kimliğin belirlenmesine yaptığı vurgu, bu yaklaşım içinde belirli ölçülerde değerlendirilebilecektir. Ancak bu değerlendirmenin de belirli sınırları olacaktır, zira uygulamaya konulan dış politika pratiklerinin neden olduğu değişiklikler köklü bir dış politika değişikliğinin mi yoksa bir yöntem değişikliğini mi ifade ettiği tartışmalıdır. Bu bakımdan inşacı yaklaşımın, bu değişimlerin tamamını açıkladığını ifade edebilmek güçtür.

Bunlarla birlikte önemli bir örnekleme oluşturan Türkiye'nin Afrika ile geliştirdiği ilişkilerde; eşit ve iş birliğine dayalı bir diyalog vurgusuyla beraber, bölgede siyasi istikrarsızlık, ekonomik bağımlılığı azaltacak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak faaliyetlere önem verildiği tespit edilmiştir. Buradan hareketle ilişkilerde, kazan-kazan anlayışı temelinde bir yaklaşımın dile getirildiği görülmekte olup, bu yaklaşımın, ana akım teorilerinden liberal teori ile iş birliğine dayalı pozitif güvenlik anlayışına daha uygun olduğu değerlendirilmiştir. Söz konusu dönem içinde, kıtaya karşı Türkiye'nin gözetilmesi gerektiğini ifade ettiği, adalet vurgusu da dikkate alındığında bu vurgunun da, yine eleştirel güvenlik yaklaşımının temel hareket alanından biri olan "devletin özellikle askeri güç merkezindeki ayrıcalıklı konumuna karşılık, ayrıcalığı ana değer olarak özgürleşme odağında; insan, adalet ve değişim gibi kavramların oluşturduğu"

(Booth and Vale, 1997: 337) şeklinde tespiti ile uyumluluk gösterdiği ve eleştirel güvenlik yaklaşımıyla bir uyumluluk gösterdiği düşünülmektedir.

Diğer önemli bulgulardan biri de “eşit düzeyde iş birliği” söylemi ile faaliyetlerin yapılma biçimi sonucunda oluşacak algının birbiriyle uyumlu olması gerekliliğidir. İlişki geliştirilen diğer tarafı düşkün, ihtiyaç sahibi, açlık ve sefalet içinde tanımlayan görüntüler sağlıklı bir algının oluşmasını engelleyecektir. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere ilgili bölgelerde yaşayanların bu konudaki hassasiyetleri eşit düzeyde bir ilişkinin gerçekleştiğini hissetmelerinin zorlaştıracaktır. Bu doğrultuda gösterilen insan odaklı güvenlik yaklaşımı ve bununla birlikte, Batı'nın güvenlik algısının inşa edilmesi boyutuna getirilen eleştiri, eleştirel güvenlik yaklaşımıyla bir uygunluk göstermektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Güç olgusu farklı disiplinlerde, farklı tanımlamaları yapılan, insanlık tarihi boyunca karşılıklı ilişkinin ve mücadelenin başladığı dönemlerden itibaren kendini gösteren, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi perspektifinden bakıldığında tanımı ve uygulama biçimi açısından en temel meselelerden biri olmuştur. Bu tez çalışmasının da temel amacı; devamlılık gösteren tarafları olmakla birlikte bir dönüşüm içinde olan güç kavramı ve onun çeşitlerinden biri olan yumuşak güç uygulamalarının, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı boyunca (2002-2020) eksen kayması tartışmalarını da içine alacak şekilde analizini yapmak ve gerçekleştirilen uygulamaların sahip olduğu paradigmat değişimi ve bunun getirdiği güç tanımlamasını ortaya koymaktır.

İfade edilen amacı gerçekleştirebilmek, söz konusu değişimi ortaya koyabilmek için tezin bölümlendirilmesinde, öncelikle güç ve çeşitlerine dair bir teorik çerçeve ortaya koyulmuş, ardından Türk dış politikasının genel özellikleri, devamlılık gösteren ve değişime uğrayan tarafları tarihi bir perspektifle birlikte, genel hatları ile ele alınmaya çalışılmıştır. Tezin temel konusunu oluşturan Ak Parti iktidarındaki bugüne kadar yumuşak güç bağlamında değerlendirilen uygulamalar, Afrika kıtası örnekleme üzerinde yapılan literatür taraması ve buradan elde edilen verileri destekleyecek saha tecrübesi olan üst düzey yetkililerin yapmış olduğu değerlendirmelerinden alınan notlar analiz edilmiştir. Bu tez çalışması, yumuşak güç kullanımı üzerine yapılan uygulamaların neler olduğunu ifade eden bürokratik, kamu kurum ve kuruluşlarının sunmuş olduğu raporların ve değerlendirmelerin bir analizini yansıtmaktadır. Dolayısıyla farklı analiz birimleri üzerinde çalışıldığında farklı betimleyici sonuçlar elde edilebilecektir ki bu da önemli bir araştırma konusu olarak görülmektedir. Zira toplumun ya da farklı siyasi kesimlerin ortaya koyacağı betimlemeler, varsa aksayan tarafların tespitinde ve dolayısıyla bu yöndeki uygulamalardan elde edilecek faydanın en iyi seviyeye ulaştırılmasına önemli katkılar sağlayabilecektir. Bu alan akademik çalışmalar açısından yeni olup konulara yönelik yapılan çalışmalar, özellikle daha sonra yapılacak araştırmalara bir zemin oluşturmaktadır. İleride yapılacak çalışmalarla daha kapsamlı sonuçlar elde

etmek mümkündür. Ayrıca uygulanmış ve uygulanmakta olan yumuşak güç strateji ve politikalarının etkilerinin ve çıktılarının değerlendirilmesinin zaman alacağı gerçeğinden hareketle ileride bu konuya ilişkin yapılacak araştırmaların daha net durum analizi yapabilme olanağı vereceği düşünülmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, teorik çerçevesiyi oluşturan realist, liberal, inşacı (konstrüktivist) ve Eleştirel Güvenlik Çalışmaları gibi farklı teorik bakış açılarına göre de güç kavramının nasıl ele alındığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Realizmde güç kavramı daha çok devletler arası ilişkiler üzerinden okunurken, liberalizmde devlet dışı faktörlerin daha fazla dikkate alındığı ve daha geniş bir bakışı açısıyla güç kavramının değerlendirildiği görülmüştür. İnşacılar ise devletlerin tarihlerini dikkate alan bir perspektifle beynelminel ilişkilerdeki yaklaşımlarını kimlik, çıkar ve norm gibi kavramlarla açıklamaktadırlar. Bir diğer yaklaşım olan Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, devleti tamamen arka planda tutmasa da, daha birey merkezli bir perspektifle, bireye yönelik, onun özgürlüğünü kısıtlayacak engellere vurgu yapmakta ve insan potansiyelinin ancak bu engellerin kaldırılmasıyla kendini gerçekleştirebileceğine işaret etmektedir.

Geleneksel güvenlik paradigması, ontolojik olarak realist ve neorealist teori temelinde, güvenlik bakış açısında daha çok devleti merkez alarak sert güç ya da askeri güç öncelikli bir strateji ile şekillenmiştir. Bu güvenlik anlayışı, devletlerin birbirleriyle olan rekabeti ve bunun getirdiği askeri tehdit potansiyeli üzerinden yaklaşımlarını temellendirmişlerdir. Waltz, söz konusu durumu, “anarşi ortamında güvenlik en yüksek amaçtır ve ancak beka garanti altına alınırca, devletler güç, kazanç ve sükûn gibi diğer amaçların arayışı içinde olabilirler” (Waltz, 1979: 126) şeklinde ifade etmektedir. Burada güç kullanımı ulusal çıkarlara ve güvenliğe tehdit oluşturan durumlar karşısında zorlayıcı unsurlarla bu tehlikeleri bertaraf edebilme kabiliyetini ifade etmektedir. Neorealist teori ise, özellikle güç olgusuna yaklaşım bakımından realist teoriden ayrılmakta olup, devletler için öncelikli olarak güç elde etmenin değil, güvenliği sağlamanın önemli olduğunu vurgular. “Güç dengesi modeli, neo-realist güvenlik anlayışında uluslararası sistemin düzenleyici mekanizması şeklinde işlev görerek istikrarı sağlamakta ve

uluslararası sistemin güvenliği devletlerin güvenliğini beraberinde getirdiği” (Waltz, 1979: 41) iddiasını taşımaktadır.

Liberal teoride ise gücün saptanması ve onu üreten kaynaklara dair yapılan saptamalar dikkat çekici olup “karşılıklı bağımlılık”, “asimetrik karşılıklı bağımlılık” gibi tanımlamalarla sistem içerisinde oyuncuların birbirleriyle olan güç ilişkilerine yorum getirilmiştir. Özellikle “yumuşak güç” kavramının liberal politikalar sonucunda uygulamaya konulduğunun da ifade edildiği görülmektedir. Liberal yaklaşıma da zaman içinde farklı yorumlar getirilmiş olup, özellikle 1980’lerden sonra neoliberal bakış açısı teori içerisindeki yorumlara farklılık kazandırmıştır. Neoliberal bakış açısı daha sistemsel yaklaşmış ve bazı benzerliklerin devam etmesine rağmen belirgin farklılıklar da ortaya koymuştur. En önemli farklılıklardan biri neoliberal perspektifte serbest piyasa ekonomisi, demokrasi, düşünce özgürlüğü ve çevreye ilişkin konular daha fazla ön plana çıkmıştır. Neoliberal devletler arası ilişkilerde “çıkar” konusuna daha ziyade ekonomik öncelikler gözetilerek yaklaşmışlardır. Neoliberaler gücü de bu doğrultuda yorumlamışlar ve diğer devletlerin sahip olduğu politikaların sebep olacağı maliyetlerden, davranış biçimlerinin değiştirilmesini sağlamak suretiyle kendi çıkarları doğrultusunda ilişkilere yön vererek gücü kullanmayı tercih etmişlerdir.

İnşacı yaklaşımda ise askeri ve ekonomik güç gibi sert güç unsurları yeterli olmayıp kimlik, norm gibi unsurların da dahil olduğu sistematik bir yaklaşım ifade edilmektedir. Gücün elde edilmesi ve çıkarların gözetilmesi tamamen göz ardı edilmemektedir. Yaklaşım içerisinde Wendt (1999: 104), “gücü algılayabilmek için güç dağılımından daha önemli olanın çıkar dağılımı” olduğunu ifade etmiştir. İnşacı yaklaşımda temel olarak kimliklerin oluşumu, devletlerin davranışlarını şekillendiren durumlar, gerçekleşen gelişmelere göstereceği tepkilerin neler olacağını anlamaya yönelik bir amaç bulunmakta olup bunun etrafında devletin kendi çıkarına yönelik olarak faaliyetlerini gerçekleştirme öncelenmektedir. Bu yaklaşımda bir devletin diğer devlet üzerinde oluşturduğu algıyla kendi çıkarları doğrultusunda istediklerini yaptırabilmesi söz konusudur.

İfade edilen teorik yaklaşımlardan bir diğeri olan Eleştirel Güvenlik Çalışmaları kendinden önceki yaklaşımlar dikkate alınarak ve onlar üzerinden yapılan

değerlendirmelerle şekil bulmuştur. 1990'lar sonrasında ifade bulan bu yaklaşımın temellerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda barışı sağlamaya yönelik yapılan girişimlere kadar dayandıran görüşler vardır. Bu yaklaşımda güvenlik daha bütüncül bakılan bir olgudur. “Güvenliğin birey, devlet ve sistem düzeylerini de içerecek şekilde tüm insanlık için olduğuna” (Booth and Vale, 1997, s. 260) vurgu yapılmaktadır. “Eleştirel Teori’de, olgular, bilgi ve düşünceler, tarihsel bir perspektif içerisinde ve hâkim sosyo-ekonomik ve siyasî yapının etkileri dikkate alınarak incelenmektedir” (Kolasi, 2014:122-123). Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, sadece askeri üstünlük ile başarının kalıcılığının sağlanamayacağı vurgulamaktadır. Bunun yanında bir tarafın sert güç unsurlar bakımından üstün olduğu bir ortamın güvensiz olduğu gibi bir algının da oluşabileceğine dikkat çekilmektedir. Geleneksel güvenlik yaklaşımında devletin özellikle askeri güç merkezindeki ayrıcalıklı konumuna karşılık, eleştirel çalışmalar ayrıcalığı ana değer olarak özgürleşme odağında; insan, adalet ve değişim gibi kavramlarla oluşturmuşlardır (Booth and Vale, 1997: 337). Bu noktada, insanların tercihlerini engelleyecek kısıtlamaların kaldırılması olarak tanımlanan özgürleşme kavramı temelinde bir yaklaşım geliştirildiği söylenebilecektir. Ancak yaklaşımın bu özelliğiyle ilgili olarak bunun ayrılık hareketlerini tetiklediği ve beraberinde kaotik ortamı arttırdığı eleştirileri de gelmiştir.

Esasında her yaklaşımın analizinde, güç kavramı önemli bir konumdadır. Fakat burada değişkenlik gösteren özellik; öncelikli olarak yapmış oldukları tartışmalarda merkezi olarak konumlandıkları diğer kavramlardır. Bunun dışında yaklaşımların gücün çeşitlerine atfettikleri önem, bu güç çeşitlerinin uygulamadaki ağırlıklarının farklılık göstermesi de ayırıcı bir diğer özellik olarak görülmektedir.

Yumuşak güç kavramı ise 1990’lı yılların başından itibaren Amerikalı siyaset bilimci Joseph Nye tarafından sert güç unsurlarının öneminin azaldığı ya da tek başına yeterli olmadığı bir ortamda ifade edilmiştir. Nye kavramın, “sadece etkilemek ile aynı anlama gelmediğini, davranışsal anlamda yumuşak gücü çekici güç ve yumuşak güç kaynakları bu tür çekiciliği üreten varlıklar” (Nye, 2004b: 6)

olarak tanımlamıştır. Kültürün önemli bir öge olduğu, yumuşak güç kavramı içerisinde siyasi değerler ve dış politika kavramının dayandırıldığı önemli kaynaklar olarak gösterilmiştir. Nye ve farklı siyaset bilimciler yumuşak güç kavramının, liberal bir perspektifi yansıttığını, özellikle liberal değerleri ve beraberinde bu değerleri yansıtan politikalar temelinde ifade etmişlerdir. Tüm bu tanımlamalarla birlikte değerlendirme yapıldığında yumuşak güç, temelde küresel dünya düzeni ile uyumlu bir felsefeye sahip bir kavram olarak ifade edilebilecektir.

Esas olarak Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dönemi ve Afrika kıtası örneğindeki uygulamaların incelemeye alındığı bu tez çalışmasında ise Türk dış politikasında yaşanan değişim, eksen kayması tartışmaları da dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, bu tartışmalar da göz önünde bulundurularak yapılan analizlerin daha sağlıklı sonuçlar ortaya koyabilmesi için ise meseleye daha bütüncül bakmayı ve mukayese imkânı sağlayacak; Türk dış politikasının genel özellikleri, değişime uğrayan ve devamlılık arz eden tarafları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk dış politikası köklü bir geleneğin Cumhuriyet sonrası dönemde de kendini gösterdiği bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle Türk dış politikasına dair özellikler ortaya koyabilmek için yapılan inceleme, dönemsel olarak Osmanlı Batılılaşmasından başlatılarak ele alınmıştır.

“Bati” mefhumu, Osmanlı tarihi boyunca fetih politikalarında stratejik olarak önemli olmuştur. Politika ve uygulamalarda, Batı’ya yönelik ilerleme politikasının öncelikli olduğu görülmektedir. Bu durumla ilgili olarak; Tanzimat Dönemi itibarıyla Osmanlı’nın Batı’ya yönelik yaklaşımını, Ortaylı (2016, 211), “Osmanlı’nın Batılılaşmaya pragmatik bir yaklaşımla girdiği ve bunun “Batı’yı hayranlıkla taklidin değil, zorunluluğun sonucu” olarak ifade etmiştir. Bunların yanında Batılılaşmanın dışarıdan gelecek tehditleri azaltmaya dönük, güvenliği korumaya yönelik tarafının olduğu da düşünülmektedir.

Osmanlı’da Batılılaşmanın başladığı dönem itibarıyla değerlendirildiğinde; toplumsal ve ekonomik yapının oldukça geleneksel, Batı’daki gibi bir seyir izlemediği, kapitalizme evril(e)memiş bir üretim sisteminin var olduğu, ancak

özellikle eğitimde, askeri ve idari alanlarda kendini gösteren bir değişimin olduğu söylenebilecektir. Batı'daki gibi bir bütünlük içinde gerçekleşmeyen bu değişimin yarattığı doku farklılıkları bazı problemleri alanların varlığını ortaya çıkarmış ve Batılılaşma tartışmaları günümüze kadar sürmüştür.

Osmanlı Devleti ve Türkiye arasında dış politika yaklaşımları bağlamındaki benzerlikler söz konusu olduğunda, “güç dengesini gözetme” ve “kendine yönelik doğrudan bir tehdit yok ise savaşa girmemek”, temel iki özellik olarak gösterilmektedir. Bu iki özellik, bu dönemlerden itibaren dış politikada pragmatik bir bakış açısının var olduğu değerlendirmelerini beraberinde getirmiştir. Bu benzerliklere karşılık önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında en önemli farklılık toplumsal yapı ile ilgilidir. Osmanlı'da heterojen bir nüfus yapısı bulunurken, Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olarak kurulmuştur. Elbette bu durum yönetsel farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu noktada en önemli farklılıklardan biri, Osmanlı Devleti çok uluslu/dinli/etnikli yapısını koruma eğiliminde olmuş olup bunun içinde daha ziyade değişmemek üzerine bir strateji sahibi olmuştur. Ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, güçlenebilmek ve varlığını sürdürebilmenin yöntemini; ulus devlet haline gelerek daha homojen bir yapıya kavuşmak suretiyle yani büyük bir değişim üzerine kurmuştur. Bu tercih elbette dünya siyasetinin uğradığı değişimlerden de bağımsız düşünülemez. Oran (2019: 19), bir diğer önemli fark olarak; değişen dünya düzenine ayak uyduramayarak yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine yeni kurulan Cumhuriyet'in yönetim anlayışını, "Muasır Medeniyet Batı gibi olacak biçimde yani kökten değiştirmeyi amaçladığı" şeklinde yorumlamıştır.

Bunların dışında tez çalışması içerisinde, “Neden Batı” sorusunun cevabı ise ilgili bölümde, Baskın Oran (2019: 50-51)'in boyutlandığı şekliyle; tarihsel, ideolojik, toplumsal, kültürel ve statükocu özellikler dikkate alınarak detaylandırılmıştır. Bunun sonucunda Türklerin Batı'ya yönelmesinin sadece Türkiye Cumhuriyeti dönemi ile başlamadığı, tarihsel olarak bakıldığında Anadolu coğrafyasında yaşanan şartlar ve esasında İslâm geleneğinin de Batı'ya doğru ilerlemeyi teşvik ettiği görülmüştür. İdeolojik boyutuyla bakıldığında ise, Osmanlı kadrolarında

yetişmiş İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinin sahip olduğu Batıcı ve milliyetçi özelliğin, kurulan yeni devlet üzerinde oldukça etkili olduğunu söylemek olanaklıdır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde seçilen kalkınma yapısı, toplumsal yapıda hedeflenen sınıfsal doku ve kültürel yapı üzerinde Batı'nın etkisi oldukça belirgindir. Cumhuriyet dönemine ilişkin Türk dış politikasının en belirgin özelliklerinin, "Batıcılık, Statükoculuk ve Meşruiyet" (Güder ve Mercan, 2012) olduğu ifade edilmektedir.

Ellili yıllara gelindiğinde, Türk siyasi hayatında çok partili hayata geçiş, yakın coğrafyada ve elbette dünya siyasetinde yaşanan gelişmelerle birlikte Türk dış politikası da şekillenmiştir. İktidara gelen Demokrat Parti (DP), bu dönemin süper gücü olarak ifade edilen en önemli aktörlerden ABD ile ilişkiler geliştirmek ve aynı zamanda dış ilişkilerine çeşitlilik kazandırmaya yönelik bir yaklaşım içinde olmuştur. Ancak temelde, "dış politika kararlarının verilmesinde Başbakan Menderes'in, İnönü'nün davranış kalıplarını benimsediğinin ileri sürüldüğu" (Özcan, 2019: 133) görülmektedir. Bu yıllarda Ortadoğu'da İngiltere'nin etki alanında olan rejimler yerini ABD ve SSCB'nin rekabetiyle ve etkisiyle şekillenen politikalara sahip yönetimlere bırakmıştır. DP iktidarı döneminde çeşitlendirme politikasının da bir sonucu olarak bölge ülkelerinin bir kısmı ile 1955 yılında Bağdat Paktı imzalanmıştır. Bu anlaşma "iş birliği" temelinde, karşılaşılabilecek güvenlik risklerine karşı birlikte hareket etme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak diğer Arap ülkelerinin katılımıyla genişletilmek istenilen Pakt anlaşması ile istenilen etki sağlanamamıştır. Menderes liderliğindeki DP döneminde, özellikle ABD tarafından Türkiye bölgesel bir güç olarak desteklenmiş, bu durum yatırımlar için gerekli finans kaynaklarının sağlanmasında da kendini göstermiştir. Fakat bu yardımların kesintiye uğramasıyla birlikte SSCB'nin ticari teklifleri kabul edilmiş ve ödemeler dengesinde iyileştirme yapılmaya gayret edilmiştir.

Orta Doğu coğrafyasında gerçekleşen gelişmeler, bölgedeki güç dağılımında değişim meydana getirmiş, Türkiye açısından Kıbrıs meselesine dair politikalarda bazı değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Söz konusu durum, bu coğrafyada etkinliği artan ABD ile geliştirilen ilişkilere de farklı bir boyut getirmiştir. Zira oluşan

koşullar, “Kıbrıs’ta yapılacak düzenlemelerde ABD’nin istek ve önceliklerinin daha fazla dikkate alınacağı” (Özcan, 2019: 122) bir ortam oluşturmuştur.

Altmışlı yıllara gelindiğinde ise, siyasal tartışmaları belirleyen dinamiklerin dış politikadaki etkileri MGK gibi kurumsal kimlik kazanmış yapılar ve kullanılan milli güvenlik kavramıyla sınırlandırılmıştır. Kıbrıs meselesi, uluslararası arenada elde edilmek istenilen destek ile birlikte Arap ülkeleriyle de yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Ancak bu yakınlaşmanın o dönem için bakıldığında istenilen sonuçları elde etmede katkısının sınırlı düzeyde kaldığı görülmüştür. “SSCB ile ise ilişkilerdeki yakınlaşmanın yol açtığı değişimin çok boyutlu olduğu” (Özcan, 2019: 256) ifade edilmektedir. İlişkilerde kaydedilen bu gelişmelerin ekonomik konulardaki iş birliğine ve Kıbrıs meselesine olumlu yansıdığı görülmüştür. Aynı dönemlerde dünyada yaşanan petrol fiyatlarındaki artışın Türkiye’yi petrol kaynağına sahip ülkelerle ticari ilişkiler kurmaya yönelttiği de ifade edilmektedir. Ayrıca 1974 Kıbrıs Harekatı sonrasında Türkiye’ye uygulanan silah ve askeri araçlara yönelik ambargolar da tehdit algısında değişim yaratmış ve Türkiye açısından farklı coğrafyalarla ilişki kurulması zorunlu hale gelmiştir. “Bu dönemde sadece Arap ülkeleriyle değil, SSCB’den de silah alınması gündeme gelmiştir” (Oran, 2009: 674). O dönemin tartışmalarında oluşturulmaya çalışılan bu “güvenlik kuşağı” yeni bir doktrin olarak “Batılı çevrelerce, ‘Türk Ostpolitik’, (Doğuya açılma politikası) olarak tanımlanmıştır” (Oran, 2009: 674). Buradan da anlaşılacağı üzere “eksen kayması” tartışmaları ile benzer içerikteki tartışmalar geçmişte de yaşamıştır. Ancak 1980 darbesi, bu açılımın istenilen seviyede gerçekleşmesini engelleyen bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Soğuk Savaş sonrası döneme uluslararası ölçekte bakıldığında, ekonomik anlamda güç dağılımının merkezinde bir değişim olduğu gözlenmektedir. Asya’nın ekonomik potansiyeliyle kazanmış olduğu güç siyasi ve ekonomik olarak yaşanan rekabete yeni oyuncular kazandırmıştır. Oluşan yeni düzeni, askeri ve ekonomik olarak ayrı düzlemlerde ele alan görüşler de bulunmaktadır. Askeri güç dağılımı olarak bakıldığında NATO ve Batı ittifakının karşısında yer alan Rusya ile birlikte ekonomik ivme yakalayan Çin ve Asya ülkeleri de askeri güç kapasitelerini arttırmaya yönelik hamleler içinde bulunmuştur. Bunlarla

birlikte yeni güç dağılımında güvenliğe dair ihtiyaçları değişen ülkeler de yine silahlanma seçeneği tercih ettikleri görülmüştür. Ancak tüm bunlarla birlikte güç olgusunun tezahüründe yaşanan değişiklikler ülkelerin farklı alanlarda kazanmaları gereken kabiliyetlerin varlığına dair bir farkındalığın oluşmasını da zorunlu hale getirmiştir.

Çok kutuplu dünya düzeninin oluşturduğu ortam, bölgesel güçleri daha önemli hale getirmiştir. Türkiye açısından bakıldığında, Türkiye'nin bölgesel güç olarak gösterilen pozisyonu ile ilgili, Keyman (2010a: 3) da bu görüşün, "sadece ülkeyi yönetenlerin değil, Türkiye dışından birçok uzmanın paylaştığı bir kanaat olduğunu" ifade etmiştir. Ülkelerin siyasi ağırlıklarındaki bu farklılaşma, dünyada yaşanan değişimler ve dönüşümlerin bir sonucudur. Bu noktada bölgesel güçlerin etkinliklerini arttırabilmeleri sahip oldukları potansiyeli gerçekleştirebilmeleri, yeni güç paradigmasının gereklilik olarak ortaya çıkardığı bazı kabiliyetlerin kazanılması ile mümkün olacaktır. Bölgesel güç vurgusu bağlamında, Türkiye'nin dış politikada geliştirdiği söylemin sahip olduğu kapasite ile örtüşüyor olması önemlidir. Uluslararası sistemin büyük aktörlerine karşı daha etkin bir rol oynayabilmek için kat edilmesi gereken ciddi bir mesafe bulunmaktadır. Bu aktörlere karşı geliştirilen tutumun ve söylemlerin sağlam bir zemin üzerinde inşa edilmesi gerekmektedir.

Bahsedilen sağlam zeminin oluşturulmasında teknolojik yeteneklerin oluşturulmasının tüm güç çeşitlerinin kullanımında önemli katkısı olacağı açıktır. Zira emeğin önemli bir ağırlığı olan sanayi hakimiyetinden, daha çok beyin gücü temelli ortaya konulan ürünler ve bunun getirdiği süreçler belirgin bir şekilde öne geçmiştir. Teknolojinin sahip olduğu bu anahtar rol özellikle bazı ülkelerin belirleyici pozisyonundan kaynaklı sebeplerden Türkiye açısından da bazı riskler oluşturmaktadır. "Önümüzdeki birkaç on yıl içinde mevcut 'oyun'unun biteceği ve kaçınılmaz olan yeni bir sürece girileceği" (Özbilen, 2021: 22) ifade edilmektedir. Veri ile elde edilen bilginin sağlayacağı maddi ve diğer imkânlar bir güç olarak değerlendirilmektedir. Miktarca çok, çeşitli ve nitelikli bilgi ise büyük güç, yani iktidardır (Özbilen, 2021: 17). Güç paradigmasındaki bu değişimin doğru okunması ve gerekli kazanımların elde edilmesi çok önemlidir. "Güvenliğin artan

boyutları, seviyeleri ve aktörleri bağlamında hem genişleyen hem de derinleşen tanımı çerçevesinde yepyeni bir güvenlik algılaması ortaya çıkmıştır” (Bakan, 2007: 49). Teknolojinin sunduğu imkânlar ise siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında devletlerin oluşturmaya çalıştığı algı ve onun yönetilmesinde de önemli bir araç olması bakımından önemlidir. Bu anlamda daha bütüncül bir değerlendirme ile teknolojinin sunduğu imkânların tüm güç çeşitlerinde yarattığı etki yeni bir güç konfigürasyonunu ortaya çıkarmıştır. Bir özetleme yapıldığında, esasında “teknolojinin geliştiği ya da değiştiğini sanıyoruz, ancak oyun değişmektedir” (Özbilen, 2021: 22). Tüm gelişmeler ve ortadan kalkan iki kutuplu yapı sonrası, asimetrik olarak tanımlanan tehdit unsurlarının varlığı ülkelerin güvenlik politikalarında bir değişimi zorunlu kılmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde, Ak Parti itidarı dönemi Parlamenter Yönetim Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi şeklinde ayırım ile yumuşak güç bağlamındaki ilişkiler ülke gruplarına göre göre ve hükümet sistemi sonrasında oluşan yapısal değişiklikler kapsamında incelenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye açısından 2000’li yıllardan sonra bulunduğu coğrafyada yaşanan gelişmeler ve küresel güç dengelerindeki değişim ile oluşan güvenlik algısının şekillendiği, “hem liberal hem de realist ikili bir çerçeveye oturmuş olan daha aktif, uzlaşma eksenli ve çok taraflı ilişkiler geliştirme temelinde bir Türk dış politikasından bahsetmenin mümkün” (Bakan, 2007: 50) olduğu ifade edildiği görülmüştür.

Bu aşamada Türkiye’nin önemli bir oyuncu haline gelmesine katkıda bulunacak, onun dışarıda varlık göstermesini sağlayacak uygulamaların da etkin bir planlanma ile işlerlik kazanması çok önemlidir. Türkiye’nin dış politikasındaki değişime dair özellikle eksen kayması tartışmaları içinde AB ile üyelik müzakerelerindeki yavaşlama ise, yönünü Batı’dan Doğu’ya çevirdiği yorumlarına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte söylemlerde sertleşen bir dil olduğu doğrudur ancak Türkiye, AB hedefinden hala vazgeçmediğini en üst düzeyde dile getirmektedir. Buna karşılık ise AB ise, fasıllarda yer alan tüm koşullar yerine getirilse bile “özümseme yeteneği” gibi tam olarak tanımlanmamış bir gerekçe ile Türkiye’nin üyeliğinin gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmiştir. AB üyelik sürecinde esasında en çok zorlanılan kültürel entegrasyonla ilgili olan kısımdır.

Bu bağlamda bölgesel güç ve küresel bir güç olarak varlığını koruma vizyonu olan bir ülke olarak “önce kültürel envanterimizi çıkarıp kimliğimizi saptamamız lazım” (Ortaylı, 2010: 145) dir. Bu sadece AB ile olan ilişkiler için değil diğer coğrafyalardaki ilişkiler açısından da önemlidir. AB ile olan ilişkiler özelinde bakıldığında, karşılıklı güven eksikliğinin olduğu koşulların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen, sorunlu bir şekilde olsa da siyasi ilişkiler devam etmekte, Türkiye’nin ekonomik ilişkilerinde Avrupa halen önemli bir yer işgal etmektedir. Bu noktadaki Avrupa haricindeki diğer coğrafyalarla geliştirilen ilişkiler, Avrupa ya da Batı’dan bir kopuş olarak değil, ülkenin milli ve stratejik çıkarlarının bir gereği olarak siyasi ve ekonomik olarak ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve merkez ülke olma ideali olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir.

Tez çalışmasında, eksen kayması tartışması ele alınırken, Türk dış politikasına dönemsel olarak daha geniş bir aralıkta bakıp onun genel özelliklerini ortaya koyduktan sonra yorumlamanın daha isabetli sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmüştür. Bunu sağlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batılılaşma’nın başladığı dönemden Ak Parti iktidarına kadar ki dönem boyunca Türk dış politikasının genel özellikleri, süreklilik gösteren yaklaşımları tezin ana konusunu oluşturan Ak Parti dönemi ile kıyaslamaya tabi tutulmuş, benzer ve farklılaşan taraflar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sistematik yaklaşımla, eksen kayması tartışmasının daha sağlam bir zeminde yapılması hedeflenmiştir.

Yapılan literatür taraması neticesinde, tarihi bir perspektifle bakıldığında, esasında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren Batı’ya dönük olarak geliştirdiği vizyonun, Osmanlı’daki Batılılaşma hatta daha öncesindeki fetih politikalarına kadar dayandığı söylenebilecektir. Burada ki yaklaşımın neticesini, elbette tek tarafın tutumu belirlememektedir. Batı tarafından bakıldığında, “Rönesans’tan beri Avrupa düşüncesi, ‘Türkleri bu birliğin içine alalım mı, almayalım mı, alırsak nereye koyalım?’ motifi etrafında dönmektedir” (Ortaylı, 2008: 158). Bu yüzden Avrupalının “Doğu” ya olan yaklaşımı ve bakış açısı, ilişkinin seyrini de etkileyen bir faktördür. Dünyada yaşanan konjonktürel gelişmeler de Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinde zaman zaman yakınlaşma zaman

zaman gerilemelere sebebiyet vermiştir. Böyle dönemlerde Türk dış politikasının genel özellikleri arasında gösterilen pragmatik yaklaşım kendisini göstermiş ve ilişkilerde çeşitlendirmeye gidilerek diğer kutubun üyeleri olarak gösterilen ülkelerle yakınlaşma kendini gösterebilmiştir. Ak Parti iktidarındaki durumun “Batı’dan bir kopuş” olarak değerlendirilmesi ve bunun eksen kayması olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği ise yoruma açıktır ancak bunun cevabının, mutlak bir doğrusu olmadığı düşünülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, yumuşak güç olarak tanımlanan faaliyetlerin neler olduğunu ortaya koymak mümkündür, ancak bu faaliyetlerin sonuçlarının elde edilmesi, değerlendirilmesi zor ve zaman gerektirmektedir. Yumuşak gücün ölçülebilirliğini sorgulayan çalışmalar (Detay için bkz. Yapıcı, 2015) vardır. Uluslararası ilişkilerde bir başarı ölçüsü olarak da kullanılan yumuşak güç kavramı, çeşitli yöntemlerle ölçülmeye çalışılmıştır. Ancak bu denemelerin “başarısız olduğu, bunun da göze çarpan ilk nedeninin yapılan metodolojik hatalar olduğu” (Yapıcı, 2015: 21-22) ifade edilmiştir. “Bu durum büyük oranda, yumuşak gücün ölçülmesi oldukça zor hatta kimilerine göre imkânsız nitel unsurları barındırmasından ve güç unsurlarının varlığı ile muhatabın tutum, davranış ve düşüncesindeki değişimler arasındaki nedensellik ilişkisinin ispatlanmasının imkânsızlığından kaynaklanmaktadır” (Yapıcı, 2015: 22). “Genel olarak yumuşak gücü içeren güç kavramı aslında görecelidir ve unsurların ya da kaynakların gücünden yola çıkarak yapılan açıklamalar çoğu zaman yetersiz kalmakta olup bunlara ilaveten her ülkenin yumuşak güç kaynakları birbirinden farklı olduğu için yumuşak güç açısından değerlendirmesinin farklı” (Yavuzaslan ve Çetin, 2016) olduğu ifade edilmektedir. Ancak buna rağmen, yumuşak güç endekslerinin de yayınlandığı görülmektedir. Bu endekslerde yumuşak güç sıralamasında, “Türkiye 2021 yılında 27. Sırada” (Brandirectory.com, Global Soft Power Index 2021) gösterilmektedir. Türkiye’nin bu konulara ilişkin uygulamaları ve bunlara yönelik değerlendirme niteliği taşıyan her çalışmanın; farkındalığın artmasını sağlaması, uygulamaların isabetliliğinin belirlenmesi, varsa aksayan tarafları ve bunlara dair çözüm önerilerinin saptanması açısından değerli olacağı düşünülmektedir.

Dış politika bağlamında siyaset stratejileri oluşturulurken doğru analizlerle öngörüler üretmek ve bu analizler dikkate alınarak küresel değişimlerin tespiti, derinliği olan kısa, orta ve uzun vadeli projeksiyonlar ortaya koyabilmek varlığını korumak amacındaki günümüz devletleri için bir zorunluluktur. Türkiye özelinde bakıldığında; Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ile birlikte dış politikanın oluşturulmasında Cumhurbaşkanı en etkin konumda görünüyorken onu destekleyecek "Güvenlik ve Dış Politika Kurulu" gibi kurumsal yapıların yanında, oluşturulan vizyonun uygulanmasında Dışişleri Bakanlığı ve bürokrasisi en önemli role sahiptir. Bu noktada icracı kurumların doğru yapılandırılmış olması hayati değerdedir. Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere kurumsal yapıların ihtiyaç analizleri yapılarak oluşan gerekliliklerin tahsisi bu kurumlara kazandırılmalıdır. Özellikle sahada duyulan ihtiyaçların belirlenmesi ve bunların temini dış politika yapım ve uygulama sürecine işlerlik sağlayacaktır. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin dış politikada küresel ölçekte uygulayacağı siyaset stratejisinin, Dışişleri Bakanlığı ve bürokrasisi ile birlikte farklı kurumlar ve akademisyenler tarafından bu stratejinin ele alınması, değişen dünya koşullarına uyumluluğun sağlanarak oluşturulması istenilen sonuçların elde edilmesi açısından önemlidir. Burada olması gereken yaklaşım biçiminin "heyacan değil; düşünmek, planlamak" (Ortaylı, 2010: 146) şeklinde ifade edilmektedir.

Günümüzde devletler güç çeşitlerini birbiriyle uyumlu ve eş güdümlü şekilde kullanmalıdırlar. Türkiye, pek çok kurumu ile sert güç unsurları dışında dünyadaki pek çok bölgede siyasi ve sosyal olarak var olma çabası içindedir. Bu faaliyetlerde bulunan kurumlardan öncelikli olanlara bu tez çalışmasında yer verilmiştir. Özellikle teknik, kültürel, eğitim, kalkındırma ve sağlıkla ilgili konular Türkiye'nin yurt dışı faaliyetlerinde destek sağlamaya çalıştığı konular arasında olduğu görülmüştür. Zaman zaman "Sessiz Ülke" olarak tanımlanan Türkiye'nin yapmış olduğu faaliyetlerin hepsinin Türkiye'nin tanıtımını sağladığını söylemek zordur. Ya da bunun bir strateji mi, tanıtım yetersizliği mi, felsefi yaklaşım farkından mı kaynaklı olduğu, önemli bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Bu noktadaki stratejinin daha derinlikli ve uzun vadeli bir projeksiyonu da içerecek, ilişkilerde karşılıklı fayda temelinde "düşünülerek ve planlanarak" önemli mesafeler alınabilecektir. Küreselleşmeyle ve günümüz dünyasında değişen güç

dengeleriyle beraber uluslararası siyaset şekil değiştirmiş, geleneksel diplomasi kanallarına farklı diplomasi kanalları da eklenmiştir. Böylelikle diplomasi faaliyeti sadece hükümetler arasında değil, ülkelerin kamuoylarını da içine alan bir iletişimle gerçekleşmektedir. Bunlarla birlikte Türk dış politikasına yönelik olarak gerçekleştirilen eksen kayması tartışmasında; Türkiye'nin farklı coğrafyalara yönelimi, Batı ya da Avrupa Birliği'nin bir alternatifi olarak değil, değişen dış politika anlayışındaki çok yönlü bakış açısının bir gerekliliği olduğunun ifade edildiği görülmektedir.

Ak Parti dönemindeki Türk dış politikasındaki değişim/dönüşüm, eksen kayması şeklinde yorumlanmasına karşılık olarak, “komşularla sıfır sorun”, “model ülke”, “merkez ülke”, “yumuşak güç”, “gönül coğrafyası”, “proaktif dış politika” gibi jenerik kavramlarla dış politika yaklaşımının tanımlandığı görülmektedir.

Tezin beşinci bölümünde, araştırmanın sınırını oluşturan Afrika kıtasına yönelik yumuşak güç uygulamaları ele alınmıştır. Kurumsal açıdan değerlendirme yapıldığında gerek Ak Parti iktidarı dönemi öncesinde kurulan kurumların gerekse iktidar dönemindeki bu tez çalışmasında da yer verilen yeni kurumsal yapılarla Türkiye'nin diğer coğrafyalarla ilişkiler geliştirilmesinin hedeflendiği görülmüştür. Afrika kıtası da ilişkiler kurma noktasında önem gösterilen bir bölge konumundadır.

Ak Parti iktidarının hemen öncesinde 1998 yılında yayımlanan Afrika Eylem Planı ise Türk dış politikasındaki bazı değişimlerin gerekliliğine dair bir yönelimin söz konusu olduğunu göstermektedir. 1998 yılı sonrasında, 2005'de Afrika Birliği'ne gözlemci üyelik ve 2008 yılında Afrika Birliği'nce stratejik ortak ilan edilmesi, ilişkilere önemli bir boyut kazandıran gelişmeler olmuştur. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları kapsayan faaliyetlerle, 2013 yılı sonrası Afrika Ortaklık Politikası ile açılım politikasının bir ilerleme kaydettiği görülmüştür. Nitekim sağlanan bu iş birliği neticesinde Financial Times raporlarına da yansıyan bir şekilde Türkiye, Afrika kıtasında en çok istihdam yaratan yatırımcı konumuna da gelmiştir.

Batının gerek sömürge gerekse sömürge sonrası dönemde “öteki” olarak tanımladığı bölgelere özellikle de Afrika kıtasına yaklaşımı; onların yönetimlerinde etkili olmak, sahip oldukları kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak ve onları kendi çıkarlarına yönelik olarak yönlendirmek şeklinde olmuştur. Ortaylı (2010: 165) da bu durumu, “Avrupa coğrafi bir bölge olmanın ötesinde, kültür ve din olarak 14. yüzyıldan beri kendini tasvir eden, öbürleriyle sınırlarını çeken ve kendini üstün gören bir kıtadır” şeklinde ifade etmektedir. Bu coğrafyaya yönelik gerçekleştirilen tüm uygulamalar ve bunlara dair analizlerin pek çoğu bunu doğrular niteliktedir. Kıtanın sahip olduğu önemli kaynaklara karşılık günümüze kadar geline kadar süren süreçte istenilen kalkınmayı gerçekleştirememiş olması kıta üzerinde yürütülen egemen devletlerin yaklaşımının bir sonucudur.

Farklı bir güç tanımlamasına ihtiyaç duyulduğu tespit edilen bu tez çalışmasında; kendi ülke pratiklerimiz içinde gerçekleştirilen sert güç unsuru içermeyen faaliyetlerin çoğunlukla “yumuşak güç” kavramı üzerinden izah edilmeye çalışıldığı, ancak özellikle Afrika örneklemindeki uygulamaların temel bir felsefe farklılığına işaret ettiği hipotezi ileri sürülmüştür. Zira bu coğrafyaya başını, Avrupalı ülkelerinin çektiği büyük devletlerin yaklaşımıyla ilgili olarak önemli bir tespit olan “Henderson da modern devletler sistemine dahil olmalarının bu devletlere dış meşruluk getirdiğini, ancak Afrika’daki rejimlerin iç meşruluğu sağlamalarının sorunlu olduğuna işaret ettiği” (Dikmen-Alsancak, 2019: 22) görülmektedir. Kıtada kurulan devletlerde sonu gelmeyen iç savaşlar, bu sorunlu durumun en büyük göstergesidir. Yapılan yardımlar ya da yürütülen ekonomik ilişkiler kıtadaki ülkelerin büyük çoğunluğunun sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmelerini sağlayamamıştır. Türkiye’nin ise Afrika Kıtası ile geliştirmeye çalıştığı ilişkilerdeki en belirgin vurgunun “eşit”, “iş birliğine dayalı”, “kıtanın sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlayacak”, “eşitlerin ortaklığı”, “bulduğu coğrafyanın koşullarını anlamaya yönelik” olduğu gerek üst düzey yöneticiler gerekse kurumsal düzeyde ifade edilmektedir.

Kendisine “merkez ülke”, “küresel ya da bölgesel güç” olma hedefi koymuş olan Türkiye’nin farklı coğrafyalarda siyasi ve ekonomik olarak varlık gösterebilmesi, sahip olduğu potansiyel ile çeşitli iş birliği fırsatlarını beraberinde getirmektedir.

Bu fırsatlar, ilişkilerde karşılıklı faydanın sağlanacağı ve bir süreklilik gösterecek şekilde değerlendirilmelidir.

Esasında araştırma boyunca elde edilen bilgiler ışığında değerlendirme yaparken, Max Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" isimli eserinde ifade ettiği, "olgular kurama değil, kuram olgulara yönelmelidir" (Weber, 2013: 253) şeklindeki yöntem önerisinin de Türkiye'nin yumuşak güç uygulamaları bağlamındaki faaliyetleri ele alınırken dikkate alındığı ifade edilmelidir. Bugüne kadar yapılan Türkiye özelindeki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun bunun tam tersi, yani olgulardan kurama yönelerek, ABD merkezli bir tanımlama olduğu için eleştiri alan "yumuşak güç" kavramı içinde açıklanmaya çalışıldığı görülmüştür. Oysa ki bu tez çalışmasında daha detaylı ele alınmaya çalışılan Afrika Kıtası'ndaki faaliyetlere dair literatür taraması ve sahada görev yapan üst düzey yöneticilerle sağlanan kişisel görüşmeler, olgularla şekillenmesi gereken bir kurama ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada Türkiye'nin Afrika Kıtası ile geliştirdiği ilişkinin içeriği ve biçimi, dış politik söylemlere yansıyan dil, gücün uygulanma biçimine dair farklı bir yaklaşımın olduğunu ve yeni bir güç tanımlamasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu tez çalışmasında ayrıca, 1998 yılında kabul edilen Afrika Eylem Planı'nın yirmi yılını aştığı bir süreçte Afrika politikasında yaşanan gelişmeler ve değişimler ele alınmıştır. Bu zaman zarfında Türkiye'nin kıtadaki varlığını ve görünürlüğüne açık bir şekilde hissettirirken Afrika'daki uygulamalarının niteliğinin ve felsefesinin yumuşak güç tanımından farklı özelliklere sahip olduğu ve bunun da farklı bir güç biçiminin tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.

Türkiye'nin kıtada açtığı yeni diplomatik temsilcilikler, TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı, THY gibi kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirdiği gerek insani gerek ekonomik iş birliğini artıracak girişimler Afrika kıtası ile sürdürülebilir ilişki mekanizmalarını oluşturma gayesi taşıyan dış politika pratiklerini ortaya koymuştur. Zira yumuşak güç kavramının içeriğinin ve felsefesinin, Türkiye'nin kıtadaki faaliyetlerini ve yaklaşımını karşılamada yetersiz kaldığı düşünülmüş ve "adaptif güç" tanımlaması yapılmıştır. Türk kamu diplomasisini güçlendirecek en önemli unsur, gerçekleştireceği kurumsal

yapılanma ile ilişki halinde olduğu devletlerin sahip olduğu koşulları anlayabilmek ve onların koşullarına sağladığı adaptasyon ile bölgede siyasi ve ekonomik olarak bir varlık oluşturabilmektir. Elbette sınırlı imkânları olan bu tez çalışmasının sonucunda elde edilen bu analiz bir tespit niteliğinde olup bunun teorik altyapı kazanması, ancak ileride yapılacak derinlemesine çalışmalar ile mümkün olabilecektir.

Kıta ile geliştirilen ilişkilerin değerlendirmesi yapılacak olduğunda, Mbembe (2019: 43) yapmış olduğu, “Demokratik liberal rejimler, dünyadaki şiddet ekonomisinin dönüşümü karşısında artık kendilerini, yeni, kaçak, hareketli ve ağ yapısında düşmanlarla neredeyse sürekli olan bir savaş halinde addediyorlar.” tespiti “yeni dünya” düzenindeki işleyişin tasviri açısından önemlidir. Bu noktada Afrika kıtasına yaklaşım, sömürge dönemi sonrası da farklı kavramlar üzerinden ama özü itibarıyla değişmeyen bir biçimde devam etmiştir. Burada, Türkiye’nin geliştirmeye çalıştığı ilişkilerde ise farklı bir dil kullandığı ve kıta üzerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak bir etkileşimi tahsis etmeye çalıştığının, söylemlere ve uygulamalara yansıdığı söylenebilecektir.

Türkiye’nin sahip olduğu tarihi, kültürel, sosyal değerler, onun dış politika uygulamalarında Afrika kıtası özelinde bakıldığında, önemli bir potansiyel oluşturduğu söylenebilir. Türkiye’de ilişkileri geliştirmek üzere kurulan kurumların ifade ettikleri misyon ve vizyonlarına bakıldığında bu mental farklılık dikkat çekicidir. Bu bakımdan güç biçimleri ve onların uygulamalarına dair bu farklılıkları karşılayacak, teorik alt yapısı olan yeni yaklaşımların ifade edilmesi önemlidir. Bu bakımdan farklı bir güç tanımlamasının gerekli olduğu düşünülmüştür. Ancak politikalara yansıdığı ifade edilen bu farklı bakış açısının teorik alt yapısı üzerine çalışılması gerektiği düşünülmektedir.

Afrika’ya yönelik olarak Türkiye’nin göstermiş olduğu faaliyetlerin analizinde bu coğrafyaya küresel aktörlerin geçmişte ve günümüzde göstermiş oldukları yaklaşım da dikkate alınmalıdır. Bu yorumlamada bulunulurken önemli bir mukayese imkânı vermektedir. Afrika üzerine değerlendirme yapıldığında kıta üzerindeki çok eskilere götürülebilecek kolonyal uygulamaların bugün yerini zaman zaman “modern sömürgecilik” şeklinde ifade edilen, çok daha fazla boyutu

barındıran uygulamalara bıraktığı söylenebilir. Afrika kıtası, kolonyal ve post-kolonyal uygulamaların en yoğun görüldüğü kıtadır. Bu yüzden özellikle kıta üzerindeki uygulamalar ele alındığında, kavramların içeriklerinin neyi karşıladığı, nasıl ifade edilmesi gerektiğinin belirlenmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu tez çalışmasında yapılan okumalar sırasında özellikle bu ayrıntıya dikkat edilmiş ve Türkiye'nin Afrika ile gerçekleştirdiği ilişkilerin çerçevesi ve nasıl bir içeriğe sahip olduğunun doğru şekilde tespitine gayret edilmiştir. Nitekim bu ayrıntı farklı bir güç tanımlamasının gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Zira post kolonyal dönem boyunca kıta üzerindeki uygulamalar çarpıcı gerçeklikleri ortaya koymaktadır.

Chandra'nın (2013: 4), "Afrika'da emperyalizm ekonomiyi, politikayı ve kültürel yapıyı kontrol etmeye devam etmektedir" şeklindeki tespitinin kıtaya yönelik bugünkü işleyişi tanımlamaya yardımcı olduğu düşünülmektedir. Yapılan ekonomik ve insani yardımların, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerine yapılan yardımlar ve sonrasındaki kalkınma gibi bir başarıyı getirmemiş olmasının bazı temel sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerden en önemlisi kurumsal yapılanma eksikliğidir. Politik ve sosyal kurumların düzenlenmiş olması, esasında nakdi yardımlardan da önemlidir. Bu yapıların olmayışı sürdürülebilir kalkınmanın önünde engel olduğu gibi yolsuzluk gibi pek çok problem alanlarının oluşmasına da neden olmaktadır. Dambisa Moyo (2009), *Dead Aid (Ölü Yardım)* isimli kitabında, bu yardımların "lütuftan çok bir lanete" dönüştüğüne işaret etmektedir. Bu noktada Türkiye'nin geliştirdiği ilişkilerde kullandığı dilin ve bunun uygulamalara yansıyan taraflarının bazı farklılıklar barındırdığı görülmüştür. Bu farklılıklar Türkiye'nin kıtadaki varlığını da önemli hale getirmiştir. Bu tez çalışmasında, elde edilen veriler göstermiştir ki; Türkiye, Afrika ile geliştirdiği ilişkilerde eşit ve iş birliğine dayalı bir diyalog vurgusunda bulunmaktadır. Bunun beraberinde kıtadaki siyasi istikrarsızlığı, ekonomik bağımlılığı azaltacak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak faaliyetlere de önem vermektedir. Bunu yaparken kullanılan dil ve enstrümanlardaki bazı farklılıklar, yeni bir güç tanımlamasının da gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin kıtaya yaklaşımında adil, iş birliğine dayalı olumlu özellikler bulunmasına rağmen, dikkate alması gereken önemli noktalar da vardır. Bölge ülkelerde görev

yapmakta olan diplomatlardan biri, bu durumla ilgili özellikle şu hususa dikkat çekmektedir: “Afrikalılar TV’lerde, reklam panolarında, Afrika’ya ilişkin; ‘aç’, ‘üzgün’, ‘yoksulluk’, ‘sefalet’ içeren görüntülerin koyulmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Bu durum oradaki yetkililer ve Türkiye’ye eğitime gelen öğrenciler tarafından dile getirilen önemli bir durumdur (A. Kavas/kişisel iletişim, 22/04/2021).” Bu noktada söz konusu yaklaşım, oluşturulmaya çalışılan, “eşit düzeyde iş birliği” algısıyla da ters düşmektedir. Bu yaklaşımın sağlıksızlığı dikkate alınmaz ise; Türk kamuoyunda, kıtaya karşı farkındalığın sağlanmasına yönelik olan bu çalışmalar, karşı tarafta problemlerle bir algının oluşmasına neden olacaktır.

Bu duruma ilişkin detaylı bilgi, konunun Afrika bağlamında ele alındığı dördüncü bölümde izah edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde, söz konusu farklılığı karşılayacak “Adaptif Güç/Dengeli Adaptif Güç” olarak ifade edilebilecek bir tanımlama önerisinde bulunulmuştur. Bu doğrultuda Adaptif Güç, “bulunduğu yerde, ülkede insanların beklentileriyle uyumlu, onların değerleriyle çelişmeyen, yaşanan travmaları (sömürgecilik gibi) hatırlatıcı yaklaşımlardan kaçınan, hem rasyonel hem de insani temeli olan ama aynı zamanda siyasi ve ekonomik olarak da var olmayı mümkün kılabilen temel prensiplerde benzerlik gösterse de yerelde adapte olma arayışını sürdüren bir güç şekli” olarak ifade edilmiştir.

Türkiye’nin Cumhurbaşkanı nezdinde en üst düzeyde uluslararası platformlarda dile getirdiği “dünya beşten büyüktür” söylemi, özellikle Afrika coğrafyasında olumlu bir karşılık bulmuştur. Bu söylem ve beraberinde kullanılan dil dünyada işleyen sistemin adil bir bölüşüm getirmediği, daha dengeli bir bölüşümün gerektiği şeklindedir. Ancak genel işleyişe bakıldığında ise birkaç istisnai ülke de olsa Müslüman ülkeler de dahil kendileri için istenilen refahı getirmemesine rağmen küresel sisteme bir şekilde entegredirler. Öte yandan Afrika coğrafyası diğer aktörlerin orada sahneledikleri uygulamalar ve bunun Türkiye’ye olan yansımalarının tahmini anlamında dikkatle takip edilmesi gereken bir coğrafyadır. Bu sebeptendir ki, Türkiye örneğinde değerlendirildiğinde, farklı bir dil ve bakış açısıyla geliştirilmeye çalışılan ilişki biçimlerinin sistemsel ve teorik bir tutarlılığa sahip olması önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada söylemlere

ve uygulamalara bakıldığında farklı bir yaklaşıma sahip olduğu iddiasındaki Türkiye'nin, bu yaklaşımı hangi değer ve kaynaklara dayandırdığının teorik ifadesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu tez çalışmasında ifade edilen en önemli sonuçlarından biri budur. Bununla birlikte çıkan bu sonucun ileride yapılacak araştırmalara önemli bir çalışma konusu oluşturabileceği düşünülmektedir. Ekonomik, kültürel, felsefi ve sosyolojik boyutlarıyla yaşanan çağın getirdiği teknoloji ve onun sağladığı yenilikler de dikkate alınarak oluşturulacak stratejilere altyapı sağlayacak teorik altyapının oluşturulması bu noktada çok önemlidir. Ak Parti iktidarı dönemi özelinde inceleme yapılan bu tez çalışmasının ortaya koyduğu en önemli tespitlerden biri de uzun bir iktidar dönemi sonucunda uygulamaya konulan politikaların sağlam bir düşünsel altyapıya sahip olup olmadığının net bir cevabının verilemeyecek durumda olmasıdır. Bu belirsizlik, Türkiye açısından iç ve dış politika alanlarında zorlayıcı etkilerle karşılaşılmasına neden olmaktadır. Çalışmanın özelinde ortaya çıkan Afrika ile ilişkilerde temsil görevinde bulunan kurumların daha fazla sayıda koordinasyon merkezleri kurmaları ihtiyacının yanında, belirtilen sistematik bir yapının oluşturulmasının, ilişkileri daha sağlam bir zemine oturtacağı ve daha verimli bir hale getireceği düşünülmektedir.

Türk siyasi hayatı ve dış politika tarihi açısından bakıldığında, Türkiye'nin başka ülkelere, bölgelere yönelik yumuşak güç çalışmaları henüz başlangıç aşamasındadır denebilir. Özellikle etki araştırmalarıyla bu çaba ve faaliyetlerin değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeler sonucunda, gerekiyorsa, yeni yol haritalarının, yeni politika ve stratejilerin belirlenmesinin büyük yararlar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ab.gov.tr. (2020a). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959-2015)*, Erişim: 25/12/2020, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkiye_avrupa_birligi_iliskileri_kronolojisi.pdf
- Ab.gov.tr (2020b). *Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*, Erişim: 06/01/2021, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.
- Ak Parti Tüzük. (2019, Ocak). *Temel Amaçlar*. Erişim: 28.07.2019, <https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf>
- Anadolu Ajansı (AA). (2019, Ocak). “Maarif Vakfı için 2018 Afrika'da başarılarla dolu bir yıl oldu”, Erişim: 15/05/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/maarif-vakfi-icin-2018-afrikada-basarilarla-dolu-bir-yil-oldu/1379464>
- Anadolu Ajansı (AA). (2021, Aralık 23). 3. *Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin ardından*, Erişim: 22/12/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641>
- Akçadağ, E. (2013). “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, (Editör) Hasan Çomak ve Caner Sancaktar, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Akdevelioğlu, A. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, (Editör) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.357-369.
- Akdevelioğlu, A., Kürkçüoğlu, Ö. (2015). “İran'la İlişkiler”, Baskın Oran (Ed), *15. Cilt: II 1980-2001*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.152-157.
- Akşemsettinioğlu, G. (2002). “Power Politics in International Affairs”, *Foreign Policy*, 29, s: 66-76.
- Aktaş, Y. (2020). “YÖK: Türkiye uluslararası öğrenci sayısı ile yükseköğretimde dünyada ilk 10'da yer aldı”, Erişim: 22/04/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yok-turkiye-uluslararasi-ogrenci-sayisi-ile-yuksekogretimde-dunyada-ilk-10da-yer-aldi/2066657>
- Alkan, H. (2018). “Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, s. e139-e153.

- Anaz, N. ve Akman, E. (2018). "Turkey's Soft Power Capacity: Geopolitics of Aviation and The Turkish Airlines", *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, Ankara: Nobel Kitap, ss. 371-386.
- Arıboğan, D. Ü. (1998). *Kabileden Küreselleşmeye*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (2013). *Büyük Resmi Görmek*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aron, R. (1973). *Peace and War, A Theory of International Relations*, NY, Anchor.
- Aslan, A. (2013). "Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond," *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, Sayı: 33, s.27-57.
- Aslanlı, A. ve Memmedov, A. (2016). "Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi", *İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:6, s.1520-1532.
- Aydemir, E. (2015). *Dış politikada stratejik bir değer olarak yumuşak güç unsurunun medyada kullanımı: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin kamu diplomasisinde medyanın kullanımının karşılaştırılması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Aydemir, E. (2016). *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aydın, M. (2004). "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1 s. 33-60.
- Aydın, M. (2013). "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler", içinde: *Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.463-531.
- Bakan, Z. A. (2007). "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları", *21. Yüzyıl*, s.35-50.
- Balcı, Ali. (2017). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Barrett, M. (1997). "Ideology, Politics, Hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe", *Mapping Ideology*, ed. Slavoj Zizek, Verso, Londra, s.239.
- Başar, U. (2020). *İran Toplumunu ve Türk Televizyon Dizileri*, Ankara: İran Araştırmaları Merkezi (İRAM).

- Bayar, F. (2008). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 32, s.25-34.
- Bayraktar, Z. (2012). "Türkiye'nin Balkanlardaki Yumuşak Gücü Türk Kültürü", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:35, s.181-189.
- Bayar, Y. (3 Kasım 2016). "İran Tarihini Bilmezsek Türkiye'yi Öğrenemeyiz", Erişim: 21/12/202, *Hürriyet Gazetesi*, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/yalcin-bayer/iran-tarihini-bilmezsek-turkiyeyi-ogrenemeyiz-40267886>
- BBC.com, (2019, Aralık 23). *Cemal Kaşıkçı cinayeti: Suudi Arabistan'da 5 kişi idam cezasına çarptırıldı, Türkiye 'Karar beklentileri karşılamaktan uzak' dedi*, Erişim: 21/12/2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50891853>
- BBC.com (2018, Mart 13). "Suudi medya kuruluşu MBC'nin dizi yasağı Türkiye karşıtlığını körükledi", Erişim: 27/12/2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43372733>
- Beden Erdoğan, D. (2013). *Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı: Neden, Yöntem Ve Sonuçlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Besnier, N. Brownell, S. and Carter, T. F. (2018). "Sport, Colonialism and Imperialism," in *The Anthropology of Sport: Bodies, Borders, Biopolitics*, California: University of California Press, s.39-70.
- Bilis, P. Ö. vd. (2018). "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültürel İlişkilerinde Türk Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, (1), s.403-425.
- Bilgin, P. (2010). "Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *Stratejik Araştırmalar*, 8 (14), s.69-96.
- Birdiqli, F. (2014). "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 10, Sayı: 20, s.229-256.
- Blauner, R. (1969). "Internal Colonialism and Ghetto Revolt," *Social Problems* 16: 4, s. 393-408.
- Blaut, J. M. (1993). "The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History", New York and London: The Guilford Press, s. 1-49.

- Booth, K. (1991) "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, 17, s. 313–326.
- Booth, K., Vale, P. (1997). "Critical Security Studies and Regional Insecurity: The Case of Southern Africa" *Critical Security Studies Concepts and Cases*, (Ed) By Keith Krause And Michael C. Williams, UK: UCL Press.
- Bostancı, M. ve Lüleci, T. (2019). "21. Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 41, s.715-754.
- Beykozguncel.com, *Hollykoz Projesi turizmcilere göz kırpmıyor*, Erişim: 27/01/2022, <https://beykozguncel.com/4746-hollykoz-projesi-turizmcilere-goz-kirpiyor.html>
- Brandirectory.com, *Global Soft Power Index 2021*, Brand Finance, Erişim: 21/12/2021 <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf>
- Buyar, C. (2021). "Yükselen Bir Değer Olarak Asya ve Türkiye'nin Rolü", Erişim: 21/04/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yukselen-bir-deger-olarak-asya-ve-turkiye-nin-rolu/2208459>.
- Büyükgöze, H. (2016). "Bir Etki Aracı Olarak Türk Yüksek Öğretiminin 'Yumuşak Güç' Bağlamında İncelenmesi", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt/Volume 6, Sayı/Number 1, Nisan/April 2016; Sayfa/Pages 41-49.
- Callamari, P. ve Reveron, D. (2003). "China's Use of Perception Management", *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 16, s.1-15.
- Cicioğlu, F. ve Bayraktar, A. B. (2017). "Türkiye'nin İran Politikasında Sivil Toplum Kuruluşları: 1990'lara ve 2000'lere Dair Bir Değerlendirme", *Bilgi* (34), Yaz, s.51-69.
- Chandra, U. (2013). "The Case for a Postcolonial Approach to the Study of Politics," *New Political Science* 35: 3 (2013), 479-91.
- Changhe, S. (2013). "Soft Power" In *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur, s. 544–558. Oxford: Oxford University Press.
- Collier, D. and Elman, C. (2011). "Qualitative and Multimethod Research: Organizations, Publications, and Reflections on Integration," in *The Oxford Handbook of Political Methodology*, eds. Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, and David Collier (Oxford: Oxford University Press, s. 779).

- Cox, R. (1993). "Gramsci, Hegemony and International Relations-An Essay in Method", *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, ed. Stephen Gill, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cull, Nicholas J. (2008). "Public Diplomacy: Taxonomies and Histories." *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World March 2008, s. 31–54.
- Cumhuriyet. (2018, Haziran 4). *Kılıçdaroğlu ile Akşener 'parlamentar sisteme dönüşü' konuştu*, Erişim: 10/03/2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kilicdaroglu-ile-aksener-parlamentar-sisteme-donusu-konustu-988621>.
- Cumhuriyet. (2021, Ocak 18). *Financial Times Afrika'daki Türkiye'yi Yazdı*, Erişim: 23/12/2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/financial-times-afrikadaki-turkiyeyi-yazdi-1806962>
- Cumhuriyet. (2021, Mayıs 9). *Erdoğan'dan Avrupa Birliği Mesajı: Türkiye Engellemelere Rağmen Kararlı*, Erişim: 10/12/2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogandan-avrupa-birligi-mesaji-turkiye-engellemelere-ragmen-kararli-1834760>
- Çağlar, A. (2015). "Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç", iç. *Güvenlik Terimleri Ansiklopedisi*, Ankara: Kamu Güvenliği Mustesarlığı, Erişim: 21/10/2018, <http://www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf>
- Çıtak, E. (2014). "Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 2, s. 561-578.
- Çomak, H. ve Kutlu, A. G. (2013). "2000 Sonrası Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye", *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler-İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Editör: Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, İstanbul: Beta Yayınları, s.415-431.
- Dahl, R. (1957). "The Concept of Power", *Behavioural Science*, Vol. 2, No. 3, July 1957, s.201-215.
- Davutoğlu, A. (1997), "Medeniyetlerin Ben-İdraki", *Divan: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1, ss. 1-53.
- Davutoğlu, A. (1997-98). "The Clash of Interests; an Explanation of the World (Dis)Order", *Perceptions (Ankara)* Vol 2, No.4.

- Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, S. (2013). "Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Evrimi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler-İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Editör: Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, İstanbul: Beta Yayınları, s.387-413.
- De Vaus, D. (2001). *Research Design in Social Research*. London: SAGE Publications.
- Deik.org.tr, (2021). "Türkiye-İran İlişkilerinde Yeni Dönem", Erişim: 21/12/2021, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-iran-iliskilerinde-yeni-donem>
- Demir, S. ve Varlık, A. B. (2013). "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.) *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, (73-75), İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Demokrathaber.org. (2013). "Davutoğlu'ndan 'Yeni Osmanlılık' Çıkışı", Erişim: 29/03/2021, <https://www.demokrathaber.org/davutoglundan-yeni-osmanlilik-cikisi>
- Deniz, A.Ç. (2010). "Gümüş Dizisinin Arap Kamuoyuna Etkileri ve Bir Sosyal Medya İncelemesi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s.50-67.
- Dikmen-Alsancak, N. (2019). "Üçüncü Dünya Güvenlik ve Postkolonyal Güvenlik Yaklaşımları Arasındaki Farklılıklar: Devlet, Kültür ve Modernite", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 63, s.13-31.
- Dirlik, A. (2002). "Rethinking Colonialism: Globalization, Postcolonialism, and the Nation," *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 4: 3, 428-48.
- Diyanet.gov.tr. (2019). "3. Afrika Müslüman Dini Liderler Zirvesi sonuç bildirgesinin okunmasıyla sona erdi", Erişim: 09/09/2021, <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26049/3-afrika-musliman-dini-liderler-zirvesi-sonuc-bildirgesinin-okunmasiyla-sona-erdi>
- Donnelly, J. (2008). "The ethics of realism" In Reus Smit C.& Snidal D. (Eds.). *The Oxford handbook of international relations* (pp. 150-162). Oxford: Oxford University Press.

- Doster, B. (2018). "Atatürk ve Kamu Diplomasisi", *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Anallizler*, Hazırlayanlar: Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, Ankara: Nobel Kitabevi.
- Dünya. (2021, Şubat 2). *Ortadoğu bataklığı ülkenin içine çekildi*, Erişim: 22/03/2021, <https://www.dunya.com/gundem/039ortadogu-batakligi-ulkenin-icine-cekildi039-haberi-259402>
- Eren, E. (2019). "Medya Diplomasisi Aktörü Olarak TRT ve Balkanlardaki Örnek Faaliyetleri", *TRTakademi*, Cilt:4, Sayı:7, s.26-41.
- Eriş, M. (1995). "21. Yüzyılın Eşiğinde Dünyanın Hali ve Türkiye." *Yeni Türkiye*, No.3.
- Epdk.gov.tr. (2010). *Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu 2010" pdf*, Erişim: 19/01/202, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu>
- Ergüç, V. (2017). "Johnson Mektubu", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İstanbul: İletişim Yayınları, s.257-274.
- Erhan, Ç. (2009), "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 522-575.
- Erhan, Ç. ve Arat, T. (2010). "Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt-2*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.83-101.
- Erhan, Ç. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). "Filistin Sorunu", *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 635-648.
- Erhan, Ç. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2010). "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt-2*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 124-157.
- Erdeğer, B. Ş. (2020). "Afrika'ya Yardım Ederken Nelere Dikkat Edilmeli?", *Independent Türkçe*, Erişim: 24/05/2021, [https://www.indyturk.com/node/219066/turkiyeden-sesler/afrika'ya-yaritim"-ederken-nelere-dikkat-edilmeli](https://www.indyturk.com/node/219066/turkiyeden-sesler/afrika'ya-yaritim)
- Eroğul, C. (2001). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara: İmaj Yayınları.
- Ersoy, E. (2014). "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (der.) Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erol, M. S. ve Ozan, E. "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 8, s.13-38.

- Ermağan, İ. ve Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2021). "Türkiye-Afrika İlişkileri: Nasıl ve Nereye?". iç. İ. Ermağan ve E. Eyrice Tepeciklioğlu (ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika-Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 1-24.
- Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2019). *Türk Dış Politikasında Afrika: Temel Dinamikler, Fırsatlar ve Engeller*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Esmer, A.Ş. ve Sander, O. (1996). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası (1939-1945 Dönemi)", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.137-185.
- Fanon, F. (1967). *Black Skin White Masks*, New York: Grove.
- Fanon, F. (2009). *Siyah Deri Beyaz Maske*, İstanbul: Versus.
- Fattor, E. (2017). *Amerikan İmparatorluğu ve Eğlence Cephanesi-Yumuşak Güç ve Kültürel Silahlanma*, (Çev.) Papatya Tabak, İstanbul: Avangard Kitap.
- Ferro, M. (2011). *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine*, 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl. Ankara: İmge.
- Fırat, M. (2009). "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.576-614.
- Fırat, M. (2010). "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt-2*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.102-123.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). "Orta Doğu İle İlişkiler", *Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.615-635.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2010). "Orta Doğu İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt-2*, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.124-149.
- Gezer, G. ve Kösen, M.G. "e-Güvenlik Dersi Modül 1 Güvenliğe Kuramsal Yaklaşımlar", Erişim: 26/06/2021, <https://trguvenlikportali.com/ders-5-elestirel-guvenlik-calismalari/>
- Godin, B. (2014). "The politics of innovation: Machiavelli and political innovation, or, how to stabilize a changing world. Montreal: Project on the Intellectual History of Innovation", Working Paper No. 17. Erişim: 22/11/2021, <http://www.csiic.ca/PDF/WorkingPaper17.pdf>
- Goodman, L.E. (1972). "Ibn Khaldun and Thucydides", *Journal of the American Oriental Society*, 92 (2), p. 250-270.

- Gönlübol, M. (1996). "1983-1990 Dönemi Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.609-632.
- Gönlübol, M. ve Bingün, H. (1996). "1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.633-730.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (1996). "1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 490-540.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (1996). "1973-1983 Dönemi Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 543-597.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1996). "1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.3-133.
- Gönlübol, M. ve Ülman, H. (1996). "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası-Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.191-199.
- Guzzini, S. (2013). *Power, Realism and Constructivism*, London and New York: Routledge.
- Güçlü, A. (2016). "Osmanlı Anadolu'yu İhmal Etti Mi? & Osmanlı Emperyalist Miydi?", Abbas Güçlü İle Genç Bakış, Erişim: 21/05/2021, <https://www.youtube.com/watch?v=CLdz3gbPszo>
- Güler, T. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri", *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, Volume: 21 - Issue: 39, s.299-322.
- Güder, S. ve Mercan, M. H. (2012). "2000 Sonrası Türk dış politikasının temel parametreleri ve Orta Doğu politikası". *İnsan ve Toplum*, 2 (3), 57-92.
- Güder. S., Çemrek. M., Mercan. M. H., (2020). *Geleceğin Türkiyesinde Dış Politika: Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. (Rapor No. 2020/24). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Güzel, S. Ç. (2016). "Dış Yardımlarda Destekleyici Bir Unsur Olarak Kültürel Diplomasi Ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 2, s.343-359.

- Güzel Polat, E. (2011). "Osmanlı'dan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı", *Ankara Barosu Dergisi*, Erişim: 12/01/2022, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33792/374228>
- Haberturk.com, (2010). "Türk Dış Politikası'nda eksen kayması yok", Erişim: 06/04/2021, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/524396-turk-dis-politikasinda-eksen-kaymasi-yok>
- Hale, W. (2006). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hall, S. (2008). "The West and the Rest: Discourse and Power," in Stuart Hall and Bram Gieben (eds.) *Formations of Modernity* (New Hampshire: The Open University, 276-320.
- Ham, P. V. (2005). "Power, Public Diplomacy, and the Pax Americana", Jan Melissen *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*, Palgrave Macmillan. S.47- 67.
- Hayden, C. (2012). *The Rhetoric Of Soft Power: Public Diplomacy In Global Contexts*, Plymouth: Lexington Books.
- Hekimoğlu, M. M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, 1. Baskı, Ankara: Detay Yayınevi.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*, Oxford University Press, England.
- Hofstede, G. (1983). "The cultural relativity of organizational practices and theories". *Journal of International Business Studies*, Special Issue on Cross-Cultural Management, 14(2), 75-89.
- Huntington, S. (1993). "The Clashes of Civilizations?" *Foreign Affairs*, Vol. 72, No.3, 22-50.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster.
- İbn Haldun (2009). *Mukaddime 2. Cilt*, Süleyman Uludağ (Ed). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İdea Yayınevi, "Tüze Felsefesi", Erişim: 08/01/2021, http://www.ideayayinevi.com/tuze_felsefesi/tuze_felsefesi_epistemoloji_ve_ontoloji.html
- İletişim.gov.tr. (2021). "Vizyon-Misyon", Erişim: 16/03/2021, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/vizyon-misyon>

- İnan, E. “Politik Psikoloji ve Siyasal İletişim”, http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/politik_psikoloji_ve_siyasal_iletisim.pdf, Erişim: 19/08/2020.
- İnat, K. (2013). “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, (Ed.), Davut Dursun ve Tayyar Arı, *Ortadoğu’da Siyaset*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.188-226.
- İplikçi, A. (2017). “Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 4, s.1527-1540.
- İrcica.org.tr, Erişim: 23/12/2021, <https://www.ircica.org/tr/ircica/islam-tarih-sanat-ve-kultur-arastirma-merkezi-ircica>
- Jervis, R. (2017). *How Statesmen Think The Psychology of International Politics*, New Jersey, Princeton University Press.
- Jørgensen, K. E. (2018). *International Relations Theory A New Introduction*, London: Palgrave and Macmillan.
- Kalın, İ. (2010). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/100-tuerk-d-politikas-vekamu-diplomasisi> (Erişim: 20.08.2019).
- Kalın, İ. (2011). “Soft Power and Public Diplomacy In Turkey”, *Perceptions: Journal Of International Affairs*, The Center of Strategic Research, Vol: XVI, Number: 3.
- Kalın, İ. (2012). “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, (Edt). Abdullah Özkan ve Tuğçe Ersoy Öztürk, *Kamu Diplomasisi*, İstanbul: Tasam Yayınları.
- Kamalı, H. (2018). “Türk’ün Yüğü ‘Yeni Osmanlılık Mı Yeni Bir Osmanlı Oryantalizmi’ Mi?” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:4, s.33-47.
- Kanat K. B. (2013). “Klasik Yaklaşımlarla Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikasını Çalışmak Neden Zordur?”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*, Seta Yayınları, Ankara, ss. 39-64.
- Karagül, S. (2013). “Türkiye’nin Balkanlardaki ‘Yumuşak Güç’ Perspektifi: TİKA”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (8:1).
- Karagül, S.ve Arslan, İ. (2013). “Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9 (35), s.21-55.

- Karaosmanoğlu, A. L. (2000). "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey", *Journal of International Affairs*, Cilt 54, Sayı 1, s. 199-216.
- Kardaş, Ş. (2011). "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?" *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 19-42.
- Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2012). "Bir dış politika aracı olarak TİKA". *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 7(1), 167-194.
- Kardaş, Ş. ve Ünlühisarcıklı, Ö. (2020). "Managing The Us-Turkey Security Relationship: Structured Transactionalism Within A Dual Framework", *TPQ*, Vol: 19, Number:4, s.67-86, Erişim: 21/12/2021, http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/managing-the-us-turkey-security-relationship-structured-transactionalism-within-a-dual-framework_en_1847.pdf
- Kasapoğlu, Ç. (2020). "Türkiye'nin Afrika Politikası: Açılımdan nüfuz arayışına" Erişim: 08/09/2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54453903>
- Kavak, G. ve Bashal, A. A. (2019). "Nijeryalılar Türk Aile Kültürünü Türk Dizilerinden Öğreniyor", Erişim: 23/12/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/nijeryalilar-turk-aile-kulturunu-turk-dizilerinden-ogreniyor/1652593>
- Kaya, S. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 63 , Sayı 03, Sayfalar 83 – 111.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. Jr. (2011). *Power and interdependence* (4th ed.). Illinois: Pearson Education Inc.
- Keyik, M. & Erol, M. S. (2019). "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları" *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 12-49 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uksad/issue/45433/569926>.
- Keyman, E. F. (2010a). "Globalization, Modernity and Democracy- Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond", *Perceptions*, XV(3-4), 1-20.
- Keyman, E. F. (2010b). "Türk Dış Politikasında 'eksen' tartışmaları: Küresel Kargaşa çağında Realist Proaktivizm" *SETA Analiz*, Sayı: 15, <http://file.setav.org/Files/Pdf/kuresel-kargasa-caginda-realist-proaktivizim.pdf>, Erişim: 19/07/2020.
- Kılınç, D. (2016). "Türkiye'de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XX*, s. 447-510.

- Kılıçoğlu, Ö. ve Yılmaz, A.N. (2019). “Türkiye Rusya İlişkilerine Farklı Bir Bakış: Türkiye’nin Rusya Üzerindeki Yumuşak Gücü”, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, s.209-227.
- Kipling, Rudyard “The White Man’s Burden”
- Kirişçi, K. ve Toygür, İ. (2019). “Turkey’s new presidential system and a changing West: Implications for Turkish foreign policy and Turkey-West relations”. *Foreign Policy at Brookings*, 15, 21.
- Klein, N. (2008). *The Shock Doctrine-The Rise of Disaster Capitalism*, Picador, New York.
- Klotz, A. And Lynch, C. (2007). *Strategies For Research in Constructivist International Relations*, M.E. Sharpe, Inc.
- Kolasi, K., (2014). “Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin için Güvenlik”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı: Teorik Değerlendirmeler*, (ed.) Emre Çıtak ve Osman Şen, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s.121-154.
- Köksoy, E. (2016). “Yeni Diplomatik Temsil Biçimi Olarak Marka Diplomasisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk İletişim*, 9 (2), s.242-261, Erişim: 21/12/2021, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/178280>
- Krause, K. ve Williams, M. C. (1996). “Broadening The Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- Kubalkova, V. Onuf, N. / Kowert, P. (eds.), (1998). *International Relations In A Constructed World*, Taylor & Francis.
- Kurşun, M. (2019). “İranlılar Türkçeyi Türk dizilerinden öğreniyor”, Erişim: 14/12/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/iranlilar-turkceyi-turk-dizilerinden-ogreniyor/1642530>
- Kurtçu, E. (2021). *Türkiye’nin Latin Amerika’daki Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SBE, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kut, G. (2010). “Türk Dış Politikasında Çok Yönlülüğün Yakın Tarihi: Soğuk Savaş Sonrası Devamlılık ve Değişim”, Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Formu Araştırma Raporu., Erişim: 03/07/2020, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10011-turk-dis-politikasinda-cok-yonlulugun-yakin-tarihi-soguk-savas-sonrasi-devamlilik-ve-degisim>

- Kut, G. (2019). "Uluslararası Sistem ve Kurallara Dayalı Dünya Düzeni: Çok Tarafli Denge Arayışları" Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Formu Araştırma Raporu, Erişim: 05/07/2020, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10264-uluslararasi-sistem-ve-kurallara-dayali-dunya-duzeni-cok-tarafli-denge-arayislari>
- Küntay, B. (2012). "Türkiye'nin Yeni Dış Politikası Perspektifinde Latin Amerika İle İlişkileri", *Latin Amerika Çalıştay Bildiriler Kitabı*, Editör: Ozan Zengin, Ankara: TİKA ve Ankara Üniversitesi-Latin Amerika Çalışmaları Araştırma Ve Uygulama Merkezi, s.145-156.
- Layne, C. (2010). "The unbearable lightness of soft power", (Edt). Parmar, I. And Cox, M., *Soft Power and US Foreign Policy*, London: Routledge., p.51-82.
- Lee, G. (2009). "A theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy", *The Korean Journal of Defense Analysis*, 21 (2), p: 205-218.
- Lewis-Beck, M. S. (2004). "Data." In *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods: Volume 1*, (Edt). by Michael S. Lewis-Beck, Alan Bryman and Tim Futing Liao, Thousand Oaks, SAGE Publications, p. 234.
- Loomba, A. (2005). *Colonialism/Postcolonialism*, London and New York: Routledge.
- Machiavelli, N. (2014). *Prens*, İstanbul: Can Yayınları.
- Mantran, R. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt I ve II*, 3. Basım, Çev. Server Tanilli, İstanbul: Adam.
- Mardin, Ş. (2004). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Mbembe, A. (2019). *Zenci Aklın Eleştirisi*. İstanbul: İletişim.
- McCarthy, D. R. (2015). *Power, Information Technology, and International Relations Theory The Power and Politics of US Foreign Policy and Internet*, New York, Palgrave Macmillan.
- McLeod, J. (2010). *Beginning Postcolonialism*, Manchester: Manchester University Press, 67-101.
- McCormack, T. (2010). *Critique, Security and Power The Political Limits To Emancipatory Approaches*, New York: Routledge.
- Mearsheimer, J. (2008). "Anarchy and the Struggle for Power", içinde *Essential Readings in World Politics*, Karen A. Mingst ve Jack L. Snyder (edt.), New York, W.W. North & Company, s.54-72.

- Melissen, J. (2005). "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice" The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations, Palgrave Macmillan.
- Men, J., ve Barton, B. (2012). *China and the European Union in Africa: Partner sor Competitors*, Ashgate Publishing Company.
- Mert, M. A. (2019). *Millî Görüş Hareketinde Din-Devlet İlişkisi Ve Laiklik Algısı*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Mevzuat.gov.tr. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, Erişim: 11/03/2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf>
- Mgk.gov.tr, Erişim: 15/02/2021, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda>
- Milliyet, (2017, Temmuz 17). *Cumhuriyet tarihinde bir tane tarafsız cumhurbaşkanı göster*", Erişim: 10/03/2021, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhuriyet-tarihinde-bir-tane-tarafsiz-cumhurbaskani-goster-2902338>
- Minear, L. ve Smith, H. (2007). *Humanitarian Diplomacy : Practitioners And Their Craft*, United Nations University Press.
- Miş, N. ve Duran, B. (2017). "Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi", (Ed). Nebi Miş ve Burhanettin Duran, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, Ankara: Seta Kitapları. s. 15-50.
- Morgenthau, J. H. (1954). *Politics among nations: the struggle for power and peace*, New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. (1985), *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Kenneth Thompson tarafından gözden geçirilmiş Altıncı Baskı (New York: McGraw Hill).
- Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. (Çev. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl) Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Moyo, D. (2009). *Dead Aid*, [Elektronik Sürüm]. New York: Penguin Books.
- Nacak, O. (2020). "Parlamentar ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinden Hareketle Bakan Ve Bakanlıkların Karşılaştırmalı Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, s.138-157.

- Nandy, A. (2009). *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self under Colonialism*. New Delhi: Oxford University Press.
- Noya, J. (2005). "The Symbolic Power of Nations", Ön Rapor 35/2005, Real Instituto Elcano.
- Ntv.com.tr (2010). "Erdoğan: AB Hıristiyan Kulübü değilse...", Erişim: 01/04/2021, https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-ab-hiristiyan-kulubu-degilse,YgpH_IDInEuHRMwWwwGYkA,
- Nye, J. S. (1997). *The Paradox of American Power-Why The World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, ed. Richard Tuck, Harvard University, Cambridge.
- Nye, J. S. (2002), "Hard and Soft Power in a Global Information Age", Re-Ordering the World, ed. Mark Leonard, The Foreign Policy Centre, Londra.
- Nye, J. S. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (Çev.) Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Nye, J. S. (2004a). *Power In The Global Information Age From Realism To Globalization*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Nye, J. S. (2004b). *SOFT POWER The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- Nye, J. S. (2005). *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*, (Çev.) Reyhan İnan Aydın, Ankara: Elips Kitap.
- Nye, J. S. and Armitage, (2007). "A smarter, more secure America," *CSIS Commission on smart power*, CSIS.
- Nye, J. S. (2008a) "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616:1, 94-109.
- Nye, J. S. (2008b). *The Powers to Lead*, New York: Oxford University Press.
- Nye, J. S. and Welch, D. (2014). *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History*, Pearson Education Limited.
- Nye, J. S. (2017). *Yumuşak Güç*, Ankara: BB101 Yayınları.
- Noya, J. (2005). "The Symbolic Power of Nations", Ön Rapor 35/2005, Real Instituto Elcano.
- Oğurlu, E. (2018). "1998-2018 Arası Dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi: Fikirten Eyleme Bir Dönüşüm", *Avrasya Etüdlere*, 54 (2), s. 65-94. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/48331/611951>

- Oğuzlar Tekin, Y. (2017). *Bölgesel ve Küresel Siyaset Faktörleri Ekseninde Türk Dış Politikası'nın Değerlendirilmesi (2009-2014)*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Oğuzlu, T. (2007). "Soft Power in Turkish Policy", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 61, No: 1, s.81-97.
- Ohnesorge, H. W. (2020). *Soft Power- The Forces of Attraction in International Relations*, Springer.
- Onuf, N. G. (1998). *World of Our Making-Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press.
- Onuf, N. G. (2013). *Making Sense, Making Worlds, Constructivism In Social Theory And International Relations*, Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group.
- Oran, B.(Ed.) (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1•1919-1980)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B.(Ed.). (2010). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2•1980-2001)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2012). "A Proactive Policy With Many Hunches On The Back", *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy Under The Justice And Development Party*, (Ed.) Kerem Öktem, Ayşe Kadioğlu, Mehmet Karlı, İstanbul, İstanbul Bilgi Universtiy Press.
- Oran, B. (Ed.). (2013). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 3•2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (Ed.). (2019), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1•1919-1980)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, "Sömürgecilik (Afrika)", *Her zaman-Mehmet Barlas*, TV programı, Erişim: 21/05/2021, <https://www.youtube.com/watch?v=oWBhncUJxsQ&t=515s>
- Ortaylı, İ. (2008). *Avrupa ve Biz*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, ePub.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı'ya Bakmak Osmanlı Çağdaşlaşması*, İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2017). *İlber Ortaylı'nın Gözüyle İran*, İstanbul: Demavend Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2020). *Türklerin Tarihi 2*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Ökmen, Y. E. ve Göksu, O. (2019). “Kültürel Diplomasi Bağlamında Türk Dizilerinin İhracatı ve Kültür Aktarımına Katkısı: 'Diriliş Ertuğrul' Örneği”. Ed. Oğuz Göksu. *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler*, Konya: Literatürk Academia, s. 247-291.
- Önal, B. (2018). “Türkiye’nin Orta Asya’da Uyguladığı Kamu ve Kültür Diplomasisi Politikaları”, (Edt). Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Ankara: Nobel Yayınları, s.41-95.
- Örselli, E. Babahanoğlu, V. ve Bilici, Z. (2018). “Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri” *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, Volume 13/30, p. 303-318.
- Özbilen, A. (2021). *Oyun Dışı Kalmamak*, İstanbul: Selçuklu Medya ve Yayıncılık.
- Özbudun, E. (2013). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. ve Hale, W. (2010). *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özcan, G. (2019). “Eİllili Yıllarda ‘Dış’ Politika”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 97-133.
- Özcan, G. (2017). “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İstanbul: İletişim Yayınları, s.217-256.
- Özcan, G. (2020). “Yetmişli Yıllarda ‘Dış’ Politika”, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 261-290.
- Özdemir, H. (2008) “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 63, Sayı:3, s. 113-144.
- Özdemir, Ç. (2019). “Ak Parti Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: İnşacılıktan Realizme Dönüşüm”, s.166-193 içinde: *Ak Parti ve Yükselen Türkiye*, Ramazan AKKIR - Yusuf ÖZKIR - Ali YEŞİLDAL - Çağatay ÖZDEMİR, Kadim Yayın Grubu.
- Özel, C. (2018). “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs, 7 (1), 1 – 27. Erişim: 25/11/2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/470734>
- Özev, M. H. (2009). *Dünden Bugüne Türk Dış Politikası*, Erişim: 05/02/2020, (<https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1111/dunden-bugune-turk-dis-politikasi>).

- Özkan, F. (2019), "Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Yaklaşım: Tarih ve Teori Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 61, s. 5-22, DOI: 10.33458/uidergisi.541513.
- Öztermiyeci, M. (2018). "THY ve İstanbul Yeni Havalimanının Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkileri", *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, Ankara: Nobel Kitap, s. 387-410.
- Öztürk, N. K. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Cilt:6, Sayı: 15, s.49-65.
- Öztürk, M. ve Atik, A. (2016). "Ulusal Pazardan Küresel Pazarlara Uzanan Süreçte Türk Dizilerinin Gelişimi", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), s.66-82.
- Özyanık, S. (2015). *Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Doğu-Batı Eksenli Dış Politika Anlayışında Din Unsuru*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Paçaoğlu, E. H. (2020). "Balkanlar'da Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Yumuşak Gücü" *ABAD*, 3(6), 35-69.
- Parlar Dal, E. (2012). "The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening?", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 2, s. 245-267.
- Peoples, C. and Williams, N.V. (2021). *Critical Security Studies An Introduction*, Taylor & Francis Group, 3rd Edition.
- Phillipson, R. (2012). *Linguistic Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 38-77.
- Pricewaterhouse Coopers (PwC), (2015, Şubat). *The World in 2050-Will the Shift in Global Economic Power Continue?*, Erişim: 21.11.2021, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>
- Pulat, A. (2018). "Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2004-2012", *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, s. 93-114.
- Purtaş, F. (2013). "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 13, s.1-14.
- Resmigazete.gov.tr. Erişim Tarihi: 10/05/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-3.htm>

- Robins, P. (2006). "The 2005 BRISMES Lecture: a Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered", *British Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 32, no. 2, s. 207-209.
- Rosecrane, R. (1986). *The Rise of the Trading State*, Basic Books.
- Ruggie, J. G. (1998). *Constructing the World Polity Essays on international institutionalization*, Taylor & Francis Group.
- Sabah. (2019, Eylül 27). *Rusya'da Türk Sineması Günleri*, Erişim: 21/12/2021, <https://www.sabah.com.tr/kultur-sanat/2019/09/27/rusyada-turk-sineması-gunleri>
- Said, E. W. (2017). *Şarkiyatçılık- Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis
- Sancak, K. (2015). *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirmesi*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Sancak, K. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sandıklı, A. (2015). *Türkiye'nin Jeopolitiği Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm*, Ankara: Bilgesam Yayınları.
- Sarıaslan, F. (2013). "2000'li yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 14, s. 64-91.
- Sayın, Y. ve Kılincaslan, İ.Y. (2019). "Rekabet ve İş birliği Denkleminde Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği", *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, s. 237-257.
- Sears D. O., Huddy, L. and Jervis, R. (ed) (2003). *Oxford Handbook of Political Psychology*, Oxford University Press, Inc.
- Sesric.org. "SESRIC Hakkında", Erişim: 22/09/2021, <https://www.sesric.org/sesric-about-tr.php>
- Shaw, S. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (History of the Ottoman Empire and Modern Turkey)*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: E Yayınları, 1. Cilt.
- Sinkaya, B. (2011). "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *Adam Akademi*, s. 79-100.

- Shilibekova, A. (2013). "1990 Sonrası Türkiye-Orta Asya İlişkileri", *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler-İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Editör: Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, İstanbul: Beta Yayınları, s.483-491.
- Smith, J., Chatfield, C. vd. (der.) (1997) *Transnational Social Movements And Global Politics: Solidarity Beyond The State*. New York: Syracuse University Press.
- Sönmezoğlu, F. (2005). "Son On Yıllarda Türk Dış Politikası 1991- 2015", a.g.e., s. 468. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi.
- Standing, G. (2008). "The ILO: An Agency for Globalization?", *Development and Change*, 39:3, 355-384.
- Şener, B. (2014). "Balkanları Türk Dış Politikası Açısından Önemli Kılan Temel Faktörler", Hasan Vergil, Özcan Sezer ve Gökhan Dökmen (Ed.) *Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Zonguldak. s. 78-84.
- Şener, N. (2020). "Türkiye'nin Orta Asya'da FETÖ ile mücadelesi", *Hürriyet Gazetesi*, Erişim: 02/03/2021, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nedim-sener/turkiyenin-orta-asyada-feto-ile-mucadelesi-41633512>
- Tapia, F. S. (2020). "Turcáfrica», poder virtuoso en acción", Erişim: 20/05/2021, http://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_analisis/2020/DIEEEA29_2020F_ELSAN_TurcAfrica.pdf
- Tasam.org.tr, (2020). "Afrika Gündem 2063, Birinci Kıtasal Performans Raporu", Erişim: 22/04/2021, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/53609/afrika_gundem_2063_birinci_kitasal_performans_raporu
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020a). *İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT)*, Erişim Tarihi: 01/01/2022, <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020b) *Şanhay İş Birliği Örgütü*, Erişim: 01/03/2021, <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020c). *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020d). *Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*, Erişim: 06/01/2021, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020e). *Türkiye-Afrika İlişkileri*, Erişim: 06/01/2021, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020f). *Türkiye-İran Siyasi İlişkiler*, Erişim: 22/01/2021, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020g) “Türkiye-Japonya Siyasi İlişkileri”, Erişim: 22/12/2022, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-japonya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020h). *Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri*, Erişim: 04/03/2021, <http://www.mfa.gov.tr/i-turkiye-nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2021a). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*, Erişim:10/11/2021, <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2020-idare-Faaliyet-Raporu.pdf>
- T.C. Telaviv Büyükelçiliği. (2021b). Erişim: 15/02/2021, <http://telaviv.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>
- Tccb.gov.tr. (2016, Eylül 2). *Fırat Kalkanı Operasyonunun Amacı; Terör Örgütlerinin Ülkemiz İçin Bir Tehdit Olmaktan Çıkarılmasıdır*, Erişim: 26/02/2021, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/51196/firat-kalkani-operasyonunun-amaci-terror-orgutlerinin-ulkemiz-icin-bir-tehdit-olmaktan-cikarilmasidir.html>
- Tccb.gov.tr. (2019). “Türkiye sadece kendi geleceği için değil, bölgesinin barış ve huzuru için de inisiyatif almak zorundadır”, Erişim: 29/04/2021, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/107211/-turkiye-sadece-kendi-gelecegi-icin-degil-bolgesinin-baris-ve-huzuru-icin-de-inisiyatif-almak-zorundadir->, Erişim: 29/04/2021.
- Tellal, E. (2009). “SSCB ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.314-324.
- Tellal, E. (2010). “SSCB ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası-Cilt-2*, (Editör) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.158-166.
- Tepebaş, U. (2021). “Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Alanı (AfCFTA): Fırsatlar ve Sorunlar”, Erişim: 22/05/2021, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/61771/afrika_kitasal_serbest_ticaret_alani_afcfta_firsatlar_ve_sorunlar
- Tezkan, Y. (2005). *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*, İstanbul: Ülke Kitapları.
- Ticaret.gov.tr. (2021a). *Brexit Süreci Kapsamında Türkiye-Birleşik Krallık Ticari İlişkileri*, Erişim: 11/11/2021, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/brexit-ve-birlesik-krallik-sta>

- Ticaret.gov.tr. (2021b). *Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar*, Erişim: 21/12/2021, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/muzakere-sureci-devam-eden-stalar>.
- Thiong'o, N. W. (1986). *Decolonising the Mind: the Politics of Language in African Literature* (Oxford: James Currey, 1986), viii-33.
- Tika.gov.tr, "Hakkımızda", Erişim: 04/05/2021, <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>
- Tika.gov.tr, "Tarihçe", Erişim:04/05/2021, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>
- Tika.gov.tr, (2019a). *Stratejik Plan 2019-2023*, Erişim: 17/07/2020, <https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/Stratejik%20Plan%202019-2023/TIKAStratejikPlan2019Web.pdf>
- Tika.gov.tr, (2019b). "TİKA 1992'den Bu Yana 5 Kıtada Yaklaşık 30 Bin Proje Gerçekleştirdi", Erişim: 23/05/2021, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_1992_den_bu_yana_5_kitada_yaklasi_k_30_bin_proje_gerceklestirdi-55491
- Tika.gov.tr, (2020). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2019*, Erişim: 25/11/2021 <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019Web.pdf>
- Tika.gov.tr, (2021). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2020*, Erişim: 22/12/2021, <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/TurkiyeKalkinma2020Web.pdf>
- Tobb.org.tr. <https://tobb.org.tr/ilkiliOdalar/TurkAfrikaOdasi/>, Erişim: 22/04/2021.
- Tr.sputniknews.com (2016, Kasım 11). *Erdoğan: Türk Tipi Başkanlık Sistemini Devreye Sokalım*, Erişim: 10/03/2021, <https://tr.sputniknews.com/politika/201611111025754607-erdogan-baskanlik-sistemi/>
- TRT1, (2018). "Osmanlı Sömürgeci miydi?", *Doğrusu Ne*, Erişim: 23/05/2021, <https://www.youtube.com/watch?v=69w-qk69HzU>
- Trthaber.com, (2021, Kasım 15). *Rusya'da Moskova Türk Filmleri Haftası Başladı* Erişim: 21/12/2021, <https://www.trthaber.com/haber/guncel/rusyada-moskova-turk-filmleri-haftasi-basladi-626368.html>

- Tr.usembassy.gov. (2021). *Türkiye-ABD Stratejik Ortaklığı Hakkında Ortak Açıklama*, Erişim: 11/11/2021, <https://tr.usembassy.gov/tr/turkiye-abd-stratejik-ortakligi-hakkinda-ortak-aciklama/>
- Turan, İ. (2017). “Dış Politikada Eksen Kayması Değil, Eksensizleşme Var”, *B/A Haber Merkezi*, Erişim: 23/06/2020, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/190592-dis-politikada-eksen-kaymasi-degil-eksensizlesme-var>
- Turan, M. (2018). “Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 3, s. 42-91.
- Turkishairlines.com, <https://www.turkishairlines.com/tr-tr/>
- Turkiyemaarif.org. Erişim: 16/05/2021, <https://turkiyemaarif.org/page/524-Turkiye-Maarif-Vakfi-12>
- Turkiyemaarif.org. Erişim: 16/05/2021, <https://turkiyemaarif.org/page/53-Faaliyet-Alanlari-10>,
- Turkiyemaarif.org. Erişim: 16/05/2021, <https://turkiyemaarif.org/page/42-DUNYADA-MAARIF-16>
- Türkten, F. (2019). “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Venezuela mesajı: Demokrasilerde sandık esastır”, Erişim: 21/05/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-venezuela-mesaji-demokrasilerde-sandik-esastir/1466684>.
- Tüysüzöğlü, G. (2012). “Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar’ın Siyasal Görünümü”, *Avrasya Etüdları Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, s. 83-110.
- Udum, Ş. (2020). “Issues in Turkish-U.S. Relations: A Politico-Psychological Analysis Through Problematic Cases”, içinde *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Hüseyin Işıksal ve Ozan Örmeci (Ed.), Peter Lang, s.221-243.
- Ulutaş, A. (2014). *Bir Evrensel Temayül Olarak Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Türkiye’nin Dış Politikasındaki Yeri*, YTB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Uza, K. (2020). Türk Dış Politikasında Türkiye Maarif Vakfı ve Doğu Afrika’daki Faaliyetleri, Doktora Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Uzgel, İ. (2009). “TDP’nin Oluşturulması”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Editör). Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 73-93.

- Uzgel, İ. (2010a). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Cilt-2*, (Editör) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.34-82.
- Uzgel, İ. (2010b). "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Cilt-2*, (Editör) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s.167-181.
- Uzgel, İ. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). "Batı Avrupa'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Editör). Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 139-147.
- Ünalmiş, A. N. (2019). "Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü", *bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 91, s. 137-159.
- Vardağlı, E. T. (2020). "Soğuk Savaş Düzeninin Sosyal Politikaları: Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü", *Marmara Üniversitesi Sıyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s.249-273.
- Varlık, A.B. ve Demir, S. (2013). " Uluslararası İlişkilerde Realist ve Liberalist Kuramların Güç Kavramına Yaklaşımı", içinde *Uluslararası İlişkilerde Teorik Yaklaşımlar*, Prof. Dr. Hasret Çomak ve Yrd. Doç. Dr. Caner Sancaktar (Ed.), İstanbul: Beta Yayınları, s. 67-88.
- Viotti, P. R. & Kauppi, M. V. (2012). *International Relations Theory*, Pearson Education: Longman.
- Vural, A. (2012). "Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Afrika'ya Yönelik Dış Politikası", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Vuving, A.L. (2009). "How Soft Power Works", *The American Political Science Association Annual Meeting*, Toronto. Erişim: 07/12/2018, <https://apcss.org/Publications/Vuving%20How%20soft%20power%20works%20APSA%202009.pdf>
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill.
- Walt, S. M. (1998), "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram," *Foreign Policy: Bilginin Ufukları*, Çev: Başak Çalı, İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları, s. 14-29.
- Waltz, K. ve Quester G. H. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Çev: Ersin Onulduran, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Wang, J. (ed.) (2011). *Soft Power In China: Public Diplomacy Through Communication*. New York: Springer.

- Watanabe, Y. and McConnell, D. (2008). "Introduction", Yasushi Watanabe and David McConnell (Ed.), *Soft Power Superpowers: Cultural and National Assets Japan and the United States*, New York: M.E. Sharpe.
- Weber, M. (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ankara: BilgeSu.
- Welch, A.R. (1988). "Aboriginal Education as Internal Colonialism: The Schooling of an Indigenous Minority in Australia," *Comparative Education* 24: 2, 203-15.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics". *International Organizations*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. İhlamur Öner), İstanbul: Küre Yayınları.
- Wilson E.J. III, (2008). "Hard Power, Soft Power, Smart Power", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, sayı 616, s.110.
- Wright, R. (2004). "U.S. and Manhood-Leadership is About Respect, not Just Fear" *The New York Times*, 3 Ağustos 2004.
- Xhanari, L. (2012). "Osmanlı Balkana 'Elveda Rumeli' Dedi, Ama Balkanlardaki Diller Türkçe Kökenli Sözcüklere 'Elveda' Demedi", Motif Akademi, Balkan Dosyası, İstanbul: *Halkbilimi Dergisi*, s.5-12.
- Yapıcı, U. (2015). "Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 12, Sayı: 47, s.5-25.
- Yarger, H. R. (2006). *Strategic Theory for the 21st Century-The Little Book on Big Strategy*, US Government Strategic Studies Institute, Washington DC.
- Yavuzaslan, K. ve Çetin, M. (2016). "Soft Power Concept and Soft Power Indexes," *Eurasian Studies in Business and Economics*, in: Mehmet Huseyin Bilgin & Hakan Danis & Ender Demir & Ugur Can (ed.), *Business Challenges in the Changing Economic Landscape*, Springer, Vol. 1, edition 1, s. 395-409,
- Yazar, F. (2020). "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizi Sektörünün Değerlendirilmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), s.529-41.
- Yee.org.tr, "2023 Vizyonu", Erişim:08/05/2021, https://www.yee.org.tr/sites/default/files/2023_vizyonu.pdf

- Yee.org.tr, “Neden Yunus Emre”, Erişim: 09/05/2021, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/neden-yunus-emre>
- Yee.org.tr, (2020). *2019 Faaliyet Raporu*, Erişim: 12/12/2021, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2019-faaliyet-raporu>
- Yeğenoğlu, M. (1998). *Colonial Fantasies: Towards a Feminist Reading of Orientalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 121-44, 164-6.
- Yeşiltaş M. ve Balcı A., (2011). “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi* (23), 2011 Kış: ss. 9-34.
- Yetim, M. (2019). “Liberal Temelde Kurumsallaşan Türkiye-Latin Amerika İlişkileri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı/No: 1, s.167-178.
- Yıldırım, E. (2019). “İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye’nin Yumuşak Gücüne Etkisi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Yıl:9, Cilt: 13, Sayı: 19, s.2563-2591, Erişim: 22/06/2021, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/795822>
- Yılmaz, A. N. (2018). “Kültür ve Sanatın Ulusal Tanınırlığının Pozitifleştirilmesinde Bir Araç Olarak Kullanılması: Türkiye’nin Kültürel Yumuşak Güç Potansiyeli”, (Edt). Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Ankara: Nobel Yayınları, s.11-39.
- Yılmaz, S. (2017). *Uluslararası Güvenlik-Teori, Pratik ve Gelecek*, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Yılmaz, A. N. ve Kılıçoğlu, G. (2017). “Balkanlar’da YTB ve TİKA’nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri ve Türkiye’nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri” *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt : 2 Sayı :2, s. 116-131.
- Yılmaz, A. N. ve Kılıçoğlu, G. (2018). “Türkiye’nin Orta Asya’daki Gücü ve Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Analizi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Cilt:119, Sayı: 235, s.141-184.
- YÖK Veri Tabanı, (2022). “YÖK Tez Merkezi Detaylı Tarama”, Erişim: 12/01/2022, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ytb.gov.tr, “Genel Bilgi”, Erişim: 14/05/2021, <https://www.ytb.gov.tr/index.php/kardes-topluluklar/genel-bilgi>

- Ytb.gov.tr, (2020). "Türkiye-Afrika İş Birliğine YTB'nin Türkiye Bursları Damgasını Vurdu", Erişim: 15/05/2021, <https://www.ytb.gov.tr/haberler/turkiye-afrika-is-birligine-ytbnin-turkiye-burslari-damgasini-vurdu>
- Ytb.gov.tr, (2021). *Faaliyet Raporu 2020*, Erişim: 29/09/2021, <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/2021/BELGELER/2020%20FAALİYET%20RAPORU-6046114fcd034.pdf>
- Yüzbaşıoğlu, N. (2021). "Türkiye-Afrika ilişkilerinde insan odaklı iş birliği: Türkiye Bursları", Erişim: 23/12/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-afrika-iliskilerinde-insan-odakli-is-birligi-turkiye-burslari/2393895>
- Ziegler, J. (2004). *Dünyanın Yeni Sahipleri ve Onlara Direnenler*, İstanbul: Altın Kitapları.